

زمانه‌وانی دهروونی و شیکردنه‌وهی رۆمانی

(کویره‌ی چاوساغ)ی سابیر رهشید

غازی جه‌سه‌ن

۲۰۲۰

ناوی کتیب: زمانه‌وانی ده‌روونی و شیکردنه‌وهی رۆمانی
(کویره‌ی چاوساغ)ی سابیر ره‌شید

نووسەر: غازی حه‌سه‌ن

نه‌خشه‌سازی ناوه‌وه: رۆژگار جه‌عفه‌ر

به‌رگ: رۆژگار جه‌عفه‌ر

پیت چین: نووسەر

چاپی یه‌که‌م ۲۰۲۰

تیراژ: ۱۰۰۰

چاپخانه‌ی:

ژماره‌ی سپاردن له به‌ریوه‌به‌رایه‌تی گشتی کتیبخانه
گشتیبه‌کان (۴۳۳) سالی ۲۰۲۰.

پيشه‌كى

ناونيشانى ليكۆلپنه‌وه

ئەم ليكۆلپنه‌وه لەژيىر ناونيشانى (زمانه‌وانى دەروونى و شيكردنه‌وى پۆمانى "گوپره‌ى چاوساغ"ى سابير ره‌شىد) .
لەزمانه‌وانى دەروونى وه‌كو رپياز و بنه‌ماى زمانه‌وانى و پپكه‌ته‌ى دەروونى پۆمانه‌كه‌ ده‌كوۆلپته‌وه . مه‌به‌ستى سه‌ره‌كى ئەم ليكۆلپنه‌وه‌يه ليكدانه‌وه‌ى چۆنيه‌تى به‌كاره‌ينانى زمانه‌ له‌ده‌وروبه‌ريكى دەروونى و كۆمه‌لايه‌تيدا، ئينجا چۆنيه‌تى به‌ديه‌ينانى مه‌به‌ست و جوولاندنى خوپنه‌ره‌ بۆ به‌ره‌مه‌ينانه‌وه‌ى ده‌قه‌كه‌ .

هۆكارى هه‌لبژاردنى ليكۆلپنه‌وه‌كه‌

درككردن به‌رۆل و كاريگه‌رىي زمان له‌هه‌موو بواره‌كانى داهينان و به‌ره‌مه‌ينانى دهق و كاريگه‌رىيه‌كانى زمان له‌بواره‌ جياوازه‌ مروپيه‌كان و كارتپكردنى له‌سه‌ر په‌فتار و ره‌وشت و خووى مروّف، به‌تاييه‌تى له‌نيو ده‌قى پۆماندا . مه‌به‌ستمان كاركردنه‌ له‌سه‌ر رۆل و كاريگه‌رىي زمان له‌نيو ده‌قدا . سه‌ربارى ئه‌وه‌ش تپروانين و ليكدانه‌وه‌ى زانستپيه

بۆ زمانهوانى دەررونى و ئەرکى خودى زمان له‌بواری تیۆره زمانهوانییه‌کاندا .

تیۆرى لیکۆلینه‌وه‌که

ئهم لیکۆلینه‌وه له‌چوارچییوهی زمانهوانى دەررونى وه‌کو به‌شیک له‌زمانهوانى ئەرکى، یان وه‌کو زانستیکی نویی سه‌ربه‌خۆ په‌یوه‌ست به‌پیکهاتهی کۆمه‌لایه‌تى و ده‌وروبه‌رى به‌کاره‌ینه‌رانى زمانه‌که شیکردنه‌وه ئه‌نجام ده‌دات .

په‌یره‌وى رېیازى لیکۆلینه‌وه‌ی (وه‌سفى - شیکاریی) ده‌کات، سه‌ره‌تا کار له‌سه‌ر بنه‌ما و رېیازى زمانه‌وانى دەررونى کراوه، که بنه‌مای سه‌ره‌کى لایه‌نه تیۆرییه‌که‌ی لیکۆلینه‌وه‌که‌مانه، ئینجا کار له‌مه‌ر شیکاریی ده‌قه‌که (کویره‌ی چاوساغ) کراوه . له‌هه‌ر شوینیکدا پېویست بووبیت (نه‌خشه‌یه‌کى هیلکاریی) دروستکراوه، وه‌کو بنه‌مایه‌ک بۆ هاریکاری خوینهر و ئاسانکاری له‌تیگه‌یشتنى مه‌به‌ستى لیکۆلینه‌وه‌که .

پرسیارى لیکۆلینه‌وه‌که

ئەرکى هه‌ر لیکۆلینه‌وه‌یه‌ک گه‌رانه به‌دواى پرسىار و گریمانه‌کانى نییو ده‌ق . ئه‌و لایه‌نه راس‌ته‌وه‌خۆ و

ناراسته و خوځایانه په یوه نډیيان بهرپياز و نه خشه ی
لیکولینه وه که هیه، له وانه:

یه که م: کوده د هروونیه کانی نیو ده که که کامانه، که
له نیو ناخی به کاره ییانی زمان و کاره کته ره کان و خودی
رؤماننووس و رووداوه کانی ده که که دا هیه.

دووه م: زمانی د هروونی چهنده توانیویه تی نازار و هه لچوون
و ناخ و د هروون و بیر و که سایه تی (بیرکردنه وه ی
رؤماننووس و کاره کته ره کان و ناو نیشانی ده که که و
رووداوه کان و کات و شوین.. تاد) بهرجه سته بکات.

سپیه م: سنور و په یوه نډی نیوان زمانی روژنامه نووسی و
بیره وه ری و رؤمان چونه؟

بایه خی لیکولینه وه

هر لیکولینه وه یه که له چهنده بواریکدا ده توانیت بایه خ و
گرنگی خو ی بسه لمینیت، یان ببیته بنه مایه کی گونجاو بو
په ره پیدانی توانای ده ق و په یوه نډی کردن و به دیه ییانی
مه به ست. له وانه:

یه که م: ئەم لیکولینه وه له رووی تی — ورییه وه سوود
به تویره رانی ئەم بواره ده که یه نیت.

دووهم: وهكو پراكتيك ئەم ليكۆلئينه وه دهكريت هاوکار بييت
بو ههنديك مه بهست، وهكو:

- چۆنيه تي خويندنه وهی دهق له لايهن خوينه ره وه.
- چۆنيه تي به کارهيناني زمان له نيو ده قدا.
- ئاشكرکردن و دۆزينه وهی ئەو كۆدانهی له م بواره دا
ههيه، كه زمانه كه دروستی كردوون، پهنگه ههنديك
جار له بير و هزری خودی نووسه ريشدا نه بووييت.
- دۆزينه وهی ئەو لايه نه ئاشكرا و شاراوانه يه، كه
دهقه كه به ره مهی هيناون.

سنووری ليكۆلئينه وه كه

له چوارچيوه ی زمانه وانی دهروونيه.

پيكهاته ی ليكۆلئينه وه كه

پيشه کی و نيوه پۆکی ليكۆلئينه وه.

يه كه م: بهشی يه كه م لايه نی تيؤريی و شيكردنه وهی ئەو
بوارانه ی، كه په يوه ندييان به ليكۆلئينه وه كه مان ههيه.

دووهم: بهشی دووهمه، كه لايه نی پراكتيكييه، ژماره يه كه
كۆدی زمانی دهروونی ده سنیشان كراوه و شيكردنه وهی
تايبه تي له ريگه ی گه رانه وه بو خودی دهقه كه كراوه، ئينجا

بەكارھېنانى بۆچۈنە تيۋرپپەكان بۆ چۆنيەتى گەيشتنە
ئامانجى ليكۆلينەوہكە.

لەكۆتاييدا پوختە و سەرنجە گشتيپەكان و سەرچاوەكان
ھەيە.

ئىپۈرۈك

- ۱-۱ سەرەتا و دەروازەيەك
- ۲-۱ ھزر و زمانەوانى دەروونى
- ۳-۱ بىرکردنەوہ و زمان
- ۴-۱ پىۋىستىيەكانى بىرکردنەوہ
- ۵-۱ پەيۋەندىيى بىر و زمان
- ۶-۱ دەوروبەر و زمانەوانى دەروونى
- ۷-۱ كەلوپەلە پەيۋەندىدارەكانى زمانى دەروونى
- ۸-۱ لىكۆلىنەوہ لە زمانەوانى دەروونى
- ۹-۱ واتاى ھۆشەكى
- ۱۰-۱ واتاى بابەتى
- ۱۱-۱ واتاى لاوہكى
- ۱۲-۱ واتاى شىۋازى
- ۱۳-۱ واتاى دەروونى
- ۱۴-۱ رۆمان و بىرکردنەوہ

- ۱۵-۱ زمان لەرۆماندا
- ۱۶-۱ واتای ئیحائی (رەنگدانەوہ)
- ۱۷-۱ پەییوەندیی و زمانەوانی دەروونی

بەشی دووہم

- ۱-۲ بۆ کویرە ی چاوساغ
- ۲-۲ ناوئیشانەکانی نیو دەقی کویرە ی چاوساغ
- ۳-۲ دەروونی شوین
- ۴-۲ دەروونی پیکچوواندنی شوین
- ۵-۲ شوینیکی ویئاکراو، لەنیو شوینیکی بەرجەستەدا
- ۶-۲ ئاماژە بەشوینی دەروونی
- ۷-۲ واتای دەروونی لەشویندا
- ۸-۲ دەروونی شەقام
- ۹-۲ دەروونی کات
- ۱۰-۲ کاتیکی ئیجگار کورت، بەلام زۆر گرنگ

- ۱۱-۲ کاتیکی نهگۆر
- ۱۲-۲ خهريکه .. کاتیکی هیواش
- ۱۳-۲ کات له ناو کاتدا
- ۱۴-۲ هه نديک کۆد و لایه نی دهروونی له نیو ده قدا
- ۱۵-۲ کۆده کانی زمانی دهروونی
- ۱۶-۲ به شیک له کۆده کان توندتیزی و ئازار (سادیزم)
- ۱۷-۲ هه لچوونی دهروونی (جوین)
- ۱۸-۲ ئاسووده یی دهروونی (پیشوازی)
- ۱۹-۲ چهز و ئاره زوو
- ۲۰-۲ هزر و فکر
- ۲۱-۲ کۆدی بیروکه
- ۲۲-۲ کۆدی میشک
- ۲۳-۲ کۆدی بیره وه ری
- ۲۴-۲ خه یال
- ۲۵-۲ کۆدی خیانته

- ۲۶-۲ دەرروونی حزبایه‌تی
- ۲۷-۲ کۆدی کوشتن
- ۲۸-۲ کۆدی چاوچنۆک / غه‌در / به‌سته‌زمان
- ۲۹-۲ کۆدی سزا و دادگا
- ۳۰-۲ کۆدی دەرروونی که‌لتوور زمان
- ۳۱-۲ کۆدی هه‌ست
- ۳۲-۲ کۆدی حاله‌ته هه‌ستییه‌کانی جوړی‌تی
- ۳۳-۲ کۆدی حاله‌تی هه‌ستییه‌کی خودی‌تی
- ۳۴-۲ شاعر و هه‌ست
- ۳۵-۲ کۆدی هاوواتا
- ۳۶-۲ زمانی دەرروونی و په‌گه‌ز
- ۳۷-۲ کۆدی دەرروونی خوینهر و وه‌رگر
- ۳۸-۲ کۆدی راستی و هه‌له، عه‌قلانی و نا‌عه‌قلانی
- ۳۹-۲ توندو تیژی و بی‌که‌هاته‌ی دەرروونی
- ۴۰-۲ دیارده‌ی نه‌رم و نیانی دەرروونی قسه‌کردن

- ۴۱-۲ کۆدی کرده‌ی به‌هیز
- ۴۲-۲ کۆدی ده‌ستکراوه‌یی، پیچه‌وانه‌ی ره‌زیلی
- ۴۳-۲ کۆدی هاوسه‌نگی و گونجان
- ۴۴-۲ کۆدی تیگه‌یشتن
- ۴۵-۲ کۆدی زمان و په‌یوه‌ندیکردن و فکر
- ۴۶-۲ کۆدی زمان ناسنامه‌یه
- ۴۷-۲ کۆدی گپرانه‌وه و زمانی رۆژنامه‌نووسی
- ۴۸-۲ هاوسه‌نگی ده‌روونی له قسه‌کردندا
- ۴۹-۲ کۆدی دۆخ و ده‌وروبه‌ری قسه‌کردن
- ۵۰-۲ کۆدی زمانه‌وانی ده‌روونی و فی‌ربوون
- ۵۱-۲ کۆدی په‌وشت و دۆخی ده‌روونی زمان له ئاخاوتندا
- پوخته و سه‌رنجی گشتی
- سه‌رچاوه‌کان

۱-۱ سەرەتا و دەروازەیهک

هەر کاتییک بمانه‌وئیت باسی زمان و ئەرکه‌کانی بکه‌ین، ده‌بیئت به‌دوای پیناسه‌ی مروؤف و پیکهاته‌ی ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌یدا بگه‌رپین، له‌هه‌مان کاتدا بیئ ئاماره‌کردن و گه‌ران به‌دوای په‌یوه‌ندی نیوان زمان و بیر، کرده‌ی هه‌ستپیکردن و درککردن و کاردانه‌وه و تیگه‌یشتن و دۆخه‌ ده‌روونییه‌کان و ئه‌وه‌ ده‌وربه‌ره‌ی زمانی تییدا به‌کار ده‌هینریئت، ناتوانریئت، شیکردنه‌وه‌ی گونجاو، بیان وه‌لامی شیاو بو پرسیاره‌ ئالۆز و گه‌رفته‌ ده‌روونی و شیوازی کۆمه‌لایه‌تی و فکری و ده‌روونی زمان بدۆزینه‌وه.

(د. عه‌بدوڵلا حوسین ره‌سوول) له‌باره‌ی ئه‌م زانسته‌ ده‌لیت: (به‌ر له‌هه‌موو شتییک زاراوه‌ی (ده‌روزمانی) رپیک وه‌رگیپانی وشه‌ به‌ وشه‌ی ئینگلیزییه، که له‌بهنه‌رتدا له‌واتای (زمانه‌وانی ده‌روونی هاتووه. ئه‌گه‌ر چی کوتومت ده‌بیته‌ ده‌روونزمانه‌وانی، به‌لام بو کوتوبری و سوکیی ده‌ربرین کرا به‌ (ده‌روزمانی). ئه‌م زاراوه‌یه‌ ده‌بیته‌ جوته‌وشه‌ی هاوشیوه‌ له‌گه‌ل (کۆزمانه‌وانی)، که له‌به‌ری زمانه‌وانی کۆمه‌لناسی به‌کارهاتووه. (د. عه‌بدوڵلا حوسین ره‌سوول، ۲۰۱۵، ۳۲).

(د. عه‌بدوڵواحید دزه‌یی) له‌باره‌ی زمانه‌وانی ده‌روونی بوچوونه‌کانی به‌مجۆره‌ ده‌ربرپوه: (زمانه‌وانی ده‌روونی

Psycholinguistics به یه کییک له پسیپۆرییه نوئییه کانی زمان و لقه کانی زمانه وانی پراکتیکی Applied Linguistics داده نرئیت، لیکنۆلینه وه له وه رگرتن و به کارهینان و تیگهیشتنی زمان دهکات، سه ره تای بلا بوونه وهی ئەم زانسته بو سه دهی نۆزده هه م له ویلایه ته یه کگرتوو ه کانی ئەمه ریکا ده گه ریته وه. ئەم زانسته ی زمان وه کو دیارده یه کی که سی سه یر ده کات، چونکه مروّف به هو ی بارودوخی ده روونی و ره وشتی دیاریکراوه، بو نمونه کاردانه وهی ده روونی مندا ل، یان گه وه که سانیک چیه کاتییک فییری زمانی دایک و زمانیکی بیگانه ده بییت؟ یان ئەو کاردانه وه ده روونی یانه چین، که یه کییک له گه ل پو شنبیری زمانیکی بیانی کارلیک ده کات وه ک فیروونی ره وشتی باش و خراپ، سه ره رای ئەمانه باس له باری ده روونی ئەو که سانه ده کات، که له ناو کو مه لگادا ده ژین و دوو زمانی سه ره کی تی دایه.

شیوازی جوړاوجوړی ده ربړینی ده روونی تاکه کان به لگه یه کی تره، که تاکه کان له درککپی کردن و بیرکردنه وه و تیروانین جیان و ئەم جیاوازییه ش له زماندا په ننگ ده داته وه، چونکه شیوازی ده ربړین و قسه کردنی مروّف بیر و هه ست و که سیتی ئاخپوهر دیاری ده کات. (د. عه بدولواحید موشیر دزه یی، ۲۰۱۴، ۱۵).

لەم بۆچوونانەدا دیارە ئەم زانستە بایەخ بە (شیوازی دەربەربین و قسەکردنی مروّف) و (بیر و هەست و کەسیتی ئاخپوهر دەدات). واتە زانستی دەروونی زمانەوانی هەر تەنیا وەکو زانستی بایەخدان بەفیربوونی زمانی دایک و فیربوونی زمانی دووهم و گرافتە فیسپۆلۆجی و دەروونی و نەخۆشییە کۆمەلایەتییەکانی ئەو کەسانە نادات، کە لەم بوارەدا هیز و وزە بەکاردههینن.

زانستی دەروونناسی بریتییە لەو زانستە لەدیاردە دەروونییەکان و کردە دەروونییەکان دەکۆلیتەوه، واتە گرنگی بەچالاکى میشک و ئەرکەکانی دەدات، رەوشتی تاکە کەسی و پەپوهندییە وروژینەرەکانی ژینگە بابەتیکی تری دەروونناسییە، وەکو بابەتەکانی هەستکردن و فیربوون و پالنەر و توانا و خوورەوشتەکان مامەلەى لەگەڵ دەکات. (د. یوسف شەریف، وانەکانی زانکۆ).

لەمەش دوورتر زمانەوانی دەروونی وەکو دیاردەییەکی دەروونی لە زمان دەپوانییت و ئەمەش پەپوهندیی بەسروشتی زمان وەکو رەفتاریکی مروّفایەتی هەیه، رەفتاری زمانیش دەبیته بازنەى پەپوهندی نیوان زمان و دەروونناسی. (د. عەبدولواحید موشیر دزەیی، ۲۰۱۴، ۱۶).

هەندیکی دیکەش وا ئەم بوارە پیناسە دەکەن، کە زمانەوانی دەروونی بریتییە لەو زانستەى لیکۆلینەوه

لهجياوازی نیوان زمانی مروّف و گیانه وهران دهکات، چوّن مروّف له زمان دهگات و چوّنیه تی به ده رکه وتنی زمان لای مندالّ و ده رکه وتنی زمان لای مروّف و گیانه وره کان، ههروه ها ئهم زانسته لیکۆلینه وه له نه خوۆشی عه قلی زمان و دواکه وتنی قسه کردن و چاره سه رکردنی و په یوه ندی نه خوۆشی زمان به نه خوۆشی عه قلییه کانه وه. (د. لیلی خلف السبعان، ۲۰۰۴، ۲۰).

ئامانجی هه ره سه ره کی زمانه وانی ده ستنیشا نکردنی ئهو یاسا و مه نتیقه گشتیا نه یه، که زمانیا ن پی پیکدیّت و هه لده سوورپین به مه به ستی نووسینی ئهو لوژیکه به هوییه وه زمان کار دهکات و پپونده یی به پپره وی کارکردنی میشکه وه هه یه. تیگه یشتن له سروشت و چوّنیه تی کارکردنی زمان تا راده یه کی زور تیشک ده خاته سه ر چوّنیه تی کارکردنی میشک. (د. وریا عومه ر ئه مین، ۲۰۱۱، ۱۲۷).

له هه مان کاتدا کاتییک ئاماژه به کرده هۆشییه کان، یان درککردن و چوّنیه تی ده رکه وتنی ئهو ئاراستانه ده کریّت، که (ئاگایی و بی ئاگایی) ده روونی لای مروّف ده گه یه نیّت، ئه مانه ش کاریگه ربیا ن له سه ر به کاره ییانی زمان هه بوو، چونکه بیر و زمان په یوه ندییه کی کاره کی توندیا ن له گه لّ یه کتر هه یه. (هزری ئاراسته دار ئاگایانه یه واته مه به ستداره و له زه یینی که سه که له ئارادایه،

ھۆشمەندانە، چونکہ بەئاراستەیی ھاووپیکییە لەگەڵ واقع و کاریگەر بوون لەسەر واقع، دەشیت ھەلەبیت، بیان راست لەرووی پراکتیکی و لۆجیکی. بەھۆی زمانەو دەگوازییەتەو بوو کە سێکی تر لەبەرانبەر دا ھزری ئاراستەنەکراو ناخودئاگایە. واتە بەدوای ئەو ئامانجانە بەدوایاندا دەگەرپیت و ئەو پرسیانە دەیانخاتە روو، لەپاوانی ئاگایی (ھۆش) دا نین. نەک ھەر لەگەڵ واقعی دەروە ناگونجیت، بگرە جیھانیکی خەون و خەیاڵی تاییەت بەخۆی دەخولقینیت و پشت لەپراستیەکان دەکات، لەھەولێ جیبەجیکردنی ئارەزووەکانی دایە. (ل. س. فیکۆتسکی، ھزر و زمان، ۲۰۱۶، ۸۶)

دەبیت لەم بوارە ئاماژە بەو بەکریت لە زمانەوانی دەروونی گرنگی بەلیکۆلینەو لەبوارە ئۆرگانی و دەروونی و بەرھەمەینانی زمان و درککپیکردن و بارە سۆزداری و ھۆشەکی لەگەیانندا. سەرباری ئەو ھەش بایەخ بەچۆنیەتی وەرگرتنی زمان و فیروون و لیکۆلینەو لەو ریگیانە پیوھندیکردن، کە لەپێگەیی زمانەو ئەنجام دەدریت. نابییت ئەو لەبیر بەھین دەبرینی دەروونی لای مروفت لەسەر بنەمای خولیایی دەروونی بنیاتنراو و لەیەکیک بوو یەکیکی تر جیاوازە، رەفتاری زمانی دەگورپیت بەپیی گۆرانی تیروانینی تاکەکان بوشت و چەمکەکان. (د. عەبدولوحید موشیر دزەیی، ۲۰۱۴، ۱۸) بو زیاتر زانیاری

بروانه ئەم سەرچاوانە (محمود سلیمان یاقوت، ۲۰۰۳، ۱۸۰)، (احمد مختار عمر، ۱۹۸۸، ۱۰)، (کریم زکی حسام الدین، ۲۰۰۱، ۷۲).

زمانەوانی کۆمەڵایەتی و کارەکی و دەروونی بەیەکەوە بەستراونەوه، جیاکردنەوهیان لەهەندیک بواردا قورسە، بۆ نموونە کاتیکی باسی پەفتار و نەریتی (توورەبوون و هەلچوون و ئازاوه و توندوتیژی ... تاد) دەکەین، کە ئەمانە بەشێکن لە (پەفتاری دەروونی) کەسەکان کاریکی ئالۆز و قورسە، لەهەمان کاتدا ژینگەی کۆمەڵایەتی (خیزان و شەقام و قوتابخانە و کەلتوور و ئاستی پۆشنبیری و پیکهاتە چینایەتی و تەنیا پەگەزیش) کاریگەرییان لەسەر پەفتاری مەروڤەکان دەبێت.

بۆ نموونە ئەنجامی فەشەل و سەرکەوتنی هاوکاری وەکو (جۆفمان) دەلێت پەیوەستە بەشیوازی قسەکردن و ئاخاوتنی ئەو کەسە لەتیکدانی دۆخی ئاسایی بەرانبەرەکانی سەرکەوتوو دەبێت، لەمبارەوه دەلێت: (ئەو کەسە لەپێگەی قسەکانی دەبێتە ھۆکار بۆ تیکدانی پشووی ئەوانی دیکە، بەهەمیشەیی پەیوەندیکردن پووچ دەکاتەوه، ئەمەش دەبێتە نیشانەکانی ئەوهی ئەو کەسە لەچۆنیەتی پەیوەندیی کۆمەڵایەتی توانایەکی فاشلی ھەیە. بەرھەمەینیی ئەنجامیکی کۆمەڵایەتی و ژیانیکی

کۆمه‌لایه‌تی خراپی ده‌بیّت، بۆیه ده‌کریت ئه‌و کهسه به‌که‌سیکی فاشل و ناته‌واو دابنریت). (د. ه‌دسن، ۱۹۸۷، ۱۹۸).

ره‌فتار و کاردانه‌وه و ئاکاری مروّف، په‌یوه‌سته به‌ئاکاری زمان له‌بواری ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تی، بوّ راپه‌راندنی شتیک، که په‌یوه‌ندییه‌کی پته‌وی به‌کرده‌وه و ئاکار و ره‌فتاری کهسه‌کانه‌وه هه‌یه.

فیربوونی که‌لتوور به‌هۆی وه‌رگرتنه‌وه ده‌بیّت و ئه‌و ره‌فتاره ره‌وتیه‌یه ده‌نوینیت، که کۆمه‌ل دای ده‌نیّت به‌مه‌به‌ستی پپوانی په‌یکال‌بوون و په‌یکال‌نه‌بوونی ره‌فتاری تاک له‌گه‌ل تاکدا له‌لایه‌که‌وه، له‌لایه‌کی تره‌وه له‌گه‌ل پپداو‌یستییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان. (د. شاخه‌وان جه‌لال فه‌ره‌ج، ۲۰۱۳، ۷۲).

زمان و فکر شیوازی مامه‌له‌ی کۆمه‌لایه‌تی بواریکی دیکه‌ی زمانه‌وانی ده‌روونییه، که ئاماژه به‌ره‌وشتی مروّف له‌چۆنیه‌تی گه‌یانندی مه‌به‌ست و په‌یام و کاردانه‌وه به‌رانبه‌ر رووداوه‌کان ده‌گه‌یه‌نیّت. (د. ه‌دسن) له‌چۆنیه‌تی مامه‌له‌ی کۆمه‌لایه‌تی و ره‌وشتکاری ده‌روونی بوچوونه‌کانی به‌م جوّره خستۆته به‌رده‌ستی تووژهرانی ئه‌م بواره (دیاریکردنی پیکهاته بنه‌ره‌تییه‌کانی ئه‌م بواره په‌یوه‌سته به‌ئاشکراکردنی چۆنیه‌تی راپه‌راندنی ئه‌رکه‌کانی ئه‌م پیکهاتانه، ئه‌مانه‌ش له‌چه‌ندین ئاماژه پیکدین، وه‌کو:

زاره‌کی و نازاره‌کی، هه‌ستپیکراو، بینراو و بیستراو، سه‌رباری جووری دیکه‌ی په‌یوه‌ندی کردنی جه‌سته‌یی و نزیک‌ی و ئاراسته‌کانی جه‌سته و دۆخ و شیوه‌ی دهره‌کی و دهربرینه‌کانی ده‌موچاو و جوولله‌کانی سه‌ر و ده‌سته‌کان و ئاراسته‌ی سه‌یرکردن و کاتی قسه‌کردن و ئاوازه‌ی سوژداری نیو قسه‌کان و هه‌له‌ی زمانه‌وانی و چۆنیه‌تی دهربرینه‌کانی گوتن و بنه‌مای زمانه‌وانی به‌کاره‌ینراو). (د، هدسن، ۱۹۸۷، ۱۸۶).

با ئەم دوو نمونه‌یه ئاماژه پێ بکه‌ین:

پۆژیکی گهرمه.

ئهمه خویندنه‌وه‌ی پله‌ی گهرما نییه وه‌ک راستیه‌کی زانستی، به‌لکو دهرخستنی باری تاکیکه، که هه‌ستی پێ ده‌کات. ئهمه‌ش په‌یوه‌سته به‌وه‌ی لیکۆلینه‌وه نوپیه‌کانی زمانه‌وانی ده‌روونیان به‌و ئاراسته‌یه برد، که لیکۆلینه‌وه له‌کیشه‌کانی زمان و ئالۆزی ده‌روونناسی بکات له‌گه‌ڵ ئه‌و کرده ئه‌قلیانه‌ی، که پێش دهرکردنی زمان ئه‌نجام ده‌دری‌ت، جگه له‌مه‌ش هه‌ولده‌دات یاسایه‌کی گشتی بۆ لیکدانه‌وه‌ی ره‌فتاری مرۆف له‌چوارچێوه‌ی دیارده گشتیه‌کان وه‌ک فی‌ربوون و درک‌پیکردن بدزۆیته‌وه. ئهمه‌ش هه‌ولدانه بۆ کار له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی چۆن قسه‌که‌ر کاردانه‌وه ره‌فتارییه‌کان ده‌گۆرین بۆ هێما، واته چۆن ئه‌م کرده ئه‌قلیانه ده‌بنه هۆی

دهرکردنی دهنگهکانی زمان و دواتر چۆن گوئگر ئەم دەنگ و
هیمایانه دهگۆرپیت بۆ واتا و بەم پێیە کردەى ئەقلی
بەردەوام دەبیت. (د. عەبدولواحید موشیر دزەیی، ۲۰۱۴،
۱۸).

له كهلتووری كوردیدا ئەو پرسی ئاكارییانە دەبنە پێوهریك
و بەهایەکی كهلتووری بۆ مروقی كورد، ئەگەر ئەمە بکەینە
پرسیار، ئەو وەلامەكەى بەم جووره دەبیت: (بە ئەخلاق -
بێ ئەخلاق - نائەخلاقى). دەبینین هەردوو کایەى (ئاكار)
و (په‌وشت) له‌پێره‌وى كه‌لتووری كوردیدا تیکه‌لأوییه‌کی
بەخۆیوه بینیه‌وه. له‌و شوینەدا، كه‌ حوکم کردنه‌کانی
له‌سه‌ر بنه‌مای په‌وشتن، مه‌حکوم ده‌کرین به‌ زاراوه‌ی
(ئاکار)، بۆ نمونه‌ با له‌م رسته‌یه وردبینه‌وه:

فلان پزیشک بێ ئەخلاقه.

له‌م نمونه‌یه‌دا وشه‌ی پزیشک پێشه‌که ده‌گریته‌وه، بۆیه
ده‌بیت به‌ ئاکاری کاره‌که به‌سه‌تریته‌وه نه‌ک په‌وشتی
که‌سه‌که. به‌لام کورد له‌ئاخاوتندا هەردوو کایه‌که تیکه‌ل
ده‌کات. (د. شاخه‌وان جه‌لال فه‌ره‌ج، ۲۰۱۳، ۷۳).

له‌م ئاماژانه‌دا هه‌ندیك له‌بنه‌ما سه‌ره‌کییه‌کانی زمانه‌وانی
ده‌روونیمان بۆ پروون ده‌بیته‌وه، كه‌ زمان و بیر و به‌کاره‌یيان
په‌یوه‌ندیان به‌ (په‌فتار و په‌وشت و ئاكار و چۆنیه‌تی

به کارهینانی زمان) له نیوان (قسه کهر و گوینگر) له کاتی
راپه راندنی ئاخاوتن و گفتوگو و شیوازی قسه کردن
له چوارچیوهی کردهی ههستکردن و درکردن و کاردانه وه
ههیه.

پیویسته له دۆخیکی دیکه وردبینه وه، هه کاتی ک باری
دهروونی ده بیته وه به شیک له زمانه وانی دهروونی، ئەمه
کاریگه ری نه ک له سه ر شیواز و چۆنیه تی به کارهینانی
زمانه کان ده بیته، به لکو دیوی ناوه وهی زمان، ناوه وهی
قسه کهر و گوینگر نیشان ده دات، ههروه ها کاریگه ری له سه ر
پیشوازی کردن و سوود وه رگرتن له سه ر زمانی بیانی، یان
ئه و زمانانه ههیه، که له زمانی دایک نزیکن، یان
کارتیکر نیان به سه ریه که وه ههیه. هه ندیک بۆچوونه کان یان
له مباره وه به شیوه یه ک ده بریه وه، ده لئین (ئه گه ر له پرووی
دهروونییه وه سه یری زمان بکه یین، پرسته بریتیه له و
کاردانه وه یه ی لای گوینگر دروست ده بیته). (د. عه بدوللا
حوسین ره سوول، ۲۰۱۵، ۳۴۱).

زانستی زمانه وانی دهروونی له توانای مروّف و چۆنیه تی
فیبروونی زمان و توانسته عه قلییه کان و مه عریفه
ده کۆلیته وه، پیش ئه وهی زمان له قسه که ره که وه ده ربچیت،
ههروه ها توانستی مه عریفی و عه قلی زمانی گوینگر لیک
ده داته وه، له کاتی ده رچوونی لای قسه کهر و وینا کردنی

لهعهقلی وهرگرهکهی. زمانهوانی دهروونی لهپروانگهی زانستی دهرووناسی سهیری زمان دهکات، پپی وایه زمان دیاردهیهکی دهروونییه، ئینجا ئهمه لای قسهکه رهکه بیټ، یان گوئگرهکه، قسهکه ر بیروبوچوون و واتایهکانی لهقالبی زمان و دهبرپینهکان، که بهگوتن دهریان دهبرپیت، رپیک دهخات، ئهمهش دهگاته گوئی وهرگرهکه، ئهویش ههستی پپی دهکات و شی دهکاتهوه و لهمیشکی خویدا دهپارایزیت. (د. صادق یوسف الدباس، ۲۰۱۲، ۱۵۵-۱۵۶).

۲-۱ هزر و زمانهوانی دهروونی

تاکو ئیستاش ئهمه یهکلایی نهبوتهوه بیر پپش زمانه، یان زمان پپش بیر پهیدا دهبیټ، ههروهها هوکار و سهرهتاکانی دهکهوتنی بیر و زمان لای مروؤف بهچ شیوهیهک دروست دهبیټ و گهشه دهکات. لهم بوارهدا بیروبوچوونی جیاواز ههیه، زمانهوانی دهروونی بهقوولی کار لهبارهی ئهم بوچوونه دهکات، گهلیک لهزانایهکانی ئهم بواره کوشاون لهپیکهی کارکردن و دۆزینهوهی نهیینی بوون و گهشهکردنی مندال بیروبوچوونهکان ساخ بکهنهوه.

لهم بوارهدا زمانهوانی دهروونی کلاسیک کاری لهسهه یهکیټی هوش و هاوپهیهوندی ههه ئهرکیکی دهروونی کردووه، گریمانهاکانیان ئهوهبووه، پهیهوندی نیوان دوو

ئەركى ديارىكراو ھەرگىز گۆرۈنكارى ھەلناگرىت بۆ نمونە پەيپىردن و سەرنجدان و يادگە و ھزر و يادگە بەيەكسانى پەيوەندى لەگەل يەكتەر دەكەن. ئەمەش ئەو نىشان دەدەن، كە تىۋرەكانى پېئىشوو تاكو دەگاتە سەردەمى ئىمە ھەموويان لەنىوان دوو جەمسەرى ھاوشىۋەيى و ئاويئەبوونى ھزر و زمان لەلايەك و لىكجىابوونەو و لىكدابرانى رەھى ھەردووكيان دابووە. دەتوانىن بەدواداچوونى ناساندنى ھزر و واتە بەدەرووناسى زمانى، كە ھزر بەوتەى بى دەنگ دادەنىت و تىۋرەكانى دەرووناسى نوڧى ئەمەرىكايى و پسپۇرانى بوارى كاردانەووناسى، كە ھزر بەكاردانەوويەك دادەنىن لەبزوئەرى خۇيدا رېگىرى لىدەكرىت مەزەندە بكەين. (ل.س. فىكۆتسكى، ۲۰۱۶، ۷۲).

زمان بەشىۋەيەكى دىكە لەروانگەى ھەندىك زاناي پسپۇرى بوای دەرووناسى پېئاسە كراو، (شتاينتالى) زمانەوانى ئەلمانى لەروانگەى لۆجىكى دەروونى باسى رستەسازى كردووە، سوودى لەبىروبوچوونەكانى (وەلتەر. قى. فارتبورگ) و تىۋرەكەى بەسوود وەرگرتن لەتىۋرى (ھمبولدت) پەرەپىداو. ئەو پىيى واىە وشە لەچركەى بەكارھىنەكەيدا واتا پەيدا دەكات. بۆيە پېيان واىە زمان دەرىپىنى دەروونى گۆمەلگايە. (د.صادق يوسف الدباس، ۲۰۱۲، ۱۵۷). لەگەل ئەو ھەشدا ئەم پەيوەندىيە بەشىۋەيەكى

یه کلاکه ره وه وه لآمه که ی دیار نه کراوه و پپویستی
به لیكدانه وه و به دوا گه رانی پتر هه یه.

ئه وه ی گرنگه زمانه وانی دهروونی کار له چوئیه تی دوزینه وه
و ده سنیشانکردنی ئه و په یوه ندییه ئه زه لییه ده کات، که
زانزستی زمانه وانی به خوئییه وه سه رقآل کردووه.
به کاره یانی زمانیش له نیو ده قدا هه مان شته، ئایا بیر و
هزره زمانی ده قه که ی دروست کردووه، یان زمانی ده قه که یه
ده بیته هیژ و ده سه لات بو به ره مه یانی بیر و هزری نیو
ده قه که، یان به شیوه یه کی دیکه ئایا ره فتاری که سه کانه
له نیو ده قه که دا بیر و هزره کان دروست ده کات، یان
به پیچه وانه.

۳-۱ بیرکردنه وه و زمان

مروّف بریتییه له بیرکردنه وه، بیرکردنه وه ش له ده ره وه ی
زمان وه کو ته نیکی بی سییه ر ده رده که ویّت. ده کریّت بلّین
مروّف بیرکردنه وه بو مامه له کردن له گه ل شته کان و دیارده
کومه لایه تییه کان و ده و روبه ر به کارده هیئیت بو ئه وه ی
له هه مان کاتدا چاره سه ریان بو بدوزیته وه.

بیرکردنه وه بریتییه له کۆمهڵیک چالاکی عهقلی، که مێشک پێی راده بێت ئه و کاتهی رۆبه رۆوی هه ندیک هه لۆیست ده بێته وه و له رێگه ی هه ر پێنج هه سته که وه بو ی ده گوازیته وه. (د. صادق یوسف الدباس، ۲۰۱۲، ۷۳). بو زیاتر رۆونکردنه وه ی په یوه ندیی نیوان بیرکردنه وه و زمان و عه قل، پێویسته ئاماژه به وه بکه یین، که بیرکردنه وه چالاکیه کی زه بنییه، هه موو ئه و کرده عه قلیانه ده گریته وه (بیره اتن، خه یال، بیرکردنه وه) بیرکردنه وه به لگه یه کی یه کلاکه ره وه ی بوونی مرۆقه وه، هه ر که سیک له چۆنیه تی بیرکردنه وه و هه لچۆونه کانی دا جیاوازه له گه ل که سیک ی دیکه دا. (د. صادق یوسف الدباس، ۲۰۱۲، ۷۳).

باهه ندیک وردتر له په یوه ندی نیوان زمان و هزر و بیر بدوین، زمان و فکر (زه ن) له نیو یه ک پرۆسه ی هاوبه شدا به ره هه م دیین، چۆن؟ بو نموونه (رسته له وشه پیکدی، هه روه ها بیره کانی ش له چه مکه کان پیکدی). (فرانسوا ریکانای، ۲۰۱۶، ۱۴۵).

بیرکردنه وه کرده یه که پێویستی به وزه هه یه، نه خشه ی پێویسته و په یوه ندی به کارتیکردن و درکردن و کاردانه وه ی ده روونی مرۆقه وه هه یه. تاییه تمه ندییه کانی بیرکردنه وه ش ئه مانه ن:

- بو بیرکردنه وه پێویستت به زمان ده بێت.

- بیرکردنه وه به شیوه گهرایی دهناسریتته وه، واته کیشه کان به بابه تی خوئی ده زانیت.
 - بیرکردنه وه نیوه ندیکه بو گشت چالاکییه هوشه کییه کانی مروّف.
 - بیرکردنه وه پشت به کوئی نه و شاره زاییانه ده به ستیت، که مروّف به دهستی هیئاون له بواره جیاجیاکانی ژیان.
 - بیرکردنه وه ئاستی زوره، به لام له ئاستی بیرکردنه وه دا پراکتیکی دیتته دی.
 - بیرکردنه وه له سروشتی که سایه تیه که جیانا بیتته وه.
 - بیرکردنه وه هیماکارییه، وه کو: چون له سهر دیوار نه خش و نیگار ده کیشیت، ئاوا له ناو بیردا نه هیمایانه ده کیشریت، بیرکردنه وه یه که یه که یه تاکه کان له یه کتری جیاوازن.
 - بیرکردنه وه ره وشتیکی شاراوه ی هه یه، چونکه نازانین که سی به رانبه ر چون بیرده کاته وه.
- له تهک نه وه شدا ده کریت جوره کانی بیرکردنه وه بکریتته سی جور وه کو (بیرکردنه وه ی ههستی و جوولهی، بیرکردنه وه ی وینه یی، بیرکردنه وه ی ره ها). (د. یوسف شهریف، وانه کانی له زانکو).

هزر کرده یه که ی ناوه کییه، بو دیارخستنی ته نیکی، بیروکه یه که، شتیکی و واتایه که به کار دیت، ئه و شته ده بیته دهربری شتیکی دیکه. (دار هیما یه بو هیما بوکراویک که پیی ده لئین دار)، به لام هیچ مهرج نییه دار واتای داریکی سهوزی نیو باخیکی، یان قه د پالی شاخیکی بگه یه نیته، رهنگه مه به ست له دار (تهخته داریکی، داری میزیک، راسته یه که، شورکیکی... تاد) بیت. ئه مهش په یوه سته به ده و روبه ری به کار هیئانی وشه ی (دار)، واته هزری دهر برینه که، په یوه ندی به ده ورونی شته که و شیوازی دهر برین و مه به سته کانه وه هه یه.

(جۆن لۆک)ی فه یله سووفی به ریتانی پیی وایه (وشه کان نیشانه ی هه سته کین له باره ی بیره کانه وه، زمان ئامرازیکه بو گه یان دنی بیره کان زنجیره یه که له و وشانه ی، که دهربری بیرکردنه وه ی ته واوه و واتایه کی پوونیشه. (د. صادق یوسف الدباس، ۲۰۱۲، ۷۴).

بو یه (فرانسوا ریکاناتی) پیی وایه (هیما ناتوانیت هه مان به های شته کان دووباره بکاته وه، ئه گه ر گۆریمان ئالوگۆر دروست ده بیت، له پسته یه که، یان دهر برینیکی، بو نمونه له م وه سفکردنه دا، که ده لئین: (سه روکی ئیستای ویلایه ته یه کگرتووه کانی ئه مه ریکا)، له وه سفیکی دیکه دا گۆران له خو ی دروست ده کات و

رهنگه ببيته (سهروكي داهاتووي ويلايهته
يهكگرتووهكاني ئەمەريكا). ئەمەش لەكردهوهدا
پهيوهسته بهو راسنگوييهي لهپرستهكهدا دييت و
ناتاونرييت بگوردييت، لهو روانگهيهي سهروكي ئيستا و
داهاتووي ئەمەريكا هەر يهك كهسه. (فرانسوا
ريكاناتي، ٢٠١٦، ٥٥).

١-٤ پيويستيهكاني بيرکردنهوه

لهپوانگهه (داروين)هوه (لهكوئ مروف ههبيت زمانيش
ههيه). (د، وريا عومەر ئەمين، ٢٠١١، ١٢٥).
لهپراگماتيكا بهتاييهتي بو بهديهيناني كرده قسه،
(ئوستن)، كه دامهزرينهري ئەم تيورهيه، برواي وايه دوو
بواري گرنگ دهبييت رهچاو بكريت، ئەويش
پيويستيهكاني بهديهينان و هييزي بهديهيناني كرده
قسهيه. بيرکردنهوه كردهيهكي ناوهكي نهبينراوي نيو
ميشك و رهفتار و كاردانهوه و نهريت و كهسايهتي
كهسهكانه، ئەمش پيويستي بهو پيويستيه بنهپهتيانه
ههيه، كه دهبنه هاندەر و بنهما بو راپهواندني كاريك.
بويه ههنديك پيويستيهكانيان لهم چهند خاله كورت
کردوتهوه:

۱- زمان: ئەگەر زمان نەبیت ناتوانریت بیر بکهینه وه.

۲- یادگه: بیرکردنه وه هه میشه له ناو یادگه ی باش
دایه. ئەمەش دەبیتە دوو بەش:

آ- کورت خایەن

ب- درێژ خایەن. (د. یوسف شەریف، وانەکانی زانکۆ).

(هێگل) بۆچوونی وایه (زمان نیوهندیکه له نیوان بیر و
عهقل)، زمان پۆلیکی گهوره ده بینیت له بیرکردنه وه دا،
کرده ی بیر ئاسان ده کات و هه ندیک جاریش ئالۆزی
ده کات جگه له مهش کۆسپیش دروست ده کات،
به تـاییه تی ئەگەر که سه که به ره و ئاراسنه ی
بیرکردنه وه ی هه له بیات. (د. یوسف شەریف، وانەکانی
زانکۆ).

بۆ ئەوه ی پتر له مه به ستی باسه که مان بگه ین، ده بیتە
ئاماژەیه ک به قوتا بخانه ی شیکردنه وه ی ده روونی
بکه ین، که (سیگمۆند فرۆید) پێه رایه تی کردوه، ئەو
چه ند بنه مایه ک ده کاته بابته تی لیکدانه وه کان له وانە:
(خه ون، غه ریزه ی سیکسی، چه پاندن، ترس (فۆبیا)،
نه ستی تاکه ک که س). ئەم بابته تانه پێگه ی سه ره کی
کاره کانییه تی. کاتیک مرۆف ده گاته ئاستی چه پاندنی
زۆر، ئەوه بێگومان کار له ده روونی مرۆقه که ده کات،

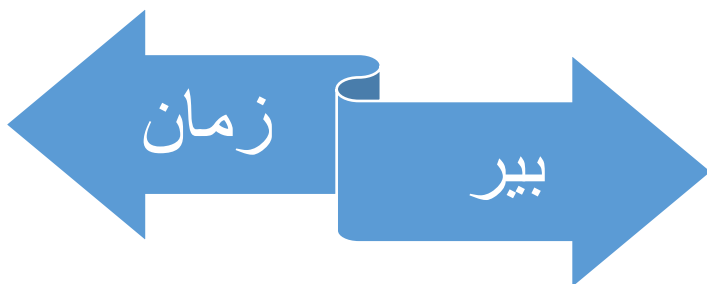
(فرۆید) گرنگییهکی زۆری به نهستی مرۆف داوه، چونکه ههقیقهت و راستی له لاشعورهوه سه رچاوه دهگریت. (د. هاوژین سلیوه، ۲۰۱۳، ۱۷۴).

ئه گهر فکر بریتی بێت له ژمارهیهک واتا، نهیینی ئهمهش زمانه، ئهمهش ده بێته هۆی ئه وهی بلیین فکر له ناوه وهیهکی گوشه گیرکراودا نییه، چونکه له ده ره وه وشه کاندای بوونی نییه، زمانیش هه ر ته نیا وشه نییه، به لکو واتای ههیه و رهنگیش ده داته وه. (د. صادق یوسف الدباس، ۲۰۱۲، ۷۶).

۱-۵ په یوهندی بیر و زمان

لیکۆلینه وه له په یوهندی نیوان زمان و بیر تا کو ئیستاش به رده وامه و نهیتوانیوه وه لامی یه کلاکه ره وهی متمانه به خشی زانستی به ده ست بهی نییت، چونکه هیشتا زانست ئه وهی یه کلایی نه ک ردۆته وه بو ئه وهی په یوه ندیی و جیاوازی په ییدا بوونی فکر و زمان ساخ بکاته وه، بو ئه وهی پروونی بکه نه وه ههنگاوی یه که می ده رکه وتن و بوونه که پتر به لای کامه یاندا ده شکیته وه و کامه یان ده بێته داهینهر و بزوینه ری ئه وی دیکه یان. ئایا زمان وا ده کات بیر بجوو لیت و چالاکی بنوینیت و هیژ و وزه په ییدا بکات، یان بیره، وا ده کات زمان ئه رکه

و چالاکییه‌کانی راپه‌پینیت و په‌یوه‌ندی له‌نیوان
به‌رکاره‌ینه‌ره‌کانی له‌نیو کۆمه‌لگا دروست بکات و
گوتاریک راپه‌پینیت؟.

له‌م بواره‌دا هه‌ندیك بۆچوون له‌باره‌ی په‌یوه‌ندی
سروشتی له‌نیوان بیر و زماندا هه‌یه، که ده‌کریت به‌م
جوړه کورتیان بکه‌ینه‌وه:

یه‌که‌م: (دی‌کارت و هینری بریجسون) پینیان وایه
"جیاوازی ته‌واو له‌نیوان زمان و بیردا هه‌یه، واته
ئه‌وه‌ی له‌نیوان هه‌ست و سۆزدا هه‌یه، زمان ناتوانیت
گوزارشتی لی بکات". به‌رای ئه‌مانه زمان دیارده‌یه‌کی

كۆمەلەيەتى نىيە، نىمۇنەشيان پىراكتىزەكىردىنى ئەم بۆچۈۈنەيە لاي مىندال، چۈنكى لەقۇناغى سەرەتايدا بىر كىردنەۋە پەيۋەست نىيە بەزىمان، زىمانەكەش لەبىر دابراۋە .

دوۋەم: (جان بىياجە و فىگۇتسكى) دروشمى ئەۋەيان ھەيە، كە "سەر بەخۇيى زىمان و بىر پىژەيىە". ئەم دوۋانە كارىگەرىيان لەسەر يەك ھەيە. (فىگۇتسكى) دەلئىت "زىمان و بىر لەبەنەردە تىدا سىستەمىكى سەر بەخۇن، بەلام لەھەمان كاتدا لەتەمەنى دوو سالى يەكتەر دەگىرن، كاتىك بىر كىردنەۋە بەزىمان دەردە پىردىت". پىشى وايە "ئاخاۋتن لەسەرەتادا كۆمەلەيەتتىبە و لەدايدا دەبىتە ئاخاۋتنى تاكەكەسى". (د. يوسىف شەرىف، وانەكانى زانكۆ).

لىكۆلىنەۋە لەبىر كىرۈكى پىشكىن و توىژىنەۋەكانى زانستى زىمانى دەروونىيە. لەم بىۋارە پىۋىستە لەچۈنئىتى رىكخستنى وشەكانىش، كە لەناۋ بىردا ھەن گىفتوگۆ بىرىت و ھەۋل بىرىت نەخشە و مۇدىلەكانىان دىاربىرىت. (ئافىستا كەمال مەحمۇد، ۲۰۱۲، ۱۲۰).

(ت.س. ئەلىۋت) لەبارەى پەيۋەندى نىۋان بىر و زىمان دەلئىت: "كاتىك لەگەل تۇدا دەدوۋىم وشە بەكار دەھىنم". (جۇن سىرل، ۲۰۰۹، ۷۵). لەم بىۋارەدا زىمان و

به کارهينانی په يوه ندى پته ويان به بير و شيووازی
ئاخاوتن و گه ياندى مه به ست و گوتارى ئاخاوتنه که
هه يه. له هه مان کاتدا (سيړل) له پيناسه و پيچوواندى
عه قلّ ده لّيت: "باشترين و گرنگترين خه سله ته کاني
عه قلّ هه سته". (جوّن سيړل، ۲۰۰۹، ۷۵). واته هه ست
يه کسانه به عه قلّ. ئيمه له پريگه ي زمان هه سته کانمان
ده رده برين، واته عه قلّ و لوجيکي بيرکردنه وه مان
له پريگه ي زمانه وه به گويره کانمان ده گه ينين،
به شيوه يه کي دیکه زمان ده بيته جه سته ي عه قلّ و
بيرکردنه وه مان.

له م بواره دا په يوه ندى و ناکوکيه کانيان له م چهند
خاله کورت کردوته وه:

۱- بيرکردنه وه و ئاخاوتن له گه شه کردندا رپرېه وي
جياوازيان هه يه.

۲- گه شه ي ئاخاوتن ده کريت پيش قوناغى چالاکي
هوشه کي ديار بکريت.

۳- ئاخاوتن و بيرکردنه وه له سهر هيايکي جياوازا
گه شه ده کهن، تاكو ماوه يه کي دياریکراو په يوه نديان
به يه که وه نييه.

۴- له خالئیکى ديايکراودا ئهم دوو هيئه بهيهک دهگهن،
دوای بيرکردنه و ئاخوتن دهردهکه وييت و ئاخوتنیش
به ره و هو شهکی دهروات.

سيهه م: (دی سۆسیر و لۆفیچ و قیدیچ تایم و کریستیفان)
وای بو ده چن هيچ جياوازيهک له نيوان زمان و بير
نييه، ئه وانه دوو پرووی يهک پارهن و له يه کتر جيا
ناکريئه وه. تاكو ده گاته ئه وهی بليين: "زمان جهستهی
بیره، بيريش گيانی زمانه"، يان "زمان بیره و بيريش
زمانه"، هيچ جياوازيان نييه. به لای ئه وانه وه زمان
پيگيه کی ههستييه به هو يه وه گوزارشت له بيره کانمان
دهکات. (د. يوسف شهريف، وانه کانی زانکو).

يه کيک له تيروانيه کانی دیکه ئه ده ب ئه وه يه، که
که سانیک پييان وایه زمان هوکاره بو ئه وهی نه توانين
به شيوه يه کی سه رکوتوو بيروبو چونه کانیان به رجهسته
بکهن و بيکه نه ده قيکی ئه ده بی کارا و کاریگهر، به لام
پهنگه مه سه له که وا نه بييت. (ئه و چيروکنووسه ی، که
کيشه ی له گه ل زمانى کورديدا هه يه و لای وایه ئه م
زمانه ناتوانیيت دهربرينه کانی بو دروست بکهن، ئه و
به سه د زمانى زيندووترى دنياش بنووسيت هه ر ئه و
چيروکنووسه يه، که له بيرۆکه ی چيروکه کانيدا لاوازه و
کيشه ی زمانيش دهکاته به هانه بو نووسينه کانی.

(سابير رهشيد، ۲۰۱۶، ۱۴۲). ئەمە ئەو ھەمان بۆ دەردەخات، كە زمان كۆشە نىيە لە بەردەم فكر، بەلكو مەسەلە كە پەيوەندى بە (فكر) ھو ھەيە، فكر سەرەكییە، ئەو كەسانەى رەخنەشيان لى دەگىرىت پىيان وایە (زمان) كۆشە و گىرفتى سەرەكییە و رۆلى سەرەكى دەبىت لەبارەى داھىنانى دەقى ئەدەبى. واتە ناكۆكى و تىروانىن و لىكدانە ھەكان جىگەى مشتومر و بۆچوونى جىوازن.

بەشپوھىەكى دىكە پەيوەندى نىوان بىر و زمان پەيوەندى بەتگەيشتن و لىكدانە ھەى شتەكان لەلایەن (نیرەر و ھەرگر) ھو ھەيە، بۆ نموونە وشەى گول دەبىنن قسەكەر و گوگىر وینایەكیان ھەيە لەبارەى ئەو شتە، كە (گولە)، ئەم وینا كىردنەش وادەكات، پىروەسى پەيوەندى كىردن لەنىوانیاندا ئەنجام بدرىت. كەواتە بەپىي ئەم بۆچوونە وشە، يان (وتە) كاتىك واتادار دەبىت، كە وینەيەك لەمىشكى قسەكەر، يان گوگىر بەرانبەر بەو شتە دروست بكات، بۆيە كاتىك ئەو دوو وشە ھاوواتا دەبن، ئەوا ئەو دوو وشەيە يەك وینە، يان ھەمان وینە لەھزردا دروست دەكەن. (د. تالیب حوسین ھەلى، ۲۰۱۱، ۳۴).

۶-۱ دهوروبەر و زمانه‌وانی دهروونی

لایه‌نیکی گرنگی شیکردنه‌وه‌ی پراگماتیکی کارکردنه له‌سه‌ر دیاریکردنی دهوروبەر و ئەو په‌یوه‌ندییه زمانی و واتایی و هزریانه‌ی له‌په‌یوه‌ندییه‌که‌دا به‌رجه‌سته ده‌کرین، زمانه‌وانی له‌ئاسته‌کانی ده‌نگسازی و وشه‌سازی و پسته‌سازی ده‌کۆلێته‌وه، به‌لام پراگماتیک له‌و بواران‌ه ده‌کۆلێته‌وه، که په‌یوه‌ندیان به‌ده‌هوروبه‌ری به‌کاره‌ینانی زمان و بیروکه و ویناکردنه زهینی و دهروونییه‌کانه‌وه هه‌یه. بۆیه دهوروبەر بناغه‌یه‌کی گرنکه بۆ ئەم بواره.

ده‌هوروبەر واتای فراوانی هه‌یه و ده‌بێته سه‌ره‌تایه‌کی کاریگه‌ریش نه‌ک هه‌ر ته‌نیا بۆ دیارکردنی ئه‌رکی وشه و پسته و ده‌ق و گوتار و ئەو ده‌ربرپین و ئا‌خاوتنانه‌ی له‌لایه‌ن مروفه‌وه بۆ مه‌به‌ستی تایبه‌ت، بیان گشتی به‌کارده‌هینرین، به‌لکو "هه‌موو ئەو شتانه ده‌گرێته‌وه، که کاریگه‌رییان له‌سه‌ر زمان هه‌یه له‌ئیستا و رابردوو، له‌هه‌ر دهوروبه‌ری‌کدا بێت ئەوا جووره واتایه‌ک ده‌دات، دهوروبه‌ر گرنگییه‌کی زۆری هه‌یه بۆ لیکدانه‌وه‌ی واتا. (د. عه‌بدولواحید موشیر دزه‌یی، ۲۰۱۱، ۲۸).

گرنگی دهوروبه‌ر له‌شیکردنه‌وه‌ی زماندا پیگه‌یه‌کی بالای هه‌یه، چونکه (ده‌هوروبه‌ر له‌پروون کردنه‌وه‌ی واتادا، که واتا

زیاتر له ده ووروبه ردا ده رده که وپیت و پروون ده بیته وه). (د).
 تالیب حوسین عهلی، (۲۰۱۱، ۱۲). (لاینز) یش ده لیت: ئه و
 ده ووروبه رهم بدئ، که وشه که ی تیدا به کارهاتووه و اتاکه ت
 ده ده می. (ستیفن اولمان) یش ده لیت: ده ووروبه ر تاکه ریگایه
 واتای فرهه نگی واتای مه به ستمان بو پروون ده کاته وه. بو
 زانیاری پتر بروانه ئهم سه رچاوانه (د. عه بدولوا حید موشیر
 دزه بی، ۲۸، ۲۰۱۱). (ستیفن اولمان، ۱۹۸۶، ۶۳).

ده رپرینه کان بی ده ووروبه ری زمانی واتا وه رناگرن، بو
 نمونه رسته یه کی ته واونه کراوی وه کو:

فرهه اد ... خواردی

پیش ته وواو کردنی ئهم رسته یه گوگر پیشبینی ئه وه ده کات،
 که رسته که به ناویک ته وواو بکریت، یان جوړیک له خواردن
 بگه یه نیت، به لام واتای راسته قینه ش به رسته که ده گات،
 له بهر ئه وه کرداری (خوارد) فره واتایه به پیی ئهم
 ده ووروبه ره زمانییانه:

آ- فرهه اد نانی خوارد.

ب- فرهه اد مسته کو له یه کی خوارد

پ- فرهه اد مالی هه تیوی خوارد.

ت- فەرھاد ھەناوی خۆی خواد. (د.شاخەوان جەلال فەرھەج، ۲۰۱۳، ۵۴).

لەنموونەکانی (آ، ب، پ، ت) کۆنتیکستی زمانی ھەبە، واتای دەربرینەکان دیاری دەکات، بەبێ کۆنتیکستە زمانییەکش واتای تەواوی رستەکە (ئاخاوتنەکە) ناگات. (نایف خراما، ۱۹۸۷، ۱۲۲).

دەوربەری کۆمەلایەتی زۆرجاران دیتە ناو بابەتەکەو و ئەم قسەییە ھەواڵی قسەکردنیکی ئەوتۆ دەکات، کە ئەگەری زۆر فراوانتر ھەلدەگریت، بۆ پوونکردنەوہی ئەم بیروکەش، ئەم نموونەییە پیشکەش دەکەین:

I am coming tomorrow. #

ئەم رستەییە لەپوانگەیی قسەکەرەوہ یەک شت دەگەییەنیت، کەچی لەگۆشەیی وەرگرتن و گۆی لیبوونەوہ ئەم بژاردانانە لەخۆ دەگریت:

+ لەئێستادا پەتکردنەوہی ھاتنە.

+ پەیمانان بەھاتن.

+ ھەرەشە.

+ ئاگادارکردنەوہ.

+ دهسنیشانکردنی کاتی هاتن، بهو حیسابه‌ی، که ریځکه‌وتوون له‌سه‌ر هاتنه‌که‌یه.

+ دهسنیشانکردنی ئه‌و که‌سه‌ی دئ (من). (ئیبراهیم خه‌لیل، ۲۰۱۶، ۵۳).

ده‌وربه‌ر له‌چه‌ند بو‌اردا کار ده‌کات، له‌وانه:

۱- که‌لتوور:

په‌یوه‌ندی نیوان قسه‌که‌ران ده‌گریته‌وه له‌بیروباوهر و هه‌ست و په‌وشت و خوو.. تاد، که یارمه‌تیده‌ر ده‌بیته بو تیگه‌یشتنی پسته‌یه‌کی وه‌کو:

ئه‌و هه‌تیوه نامه‌رده هه‌ر نه‌هات.

لیره‌دا به‌شداربووان ده‌زانن قسه‌که‌ر مه‌به‌ستی کییه و تییه ده‌گه‌ن، به‌لام که‌سیکی تر تئ ناگات.

۲- ده‌وربه‌ری بار (دو‌خ):

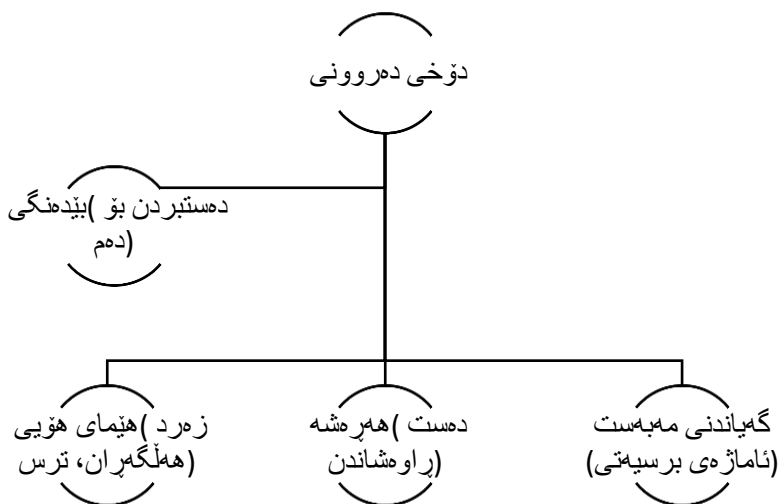
ئه‌و بارودو‌خه ده‌گریته‌وه، که قسه‌که‌ی تییدا ده‌گریته، ئه‌و نیشانه‌ش لییک ده‌داته‌وه، که واتاکه‌ی پروون ده‌کاته‌وه، ده‌وربه‌ری بار لای (فییرت) ئه‌مانه ده‌گریته‌وه:

آ- ھاوبەشەکانی ئاھاوتن .

ب- توانای دەربڕینی بەشداربووان .

۷-۱ کەلوپەلە پەيوەندیدارەکانی زمانی دەروونی

پرسیاریک لەکۆنەووە دەکریت، چۆن بزانی کەرەسەکانی ناو دەروون چین؟ چۆن بتوانین بژاریان بکەین و چاکساز و پڕیکیان بخەین؟ لەبەر ئەوە ئەو کەرەسانە واتایین و نابینرین، چ ئامرازیک ئەو کەرەسانە بەرجەستە دەکات؟ هەندیک هێما ئامازە بە چەند دۆخیککی ناو دەروون دەکەن، بۆ نموونە هێمای جوولەیی، یان وینەیی، وەک: پەنجە خستنه سەر لیۆهکان، بۆ گەیانندی بیدەنگی، {دەستبردن بۆ دەم بۆ گەیانندی (برسییتی)، یان (دەست پراوہشاندن) بۆ گەیانندی (هەرپەشە)، هێمای هۆیی وەکو: (زەرد هەلگەران) لە (نەخۆشی)، یان (ترس) دا، سووربوونەووە لە (تورەیی). (د، عەبدوللا حوسین پەسوول، گ. زمانناسی).

ئىيمە لامان پروونه لە بەکارھيئەتەى زاماندا، لەبوارى دەر وونى و کۆمەلەيەتەى، ھەر بوارىكى دىکەدا لە دەور و بەر يکى ديارىکراودا واتا و بەھا و پىگە و ھىز و دەسەلاتى زمان دەگۆرپىت، ئەمەش شتىكى سروشتىيە کاتىک لە پىگەى پراگماتىک و زمانەوانى کارەكى دۆخەکان شى دەکەينەوہ. بە (تەپەربوونى کات و پەرەسەندى بە ھەر، ھەر کەرەسەيەكى نەبىنراوى ناوہوہ، زنجىرە دەنگىكى بەسەردا تاپۆ کرا و بوو بە ناسنامەى خۆى بۆ گوزارەکردن بۆ دەر وەوى ناوہوہ، بەم پىيە ئەو ھىما دەنگيانە بوون بە ئامرازى نا

ناسینی که ره سه کانی ناوه وه و پی و ترا (زمان) و ئه و
 که ره سه نه بین راوهی ناوه وه، که هیما دهنگیه که
 ده ریخته وه، پی و ترا (واتا). که واته دهنگ له زمان و واتا
 له ده روونه. ده شیت سه رچاوهی و اتا کانش، جیهانی ده ره وه
 بیت و له ریگه هی هسته کانه وه گوزه ریان کرد بیت و بو
 ژوره وه و ناو نرابن وشه و بووبن به که ره سهی خا، یان
 هه ره له کارگه هی می شکه وه نوی پوش کرابنه وه و ناوبران هوش،
 زهن، بیر، مه به ست، چه مک.. تاد. (د. عه بدوللا حوسین
 ره سوول، گ. زمان ناسی، ۷۴-۷۵).

د- کار یگه ری توانای ده ر برین. (د. عه بدولوا حید موشیر
 دزهیی، ۲۰۱۱، ۲۹)، بو زانیاری پتر بروانه (الف. ار، بالمر،
 ۱۹۸۵، ۶۳). به واتایه کی دیکه ئه م خالانه ده کریت به م
 جو ره دیار بکهین:

۱- په یوه ندی نیوان قسه که ره و گو یگر (راستییه کانی په یوه ست
 به به شدار بووان له پرووداوی زمانی). (د. ساجیده عبدوللا
 فه رهادی، ۲۰۰۸، ۲۹). بو نمونه قسه که ره، یان گو یگر
 نیره، یان می، گه نجه، یان پیر، یه ک که سه، یان دووان،
 یان کو، توخمی، باری ئایینی، شیوهی ده ره وهی، تونی
 ده نگی، پایه ی کومه لایه تی... تاد، به واتا ئه و
 تاییه تمه ندیانه ی، که جیای ده کاته وه له که سیکی تر.
 له مانه ش زیاتر په یوه ندی گو یگر به قسه که ره وه له پرووی

نزیکى، براده رایه تی ناسینی پروکەش، نه ناسین، گوئ
پینه دان، دوزمنایه تی، یان پایه ی کومه لایه تی و رامیاری...
تاد ره چاو بکریت. (نایف خراما، ۱۹۷۸، ۱۲۳).

۲- خودی پروداوه ماناییه کان (بابه تی قسه کردن).

۳- ئەو لایه نانه ی په یوه نیدیارین به هه لویستی قسه کردنه وه،
له چ بارودوخیکدا ئاخوتن ئه نجام ده دریت، له چ کاتیک و
شوینیکدا، چی و چوون ده گوتریت، هوئ گوتنه که ی چیه ..
تاد.

۴- کاریگه ری ده قی قسه کردن (دهسته واژه زمانیه
دهرپراوه کان به کردار) به واتای ئه وه ی چوون پرسته یه که
هه ندیک جار کار له گوئیگریکی ده کات، به لام هه مان
کاریگه ری له سه ر گوئیگریکی دیکه نییه. ئه مهش به هوئ
دابونه ریته وه هه یه. (د. ساجیده عبداللأه رهادی، ۲۰۰۸،
۲۹). بروانه (د. شاخه وان جهلال فه ره ج، ۲۰۱۳، ۵۵-۵۶).

هه ندیک توئیزه ره مه سه له ی که لتوووریان به چه ند خالیکی
دیکه به ستوته وه له وانه:

آ- شیوه ی دانیشتن.

ب- دوخ

ج- کات و شوین

د - شتی په یوه نډیدار

۵- په یوه نډی نیوان قسه که ران. (د. عه بدولوا حید موشیر دزه یی، ۲۰۱۱، ۲۰-۲۱).

۳- په ره زمانیه کان:

له پراگماتیکدا ئه و پیړه و هیما یانه ش لیکده درینه وه، که شتی که دهر باره ی قسه که ر دهر ده خن، وه کو (لیو قوچاندن و چاو تروکاندن و له چ باریکی دهر وونی ده ژی و هه روه ها باری ده م و چاوی چونه؟ (د. عه بدولوا حید موشیر دزه یی، ۲۰۱۱، ۲۲).

له هه مان کاتدا پیویسته ئما ژه به وه بکه یین، که زمانی ئه ده بی خه سلته تی ئه وه ی هه یه مانا خوازیی زیاتره، خه یال ئامیزه، هونه رکاری تی دایه، که له سه رووی سووده وه یه. له ده بریندا ورده، تا ده گاته ئه وه ی په یامه نووسراوه که، یان وتراوه که له خودی خویدا کاریکی جوان و قه شه نگ بییت. (یاکبسؤن) له بواری زمانی شیعرییه وه دهر فته تی ئه وه ی په خساند، په وتی شیوا ناسی سه ره لبدات، هه روه ها باسی له و کومه له فاکته ره ی دهر و ربه ر کرد، که سه رکه وتنی گه یاندنی - په یوه ستبوونی زمانه وانی به وه وه به نده. ئه م فاکته رانه تیایان هه یه، که به نی رهر و خودی په یامه که (قسه که) و گو یگره وه په یوه سته، یان په یوه نډی

به‌خوینەر (وه‌ر‌گر) و ژینگه‌وه هه‌یه، ئه‌مه‌ش که‌شیکی
کۆمه‌لایه‌تی و شوینی و کاتی پرۆسه‌ی ده‌وروبه‌ری گه‌یانده‌نی
زمانه‌وانیی و ئامرازی گه‌یانده‌نه. (ئیب‌راهیم خه‌لیل، ۲۰۱۶،
۴۰-۴۱).

۸-۱ لی‌کۆلینه‌وه له زمانه‌وانی ده‌روونی

هه‌ر بواریک به‌ره‌و تایبه‌تمه‌ندی له‌لی‌کۆلینه‌وه ده‌چیت، ئه‌م
پس‌پۆری و تایبه‌تمه‌ندییه‌ی وای که‌ردوه‌ م‌رو‌ف
له‌(ده‌سنیشانکردنی باب‌ه‌ت و دۆزینه‌وه‌ی ناوه‌خن و کیشه‌کان
و چۆنیه‌تی چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌کان و کاردانه‌وه‌ و
ده‌رخستنی بیروبو‌چوونه‌کانی) به‌شیوه‌یه‌کی ورد‌تر و
چوارچۆیه‌دار و کار‌ات‌ر کاره‌کانی ئه‌نجام ده‌دات.

زانستی لی‌کۆلینه‌وه به‌پیی باب‌ه‌ت و ئه‌و باسانه‌ی کاریان
له‌باره‌وه ده‌کریت ده‌گۆرپیت، که‌ره‌سته‌کانی ئه‌و
لی‌کۆلینه‌وانه‌ش به‌پیی بواره‌که‌ ده‌گۆرپیت. بو‌نموونه
زانستی مرو‌فایه‌تی، زانستی کیمیاوی، زمانه‌وانی،
پزیشکی، ده‌روونی، یاسایی، میژوویی.. تاد هه‌ریه‌که‌یان
له‌بواریکدا کار ده‌کات و پسپۆری ره‌چاو ده‌کات، له‌کاتی‌کدا
هه‌موو ئه‌و زانستانه‌ش بو‌لی‌کۆلینه‌وه له‌بوونی مرو‌ف و ژیان

و گه شه کردنی گهردوون و ئه گه ره کان هاوبه شن و بیه کتر ته واو ده کهن.

زانستی زمانه وانی کۆمه لایه تی و زمانه وانی دهروونی له گه ل پسیپوری و سنوور دیارکردن له نیوانیانیا نندا، له هه مان کاتدا هاوبه شن و تیکه لی بیه کتریش ده بن.

که ره سه ته کانی لی کۆلینه وه زانسته یه کان له چۆنیه تی کارکردن و پیکهاته ی پروخسار و ناوه پۆکی که ره سه ته کان و به راوردیان له گه ل که ره سه ته کانی تر، که ره سه ته کان دابه شی سه ر دوو کۆمه له ی سه ره کی ده کری ن.

یه که م: که ره سه ته ی پیوراو: ئه و که ره سه تانه ن، که بیه که ی پیوانیان هه یه و ده شی ت مادیی و به رجه سه ته یی بن (کیش و قه باره یان هه بی ت)، یان پیکهاته ی به رجه سه ته یی نه بی ت، (کیش و قه باره یان نه بی ت) وه کو له خواره وه دیاره:

نموونه ی به رجه سه ته نمونه ی نابهرجه سه ته

+++++

که ره سه ته بیه که ی پیوان که ره سه ته بیه که ی
پیوان

دریژی مه تر / میل کات چرکه /
کاتز می ر

كيش گرام/پاوهند هيز داين/
نيوتن..

ميشكى كومپيوتهر بايت/كيلوبايت تهزووى كارها
ئهمپير

دووم/ كه رهستهى نه پيوار: ئه و كه رهستانه يه كهى پيوانيان
نييه، يان هيشتا يه كهى پيوانيان بو نه دوزراوه ته وه و
پيوانيان به شيوهى رپژه يى و گشتيه و سنوردار نييه و
له كه سيكه وه بو كه سيكى تر ده گورين. وه كو: هوش، بير،
تواناي ميشك، جوانى، ئازايه تى، باشى، باوه پ، ئاين،
ميژوو، پيشبيني، گيا، بوون، مردن .. تاد. (د. عه بدوللا
حوسين ره سوول، گوڤارى زماناسى، ٤٨).

زمانه وانى زانستى كه له هه موو لايه نه كانى دهنگ و مورفيم
و پرسته و ده رپرین و واتا و ده روون و كومه لايه تى و
فه رهنگ و پراكتيكي زمان ده كوليتته وه. (سه لام ناوخوش،
نه ريمان خوشناو، ٢٠٠٩، ٣٢٧).

زمانه وانى تيورى بايه خ به ليكولينه وه له كه ره سه كانى زمان
دهنگ و وشه و مورفيمه جور به جوره كانى زمان ده دات
به پيى چونيه تى كار كردن و شويى كار كردنى له سنوورى
زماندا، كه بهر چ ئاستىك ده كه وييت. (د. ره فبيق شوانى،
٢٠٠٩، ١٦).

زمانه‌وانی کاره‌کیش بایه‌خ به‌سه‌رجه‌م داتا و ده‌ره‌نجامه‌کانی تو‌یژینه‌وه تی‌وژییه‌کان و پراکتیزه ده‌دات له‌کاروباری ر‌وژانه و به‌شی‌وه‌یه‌کی کاره‌کی بو‌سوودی مر‌وقایه‌تی پیاده‌یان ده‌کات. زمانه‌وانی کاره‌کی کارکردنه له‌باره‌ی ئه‌وه‌ی ئی‌مه‌ چی ده‌زانین؟ ده‌باره‌ی (آ) زمان، (ب) چ‌و‌ن زمان فی‌رده‌کر‌ی‌ت، (سی) چ‌و‌ن به‌کاردی‌ت. بو‌ئ‌وه‌ی مه‌به‌ستی‌ک به‌ی‌نینه‌دی، یان هه‌ندی‌ک گرفت له‌جیهانی راسته‌قینه له‌م ری‌گی‌یه‌وه پی‌چاره‌سه‌ر بکه‌ین (۱, p ۲۰۰۲, Norbert Schmitt).

به‌پ‌ی ک‌ۆمه‌له‌ی ئه‌مه‌ریکی‌ی زمانه‌وانی‌ی کاره‌کی له‌سالی ۲۰۰۲، بواره‌کانی زمانه‌وانی‌ی کاره‌کی‌یان له‌لیستی‌کی ۱۸ ناو‌نیشانی خسته‌روو، که ئه‌مانه‌ن:

Language and acquisition	+ زمان و وه‌رگرتنی
Language and assessnent	+ زمان و خه‌ملاندن
Language and brain	+ زمان و می‌شک
Language and cognitiom	+ زمان و درک‌کردن
Language and culture	+ زمان و که‌لتوور
Language and ideology	+ زمان و بی‌روباوه‌پ

Language and instruction	+ زمان و فیڤرکاری
Language and interaction	+ زمان و کارلیککردن
Language and listening	+ زمان و گوینگرتن
Language and media	+ زمان و میدیا
Language and policy	+ زمان و پامیاری
Language and reading	+ زمان و خویندنه‌وه
Language and research	+ زمان و شیوازی توویرینه‌وه .
Language and society	+ زمان و کومه‌لگا
Language and speaking	+ زمان و ئاخاوتن
Language and technology	+ زمان و ته‌کنه‌لوؤجیا
Language and translation/	+ زمان و وه‌رگیڤران / ناوگیڤر /
	interpretation
Language and writing	+ زمان و نووسین .
	(عه‌بدوللا حوسین ره‌سوول، گ. زمانناسی، ۵۶)

پپوویسته ئاماژه به‌لایه‌نیکی دیکه‌ی شیکردنه‌وه‌ی ده‌قی
 ئه‌ده‌بی بکه‌ین، به‌پیی ئه‌و رپپازانه‌ی ده‌قه‌که‌ی پی
 ده‌نوسریت. بو نمونه چیرۆکه‌کانی (شیرزاد حه‌سه‌ن)

بەشىكىيان بەپپى رېياز، يان قوتابخانەى شىكردنەوہى دەروونىى نووسراون، رۆمانى (حەسار و سەگەكانى باوكم) باس لەكوشتنى باوك دەكات، بەلام زياتر مەبەستىكى سياسىى ھەيە، مەبەست لە باوك ليرەدا دەسەلاتى سياسىيە، نەك دەسەلاتى كۆمەلايەتى. رۆمانى (درزى) (كاكە مەم بۆتانى) ناوہرۆكىكى دەرووناسانەى ھەيە و تيشك دەخاتە سەر خيانەتى ژنيك لەميردەكەى لەگەل ھاورپپيەكى ميردەكەى، كە پزىشكىكى دەروونىيە، لەكۆتايىشدا ميردەكە خيانەتەكەيان كەشف دەكات و بەدرندەترين شيوە ژنەكەى خوى دەكوژيىت. (د. ھاوژين سليوہ، ۲۰۱۹، ۱۵).

۹-۱ واتاي ھۆشەكى

بەھۆيەكى سەرەكى دادەنريىت بو لەيەكتر گەيشتن و ئالوگۆرکردنى بيروپرا، واتە لەقسەکردنى رۆژانەدا لەناو خەلكدا زياتر بەكارديىت و گرنگە، مەرجى سەرەكى بو بەديھينانى ئەم جورە واتايە ئەوہيە، كە دەبيىت قسەپپكەرى زمانەكە لەسەر واتاكە لەناوہخوياندا رپك بكەون، وەكو: كور، كچ، پياو، مەر.. تاد.

۱۰-۱ واتای بابەتی

ئەم جوۆره واتایه پهبههندی بهمهبهستی قسهکهروه ههیه، کاتیکی که قسهکهره دهبرینهکهی بهشیوهیهک ریز دهکات بهمهبهستی ئهوهی جهخت لهسهه ئهوه بهشه بکات، که دهیهوئیت لهدهبرینهکهیدا زیاتر بایهخ بهوه بهشه بدات و دووپاتی دهکاتهوه، ئەمەش بهزۆری پهبههندی بهخودی قسهکهروه ههیه، که لهوه چهمهکهی دهیهوئیت و مهبهستهکهی به بهرانبهه (گوئیگر) بگهینیت، بو نمونه:

- نهوزاد کتیبهکهی برده.

- کتیبهکه نهوزاد برده.

لهپستهی یهکهمهده جهخت لهسهه نهوزاده، لهپستهی دووهم جهخت لهسهه کتیبه.

۱۱-۱ واتای لاوهکی

واتایهکی جیگیر نییه، لهکهسیکهوه بو کهسیکی تر، یان لهکوومهلیکهوه بو کوومهلیکی تر دهگوڕیت. کهواته ئهوه واته هۆشیهکییهی، که ههه وشهیهک ههیهتی، چهندین جوۆری تری واتا دهگریته خو، لهپهگهی ئهوه ئامازهکردنانهی، که وشهیهک بوی دهکات. زور جار بهپیی ئاستی روشنبیری و

دابونەرىتى كۆمەلایەتى، ھەروەھا بەپىي تىپەرىپوونى كات دەگۆرپىت، ۋەكو: وشەى (جوولەكە)، كەسىكە سەر بەئىنى جوولەكە، ئەمە واتاى ھۆشەكەيە، بەلام، كە دەئىين (جوولەكە) واتە (رەزىلى، يان ترسنۆك، يان سىخوپ) ئەمانە دەبنە واتاى لاۋەكى بۆ وشەكە. ئەمە سەبارەت بەوشەى (مەر) و (مشك) یش ھەمان شتە.

۱۲-۱ واتاى شىۋازى

ئەم جوۆرە واتاىە بەشىك لەزمانەكە لەگەل خۆيدا ھەلدەگرپىت، بەپىي بارى كۆمەلایەتى ئەو كەسانەى بەكارى دەھىنن، يان ئەوانەى كەسەر بەناۋچەيەكى جوگرافىي ئەو زمانەن، ئەمەش چەند ئاستىكى زمانەكەمان بۆ دەستنىشان دەكات، ۋەكو پىسپۆرى و پلەوپايە، پەيوەندى نىۋان قىسكەر و گوڭگر. (د، تالىب حوسىن، ۲۰۱۱، ۲۲-۲۴).

بىگومان واتا پەيوەندى بەدەۋرۋبەرى بەكارھىننى زمانەۋە ھەيە، زمانەكە واتا دروست دەكات، يان ھۆش و بىرکردنەۋەى بەكارھىننەرانى زمانەكە. ئەمە ھىشتا ناكۆكى لەسەرە، بەلام ھىچ وشە و دەربرىن و بەكارھىنننىكى ھۆشەكى بىت، يان لاۋەكى، بى دەۋرۋبەر ناتوانىت واتاىەكى دروست بەدەستەۋە بدات. ھەندىك جار زمان

بەم شىۋەيە پېناسە دەكرىت، كە (برىتتېيە لەواتا و خراوتەتە ناو دەنگەو). (عزىمى اسلام، ۱۹۸۵، ۲۴).

لەپوانگەى دەرووناسى، يان زمانەوانى دەروونىيەو پېويستە لەو واتايانە بنۆپىن، كە دەبنە ھۆكار بۆ دروستكردى دۆخىكى (فكرى، بىروباوەر، ئايدىئۆلۇجيا، ويناكردىن و لىكدانەو... تاد)، بۆ نمونە، كە تەلەقزىون دەبىنم، واتاى (سەيركردىن) و (بىننن) و (ھەوال) و (فيلم) و (بەسەبردىنى كات)م وەكو واتاى تەلەقزىون بۆ دروست دەبىت.

بۆيە لەم بوارەدا پېويستە بەشىۋەيەكى وردتر لەبارەى ئەم دوو جۆرە واتايە لاوھكىيە بوەستىن، كە (دەروونى و رەنگدانەوئەيە)، ئەمانە پەيوەندى راستەوخويان بەبارى دەروونى و پېكھاتەى ناخەكى مروفەو ھەيە.

۱-۱۳ واتاى دەروونى

(ئۆگدىن و رىچاردس) دەلئىن: ئەو دەربىرنەى، كە كەسىك بەكارى دەھىنئىت ھەلگىرى واتايەكى تاكەكەسى دىيارىكراو و جىاوازى واتايى ھەيە لەگەل كەسىكى تر، چونكە رەنگدانەوئەى بارودۆخى خودى خۆيەتى نەك كەسىكى تر،

(وايتهيڊ) ئاماژە بۆ دوو جوړ واتا دەکات، واتای ئاماژە و واتای دەروونی.

واتای ئاماژە: ئاماژە بۆ ئەو سیفەت و واتا نەگۆرە دەکات، که لای هەموو کەس و کۆمەڵگایەک بەدی دەکریت، وەک: وشەى پیاو: + مروّف + هەراش + نیر، که واتای فەرەهنگى و بنچینهی دەگریتهوه.

واتای دەروونی: ئەو واتایە دەگریتهوه، که خودی قسەکەر پێی داوه، واتە واتایەکی دەروونی خودییە و پەيوهسته به ئاخپوهر، وەکو: پیاو: + ئازایەتى + راستگویی +.. تاد، که واتایەکی گشتی نییە و بەرکاهینانی باوی لەناو کۆمەڵگادا نییە، ئەم واتایە بەزەقى لەقسەى ئاسایی تاکەکان و نووسینی نووسەرەکان و شیعری شاعیران... تاد هەستى پێ دەکریت. (د. عەبدولواحید موشیر دزەیی، ۲۰۱۴، ۳۷-۳۸).

پێویستە ئاماژە بەوه بکەین، که واتا چەند جوړیکە لەوانە (هۆشەکی / بیری، بابەتى، بارکراو) ئەوهی دوايیان دەبیتە چەند لقیک لەوانە واتای (لاوهکی، شیوازی، دەروونی، رەنگدانەوه / ئیجائی). (د. تالیب حوسین، ۲۰۱۱، ۲۱).

ئەم جوړە واتایە بەستراوہتە، یان بەندە بەبارى دەروونی ئەو کەسانەى بەکارى دەهینن، ئەمەش زیاتر ئەو واتایە دەگریتهوه، که لەلای تاکە کەسیکەوه دروست دەبیت

به‌رانبهر به‌وشه‌که، هه‌روه‌ها که‌سایه‌تی قسه‌که‌ر
ده‌رده‌خات له‌بهر ئه‌وه ده‌بینین واتای ده‌روونی واتایه‌کی
خودی و که‌سییه ته‌نیا تاییه‌ته به‌قسه‌که‌ریکه‌وه، واته
گشتی نییه.

کاتی‌ک واتاکه ئاشکرا و پروون ده‌بیته‌وه له‌قسه‌کردنی
ئاسایی رۆژانه‌دا ئه‌و که‌سه‌ی به‌کاری ده‌یهینیت، به‌رانبهر
به‌و وشه‌یه و ئه‌و چه‌مکه‌ی، که‌هیه‌تی. دیاره ئه‌مه‌ش
به‌پیی ئاسوی بیری نووسهر، یان شاعیر ده‌گۆریت، چونکه
هه‌ر یه‌کی‌ک له‌مانه‌ په‌نا ده‌به‌نه به‌ر دارشتنی جو‌رواجوری
بو‌ده‌ربرینی ئه‌و شته‌ی، که‌له‌ده‌روونی‌دا په‌نگی
خواردۆته‌وه، بو‌نموونه نالی زولفی خو‌شه‌ویسته‌که‌ی به‌و
شیوه‌یه‌ی، که‌خوی ده‌ییبینیت، وه‌سفی ده‌کات و ده‌لیت:

ئه‌و سیلسله‌ و موشکی خه‌تا ناوی براوه

په‌ر پیچ و شه‌که‌ت خه‌م به‌خه‌م ئه‌لقه‌کراوه. (د. تالیب
حوسین، ۲۰۱۱، ۲۵).

پییوسته ئامازه به‌وه بکه‌ین، واتا له‌پروانگه‌ی جیاوازی
فکری و زمانه‌وانی و کۆمه‌لایه‌تی و ده‌روونی لیبی
ده‌کۆلریته‌وه، بو‌یه هه‌ندیک پیبیان وایه (واتا بریتیه
له‌کۆمه‌له‌ په‌یوه‌ندییه‌کی سیاقی ئالۆز). (ستیفن اولمان،
۱۹۸۶، ۶۴).

۱-۱۴ واتای ئیحائی (رەنگدانەوہ)

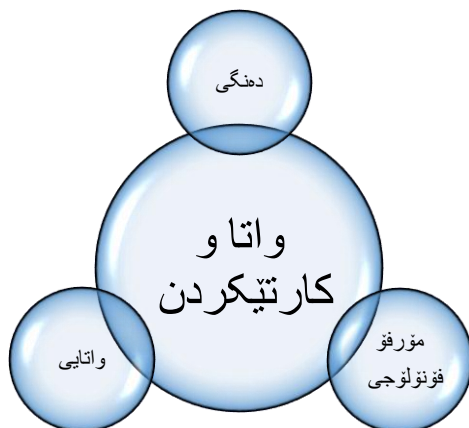
ئەم وشانە دەگریتەوہ، کە واتای تاییبەتیان ھەییە بو ئیحاکردن، بەشیوہییەک، کە گوییان لەیەکیک دەبییت، ئەوویترمان دیتەوہ ییاد، بو نمونە ھەلھەلەئی ژنان ئیحاکردنیکە بو خوۆشی، فیکەئی شوان ئیحاکردنە بو بانگکردن.

(ئۆلمان) سی جۆر واتای ئیحائی ئاماژە پیکردووہ، وەکو:

یەکەم: کارتیکردنی دەنگی: وەکو ئەو وشانەیی لەدەنگە سروشتیەکانەوہ وەرگیراون، وەکو: گفە گف، گرمە گرم.. تاد.

دووہم: کارتیکردنی مۆرفۆفۆنۆلۆجی ئەم جۆرە واتاییە پەییوہندی بە وشەیی داتاشراو (داریژراو و لیكدراو) ھوہ ھەییە. وەکو (باخ+وان)، (نووس+ەر).

سییەم: کارتیکردنی واتایی: ئەم جۆرە زیاتر پەییوہندی بەو وشانەوہ ھەییە، کە بەپریگەیی مەجازەوہ دروست کراون، وەکو دەست کورت، لووت بەرز، دەست پاک، زمان دریژ.. تاد. (د. تالیب حوسین، ۲۰۱۱، ۲۵-۲۶).

۱۵-۱ رۆمان و بیرکردنه وه

به پێی بۆچوونه کانی (باختین) ئەو رۆمانه ی خاوه نی بیرکردنه وه و تێروانین ئامیژه، رهگه زیکی گوزارشتکارانه ی بی کۆتایی له پیکهاتندا ههیه و له سه ر ته واوی رهگهزه ئەده بییه کانی دیکه دا به شیوه یه کی کراوه کار ده کات. گوتاری رۆمانیش گوتاریکی تیکه له، وابه سته ی فره زمانی و ده نگه کانه و کار تیکردنی قسه کردن و گوتاره کان و ده قه کان له چوارچێوه ی ده ورو به ریکی کۆمه لایه تی نوێ راده په رینریت. (میخائیل باختین، ۱۹۸۷، ۷). هه شه پێی وایه (رۆمان بریتییه له گیرانه وه یه کی تایبه ت له ئەوروپای نوێ دروستبووه، تایبه تمه ندی نوێبوونه وه ی به جوۆری

گيپرانه وه له خوگرتووه، كه مرؤف شته كان له كات و شويني
دياريكراودا به دي دهينييت. (مدحت الجبار، بدون سنة،
٥٦).

(ئهمبيريئو ئيکو) كهوت رومانى ههيه: ناوى گوله باخ ١٩٨٠،
به ندوڤى فوكو ١٩٨٨، دوورگه ي روتى پيشوو ١٩٩٤،
باودولينو ٢٠٠٠، مه شخه له شاراوه كه ي شارنه لوانا ٢٠٠٤،
گورستانى پراگ ٢٠١٠ و ژماره سفر ٢٠١٥ يش، كه دوا
رمانيه تى. هه رچه نده بابته ي رومانه كان جياوازن، به لام
له وه دا، كه سه رچاوه ي مه عريفه ن و له ئه نسكلو پيدا ده چن،
وه كو يه ك وان. هه ر يه كيكيان دونيا يه كي ته واوه، به
وردبيني ئه ندياري ليان بونيائى ناون. (ئيكو) وا
راهاتووه، بگه رپته وه بو رابردوو، ئيدى رابردوويه كي نزيك
بيت يان دوور، ئه مه يش ته كنكيكي گيرانه وه يه، بو ئه وه ي
به بيانوى رابردووه وه باسى حالى حازر بكات، به بيئ
ئه وه ي شيوازى گيرانه وه ي له هى واعيزيكي خوينتال، يان
ماموستايه كي بيزاركه ر بچييت. (ئيكو) ده لييت: (خوم چييزم له
ناوى گوله باخ وه رگرت، وام نووسيوه خوينه ريش چييزى لئ
وه ربرگرييت.) پيى وابوو پيوبيسته رومانووس خوئى له قه فه زى
رياليزم، ده رباز بكات، كه ئه ركى خوئى له سه ركونه كردنى
فاشيزم، نازيزم، جه ننگ و مه سه له سياسى و
كومه لايه تيه كاندا به جيئ هيناوه. (حه مه سه عيد حه سه ن،
٢٠١٩، سايتى باس نيوز).

(پیرسی لوبوک) وا پیناسه‌ی رۆمانی کردوو، که بریتییه له
(ویینه‌یه‌ک ژیانمان بۆ به‌رجه‌سته ده‌کات، ئەم ویینه‌یه، بیان
تابلوویه به‌ژیان ده‌چیت، به‌لام کتومت خودی ژیان نییه).
(نضال فتحی الشمالی، ۲۰۰۹، ۷).

خویندنه‌وه‌ی ناوی گۆله‌باخ ئه‌وه‌نده سه‌خته، وه‌ک
سه‌رکه‌وتن وایه به‌سه‌ر چیادا، ئه‌وی توانای هه‌لگه‌پرانى
نه‌بیت، زوو ماندوو ده‌بیت. (ئیکۆ) خووی پیی وایه، رۆمان
وه‌ک جه‌نگه‌ل وایه، رینگای دیاریکراوی تیدا نییه، ده‌بیت
خوینەر خووی رینگه‌ی ده‌رچوون له جه‌نگه‌لکه‌دا بدۆزیته‌وه.
جه‌نگه‌ل شوینیکه وه‌ک ونگه، ده‌توانین بچینه ناوییه‌وه،
به‌لام له‌وه دلتیا نین، لئی ده‌چینه ده‌ره‌وه بیان نا، بیان لای
که‌م به ئاسانی لئی ناچینه ده‌ره‌وه (حه‌مه سه‌عید هه‌سن،
۲۰۱۹، سایتی باس نیوز).

هه‌ندیکی پییان وایه رۆمان په‌یوه‌ندی به‌کات و
توانا‌کانه‌وه هه‌یه له‌به‌کاره‌ینانی (کات وشوین). رۆمان
زۆرتین توانای تیدایه، بۆ ئه‌وه‌ی کات و قسه‌کردن له‌باره‌ی
توانا‌کانییه‌وه به‌کاربه‌ینیت. (ابراهیم سعدی، ۲۰۰۹، ۹۴).

خوینەر به‌کۆمه‌کی پاشخانی رۆشن‌بیری خووی، ده‌ق لیک
ده‌داته‌وه و مانای پێ ده‌به‌خشیت، (سان جۆن پیرس) ده‌لێت:
ده‌بیت لێ گه‌رپین خوینەر به‌پیی توانای مه‌عریفیی خووی،
مانا به‌ئامازه‌ به‌خشیت، چونکه ئاستی مه‌عریفیی

خوینەران جیاوازن، بوّیه دەق ھەر دەلّییت ئامیریکە بو
بەرھەمھێنانی خویندەوہی جیاواز. (حەمە سەعید حەسەن،
۲۰۱۹، سائیتی باس نیوز).

پۆمانی نەمر ئەوہیە نووسەر بتوانیّت لەدونیای واقیع و لەو
دونیانە ی کتیب بەرھەمی ھێناون، دونیایەکی نوێ
بخولقینیّت. (حەمە سەعید حەسەن، ۲۰۱۹، باس نیوز).

جاریکی دیکە ئاماژە بەبوچوونەکانی (باختین) لەبارە ی
پۆمان دەکەینەنەوہ و پپی وایە جەخت کردنەوہ لەسەر
ویناکردنی فەلسەفی بەپشتبەستن بەشیکردنەوہی میژوویی
کۆمەلایەتی دەبیّت، ئەوہی دیکەشیان پەخنەییە، کە
سیمیۆلۆجیا پرسی دەقی پۆمانە و تیروانینی شیکاری
پەییوہندی ناوہخویی و دەرەکی دەگریتەوہ، ئەمەش تیکرا
پەییوہستە بە ئاسۆی شیکردنەوہی سۆسیۆلۆجیا لەبارە ی
کیشە ی دەربرینی ئایدیۆلۆجییەوہ. (میخائیل باختین،
۱۹۸۷، ۱۵).

(ئیکۆ) خویندەوہیەکی میژوویی بو دەستنوسە دیرینەکە
ناکات، لیکدانەوہیەکی نوئی بو دەکات، بە ناوی گولەباخ
بە کۆمەلئی میژووی حالی حازر، بەھۆیەوہ رابردوو بە
ئییستاوہ دەبەستیّتەوہ و دەھینیّتە گو، کە باسی ململانی
نیوان کەنیسە و ئیمپراتۆر دەکات، ھەر دەلّییت باس باسی

ململانیی ئیستای نیوان ئیسلامییەکان و عەلمانییەکانە.
(حەمە سەعید حەسەن، ۲۰۱۹، سایدی باس نیوز)

لە کتییی (ئینسکلۆپیدیای جیەانی) ئەمریکیدا پیناسە ی
پۆمان بەم جوۆریە: چیرۆکیی درێژە، بەشیۆە ی پەخشان
دەنووسریت و بە یەکیک لەشیۆە بەناوبانگەکانی ئەدەبی
جەماوەری دادەنریت. (The Word book Eneyclopedia,)
P ۴۴۲, ۱۹۸۲). لە نیۆ ئەدەبیاتی ئەمەریکی وشە ی (نوۆفل)
بەرامبەر وشە ی (پۆمان) بەکار دیت، هەروەها وەسفی ئەم
ئەدەبە بە (فیکشن) دەکریت، بەواتای ئەوە ی (ئەدەبی
وەهمی لەسەدە ی هەژدەوێ تاکو ناوەراستی سەدە ی پاشتر
لە ئەوروپادا پیناسە کراوە). ئەمە جوۆریکە لەئەدەب و
وەسفی رووداوی خەیاالی و مروۆف دەکات. (د. عادل
گەرمیانی، ۲۰۱۹، ۲۷). هەندیک لەتوویژەران ی ئەم بواری
پینان وایە لەسەرەتادا چەمکە بەم جوۆرە نەبوو، (کەوا
پەییوەندیی بە واقیعی و دەروون و کوۆمەلەوێ) هەبییت. (د.
عادل گەرمیانی، ۲۰۱۹، ۲۸).

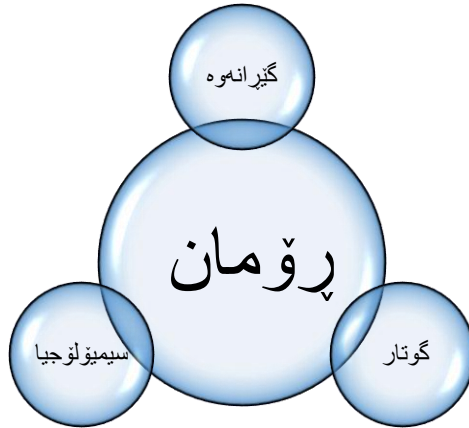
هونەری پۆمان و چیرۆک بەدوو بەشی پەخشان ی ئەدەبی
دەژمیردرین و هەردووکیان لە ئەوە وپاوە لەدایکبوون،
لەرپووی میژوویییەو هونەری پۆمان لە هونەری چیرۆک
کوۆنترە، چونکە هونەری چیرۆک جوۆریکە لەجوۆرەکانی
ئەدەبی نووی لەکوۆتایی سەدە ی نوۆدیەم بەدەرکەوت. (د.

عادل گەرميانی، ۲۰۱۹، ۴۰)، بېروانە (رشاد رشدى، ۱۹۷۵، ۷).

رۇمان پەيۋەندى بەگەشەكردنى كۆمەلایەتى و بارى دەروونى و ناكۆكى چىنایەتى و دەرکەوتنى چىنى بۆرژوازی لەنىو كۆمەلگاۋە ھەيە، واتە بەجۆرىكى دىكە دەكرىت بلىين پەيۋەندى بەدروستبوونى شار و پىكھاتە ئابوورى و كۆمەلایەتى و دەروونىيەكانى نىو شارەۋە ھەيە. (جۆرج لوكاش) پىيى وایە (رۇمان ژانرىكى ئەدەبىيە و نمونەى كۆمەلى بۆرژوازییە، چونكە رۇمان دەتوانىت ناكۆكىيەكانى كۆمەلى بۆرژوازییە راسىتگۆيانەتر وینە بگرىت و بەشپەيۋەيەكى زۆر نمونەيش بەرجەستەى بكات. (جۆرج لوكاش، ۱۹۷۹، ۹۸).

(د. عادل گەرميانی) بۆچوونى وایە رۇمانى كوردى زادەى ژيانى شارستانىيەتە، چونكە سەرھەلدانەكەى و گەشەكردنەكەى زىاتر بۆ پاش نىشتەجىبوونى خەلكىكى زۆر لەشار و شارۆچكەكان و زۆربوونى ژمارەى كارگەكان و گۆپىنى پەيۋەندى نىوان ئەو كەسانەى تىيدا كار دەكەن و لەشار دادەنىشن، دەگەپىتەۋە. رۇمان پەيۋەندى بەزىادبوونى ئاستى ھوشىارى و پادەى پۆشنىبىرى و زۆربوونى ژمارەى چاپخانەكان و ھۆكانى راگەياندىنى پۆشنىبىرى ھەيە. (د. عادل گەرميانی، ۲۰۱۹، ۴۴).

۱-۱۶ زمان له رۆماندا

رۆمان له گئیرانهوه و گوتار و سیمپۆلوجیا پیکدییت، هەر یهکهشیان په یوهستن به به کارهینانی زمان، ئەوانهش هه موویان به یهکهوه وه کو هاوبهشیی و هاوسهنگیی له پیناو دروستکردنی په یامیک له نیوان نیرەر و وهگرهکانییوه ژمارهیهک کرده و ئهرك راده په پینن. رۆمان ئهگهر په یوه ندییهکی قوولئ به گهشه کردنی شارهوه هه بییت، دههیندهش په یوه ندی به زمان و مه عریفهوه ههیه. رۆمان بریتییه له بینا کردنی زمان له نیو زماندا. بینا کردنی نیشانه و هیما و ره مز و کرده و گئیرانهوه و به سه رهاته کان له نیو زماندا.

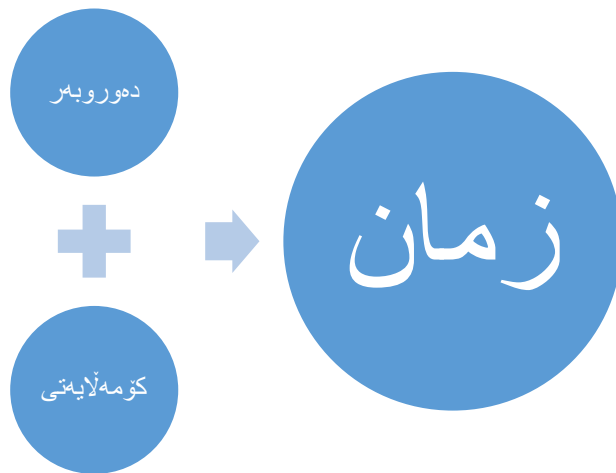
ئامازەمان بەرپۆلۆی زمان کرد، لەم بوارەدا پېویستە جیاوازی نیوان سیمیۆلۆجیا و زمانیش ئامازە پێبکەین، چونکە لەبنەرەتدا هەردووکیان پەییوەستن بەئامانجی بەکارهێنان. ئەوێ سیمیۆلۆجیا لەگەڵ زمانەوانی جیاوەکاتەو، بریتییە لە دەلالەتی نیشانە لەروانگە سیمیۆلۆجییەو بەوێ لەکارنامە کۆمەلایەتییهکەیدا گەمارۆ دراوێ و ئەم کارنامەش پابەندە بە بەکارهێنان، ئەم بەکارهێنانەش مەرجدارە بەکات و ساتیکەو و ئەم کات و ساتەش شتیک نییە، جگە لەنیشانە بو ئەم بەکارهێنانە. (د. لوقمان رهئوف، ۲۰۱۶، ۲۰).

لەم قۆناغە ئاوسینراوێ شتەکان لەسایە ئابووری بازاردا دەجوولین، سیاسەت بوته ئامرازیکێ ترسینەری نامو، نووسین و خویندنهوێ رۆمانیش لەم هەلومەرجەدا بایەخیکێ تاییەتی پێی دەدریت، چونکە سیمیۆلۆجیای کۆمەلایەتی، وەکو بەشیک لەببناکردنی رۆمان و گوتاری رۆمان بەرجەستەیه و بەکاردهینریت. کۆمەلگەێ خویندەوار و گەشەکرد و لەسەر خویندنهوێ رۆماندا پیشوو دەدات. بۆیه بایەخدان بەرۆمان بایەخدانە بەمەعریفە و گەشەکردنی دەروونی و فکری.

کردهی پارانهوێ و لیبوردهی و پرسیار و سەرسورمان و ئاگاداری و فەرمان و بریار و هاندان و پەییوەندیکردن و

پاساو و ئامۆژگاری و قبوڵکردن و جهختکردنهوه ... تاد به کارهێنراوه، ئەمانهش دهبنه سهراچاوه بو ئهوهی له پێگهی تهنیا به کارهێنانی گوتن و قسه و دهبرپێنیکهوه، که په یوه ندییان به زمانهوه ههیه کردهیهک ئه نجام بدریّت. بهمهش بواری واتایی و دهبرپین و ویناکردن و تیروانین و به دیهینانی مه بهستی کاراتر له چوارچیوهی وشهکانی نیو زمان کاراتر دهبن.

(باختین) ده لێت: "زمان ژینگهیهکی بیلایهنی نییه و ناتوانیّت له دهوور به ره کهی دابریّت و له ده ره وهی به تال بیتهوه". (میخائیل باختین، ۱۹۸۷، ۶۴).

(سومیرفلت) ده لئیت: (زمان دیاردهیه کی کۆمه لایه تییه، ئه و گۆرانانه ی به سه ریدا دیت، ئه وانیش کۆمه لایه تین. (هادی نه ر، ۱۹۸۸، ۲۲). (رۆلان بارت) یش ده لئیت (دونیا پراوپره له نیشانه کان). (د. محسن بو عزیز، ۲۰۱۰، ۸۴). واته هه ر ده فیک، که به زمانیکی کۆمه لایه تی، یان وه کو دیاردهیه کی کۆمه لایه تی، که پراوپره له نیشانه کانی ژیان، ده بیته سه رچاوه یه کی سیمیۆلۆجی گرنگ بو به دیه یانی واتا.

بو یه له پروانگه ی هوشیاری زمانه وانیدا، هه موو که سیکی په یوه ستن به زمانه وه که یه وه، له ریگه ی به کاره ییانه که یشی هه موو ره فتاریکی مرو فته کان په یوه سته به باری ده روونی و بیرکردنه وه و هه ل سوکه وته کانیان. ده کریت له نیو ده قیکی له م جو ره دا فره زمانی به رجه سته بیت، چونکه هوشیاری کاره کته ره کان، په یوه سته به توانا و پیگه و هیز و پیویستی به کاره ییانی زمانه که یان. زمانیکی فه رمی، یان زمانیکی نافه رمی. زمانیکی له نیو بازنه یه کی داخراوی یه ک خیزاندا چون ئه رکه کانی به جی ده هی نیت، یان به پیچه وان، ئه مانه هه ر هه مووی په یوه ندیان به گوتاری زمانی رۆمانه وه هه یه.

۱۷-۱ په یوه نډی و زمانه وانی د پروونی

زمان ئامرازی یه کهم و سه ره کی کرده ی په یوه نډی کرده نه له نیوان مروقه کان، چونکه مروقه وه کو بوونه وه ریکی کو مه لایه تی، زمانیش وه کو که ره سته و هو کاریکی د پروونی و کو مه لایه تی له پینا و به دیه پینانی کرده ی په یوه نډی و گفتوگو و راگو پینه وه و گه یان دنی ه وال و زانیاری و داوکردنی هاریکاری و وه رگرتنی زانیاری له گه ل د پرووبه ری خو ی به کاره پینا وه.

زمان له سه ره ده می نه مروشا یه کی که له ئامرازه گرنه و کاریگه ره کانی په یوه نډی دیلو ماسی و که لتووری و سیاسی و ئابووری و پیشه سازی و ته کنه لوجی .. تاد له نیوان ده ولت و کیشوهر و جیهان به گشتی. بو یه له ههر ده قییک و گوتاریکی شدا زمان به کاراترین ئامراز داده نریت.

درک کردن به قسه کردن و به ستنه وهی هه ستکردن به بابه ته کان ده بیته بنه مایه ک بو ئه وهی کرده ی په یوه نډی کردن و تیگه یشتن له ئه رکی زمان و به ستنه وهی به پیکه اته ی د پروونی که سه کان و ئه و د پرووبه ره ی شته کانی تی دا به کارده هیرنیت.

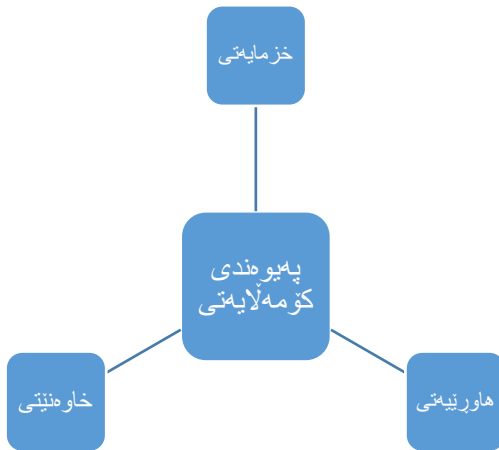
(د. عه بدوللا حوسین ره سوول) ده لیت: زمان بنه مای سه ره کی پیکه اتنی کو مه لگه یه و هو ی سه ره کی په یوه نډی

تاکه کانیه تی، شیوازی دهربرینی زمان، جور و چونیه تی
 په یوه ندییه کومه لایه تییه کان دهرده خات. له هه مان کاتیشدا
 جور و په یوه ندییه کومه لایه تییه کان، کار له شیوازی
 دهربرینی زمان ده که ن. له م بواره دا په یوه ندییه کانی
 دابه شی سهر سی جور کردووه:

یه که م: په یوه ندییه خرمایه تی:

دووه م: په یوه ندییه هاورپییه تی:

**سییه م: په یوه ندییه خاوه نیی تی. (د. عه بدوللا حوسین ره سوول،
 ۲۰۱۵، ۱۶۹-۱۷۳).**

هیچ په یوه نډیبه کی نیوان تاکه کانی کومه لگا نادوږزیته وه له دهره وهی دهوروبه ریکی تاییه ت ئه نجام بدریت و له ژیر هه ژموون، یان ئیراده یه کی دهوروونى و کارتیکردنى دهوروونى تاکه کان بهرپوه بچیت. ئه مهش په یوه ندى به زمانه وانى دهوروونیه وه ده بیت. بو نمونه گفتوگووى دوو گه نچ له بارى دهوروونى و چوئیه تى به کارهینانى زمان خواهنى شیوازیکی تاییه تى دهوروونى ده بیت، له پینا و دروستکردنى په یوه ندى له نیوان خووى و گه نچیکى دیکه ی دهوروبه رى. به کارهینانى زمان له بارى دهوروونیه وه ده چیته ژیر دوخى دهوروونى له بارى به کارهینانى زمان له (شیواز، دوږینه وهی ریگایه ک بو ده ستیکردنى گفتوگو، کاردانه وهی گوینگر، هه لچوون، نیگه رانى، شهرم، شیوازی هه لباردننى وشه کان بو دوږینه وهی دهره تیک و کردنه وهی دهره تى قسه کردن ...

(تاد)

ئهم دوخه لای کچیک، ژنیکی به تهمه ن، پیاویکی پیر و ماموستایه ک، دکتوریک، کریکاریک، روژنامه نووسیک، سیاسیه ک، که سیکی ئه مه ریکی، ئه ورپایى، روژه لاتى، نه ته وه یه ک له گه ل نه ته وه یه کی دیکه، زمانیک، بو زمانیکى دیکه ده گوریت، هه ریه کیک له مانه خواهنى شیواز و زمانى دهوروونى تاییه ت به خوینان. واته زمان کاریگه رى سه ره کی هه یه له چوئیه تى به دیهینانى کرده ی په یوه ندى.

لهجۆرى يه كه مدا په يوه ندى خزمایه تى دابه شى سهر (خزمایه تى زوره كى) وه كو (باوك، برا، خوشك، دايك، خال، مام... تاد) ده بى ت و هوش و بىر، يان لوجيك و ژىرى به شدارى ناكهن له هه لى ژاردنى چهند و چوڼى تاكه كان.

لهجۆرى دووهم (خزمایه تى به خواست) ه، وه كو (زاوا، خه زور، بووك، خه سوو، براژن.. تاد)، ئه گهر هوش و بىر و لوجيك و ژىرى به شدارى بكهن، له و په يوه ندى به خزمایه تى به دهرده چى ت و ده چى ته چوارچى وهى خزمایه تى خاوه ندرى تى.

په يوه ندى هاوړپى ه تى ئه م په يوه ندى به خوشه كى به و تاكه كان له پروانگه ي لوجيكى به وه يه كتر په سند ده كهن.

لهجۆرى سى يه مى په يوه ندى خاوه نى تى ئه م جوړه په يتا په يتا به پى پى پى شكه وتنى راده ي شارستانى ه ت روو له زوربوونه و شوپنى هه ردوو په يوه ندى به كه ي تر ده گرى ته وه. (د. عه بدوللا حوسين ره سوول، ۱۶۹، ۲۰۱۵-۱۷۳).

له م شى كى رده وه ده روونى به دا بو مان روون ده بى ته وه زمانه وانى ده روونى به كى كه له و زانسته زمانه وانى به كى كارى گهرى راسته وخوئ له سهر شى كى رده وهى ده ق هه به، هه روه ها واتا و هى ما و پى كه اته ي ده روونى و كو مه لايه تى ده قه كه ش كارى گهرى ان له سهر كارى گهرى و پى گه و هى ز و ده سه لاتى ده قه كه ده بى ت. واتا و په يوه ندى به

دەروونییەکانی نیۆ زمان، لەنیۆ دەقیشتدا دەتوانییت واقع،
یان خەیاڵ و فەنتازیای نووسینەکه گەشە پێ بکات.

رۆمان پەییوەندیی بەگەشەکردنی کۆمەلگا و پیشەسازیی و
چینه‌کانەوه هەیه، دەتوانییت لەپریگەیی زمانەوه لایەنه
میژوویی و هەقیقەتەکان لەشیۆهی لۆجیک، یان لەپریگەیی
خەیاڵ و بیروکەیی خەیاڵئامیزدا دابریژیتەوه، بەجۆریک که
هەر شتەکان هیندە بەخوینەرەکانی ئاشنا بکات، بەنامۆ
دەرنەکه‌وییت.

بہشی دووہم

۱-۲ بۆ كۆپرەى چاوساغ

ئەم رۆمانە (سابىر رەشىد) سالى ۲۰۱۸ بىلاۋ كراۋەتە، چاپى دوۋەمى سالى ۲۰۱۹ ھىيە، برىتتىيە لە ۱۸۶ لاپەرە. زمانىكى پوخت، زمانى ئاخاۋتنى خەلگە، زمانى گىرپانەۋە و خۇنۋوسىنەۋە و تۆمارى رۋوداۋە مېژۋويىيەكانى نىۋ كوردستان (شارى ھەولپىر) ھ. رۆمانىگە لە نىۋان (مېژۋو و خەيال و فەنتازىيا و زمان). لە ھەندىك شوپىندا زمان دەبىتە خزمەتكارى بەسەرھاتەكان، واتە زمان بەپىلەى دوۋەم لەچاۋ بەسەرھاتەكان دىت، لە ھەندىك شوپىندا زمان بىلا دەستە و رۋوداۋەكان دىخىتە ژىر بالى خۇى و دەپەۋىت لاۋازىيەكان بشارىتەۋە.

زمان لە ھەندىك شوپىن ۋەكو زمانىكى رۆژنامەنوۋسى، گەياندىنى ھەۋال و پىداندانى زانىبارى دەردەكەۋىت. لەدەقەكدا (تۆمارىكى ھەقىقىى دەروۋنى بەسەرھاتەكانى شار) دەبىنرىت. (رۆماننوۋس / سابىر رەشىد) خۇى كارەكتەرىكى سەرەكى نىۋ دەقەكەپە، ئەۋ بەئاشكرا (ناۋى خۇى لەچەند شوپىنىك ھىناۋە)، كە ئەۋ رۆماننوۋسە، ۋەكو رۆژنامەنوۋسىك لەگەل (كارەكتەرهكانى نىۋ دەقەكە) گفنوگۆ و دىدار و پىرسىيار دەكات، زانىبارىيان لى كۆ دەكاتەۋە و تۆمارىيان دەكات. تەنپا كارەكتەرهكانىش لەقسەكانىيان بەپراشكاۋى و رۋونى ئامازە بەۋە دەكەن (قسە

و به سه راهه تەکانیان لە نیو رۆمانە که به ته‌واوی جیگه‌ی
بکریته‌وه). ئەمه شیواز و ته‌کنیکی نووسینی ئەم
ده‌قنوسه‌یه.

له‌کرده‌وه‌دا هه‌موو ده‌قنوسیک له‌نیو ده‌قدا بوونی (فکری،
شیواز، هه‌ستکردن و کاردانه‌وه و ئاراسته‌کردنی ده‌قه‌که و
باری ده‌روونی و کۆنترۆل و کرانه‌وه‌ی فه‌زای بیرکردنه‌وه و
برپیار و حوكم و ته‌نیا پیدانی ده‌سه‌لات به‌خوینه‌ریشی..
تاد) ده‌رده‌که‌ویت، له‌م ده‌قه‌دا (سابیر ره‌شید) به‌پراشکاوی
ده‌لێت: (من سابیر ره‌شید)م، ئەم رۆمانه‌ ده‌نوسم و
به‌شداره‌ له‌ گف‌توگۆ و ئاخاوتن و گێرانه‌وه و دروستکردنی
پرووداو.

له‌کۆتاییدا ده‌قه‌که‌دا ده‌قنوس به‌ خوینه‌ره‌کانی ده‌لێت:
(ئیدی ئیوه ده‌توانن به‌ به‌شداریکه‌ی دیکه‌ رۆمانه‌که‌ و
کۆتاییه‌ک بو‌ ئەم رۆمانه‌ دابنن، که‌ خۆی بی‌ کۆتاییه‌ و من
به‌ کراوه‌یی بو‌ ئیوه‌م جیه‌ه‌شتوه‌). (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹،
۱۸۶).

ده‌قی کراوه‌ بریتیه‌ له‌وه‌ی، نووسه‌ر رێز بو‌ خه‌یالی خوینه‌ر
دابنیت، هه‌موو شتیک نه‌لێت، لی‌ گه‌ریت خوینه‌ریش
له‌نوسینه‌وه‌ی ده‌قه‌که‌دا به‌شدار بی‌ت و ئەو شوینانه‌ پر
بکاته‌وه، که‌ به‌ ق‌لالی به‌جیی هه‌شتوون. ده‌قی داخراو
سنوورداره‌ و یه‌ک لێدانه‌وه‌ هه‌لده‌گریت، به‌لام ده‌قی کراوه‌

دهرگه‌ی به‌سه‌ر چه‌ندان لیکدانه‌وه‌ا و‌الایه، ده‌ق به‌وه نابیتته
نابیتته کراوه، نووسه‌ره‌که‌ی داوا له‌خویننه‌ران بکات،
به‌شدار‌ی له‌نووسینه‌وه‌ی رۆمانه‌که‌یه‌دا بکه‌ن، یان
ده‌خوازن، کۆتایی پئی بهینن. (حه‌مه سه‌عید هسه‌ن، ۲۰۲۰،
لاپه‌ره ۲۴).

له‌کرده‌وه‌دا من خویننه‌ر ئهم داوا‌یه‌ی ده‌ق‌نووس به‌کۆتایی
رۆمانه‌که‌ داده‌نییم، که به‌م شیوه‌یه کۆتایی به‌گیڕانه‌وه و
رپووداوه‌کان هی‌ناوه، ئه‌گه‌ر له‌خه‌یالی ده‌ق‌نووسدا ده‌قه‌که
کۆتاییه‌کی کراوه‌شی پیدار‌بیت، به‌لام به‌داواکه‌ی کۆتایی
به‌ده‌قه‌که هی‌ناوه. له‌کرده‌وه‌دا ده‌قی کراوه، یان بۆشایی
له‌ده‌ق‌دا ده‌سه‌لاتی به‌ره‌مه‌ینانه‌وه و پڕکردنه‌وه‌ی
بۆشاییه‌کانی نیو ده‌قه‌که (نووسین، بیرکردنه‌وه، ویناکردن و
لیکدانه‌وه) به‌خویننه‌ر و وه‌رگه‌ره‌کان ده‌دات.

۲-۲- ناو‌نیشانه‌کانی نیو ده‌قی کویره‌ی چاوساغ

له دوو به‌ش پیک دی‌ت (کویره) و (چاوساغ). که‌سیکی
نه‌ناسراوه، دیار نییه ئه‌و که‌سه (ره‌گه‌ز و ته‌مه‌ن و پله‌ی
کۆمه‌لایه‌تی و رۆشن‌بیری و کار و بیرکردنه‌وه و که‌سایه‌تی
و په‌یوه‌ندی خیزان ... تاد) چیه‌یه. ئهم وه‌سفانه ته‌نیا له
کاتی خویندنه‌وه‌ی ده‌قه‌که ساخ ده‌بیتته‌وه، به‌لام له‌نیو

دهقى ناونيشانه كه دا وه كو واتا و مه به ست و وه سفىكى
شاراوه ده مینیتته وه .

ناونيشانه كه ده ربړى پېكهاته يه كى ده روونيه، چونكه
كه سىكى كویر، چوڼ ده بېت چاوى ساخ بېت، يان كویره يه ك
چوڼ ده توانیت ببینیت. له يه ك كاتدا دوو رهفتار و نه ریت و
سيفه تى جياواز له خوۍ بگریت، كه بریتيه له نه بينين و
بينين)، له ده ستدانی هه ستیكى گرنگ لای كه سه كه و
هه بوونى خودى ئه و هه سته له هه مان كه سدا .

ناونيشان هېچى له ده قه كه كه متر نيه، خوینهر پيش
ئوهى نيوه پړوكى بابته كه ببینیت، له پړیگه ی ده قى
ناونيشانه وه (بیر له ده قه كه و خودى ده قنوسه كه ش)
ده كاته وه، بیركردنه وه خوۍ له خویدا كرده يه كى ده روونيه .
ئیمه له پړیگه ی (بیر و زمان) ه وه كرده ی هه ستكردن و
دركردن و لیکدانه وه و وه لامدانه وه ی پرسياره كان ئه نجام
ده ده ين .

پيشوازی و ره تكردنه وه ی ده قه كه به شيوه يه كى بنه ره تى
په يوه ندى به خودى ناونيشانه كه وه هه يه . كارىگه رى
ناونيشان له سه ر هه ست و نه ست و عه قل و هوشيارى
خوینهر چيه ؟ نیرهر / نووسه ر چهنده ده توانیت له پړیگه ی
ناونيشانه وه كارىگه رى له سه ر هزر و ده روونى وه رگر /
خوینهره كه ی دروست بكات ؟ . ئه مه په يوه سته به ده سه لات

و هیژی خودی زمانه که له چۆنیه تی گه یاندنی مه بهست و په یام و گوتاری دهقه که .

ئهم دۆخه دهروونییه ی له ناو نیشانی رۆمانه که ی (سابیر رهشید) دا هه یه، ده رگای بو ئیمه کرده وه، بیه رهشیکردنه وه ی زمانه وانی دهروونی دهقه که به گشتی بکه ینه وه، چونکه ناو نیشانه که یه کسه ر بیه رۆکه ی دژ به یه کی ئهم دوو ده ر بیه رین و هه ست و کار دانه وه و هه لچوون و ره فتاره مان بو دروست ده کات، که مرۆف هه ست به هه ستیک ی دهروونی ئالۆز، جیاواز، رکا به ر له ناخی خۆیی و له هه مان کاتدا (فشاری دهروونی و لیکدانه وه ی پر له تیرامان و هه لچوون) ی گونجا و نه گونجا و بکات .

ئهم ناو نیشانه ده رخه ری دۆخیکی تاییه تی کاره کته ری سه ره کی رۆمانه که یه، له هه مان کاتدا ره نگدانه وه ی چۆنیه تی بیه رکردنه وه ی ده قنوسه له دروستکردنی رووداو و پیکهاته ی دهروونی دهقه که . به کاره یانی سیفه تی (کویر) ه جوریک له سوکایه تی، یان لاواز نیشاندانی پیگه ی کۆمه لایه تی و که سی و دهروونی و ئارامی و دلته نگه ی که سه که نیشان ده دات، ره گیکی ئهم گوته په یوه ندی به توندوتیژی زمانه وه هه یه . (چاوساغ) یش ستایش و دلخۆشی و ئارامی و پیگه یه کی بالآتر له له چاو یه کیکی دیکه ی هه یه، که یه کیکی له ههسته کانی له ده ست ده دات .

ئەمە پەيوەندى بە تىپروائىن و بىر كوردنەو و بىزاردە و دەسلەلاتى نووسەرەو ھەيە، ئەو لەم گۆشەنىگايەو لە ھەلبىزاردنى (ناونىشان) وەكو دەق دەكات. (ھەمە سەعيد ھەسەن) لە تىپروائىنىكى دىكەو دىقەت لەم ناونىشانە دەدات و دەلەيت : لە كوئىرەى چاوساغدا بريا بو پىزگرتن لە ھەستى نابىنايان، ناوى نابا (نابىناى چاوساغ). (ھەمە سەعيد ھەسەن، رۆژنامەى ھەولير ۲۰۲۰).

لەناو دەقەكەشدا ژمارەيەك ناونىشانى دىكە بو ھەر يەككەك لە بەشەكانى نيو دەقەكە دانراون، ئەوانىش بەم جوړە پەيوەندىيان بەرەفتارى دەروونى و زمانەوانى دەروونى و كار و ئەركەكانى زمانەو ھەيە. بارى دەروونى وەكو پىكەتەى ناخەكى دەقەكە و ئەو ھەست و بىر و ھوشيارىيەى لەنيو دەقەكەدا ھەستى پى دەكرىت، لەنيو ناونىشانەكانى ناو ھەو دەقەكە، يان ناونىشانى بەشەكان بەرجەستە كراو. زمانەوانى دەروونى وەكو زانستىك دەتوانىت ھاوكارىي گونجاوى شىكردنەو ھەو دەقەكەمان بكات. ناونىشانەكانىش بەم جوړەيە:

يەكەم: بەدواداچوون

ئىمە لەھەموو چركەيەدا بەكوئىرى سىپى گەمارۆ دراوين. ئەمە قسەى (ساراماكوئى خاوەنى رۆمانى كوئىرى) يە.

به‌دواداچوون بریتییه له‌ره‌فتاریکی مروّف، ره‌نگه به‌مه‌به‌ستیکی شیاو، یان نه‌شیاو ئەم کاره بکات. هه‌ست ده‌کریت ئەوانه‌ی ئەم کاره ده‌که‌ن هه‌میشه له‌ناخیا‌ندا گومانیکێ ده‌روونی، دل‌ه‌پواکی، بیرکردنه‌وه، به‌پرسیاریه‌تی، چاودی‌ری وه‌کو لایه‌نی ده‌روونی و سانسۆر .. تاد هه‌بی‌ت. ئەمه هه‌لگری ته‌نگه‌ژه‌یه‌کی ده‌روونیه‌ی لای مروّف. ره‌نگه ئەو که‌سه‌ی ئەم کاره ده‌کات، که‌سیکی (فریوده‌ر بی‌ت، خۆتی‌هه‌ل قورتی‌ن بی‌ت، پسپۆر و شاره‌زا بی‌ت، هه‌والگرا‌نه هه‌لسوکه‌وت بکات و ئازارد‌ه‌ری ناخ بی‌ت، سانسۆر بی‌ت، بۆرق بی‌ت، هوشداری دان بی‌ت).

دووهم: بنج و بنه‌وان

به‌قسه‌یه‌کی (عه‌لی وه‌ردی) ده‌ستی پیکردوو: (ئیمه له‌به‌ر جوانی پابردوو نییه، که بۆی ده‌گه‌رپینه‌وه، بگه‌ره له‌به‌ر ناشیرینی ئیسته‌یه، که بۆ پابردوو ده‌گه‌رپینه‌وه).

ئهم گوتنه په‌یوه‌ندی به‌ نا‌هوشیاری له‌نیو هوشیاردا هه‌یه، کاردانه‌وه‌یه، نه‌ک کرده‌یه‌کی عه‌ق‌لی و بیرکردنه‌وه‌یه‌کی ته‌ندروست. (بنج و بنه‌وان) هه‌میشه ده‌روونیکێ پر له‌گومان و پرسیار و پشکنینی له‌باره‌ی سه‌رچاوه، یان پشکینین و گه‌پان به‌دوای هه‌قیقه‌ت و به‌ده‌سته‌ینانی کانی زانیارییان تیدا‌یه. ساخکردنه‌وه په‌یوه‌ندی به‌ بیر و به‌لگه و گومان‌ه‌وه هه‌یه. ئەمه‌ش په‌یوه‌سته به‌دوو دۆخ، یه‌که‌میان ده‌روونی

شسته‌کانه و دووه‌میشیان ئه‌وانه‌ی به‌دوای شسته‌کاندا ده‌گه‌رپین. واته ده‌کریت بلّیین (ده‌ق/بابه‌ت و نووسه‌ر و خوینه‌ر). (گوتار و په‌یام و گوتن و بابه‌ت) و (نی‌ره‌ر و وه‌رگره‌ه).

دۆخی ده‌روونی ده‌قنووس، دۆخی کاره‌کته‌ره‌کان و په‌یوه‌ندیان به‌شسته‌کان له‌پراپ‌ردوو، بـنه‌چه‌ی به‌سه‌ره‌اته‌کان، ده‌ربری ده‌روونی ده‌قه‌که ده‌گریت‌ه‌وه. له‌بنه‌ره‌تدا ئه‌م ده‌قه‌گه‌رانه بو‌ساخ‌کردنه‌وه‌ی بنج و بنه‌وانی پرووداوه میژوو‌ییه‌کانی کۆماری مه‌هاباد تاکو سه‌رده‌می پاشه‌که‌وتی موچه، پرووداوه‌کانی نی‌و‌شار. پرووداوه‌کانی که‌سانیک، که پیشمه‌رگه‌ی کۆماری مه‌هاباد بوون و تا ده‌گاته سه‌رده‌می پاشه‌که‌وتی موچه له‌هه‌ریمی کوردستان. ئه‌م کرده‌ی (بیره‌وه‌ری، پشکنین، گه‌ران، گه‌رانه‌وه، که‌سه‌کان، پرووداوه‌کان، په‌یوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی نی‌وان کاره‌کته‌ره‌کان، ده‌ستبه‌سه‌ر داگرتنی میرات و تیکدانی شیرازه‌ی خانه‌واده‌یی... تاد) په‌یوه‌ستن به‌ره‌فتاری ده‌روون، ده‌روونیکی هه‌میشه (گه‌ران، نه‌وه‌ستان، ناکۆکی و دیاربوون، ون، پیش‌سوازی و ره‌تکردنه‌وه، گونجاون و نه‌گونجان).

سێیه‌م: یه‌کلاییکردنه‌وه

جەلالەدینی رۆمی وەکو پالپشتی و سەرچاوەیەک بۆ شیکردنەوێ و لیکدانەوێ ئەم ناوێشانە بەکارهێنراوە، کە دەلیت: (بەدبەختی و بەختەوێی مرقەکان لەدۆپەیی باران دەچن، هەندیک دەکەونە ناو قور و لیتا، هەندیکیش دەکەونە سەر پەرەیی گۆل).

لەرۆی دەروونییەوێ بەدبەختی و بەختەوێ دوو تەوێرە هەمیشە کارتیکەری ژیانی مرقن، ئەوانیش بەرھەمھێنەری (قور و لیتە و پەرەیی گۆل)ن. لەھەر چوار دۆخدا ئازارە دەروونی و خوشییەکانی مرق دەردەکەوێت، ئەمانە بێ هیچ لیکدانەوێیەک پەیوەندییان بە دەروون و کارتیکردن و هەستکردنی دەروونییەوێ هەبێ.

چوارەم: کەللە سەر بۆ فرۆشتن

(مەکسیم گۆرگی) وەکو شاھیدیکی ئەم گوتنە بەم جورە وەسفی ئازارەکانی بوونی مرق دەکات، ئازارە دەروونییەکانی، کە دەلیت: (لەدایکبوونی مرق لەم دونیایەدا کاریکی زۆر زەحمەتە، لەوێش زەحمەتتر فیڕکردنییەتی بۆ ئەوێ سەرراست بێت).

زمانەوانی دەروونی بایەخ بە (بوونی مرق و پەیدا بوونی زمان لای منداڵ و چۆنیەتی گەشەکردنی ئەو زمانە

چۆنیهتی فراوانبوونی دەسەلاتی زمان و زاراوەکان و ئینجا پیکهاتنی زمانی کۆمەلایهتی و فیروون دەدات).

ئەم دەربیرینه (کەلە سەر بوو فرۆشتن) پەيوەندی بە فیروونی رەفتار و رەوشتی دەروونی کەسانیکى خیانەتکارەو هەیه، کە چۆن لەزەمەنیک سەری پێشمەرگەیان دەفرۆشته حکومەت. ئەم چ لەدایکبوونیکى وەحشیانەى دوور لەهەموو نەريت و ئەخلاق و بەهایەکی مرویانه. لەهەمان کاتدا دەقنوووس و هەقایتخوانی نیو ئەم دەقەکە بە دەروونیکى (ئازارای، تیکشکاو، نیگەران، ترس و تۆقینراو، بیژکردنەو، ریسواکردن، شەرم... تاد) ئەم دۆخە دەروونییەى لەنیو رووداوەکاندا دەبیریت، وەسف دەکات.

پێنجەم: دوو چیرۆکی تراجیدی

(گیقارا) دەلێت (ستەمکار دەتوانیت گولیک، یاخۆ دوو گول بقرتینت و سەر ببری، بەلام بەهار هەر دیت).

مرووف هەرچەندە لەباریکى دەروونی خراب و تەژی لەمەینەتی بیت، بەلام بەپشت بەستن بەتوانا و عەقل و لوجیک و ئازایەتی و بەهیزی و خوراگری خوی دەتوانیت، دەروونیکى تیکشکاو بوو دەروونیکى سەرکەوتوو بگوریت. دەروونی (ستەمکار) جیاوازه لە (ستەملیکراو). (سەرپروایک) جیاوازه لە چیرۆکی تەنیا (پروایک). (گولیکى قرتینراو)،

جیاوازه له‌گه‌ل (هاتنی به‌هار)، به‌لام ئەمانه هه‌موویان
هاوسه‌نگی و لاسه‌نگی به‌کتر ته‌واو ده‌که‌ن.

له‌م گوزارشته‌دا، ژماره‌یه‌ک هه‌یمای ده‌روونی ئەرینی به‌دی
ده‌کریت، که له‌شیوه‌ی (هۆکار، چۆنیه‌تی، ئەگه‌ر، کات،
شوین.. تاد) ده‌رده‌که‌ون.

شه‌شه‌م: برای دوژمن

(دیه‌ستۆفسکی) ده‌لێت: له‌و ژیانه‌دا مرۆف ناتوانیت
فله‌سه‌فه‌یه‌کی نوێ و پێگه‌یه‌کی نوێ فیڕ بیت، بی ئەوه‌ی
باجه‌که‌ی بدات.

ئیمه له‌کیشه‌ی ده‌روونی (برای دوژمن) باش ده‌گه‌ین، که
مرۆف چتۆ بوونه‌وه‌ریکی درنده‌ی دوور له‌تیگه‌یشتن و
پیزگرتن و بی بایه‌خه، مرۆف ئامیڕیکی ساده‌ی خراپی
به‌کاره‌ینراوه، هۆشی له‌ده‌ست ده‌دات، له‌هه‌ندیک دۆخدا
هه‌موو په‌یوه‌ندییه‌ ده‌روونی و ئەخلاق‌ی و هۆشه‌کی و
لۆجیکیه‌کان له‌ده‌ست ده‌دات. برا برا ده‌کوژیت. له‌م
ده‌رپرینه‌دا (سابیر ره‌شید) مرۆفی کردۆته قوربانی نه‌بوونی
(هوشیاری و لاوازیوونی گیانی مرۆیی و بی‌ده‌نگراوی
ده‌روونی تیکچووی حزبایه‌تی و براکوژی نیوان لایه‌نه‌کانی
کوردستان). پروداوی ئازاره‌کانی مرۆف ده‌گیڕیته‌وه. له‌م
ده‌قه‌دا تیفکیرینی ده‌روونی خودی نووسه‌ر، وه‌کو ده‌قنوووس و

وهكو به شداری راسته و خوؤ وهكو كاره كتهریكي سهره كي
گیړانه وهی دهقه كه، شوون بیركردنه وهی دیاره .

حه وته م: گور غه ریب

ده قنوس به پشت بهستن به گوته یه كي (ئه لیف شهفه ق)
ده لیت: (من خراپترین و باشتترین شتم له مرؤقایه تییه وه
دیوه، له بهر ئه وه هیچ شتیكي تیډا نییه، كه له پرډا تووشی
سهر سورمانم بكات).

كه سانیک به ئازاریكي دهروونی زوره وه له یاده وه ری و
بیره ینانه وهی ئه و كه سانه ده نوږن، كه گورپیان نییه، شوون
بزرن. ئه وانه ی به ئازاریكه وه ده مرن و ئه وانه ی
به ئازاریكه وه له مردن و شوین و كات و شیوازی نه مانی
خوشه وسیته كانیان ده پوانن، به ره مهینی باریكي دهروونی
تهژی له ئازارن، كه بریتییه له ئازاری چاوه پوانی و ئازاری
بیركردنه وه له باره ی ئه و چركه ساتانه ی ئازیزه كه بیان
ده مریت، بیركردنه وه له لاشه ی مردوه كانیان و دیار
نه مانیان بی ئه وه ی شوینه واریان له نه مانه كه دا بزر بیټ،
ئه وان هه میسه له نیو ئازاری بیركردنه وه دا ده مینه وه .

هه شته م: چیرؤکی شاناز

هیچ جوړه کاردانه وه یه کی دهروونی له م ناوښتانه دا بهدی
ناکړیت، به لام له پړیگه ی ئه م گوته یه ی (جه لاله دینی
پومی) وه دوځیکي دهروونی گرنکه بو بیرکردنه وه له باره ی
(شاناز و به سه ره اته کانی)، که ده لیت: (هه موو شتیکی نیو
دل هی دهرپرین نییه، شت هه یه تا دهمرین ناید رکیین).

په یوه ندی به که سایه تی و چونی ه تی بیرکردنه وه ی که سه کان
و شیوازی هه ل سوکه وت و ئه و دوځه دهروونی یه وه هه یه، که
مروځه که خو ی بریاری لی ده دات. ده بیت فشاره
دهروونی یه کانی شاردنه وه ی شته کانی نیو ناخ چی بیت؟
له م ده قه دا دوو بابته و په یام به رجه سته یه (چیروک)
و (شاناز). و اته پروداویک، یان چند پروداویک دهرباره ی
که سیک، که ئا فرته، پی ده چیت هه ل بژاردنی ناوه که
(شاناز) په یوه ندی به هه لویست و ر هفتاری دهروونی شه وه
هه بیت، که برینییه له شانازی به و که سه.

نویهم: گه رانه وه ... به لام

له شیعریکدا (علا ئه لروبیعی) ده لیت:

کاتی هه موو ر ه نکه کانیش دهنه وه یه ک

کویر هه ر ه ش دهبینیت.

کویر ته نیا بروا به تاریکی ده کات.

دەروونی گەپرانەوێ پەپوێستە بە (شووین و کات)، کاتیکی تێدایە بۆ ئەنجام دانی کردەیی گەپرانەوێ، لەهەمان کاتدا کردەیی لەشووینیکیوە بۆ شوینیکی دیکە بەپێوە دەچیت. مەبەستی ئێمە (گەپرانەوێ) کەسێک، یان شتیکی لەشووینیکی، پەپوێستە بە باریکی دەروونی، پەنگە لەژێر فشار، یان ترس و تۆقان، یان رازیی نەبوون و بادانەوێ لەهەلۆیست و چەندین دۆخی دیکەیی کردەیی گەپرانەوێ پووی دابیت، یان بەپێچەوانە. لەناخی (بەلام) دا هەست بەبوونی واتایەکی دەروونی دەکرییت، کە (پێچەوانە، یان مەبەستیکی هەلگەراوە دەگەیهنیت)، بۆ نمونە لەرستەیی لیکدراویدا (بەلام) وەک وێهکیکی لەئامرازەکان بەکاردهینریت، وەک و:

خانووەکەمان خۆشە بەلام بچووکه. (د. ساجیدە عەبدوللا فەرهادی، ۲۰۱۳، ۴۲). لەم رستەدا هەستیکی دەروونی لەبوونی خانوویکی خۆش) لەپێگەیی (بەلام) پێچەوانەکەیی، یان هەلگەپرانەوێهەکی دەروونی لەپێگەیی (بچووکه) نیشان بەدریت. گەپرانەوێش هەمان شتە، ئەو گەپرایەوێ ... (بەلام)، واتە شتیکی جێگەیی سەرنج و سەرسوێمان پوویداوێ. لە شیعەرەکەدا باشتر واتای دەروونی ئەم دەربەرینە دەردەکەوێت، چونکە هەتا پەنگەکان هەموویان یەک بن، بەلام لای کوێر هەر تەنیا رەش و تاریکی جێگەیی بینین و متمانەیی ئەون.

ههستیکی پیچهوانه لهههمبهر (گه‌رانه‌وه) له‌رپگه‌ی دانانی (به‌لام) له‌دوای ئهم ده‌ربرینه دروست‌کراوه. (گه‌رانه‌وه) جوړیکه له هه‌والیکه‌ی خوښ، به‌لام که ده‌لئین به‌لام، مه‌به‌ستیکی دیکه‌ی هه‌لگه‌راوه، یان دوور له‌مه‌به‌ست، یان هه‌لگری په‌گه‌زیک له‌که‌موکورتی به‌ره‌م ده‌هینیت.

ده‌یه‌م: کویره

له‌م گوتنه‌ی ئه‌ره‌ستودا واتا و مه‌به‌ست و کاریگری ده‌روونی باشتر ده‌رده‌که‌ویت، که ده‌لئیت: له ئه‌ره‌ستویان پرسه‌ی جوانی چیه؟ گوتی: ئهم پرسیاره له کویران ده‌کریت. واته ئازاری ده‌روونی نه‌بینین، ئازاریکی قووله.

کویر له‌م ناو‌نیشانه‌دا نیشاندانی باری (ده‌روونی، فیزیکی، هه‌ست، له‌ده‌ستدانی به‌کیک له‌هه‌سته‌کان و په‌یوه‌ندی نیوان بینین و درک‌کردن، تاریکی و پوونی، په‌نگ، کیشه‌ی کرده‌ی په‌یوه‌ندی کردن و پیش‌وازی له وه‌رگرتنی زانیاری)ه.

جوانی له‌بینیدا، جیاوازه له جوانی له‌هزر و فکر و هه‌سته‌کانی دیکه. هه‌ر چرکه‌یه‌ک په‌یوه‌سته به‌باری ده‌روونی که‌سه‌که‌وه. (کویره) له‌م وه‌سفه‌دا بکه‌ریکه، چاوی نابینیت، له‌راستیدا بانگ‌کردنی هه‌ر که‌سیک له‌زمانی

کوردی به (کویر) جوړیک له نزم نیشاندانی پایه ی
کوومه لایه تی و د ورونی پیوه دیاره، (کویره) پییداگرییه کی
پتری له نزم به کارهینانی زمانی پیوه دیاره. کاتیک ده لئین
(کویر) بووه، جیا به له وهی بلئین (کویره). له زمانی فه رمی
(نابینای) بو دانراوه.

له پښتانه ی به کارهینانی هه وشه و دهسته واژه یه کدا، هه
به ته نیا واتا فیزیکی و بهرجهسته مادی، یان (لایه نه
دهرکییه که ی) وشه که بهرجهسته ناکریت، به لکو لایه نی
هزری و ههسته کی و (واتاکانی نیو ناخی) وشه که
دهر دکه ویټ. (کویر) یش وشه یه که هه به ته نیا پیناسه ی
جهسته یه که سیک ناکات، که یه کییک له ههسته کانی
له دست داوه، به لکو واتای ههسته کی و هزری و هه لویست
بو هه لسه نگاندن و پیوانه کردنی چو نیه تی بیر کردنه وه
قسه کهر دهره ق که سی ئامازه بوکراو (کویر) دهرده بریت.

۲-۲ دەرۋونى شوپن

لەرۋانگەى توپژىنەۋەكەى ئىمەدا، كە پشت بە زمانەۋانى دەرۋونى دەبەستىت، يان ئەو ئەركە زمانىيەى دەبىتە ديارخەرى دۆخى دەرۋونىيى (قسەكەر و گوپر) و (پەيام و گوتارى) ئاخاوتنەكان. بۆيە ئامازەكردن و شىكردنەۋەى دۆخى دەرۋونى لەنىۋ شوپندا گرنگە، چونكە لەهەر شوپنىكدە، كە زمانى تىدا بەكار دەهينرىت، دۆخىكى دەرۋونىش ھەيە، يان پەچاۋ دەكرىت بار و دۆخى دەرۋونىشى تىدا بتەقتەۋە.

بۆ نمونە كاتىك دەلىين:

ئەم ژوورە تەنگە، تارىكە.

پىناسەى ژوورەكە و پىكھاتەى نىۋ ژوورەكەمان كردوۋە، كە (ژوورىكى تەنگە)، ئىنجا (تارىكە)، بۆ؟

لەشىكردنەۋەى ئاسايى، يان پىزمانى ئەم رستەيەدا، بۆمان دەردەكەۋىت رستەكە (ھەۋال و زانىارى)مان دەربارەى ژوورىكى (ئامازە/ئەو) بۆ كراۋ پى دەگەيەنىت. كارى گوتنەكە تەۋاۋ دەبىت، بەلام ھەر كاتىك لەرۋانگەى پراگماتىكىيەۋە شىكارى ئەم ئاخاوتنە بكرىت، كە دەبىت بىبەستىنەۋە بە دەۋروبەرى بەكارھىنانەكە، بىرمان بۆ

چەند شتییکی جیاوازتر لەو مەبەست و واتایە دەچیت.
لەوانە:

قسەکەر، هەر تەنیا هەوآل و زانیاری ناگەیهنیتە
گوێگرەکە، بەلکو گریمانە ئه‌وهی لی دەکریت (هوشداری
پیی بدات، فەرمانی پیی بکات، یان سەرنجی رابکیشیت).

رەنگە قسەکەر داوای لەگوێگرەکە بکات، ئەم شوپنە،
تەنگە بەکەلکی دانیشتن نایەت و تاریکیشە، سوودی
لیۆه رناگیریت.

گریمانە ئه‌وه دەکریت فەرمانی گواستنەوه لەم ژووره بو
ژووریکی دیکە پیی بدات.

لەپرووی دەروونییەوه:

رەنگە قسەکەر کەسیکی (نیگەرانی و ترسنۆک بییت، لە
جیگە تاریک بترسیت)، یان (نەخۆش بییت، بەشوینی
تەسک و تاریک دلێ تەنگ بییت). لەپرووی (پەرودەیی و
فیربوون و دەروونییەوه) مرۆف هەمیشە هەست بە نیگەرانی
و کاردانەوهیەکی نەرینی و ناخۆش دەکات، کە پووبەپرووی
شوینی (تەنگ و تاریک) دەبیتهوه. (سابیر رەشید) لەم
دەقەدا دەلیت: (شوینیش تا دەهات تەنگ و تەنگ و تەنگتر
دەبووهوه، زۆر جار دەبووه مۆتەکەیهکی کوشندە و
بەرینگمانی دەگرت و هەرگیز لە کۆلمان نەدەبووه...

ئەمشەو، يان شەوېكى دىكە، ئەورۇ، يان سبەى داىەرەى
ئەمن دىن و بەشۆفەل خانووەكەمان بەسەردا دەرووخىنن،
وہك ئەو ھەموو خەلكەى دى دەمانخەنە ناو زىندانە
تارىكەكان). (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۷-۸).

با لەبەكارھىنان و ئەركەكانى زمانى دەروونى، يان
دەروونە زمانى ئەم دەربىرپىنە بكوئىنەوہ. (شوین تەنگ و
تەنگ و تەنگتر) دەبىتەوہ. كەسىك لەدۆخىكى دەروونى
ئىجگار سەختدا دەژى، پالەپەستۆى (بى شوینى، فشارى
دەروونى شوین بو سەر بىركردنەوہ و ھەلسوكەوت و
لىكدانەوہى ناوہكى كەسەكە) ھىندە توند دەبىت، ناچار
ھەست بەدلتنەنگى و خەمۆكى و پاراىى و ترس بكات. شوین
دەبىتە سەرچاوەى بەرھەمھىنانى (ترس)، واتە دۆخىكى
دەروونى ئىجگار سەخت. بو؟ ھۆكارى ئەم فشارە دەروونىيە
پەيوەندى بە(ئەخلاقى فاشيانەى ئەمنەوہ) ھەيە، كە شوین
(مال)ەكەيان بەسەردا دەرووخىنن، بەرەو شوینىكى
توقىنەريان دەبەن، ئەویش (زىندانە). واتە ئەم كارەكتەرە
لەدۆخىكى دەروونى ناسەقامىگرى پىر لەفشاردا دەژىت.
شوین وەكو ھىزىكى فشار بوھىنەرى دەروونى كار دەكات،
ئەمەش دەبىتە ھۆى ئەوہى (شوینى بەسەردا تەسك
بكاتەوہ).

دەروونی شوپن بروانه (((ئیره))) لیره دا جوریک
 له پیهوهندی له نیوان خود و شوپندا بهدی ده کریت. ئەمه
 پیهوهندی به ناماژە و سه رچاوه ههیه، ههروهها
 رهنگدانهوهی بوونی شوپنی واتا دیت، له دۆخی (من) جوریک
 له پیهوهندی له نیوان خود و کهسه که ههیه، رهنگدانهوهی
 ناسنامهی (واقیعی کهسه که ده گهیه نییت، که کهسه که
 واتایه) له پروانگهی درکردن و مه عریفه. ئەمهش پیهوهندی
 به ده برپینهکانی (ئیمه، خودی خومان، ئەو شوپنهی ئیمه
 تیدایه ههیه). (فرانسوا ریکاناتی، ۲۰۱۶، ۱۴۸). واته
 کهسیک (ههست دهکات و بیره کاتهوه و درک به شتهکان)
 دهکات، تی دهگات، که دۆخه دهروونییه که قهیرانیکی زۆری
 بو دروست دهکات.

زمان و چۆنیهتی بهکارهینانی زمانه که ده بیته سه رچاوه بو
 تیگه یشتن. کردهی تیگه یشتن وه کو به شیک له پرۆسهی
 به ره مهینانی زمانهوانی دهروونی کاریگهری له سه ره ئەو
 دۆخه ده بییت، که له نیوان (قسه که ره و گوینگره که دا) ههیه.

من زۆر بیرم له و بابته کردهوه دوایی له دلی خۆدا وام
 لیکدایه وه، که ئەم کابرایه له خۆرا نییه ئەو کاردانهوهی
 ههیه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۶).

(من) کردهیه کی دهروونییه، که بریتیه له وهی
 کردهی (بیرکردنه وه) ئەنجام ده دات. (من) ی بالا خاوهنی

(متمانە و بېروا بەخۆبوونە)، واتە (هێزی بیرکردنەوه) تێدایە، کەسێکی (زیندوو و بەشداری دەکات و چالاکی مێشکی و دەروونی) هەیە. (لەدلی خۆمدا) بەشێکە لەشوینی جەستە، ئاماژەییەکە بۆ (هەبوونی دل)، یان پێگە و کارگەییەک بۆ (بیرکردنەوه) لەکاتیگدا (مێشک) کۆگای زانیاری و شوینی بیرکردنەوه و یەکلکردنەوهی شتەکانە. (بیر و زمان) دووانەییەکی لەیەک جیانەکراوێیە، بەپێی توێژینەوه زمانەوانییەکان.

ئاخاوتنیکی باو لەزمانی کوردیدا هەیە ئەویش لەجیاتو ئاماژە بە مێشک، ئاماژە بە دل دەکرێت، لەپرووی دەروونییەوه ئەوەشمان پیشان دەدات، کە تاکی کوردی (هەمیشە سۆز و لێکدانەوه لەژێر کاریگەری هەستە دەروونییەکان) بەسەریدا زالە، نەک (بیرکردنەوه و مێشک و عەقل). پەییوەندییەکی نایەکسان و نالۆجیکییە. پەنگە ئەمەش پەییوەندی بەرەوشت و نەریتی زمانەوه هەبێت، کە هەندیک پێی دەلێن (نەرم و نیانی لەزماندا). (فلورمان کولماس، ۲۰۰۹، ۷۹۵).

(کاردانەوه) و (ختوخۆرا) برتییه لەوهسفیکی دەروونی زمان، بۆ کردەییەکی زمان. (کاردانەوه) لەسەر بنەمای ئەرک و هەستکردن و درککردنی دەروونی و ناوکی کەسێک (بەرەمەهێنراوه). (ختوخۆراش) هەمان شت دەگەنێت.

لەبنەرەتدا ئەمانە پەيوەندیان بە (فشاری دەروونی) و چۆنیەتی (وەسفی زمان) و (نەرمونیانی لەبەکارهێنانی زمان) و (توندە فشاریکی هەستیاری دەمار جۆت بوونەوه) هەیه.

لەناو مالاندا خۆی شار دبوو هە.

لە هەولێریش لە مزگەتی شیخی چۆلی گیرسایەوه.

من پێشمەرگی کۆماری مەهاباد بووم، وەکو بايز ئاغای بڕام خۆم گەیانده ئەم شارە، کە هیشته لەم شارەم و بوومەتە خەلکی ئەم شارە. بۆ نەچوومەوه مەهاباد، ئەمەش دیسان هەر چیرۆکیکی خۆی هەیه. (سابیر رەشید، ۲۰۱۹، ۳۳-۳۸).

شویڤ بۆ هانا و پێشوازی و حەسانەوهی مرۆڤیک هاتوو، بۆ ئەوهی خۆی لەترسی مەرگ و فشاری ئەوانی دیکە دەرباز بکات، لەم دەربڕینەدا شویڤی پۆلی هاریکاری دەگەیهنیت، مزگەوتی شیخی چۆلیش هەمان شتە، لەرووی دەروونییهوه ئەم شویڤە هاریکاری کەسیک دەکات و لە هەولێریشدا بۆتە هاوولاتی و ئارامە و ژیاڤی خۆی بەئاسایی دەزانیت، بەلام لەم دەربڕینەدا دیارە کە نەگەر او تەوه (شویڤی خۆی / مەهاباد) گرتی هەیه، دەربڕینەکە (نیشاندانی کێشە

دهروونی(یه. (جۆرّیک له دلتنه گّی و نارازیبوون و کاردانه وهی) بیوه دیاره .

شوینه کانی نیو دهقه، شوینی دیار و بهرجهستهن (مه هاباد، ههولیر، مزگهوتی شیخی چۆلی، ناو بازار، قهلات، دهوروبهری قهلات و گهرهکی تهعجیل و گردکهند، بازاری قهیسهری و چپای سهفین و ههریمی کوردستان... تاد). له پوو دهروونییه وه ههر کهسیک ئهم شوینانه بخوینیته وه، ههست به نیگهرانی دهروونی له باره ی شوینهکان ناکات، چونکه شوینی ههقیقین و بهرجهستهن و مروّف پیمان ئاشنایه، ئهمه که شیکی دهروونی ئهرینی بوّ خوینهر و وهرگری بابه ته که دروست دهکات، به لام کاتیک ههست به رووداوه گرژ و نهخۆشی و ئازار و نائارامیی له نیو شیوندا ده کریت، دلتنه گّی و پارایی به دی ده کریت.

هه ندیک شوین وهکو (خه یال و هزر و ئیدیۆم) به کارهینراون، له پوو دهروونییه وه (واتا و مه بهست و په یامی) جیاواز دروست دهکن، ئهمانهش وهکو زمان په یوه ندیبیه کی توندیان به دۆخی دهروونی (قسه کهر و وهرگروه) هه یه.

به لی جیی هه موو چیرۆکه کان ده بیته وه و رۆمانه کهش ده وله مه ندرت دهکن، ئه ی نه تبیستوه ده لّین (گۆم هه تا قوول بیت مه له ی تیدا خوشتره). (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۷۴).

(رۆمان) واتە (دەق) شوینیکی ئەرینییه بۆ (کۆکردنەوه و پێشوازیکردن و پەزامەندی و گونجاندن و دەولەمەندی و گیڕانەوه و دروستکردنی پووداو و دەرکەوتنی کەسایەتی کەسەکان و خودی نووسەر و تەنیا شتە ماددییەکانیش... (تاد). (فرەیی نابێتە ھۆکار بۆ نەگونجانی دەروونی، بەپێچەوانەوه تیکگەبەشتن و گونجان ی دروست کردووہ. (گۆم) شوینە بە (قوولێ) باشتر کارەکان دەستەبەر دەکات. بەواتایەکی دیکە (رۆمان) شوینیکە ھەر چەند فراوان بێت، دەقیکی باشتر و چاکتری لێ بەرھەم دێت.

گەپان بەدوای شوین لەنیو پۆماندا، گەپانیکی (خەیاڵی و واتائامیز و فرە پەھەندە)، لەم جوۆرە وەسف و تیروانیانەدا (شوین وەکو عەقل و لۆجیک) دەر دەکەوێت، نەک شوینیکی بەرجەستەیی.

گەپایەوه نیو مائیکی ساردو سەر، مائیک بی باوک و دایک، کە وەک لانەھێ ھەتیوان وابوو، مائیک بی خەندە و پیکەنین، چۆن مائیکی وشک و برینگی باو بیابانیکی وابوو، خۆشییەکانی ژیانێ پابردوومان ھەموو پۆیی و بوون بە پووشی بەردەم پەشەبایەکی تیکشکینەر، نەماندەزانی چ ژیانیک بگوزەرینین، نەماندەزانی چۆن کاتمان لێ دەپوا و شەو و پۆژەکانمان چۆن ئاودیو دەبوون. (سابیر رەشید، ۲۰۱۹، ۱۰۴).

هه‌رچه‌ند جارێک له ته‌ماشای وێنه‌که‌ی دیواری مالی کویژه ده‌که‌م، هه‌ز ده‌که‌م نه‌ینی و چیرۆکی یه‌که‌ یه‌که‌ی ئه‌و خیزانه بزانه‌م. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۱۰).

شوین له‌نیو شویندا له‌م وینا کردنه‌دا به‌رجه‌سته‌یه (مالی کویژه، ژوور، دیوار، وینه و له‌نیو وینه‌شدا، ئه‌و شوینه‌ی تییدا وه‌ستاوه و سه‌یری وینه‌که‌ی تییدا ده‌کات) شوین هه‌یه. ده‌روونی ئه‌م جوژه شوینه ده‌روونیکی فره‌ ره‌هه‌ند و لی‌کدانه‌وه و کاریگه‌ره.

هه‌ر شوینی‌ک له‌م شوینانه ده‌ربری دۆخیکی ده‌روونی جیاوازن، به‌ پێی ده‌وربه‌ری به‌کاره‌ینان و کرده و شیوازی بیرکردنه‌وه‌ی که‌سه‌کان هه‌لسوکه‌وت. لای من له‌م وینا کردنه‌دا زمان ئه‌رکی هه‌یه و ده‌جوولیت و له‌گه‌لمان ده‌ئاخاقت و کارمان لی ده‌کات و ئه‌ویش به‌ئیمه سه‌رسامه.

له‌هه‌مان کاتدا وینه‌که‌ له‌نیو (می‌شکدا) شوینی‌ک وه‌کو کرده‌ی بیرکردنه‌وه و بیره‌ینانه‌وه و بیره‌وه‌ری دروست ده‌کات، ئه‌مه‌ش بریتیه له‌شوینیکی زه‌ینی، یان شوینی‌ک، که له‌هه‌ستی ناوه‌وه‌ی مرۆفدا به‌رجه‌سته ده‌بی‌ت.

سه‌رباری ئه‌وش بیرکردنه‌وه له‌زماندا، جوړیکی دیکه‌ی داگیرکردنی شوینه له‌هه‌زر و می‌شک و یادگا و چۆنیه‌تی

بهره‌مهيئانه‌وهی ئه‌و شتانه‌ی له‌نيو مييشکدا کاريان پي ده‌کرييت .

٤-٢ ده‌روونی پيکچوواندنی شوين

لايه‌نيکی دیکه‌ی به‌کارهينانی شوين (پيکچوواندن) و (به‌راوردی) شوينیکه، به‌شوينیکی دیکه، ئه‌مه‌ش به‌مه‌به‌ستی جياواز ئه‌نجام ده‌دریيت له‌وانه:

به‌راوردیکی ئه‌ريینی، يان نه‌ريینی

پيوانه‌کردنی شوينیک به‌شوينیکی دیکه.

هوشيارکردنه‌وهی خه‌لک به‌رانبه‌ر خراپی دوخی ده‌روونی نيو شوينه‌که.

پيدانی زانیاری له‌باره‌ی پيکهاته و مه‌ينه‌تی و لايه‌نه گه‌شاهه‌کانی نيو شوينه‌که.

شوینیکی باش، يان خراپ. شوينیک ئارام به‌خش، يان ئازار به‌خش. شوينیک شياوی تيیدا ژيان بييت، يان به‌پيچه‌وانه.

له‌مباروه له‌شوینیک (سابير ره‌شيد) له‌ده‌قی (کویره‌ی چاوساغ) ده‌لييت:

بۆیه ئهوهى ئه و شوپنا نهى ديبى، هه رگيز بپوا ناکه م له ئاگرى دۆزه خدا بسووتيت. (سابير رهشيد، ۲۰۱۹، ۹۵).

ئيمهش هه موومان خراينه زيندان، ئينجا کاره سات و چيرۆكى تراجيديانه له ويوه دهست پى ده کات. (سابير ره سيد، ۲۰۱۹، ۹۲).

له زيندانا براکانم خرا نه قاوشى پياوان و فرپياندانه ژوورپک و چه ندان كه سى ديكه تيدا ئاخنرابووم هه موويان له سه ر خه باتى سى و ئاشكرا بوونى شان ه نه ييه كان له وئ كۆكرا بوونه وه، من نازانم له و ژوورهدا چى ده گوزه را، به لام پى ده چيت ئه و يش هه روه ك ژوور ه كه ئيمه بيت ... با با سيكى ژوور ه كه ي زيندانى خومت بو بکه م ئه وسا ده توانى وه سفى ژوور و قاوشه كانيش خوئ له كه سيكى ديكه ي زيندانى كرا و ببىستى ... (سابير ره سيد، ۲۰۱۹، ۹۲).

له وه سف و گيپرانه وهى دۆخى ده روونى نيو ژوور ه كانى زيندانا، ده يان (شوين له بيره وه رى و ليكدانه وه له نيو مي شكماندا) دروست ده بيت. دۆخه ده روونيه پى نازاره كه ي نيو زيندان، وينه ي زه ينى شوينى هه مه جو رمان لا دروست ده کات. شوينى كه هه قيقى به رجه سته (ژوورى زيندان)، شوينى كه زه ينى و فكري ناديارى نابه رجه سته له نيو مي شكماندا، كه ده بيته شوينى كه پى له پى سيارى ده روونى سه خت.

شوينيک له ناو ده قدا

شوينيکي نادیار، شوينيک بو تومارکردنی هه موو ئه و دوخه ده روونی و کومه لایه تی و فکریانه ی کومه لگا و خه لک پیه وه ده نالین، له نیو ده قیکی (چیرۆک و رومان) دا چوون شوينی ده کریته وه. شوین له نیو ده قدا. شوينی (دهنگ و وشه و پرسته و واتاکان)، (شوينی ئه رک و ویناکردن و پیکهاته ی ده روونی که سایه تیه کان و گریی ده روونی نیو بابه ت و پروداوه کان و فشاری ده روونی له گیه رانه وه و هه لچوون و داچوونی ده روونی له گفتوگو ی نیوان کاره کته ره کان و شيوازی ده روونی له پيشوازی و ره تکردنه وه ی شته کان... تاد) ئه مانه هه موویان وابه سته ی به کاره یانی شوینیکی (بهرجه سته، یان هزری و نه بینراوی نادیار ی هه سته کی و سوژ و کاردانه وه و هه لسوکه وت و خووره وشته و نه ریه ته ده روونی و کومه لایه تیه کانه).

به م شیوه یه شوینیکی له نیو ده قدا هه یه، که ده بیته مایه و ده سته مایه ی بهر هه مه یانی گوتاری دهق، بهرجه سته کردنی پیکهاته کانی دهق وهکو (نیره ر و په یام و بابه ت و وهرگر). با سهیری ئه م دهقه بکهین:

به لئ من بو نووسینی رومانه کهم و به هو ی ته نگه ژه ی داراییه وه هاتوومه ته ئه م ماله، پیه یسته من هه موو چیرۆکه کانی ئه و خیزانه بنوسمه وه، من ئیش و ئازاره کانی

خەلک دەنووسم، نادادپەرورەرییەکان دەدرکێنم،
گەندەلێیەکان باس دەکەم، من بەباشەکان دەلێم باش و
نەفرەتیش لە کارە خراپەکان دەکەم. (سابیر رەشید، ۲۰۱۹،
۸۸).

۲-۵ شوینیکی ویناکراو، لەنیو شوینیکی بەرجەستەدا

زۆر لەو دەربرپیانە لەپێگەی زمانەوه بوو دەرخیستی
(وەسفی شتیکی، دۆخیکی، باریکی دەروونی، بیرکردنەوه و
هەلۆیستیکی.. تاد) بەکار دەهێنریت، مایە لیکدانەوهیە،
کاتیکی ئیمە دەلێن لەنیو (وشەدا، لەنیو واتای ئەو گوتنەدا،
لەنیو رستەدا.. تاد) ئامارەییەکی ئاشکرایە بوو شوینیکی
نادیار، یان هزری، یان واتایی و رەوانبیزی، بەلام ئیمە
دەزانین هەر کاتیکی ئامرازی (لەنیو/لەناو) بەکار بهێنین
یەکسەر زەینمان بوو ئەو شتە دروستە دەچیت، کە ئامارە
بەبوونی شوین دەکات. کاتیکی یەکیکی دەلێت ئەو شتە
لەکەلە داوم، واتە شتیکی (کاریگەری دەروونی، واتایی،
مەبەست، فشار، کارتیکردن و کاردانەوهی) شتیکی دروست
کردووه. کەلە شوینیکی و بەشیکی لەجەستە مەرۆف.
بەشیکی دیارە، بەلام لەرووی واتاییەوه، ئەم شتە
بەرجەستە دیارە، گۆراوه بوو شتیکی واتایی نابەرجەستە.

ئەمە توانا و ھیزی زمان لەگەیانندی (مەبەست، ھەوال و زانیاری و راپەراندنی ژمارەیک ئەرک) دیار دەکات. مەرۆف لەپیناوە گەیانندی مەبەست و بەدیھینانی کردەو پەیوەندیکردن پێویستی بە زمان و شیوازی گوتن و نەرییت و رەوشتی پەیوەندی لەگەڵ دەوروبەر و تەنەکانی ئەو شوینە دەبیت.

من چیرۆکی بایز ئاغا لە کەلەئە دابووم تا دەرد و کولێ دلم برەوینیتەو و چیرۆک و سەربردەو بایز ئاغام بۆ تەواو بکات.

(کەلە) و (دەل)، (تەواو بکات). ھەر سێکیان ئاماژە بۆ بوونی سێ شوین، دوویان پەیوەستە بە جەستەو مەرۆقەو، سێیەمیشان ئاماژە بە بۆ وەستان لە شوینیک، کە پێشتر رەویداو و ئیستا دەیەوئیت دەستی پێ بکریتەو و بەرەو شوینیکی دیکە ھەنگاوە بنرییت. واتە (تەواو کردنی بەسەرھاتی بایز ئاغا).

۶-۲ نامازہ به شونئی دہروونی

مام سیامہند پرووی له سہرہست کرد و گوتی: باشه تا ئیره لای ئیمہ کۆن و لای مامۆستا و خەلات نوئی بوو، توّ به منت گووت، ئەم کارەم بوّ یه کلایی بکهیتەوه وەکو ئەوهی له پرسیکدا تووشی سەرسورمان بووبیت هاتووی تا ئیمہ بوّ یه کلایی بکهینەوه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۵۳).

ئەم جوّره دەوروبەرە ئامازەکردن بوّ ئەو واتا دەررونیانە دەرپەخسینیت، که قسەکەر دەیهوویت لای گوئیگر بیوروزینیت. (ئافیسنا کهمال مەحموود، ۲۰۰۹، ۱۷).

(تائیرە)، واتا تا ئەو شوینە ی ئیستا قسە ی تیدا دەریت، یان ئەو کاتە، مەبەست (سنووری قسەکردن و شوینی وەستا و دەست پیکردنەوهی ئاخوتن) هکەیه. (هاتووی) بەکردهوه له شوینیکه وه هاتۆته شوینیکی دیکه، لیرەدا مەبەست ئەوهیه، که سەرەبەست هاتۆته لای ئەو. ئامازەیه (بهو شوینە ی قسە ی تیدا دەرکات). لەم ئامازەیهدا دەوروبەری دەررونیک، که کیشە ی هەیه و داوای هاوکاری دەرکات، ئەوی دیکەش زانیاری و توانای هەیه و هاریکاری دەرکات. دوو دۆخی دەررونی جیاوازه، بهلام لهکردهوهدا (هاوسەنگ و ئالۆز و تیگەیشتنه بوّ چارهسەر).

۷-۲ واتای دەرروونی له شویندا

ئه‌دی ئه‌و شاره هه‌موو مائی من نییه. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۳۶).

واتا دەرروونی به‌نده به‌باری دەرروونی ئه‌و که‌سانه‌ی شوینه‌که به‌کار ده‌هینن، ئه‌مه‌ش زیانتر ئه‌و واتایه ده‌گریتته‌وه، که لای تاکه که‌سیک دروست ده‌بییت. (د. تالیب حوسین، ۲۰۱۱، ۲۵). له‌م ده‌ربرینه‌دا پیکهاته‌ی دەرروونی قسه‌کردنه‌که نیشانی ده‌دات که‌سی قسه‌که‌ر له‌م شوینه‌دا (دلخۆشه، پازییه، کیشه‌ی نییه، گونجاوه و ده‌توانییت متمانه‌یه‌کی دەرروونی باش به‌شوینه‌که بکات.. تاد)، هه‌روه‌ها شاره‌که (پیشوازی له‌و که‌سه کردووه، که به‌نامۆ و میوانی دانه‌ناوه، شوینه‌که که‌سه‌که‌ی به‌نه‌گونجا و نه‌زانیوه، زیاد نییه، ... تاد). واته‌ گونجان و هاوسه‌نگی و پیشوازی و پازیبوون و خۆبیه‌تی له‌نیوان که‌سه‌که و شوینه‌که له‌پرووی واتایی و تیگه‌یشتن له‌ باری دەرروونی قسه‌که‌ره هه‌ل ده‌هینجریت. ئه‌مه‌ش وابه‌سته‌یه به‌و بنه‌ما تیۆرییه‌ی برپوای هه‌یه، که (پابه‌نده به‌ پله‌ی راده‌ی هه‌لچوونی که‌سه‌که، چونکه هه‌یج هه‌یمایه‌کی زمان ده‌ست نیشان نا‌کریت و بوونی دانانریت، ئه‌گه‌ر بییت و لایه‌نیکی دەرروونی له‌پشته‌ی ئه‌و هه‌یما زمانیه‌وه نه‌بییت). (د. شاخه‌وان جه‌لال فه‌ره‌ج، ۲۰۱۳، ۲۵۰).

لهوئ دلی خوښ بوو، له گهڼ مجپوړی مزگه وته که ته با بوو، که یفیان به یه کدی دهات.. (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۳۶).

له نیو شاردا (شوینه گشته که)، شوینیکی دیکه ی (تایبه ت) که (مزگه و ته) هه یه، له شوینه تایبه تیه شه دا قسه که هر نیشانی دهات، که (دلخوښی) و (ته با بوون) و (به که یفی یه کتر) هه یه. واته له نیو شوینه گشته ی و تایبه تیه که شدا هه ستنیکی دهروونی و به دیهاتنی و اتایه کی فکری و دهروونی را شکاوانه ی (خوښی و ئاسووده یی و شیاو بوون) هه یه، که واتای (گونجاون و پیشوازی کردن و نامو نه بوون و ئاسووده یی و تیکه لبوون و په یوه ندیبه کی سه رکوتوو ... تاد) هه یه.

له ته که ئه م دوو شوینه دا چه ند شوینیکی دیکه ی هزری هه یه، که په یوه سسته به لیکدانه وه و وینا کردن و گرمانه کردنی روودا وه کان له نیو میښک و دهروون و بیره وه ری (نوسه ر) و (قسه که ر و وه رگر) و (کاره کته ره کانی نیو ده قه که) ش. ئه وانیش شوینه هه ستنیه کان به پیی و اتا دهروونیه که خو ی له شوینانه ده بینیته وه:

یه که م: عه قل و میښک.

دووه م: بیر و بیره وه ره ی و دل.

سپیه م: سوژ و کاردانه وه و ئه نجام و تیگه یشتن.

ئەرکی زمان سنووری بابەتیانە و واتا پروتەکان تی دەپەرپینیت بو گوزارشتکردن لەسۆز و هەلچوونەکان و کاریگەریی لەسەر رەفتاری مرۆیی. (عواطف کنوش المصطفی، ۲۰۰۷، ۸۱).

با نمونەیهکی دیکە واتای دەروونی بەینینەوه، که دەقنوس بەشـیـوـهـیـهـکی بەردەوام و بەپـیـداگری و سووربوونیکی زۆرەوه بەکار دەهینیت ئەویش وشە (مەراق بوو لەناو دل و میشکم).

بو خوینەر جیبهلیم تا لییان ببیتە مەراق. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۲۹). (پەنا دەبەنە بەر دارشتنی جوراوجۆر بو دەربڕینی ئەو شتە لە دەروونیدا پەنگی خواردۆتەوه). (د.تالیب حوسین، ۲۰۱۱، ۲۵).

بەم جۆرە دەتوانریت ژمارەیهکی زۆر لەدۆخی دەروونی شوین، یان ئەو بەکارهێنانە زمانییە پەیوەستە بەوهسفی شوین و دەرختنی هەموو ئەو شتانە پەیوەندیان بەدۆخی دەروونی بەکارهێنانی زمان لەنیو شوین هەیه.

۸-۲ دەرۋونى شەقام

شەقام خاۋەنى دەرۋونىكى زىندوۋى پىر لەجۈۋلەيە، ھەر شەقامىك واتا و مەبەست و كاريگەرىي و شىۋوزىكى تايىت بە و شوينەي تىدايە، لاي ھەر بينەر و رىيوار و كەسىكىش لەو شەقامە، واتا و مەبەستەكە دەگۈرپىت. لەدەقى ئەدەبىدا دەكرىت لەرپىگەي شەقام گەلىك (نىشانەي) كۆمەلايەتى و دەرۋونى و رۆشنىبىرى و شارستانى) بناسرىنەو، كە بەشىۋاز و رىگاي جودا لەنىۋ شەقامەكەدا ھەستى پى دەكرىت.

شەقام لەشاردا لەروانگەي دەرۋونناسىيەو (ئاژاۋە و ژاۋەژاۋ و ئىستىغلال و بىرپىزى و شىتكردن) دەگرىتەو، ئەمانەش لەرپىگەي بەكارھىناني زمانە كۆمەلايەتییەكەو پىناسە دەكرىت.

جۈين، وروژاندن و ژاۋەژاۋ بەشىكى پىكھاتەي نىۋ شەقامە. بۆيە تويزەران واي وسف دەكەن (بەكارھىناني ھەموو ئەو دەرپراۋانەي پەيوەندىيان بە ئەندامەكاني زاۋزىي گۈيگر و كەسوكارەكەيەو لەچىۋەي جنىۋداندا ھەيە، يان ناۋھىناني ئەو ئەندامانەي زاۋزىي گۈيگر و كەسوكارى، يان بە وتە مراندنى كەسوكارە نزيكەكاني گۈيگر، وەكو نمونەكاني (ھەتتىوو، چوتتىوو، كورپەتتىوو، مردوت بمرى.. تاد) دەچىتە

خانەى جنيودانهوه. (د. شاخهوان جهمال فه ره ج، ۲۰۱۳، ۱۷۸).

له كۆتايى رۆمانه كه دا بگه مه ئه و شوپنهى، كه كویره له سه ره شه قام و به رده م دووكانه كانى بن قه لات و نزىك ئوتیل سه نداد ببینمه وه، كه له وئ خه لكه كه پپى ده لئىن (چاوساغ، يان سرودى (ئهى ره قىب) يان سرودى ئهى ره قىبى پپى ده لئىن، يان هوتافى بژى كورد و كوردستانى به گویدا ده دن، ئىجا ديسان جارىكى دىكه ش ئه و جوین ده دات، ته نيا به جوین به رسقى ئه و خه لكه ده داته وه. (سابير ره شيد، ۲۰۱۹، ۳۱).

(به جوین به رسقى خه لكى ده دايه وه) لايه نيكى ئه و زمانه كوومه لايه تى و ده روونيه، كه گوىگرى نيو شه قام، وه لامى ئه و كه سانهى پپى ده داته وه، كه ده يوروزئىن، يان گالتهى پپى ده كه ن و ده يانه وپت شىتتى بكه ن. ئه م دوخه ده روونيهى نيو شه قام هه ميشه وه كو ديارده يه كى ده روونى باو، بالاده ست و نه ريت و ره فتارى نيو شه قام ديقه تى لئى ده درپت.

له تهك ئه م شوپنه شدا، له م ده قه دا چه ند ئا مازه يه كى دىكهى شوپن هه يه وه كو:

- لهكۆتايى پۇمانەكە. ((ئامازەيەكە بۇ ئۇ شويىنەى لهكۆتايى پۇمانەكەدا دىت. نووسەر سەرەتا و ناوەرپاست و كۆتايى بەشەكانى نيو پۇمانەكەى دياركردووه)).
- بگەمە ئۇ شويىنەى. ((نووسەر مەبەستى شويىنىكى دياركراوه، شويىنەكە لاي نووسەر ناسراوه، بەلام مەرج نيبه لاي گوڭگرهكانى ناسراو بىت)).
- شەقام. ((شويىنىكى گشتييه و بەشيكە لەپيکھاتەى سۆسيۆلۆجىاي شار)).
- بەردەم دووكانەكانى. ((شويىنىكى ديارىي ناسراوه، ئامازە بەوه دەكات، كە ژمارەيەك دووكان لەم شويىنەدا هەن، كە دوكان هەبىت واتە ژمارەيەك خەلكيش لەم شويىنەدا هەن، جۆرىك لەقەربالغى تىدايه، بزاڤ و جوولە و كاردانەوه و كارتىكردن و ژاوه ژاويكى لى دروست دەبىت)).
- بن قەلات. ((بەواتاي دەورويشتى قەلاى هەولير دىت، بەلاى خەلكى هەولير هەر چواردەورەى قەلا، بن قەلاته)).
- نزيك ئوتيل سەندباد. ((شويىنىكى ديارى ناسراوه)).
- لەوئى. ((مەبەستى نووسەر نزيك ئوتيلەكەيه. واتە شويىنى قسەكردنى ئۇ كەسەى بەسەرھاتەكانى

ده گيرپتهوه، دووره له شويني پووداوه كه. ئه مه
ئاماره يه بو شوينيكي دوور. (ليره) شويني
ئاخاوتنه كه يه، (له وئ) شوينيكي دووره، يان ئه و
شوينه ي قسه كه ر قسه ي تيدا ده كات.

له ماله كه شمدا له گه ل ژنه كه م هه رده م شه پي پاره و
خه رجيم هه بوو، به تاييه تي له و دوو سالي دواييدا، كه
ته نگه ژه ي دارايي بوو، حكومته چاره كه مووچه يه كي
ده دا يه فه رمانبه ران، ئه وه ي ديكه شي به بيناووي
پاشه كه وتكر دن نه ده دا.. (سابير ره سيد، 2019، 21).

مال هه ميشه ده بيت شوينيك بيت بو پشوودان و ليكگه يشتن
و بيناكر دني خيزان و ئارامي. كه چي له ئه نجامي ئه و دوخه
دارايي و ئابووريبه ي هه ري مي كوردستان هه يه تي، ناو
ماله كه ي ئه و ييش بوته جيگه ي (شه ر)، (ناكوكي)،
(نيگه راني)، (گرفت و كي شه ي كو مه لايه تي)، (ره فتاري
نادروستي پياو له گه ل خيزاني)... تاد. ئه مه نيشان ده دات
شوين له م رومانه دا هه ميشه نيشانه ي ده روونيك ي ئالوز و
پر له كي شه و گرفته. له هه ر ده ربرينيك ي زماندا، شوينيك پر
له مللاني و مروقي هه لگري نازار و مه ينه تي ده بينريت.

۹-۲ دەروونی کات

دوای ئەو هی پۆمانه که وه کو خوینه ریکی په خنه گر، یان تویره ریکی زمانه وانی ده خوینته وه، قوولاییه کی پر له واتا و جووله له دهروونی (شوینکات)، یان هر یه که یان به ته نیا ههست پی ده که هیت. هیچ زمانیک بی بوونی باری دهروونی (نووسین و گوتن)، یان (دهرپرین و مه بهست) ناتوانیت ئەو په یوه ندییه کاریگه ره له نیوان (نیهر و وهگر) دروست بکات، بویه دهق که بریتییه له وینا کردنی (فکری و دهروونی و کۆمه لایه تی و زمان)ی مرؤف، هیچ کاتیک دابراو له پیکهاته ی ناوه کی و عه قل و ههسته کان و پهفتار و په وشتی مرؤف به رهه م نایهت، که ئەمانهش له بنه چه دا په گیان به دهروونی مرؤقه وه به ستر او هته وه، یان له پوانگه یه کی دیکه وه بلین (فکر و زمان) هاوتای یه کترن. له پوانگه ی هۆشه کی زمانه وانی (به کارهینانی وشه کان ده بیت هیمایه کی وردو راسته و خو بن بو بیره کان). (د. تالیب حوسین، ۲۰۱۱، ۳۳).

(سابیر رهشید) وه کو پۆماننووسییک له دیپری یه که می پۆمانه که ی (کویره ی چاوساغ) بهم جوړه دهست پی ده کات:

له وهتهی داویان لیکردووم لهو کیبه پکییه دا به شداربم،
هه ردهم له خه یالی ئه وه دام لهو ماوه کورته دا، پۆمانیک
بنووسم و لهو فیستیقاله دا به شداربم.

شهوان له ناو نوینه که مدا، تا خه و ده مباته وه هه ر بیر له
بیروکه یه که ده که مه وه (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۴).

ده قنوووس له کاتیکی ته ژی له دلله پراوکیی دهروونی و
بیرکردنه وه و نه وه ستان دایه، نیگه رانه بو دوزینه وه ی
بیروکه یه که بو نووسینی پۆمانه که. واته نه که هه ر خودی
کاتی پروداوه کان پرن له کیشه و دلله پراوکی و نیگه رانی
دهروونی، به لکو خودی ده قنوووسیش به هووی ئه وه ی (کاتی
بیرکردنه وه و گه ران به دوای بیروکه یه که و چۆنیه تی
نووسینی پۆمانیکی بو پیشیرکی ئیجگار که مه)، ئه م
کورتییه ی کاتیش بوته سه رچاوه ی دۆخیکی دهروونی نائارام
و فشار و نیگه رانکه ر. ده کریت بلین له پرووی دهروونییه وه
ئه م ئامازانه له ده ستپیکی پۆمانه که دا هه یه:

- فشاریکی زوری دهروونی له ئه نجامی نه بوونی کات.
- خه یالکردن وه کو سه ره تاییه که، که ئه و که سه (بیر و
میشک و زمانی) مژوولی کار و به ره مه یانانه،
زیندووه، بوونی هه یه، له په یوه ندیگردن دایه.

- (ئهوان) داوا له (گويگر/ دهقنوس) دهكهن، واته وهلام و گريمانه و بهسه رها ت و گيړانه وه و زانباريي و راپه راندني كاره كه، (نوسيني رومانه كه) لاي گويگره، كه ليړه دا خودي رومانوسه كه يه.
- بير و بير كردنه وه په يوه نديي د هروونيان به زمانه وه هه يه، زمانه واني د هرووني مه سه له ي (بير و زمان)، (بير كردنه وه و به كار هيناني زمان) به بنه مايه كي كار يگره ي ليكول يينه وه ي زمانه واني داده نين. ئه مه دهرخه ري كارايي مي شك و د هرووني كه سه كانه.
- نيگه راني به ران بهر (داوا) و (كه مي كات). له پرووي د هرووني به وه نيگه ران كه ره، چتو حه ز ده كات به شداري فيستقاله كه بكات و هه روه ها ترسي هه يه (ببروكه يه كي به ده ست نه كه و يت)، (ترسي له وه ش هه يه، پيړانه گات و كاتي نوسينه وه ي رومانه كه ي وه كو پيويست نه بي ت، يان له و ماوه ديار ي كراوه دا ببروكه يه كي ده ست نه كه و يت).

ده ل ي ت :

له و ساته دا كات ده بووه پشيله يه كي سپله و چر نووكي له ته واوي جهسته ماندا گير ده كرد.

پوژ نه بوو ده زگه کانی ئه من ده ست نه که ن به شالاوی
پروخاندنی ماله پيشمه رگه ئه و پوژانه مان لی ده بووه
دۆزه خ. (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۷).

له ده برپینی یه که مدا (کات) ده بیته بکه ر. کرده یه که
ئهنجام ده دات، ئه ویش به کارهینانی چرنووکه.

(کات) له شیوه ی پشیله یه کی سپله ده رده که ویت، واته (کات)
له بکه ریکی بی گیان ده گوپیت بو بکه ریکی به گیان. (کات)
له خووشی ده گوپیت بو ناخووشی. ئه مه ش ده بیته
به ره مهینانی باریکی ده روونی (توقینه ر، ئازار به خش،
هیرش به ر، به دگومان، خراپ، بی متمانه ... تاد).

قوربانی دهستی (کات)، (مان/ ئیمه) یه، که له وشه ی
(جهسته ماندا) به رجهسته کراوه. لییره دا (ئیمه) که سی
یه که می کو ده ناخقیته، واته کات هه ر ته نیا که سیک ئازار
نادات، به لکو (ئیمه/ هه موومان) ئازار ده دات. به پیی
ده وروبه ری ئه م ده قه، که بریتییه له ده برپینیک ده رباره ی
(کات)، نیشان ده دریت، کات هیژیکی ده روونی ترسناک و
زیان به خشی دژی خه لک هه یه. هۆکاره که شی ئه وه یه،
(ئه وانه په یوه ندییان به پيشمه رگه) هوه هه یه.

له ده برپینی دووه مدا (پوژ نه بوو). ئه گه ر له ده ره وه ی
ده وروبه ری ئه م گوته مه به ست و واتاکه شی بکه یینه وه

مەزەندەى ئەو دەكەين، كە مەبەست ئەو ھە (شەو بىت)، لەپراستىدا بەھۆى گەرانەو بە دەوروبەرى گوتنەكە مەبەستەكەى برىتییە لەو ھە (ھەموو رۆژىك بە شىو ھەكى بەردەوام)، ئەم (بەردەوامىيەش لىواو لىوى نىگەرانى و فشار و كىشەى دەروونىيە).

ھەر كاتىك گوىمان لە (رۆژ نەبوو) راستەوخو ھەست بە:

- ترس و نىگەرانى لە ناخى قسەكەر بەران بەر ئەو كاتە سەختانە دەكرىت، كە درىژەيان ھەيە و نابرىنەو.

- دەرىپنەكە بو بىزارىي دەروونى و پەتكردنەو ھە. واتە لایەنى نەرىنى ئامازە پى دەكات.

- پەفتارى كەسىك نىشان دەدات، كە تواناى كاردانەو ھەى سنووردارە، لەژىر فشارى ھىزىكى خراپى ھىز پىروكىنە.

كات لەم ئاخواوتنەدا، لەنىو ھەست و بىركردنەو و لىكدانەو ھەى (قسەكەر) يەكسانە بە دۆزەخ. لەپرووى تىگەيشتنەو ھەى بارى دەروونى كات ھەموو توانا و ھىز و سنوور و پىگە و بەھايەكى ئەرىنى بەزاندوو و بوۋتە ھىزىكى (ئازار بەخش). بوۋە مروۋف بەپىي ئەو دەوروبەرە

دهبیت رقی له (کات و لهزهتهکانی کات و تیگه‌یشتن لهکات) بیتهوه.

ئه‌گهر دلّی خوش بووایه، لاوکی بۆ ده‌گوتن. ئیسته‌ش له‌بیرمه، که گویم له لاوکه‌کانی ده‌بوو.. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۳۴).

واته کاتیکی دلّی خوش بووایه، وه‌سفی ئه‌و کاته ده‌کات، که ده‌بیته هوکار بۆ به‌دییه‌نانی خوشی لای که‌سیک، به‌واتای ئه‌وه‌ی کاته‌که ده‌بیته سه‌رچاوه‌ی خوشی نه‌ک که‌سه‌که. ئه‌و که‌سه‌ی لی‌رده‌ا باس ده‌کریت، هه‌میشه له‌دۆخیکی ده‌روونی ناسه‌قامگیر بووه. (هه‌لچوون و خاوبوونه‌وه). (لاوک گوتن یه‌کسانه و هاوتایه به‌دلخۆشی). (ئیسته‌ش له‌بیرمه) ئامازه‌یه بۆ بیره‌اتنه‌وه‌ی (کاته دووره‌کان له‌کاتی هه‌نووکه‌دا). (له‌بیرمه) گه‌رانه‌وه‌یه بۆ کاتیکی دوورتر و له‌وه‌پیشی (ئیستا). له‌روانگه‌ی واتایی (له‌بیرمه) له‌م ده‌روبه‌ردا ئامازه‌یه و واتایه بۆ (سه‌رده‌می رابردوو)، نه‌ک ته‌نیا (کوگاکردنی زانیارییه‌کانی پیشوو له‌میشکدا).

له‌به‌ر ئه‌وه گرنگه له‌به‌کاره‌ینانی زماندا گرنگی ئه‌م وشه و ده‌سته‌واژه و ده‌نگ و رسته و ره‌نگ و به‌کاره‌ینانه زمانیه

بدەين، چونكه هەر يەكەيان دەبنە سەرەتايەك بۆ
بەدبەيانی (مەبەست و پەيام و بابەتییکی) دەروونی.

ئەویش پڕ بەسیهکانی ئاخیکی هەلکیشا.

چۆن و کۆ و کەي شەهید بوو، ئاخر شیت و شەهیدبوون!؟
کاتی هەناسە هەلکیشانەکە، کاتیکی ئازار بەخشە، واتە
لەدۆخی بێرکردنەوهیەکی خەمبار و دلتهنگ دایە. ئەم
هەناسە کیشانە، دواي پێدانی کات و دەرفەت و
بەخۆداچوونەوه و خاوبوونەوه و لابردنی گرژی و تورپیی
دیت. ئارام کردنەوهی دەروونە. بەسەر سورمانەوه دەپرسیت
(چۆن و کۆ و کەي) شەهید بوو. لەم دەربەرینەدا گەران و
پشکنینی بەدواي (کاتی شەهید بوونی) تێدایە، ئەم
پرسیارە لەدۆخیکی دەروونی (سەرسامبوون) کراوە، بۆ
گوێگریش وەلامدانەوهکەي ئاسایی نابیت، چونکە دۆخی
پرسیارکردنەکە ئەوه دەردەخات، کە دەوروبەری
قسەکەران، دەوروبەریکی دەروونی زۆر گونجاو نییە.

منیش وه لامم دایه وه و گوتم:

به خودا مام سیامه ند کاتم هه یه، لیئشم بوو ته مهراق و هه موو جهسته شم بوو ته گوئ و به تامه زرؤییه وه ئه و چیرؤکانه ده خرینه ناو رؤمانه که وه.

له ده روبره ریگدا که (سه رسامبوون، ئاماده یی، پیشوازیی و گونجان و هاوسه نگی) له خو گرتبیت، ده بیت چ جو ره کاریکی ئاخو تن ئه نجام بدریت، یان جیبه جی بکریت، واته ئه و شته روون ده بیته وه، که ئایا قسه که ره ئه و ده سه لاته ی هه یه تی بو ئه وه یه فه رمان به گو یگر بدات دابنیشیت، یان مؤله تی دانیشتنی پی بدات. (جون لاینز، ۱۹۸۰، ۲۲۷). گرنگه ئه و بزانی له م چرکه ساته دا ئایا خویننه ر و وه رگر هه مان گریمانه و لیگدانه وه ی (نووسه ر و قسه که ری) ده بیت، یان له ئه نجامی دؤخی ده روونی و ده روبره ی تایبه تی خوئی، شیکردنه وه یه کی جیاوازی ده بیت.

قسه که ره به دلنیا ییه وه ئامازه به بوونی (کات) ته واو بو گو یگترن ده کات، کات لی ره دا دؤخیکی ده روونی ئه ری نی نیشان ده دات. (مهراق و تامه زرؤیی) تی دایه، (جهسته ی هه موو ده بیته گوئی)، واته هه موو کاته کانی له نیو ئه م چرکه ساته دا کو ده کاته وه، که مام سیامه ند قسه کانی بو ده گی ریته وه. قسه که ره ده سه لاتی فه رماندان و بریار له و

ساته وهخته دا ههیه. ئه ویش فهرمانی (توانای گویگرتن) و
(گێرانه وهیه لای مام سیامه ند).

له شیوهی راپۆرتیکی رۆژانامه نووسی ئاماژه به کات وه کو
(ته مهن) و (قورسی ژیان) و (نه خوۆشی و ته نگه نه فه سی
له رۆیشتندا) و (هه موو ژیان ی پێشمه رگه بووه)، (کۆماری
کوردستان)، (له چاو ته مهنم هیشتا باشم) ده کات. با سهیری
ئهم ده قه بکهین:

ئیسته سالی ۲۰۱۴یه و من ئهو سه ربردانه تان بو
ده گێرپمه وه، بایز ئاغای برام نه ماوه و منیش دوای ئهو
ته مهنه زۆره که خو ی له ۸۳ سالی ده دات، وا له بهر ته مهن
پشتم ئامال کوو پ بووه ته وه، وه ک جارانی ش ه قاهه کانم
به هیز نین، هه ر بریک ده رۆم و ده بی پشوویه ک بده م، لی
زۆریش پیمه وه دیار نییه، چونکه له ژیانمدا له وه ته ی
ته مهنم پازده سالان بووه من پێشمه رگه یه کی کۆماری
کوردستان بووم، لی ره ش زۆرینه ی ته مهنم له پێشمه رگایه تی
به سه ر بردووه بویه هیشته توندوتۆلم، خه لک نازانی ت
ته مهنم ئه وه نده زۆره، لی سوپاس بو خودا، ئه گه ر چی
کویریشم، هه میشه زهینم روونه و نه که وتووم. (سابیر
ره شید، ۲۰۱۹، ۴۲).

دواى چايه خواردنه وه يهك مام سيامه ند له سه ره ستي
پرسى: (سابير ره شيد، ۲۰۱۹، ۴۹).

(كات) لي ره دا، يان له م گوتنه دا وه كو واتايه كي ره وانبيژيى،
يان هاوواتايى به كارهيئراوه، (چا خواردنه وه) به واتاي
دواى كاتيكي كورت و كه م، ده ستي به قسه كردن كردووه.
(هاوواتا) وهك ديارده يهك له زماندا باريكي چه سپاوى نيبه،
به لكو مه سه له يه كي ريژه ييه، به پيى كات و شوين گوراني
به سه ردا ديئ. ده كرپت له سه ر پيوانه ي هاوواتاوبوون و جوړى
ليكچوون و جياوازييان رپك بخرين. (د. تاليب حوسين،
۲۰۱۹، ۷۲).

له م ده برينه ي (سابير ره شيد) يشدا، كه وه كو ديارده يه كي
واتايى كو مه لايه تي خه لك به شيويه كي فراوان به كارى
ده هينن، ئامارزه يه كه بو كاتيكي كورت. رومان به و پييه ي
ئاوينه ي كو مه لگا و ژيانه، ده بيت له رووى زمانيشه وه بايه خ
به ده سته واژه كو مه لايه تي و ده روونيه كان بدات، كه ده بنه
مايه ي بوژاندنه وه ي ده سته واژه سست بووه كان، پي
به خشيني واتاي نوئ، به هيژكردنى ئه ركى زمان
له راپه راندنى ئه رك و كاره كانياندا.

۲-۱۰ کاتیکی نیجگار کورت، به لام زور گرنگ

سه به ست قومیک ئاوی له و په رداخه خوارده وه، که شاناز له و دهمه دهیگی پرا، قیجا دهستی کرد به گی پرا نه وهی چیرۆکه که ی. (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۵۱).

(قومیک ئا و خوار د نه وه) په یوه ندی به (چهند چرکه به که له کات هه یه) بو ئه وهی خو ی له پرووی کات و له پرووی دهروونییه وه ئاماده بکات، بو قسه کردن. ئه م کاته کورته له پرووی دهروونییه وه بو قسه که ریگ، که باس له کیشه و گرفتیک بکات بایه خیکی زوری هه یه، خو ئاماده کردنی تیدایه بو ئه وهی ئاماده سازی بو دهستی کردنی مه به ست بکات. واته کاتیکی نیجگار کورت، به لام زور گرنگه له پرووی دهروونی و په فتار و خو ئاماده کردن و پیدا چوونه وهی ئه و بیرو کانه ی به نیازه قسه یان له باره وه بکات، سه رباری خو ئاماده کرنیکی دهروونی و پشوودان و هه ناسه هه لکیشان و چا و گی پرا ن به دوخی به رانه ره کانی ... تاد.

۲-۱۱ کاتیکی نه گۆر

ئه وه ژيانی پۆژانهی بايز ئاغای برام بوو، هه موو پۆژئیک وه کو پۆژانی پېشتر بئ هیچ گۆرانکارییهک دووباره ده بووه وه. هه موو هه ل سوکه وت و ژیانکردنی دووباره ده بووه وه..... له و کاته دا پ ابردوو و قازی موحه مه دی بیر ده هاته وه.

کاتیکی هه یه هه میشه خۆجووینه وهی تئیدا یه، ئه مه به واتای ئه وه ناییت، کات وه ستاوه، نه خیر کات ده پوات، به لام ئه و که سه کاته کانی شتیکی نویی تئیدا نییه، به پپی ئه و پپوه ری دایناوه، پۆژانه هه مان شت دووباره ده کاته وه و هیچ گۆرانئیک له کاته کانی خوی ناکات. ئه مه له پرووی ده روونییه وه (کاتیکی بیزار که ره). مرؤف تووشی (قهیران له بیر کردنه وه و لیکدانه وه و تیگه یشتن) ده کات. میشکی مرؤف جوړیک له وه ستان و دابرا نی له گه ل ده و روبه ریکی تئیدا دیار ده که ویت.

ئیمه ده بییت ئامازه به وه بکه یین، که هه ندیک جار چرکه ساتیکه، به لام لای چیرۆکنووس تیشکی ده خریتته سه ر، جاری واش هه یه له کاتی دیاریکراوی چیرۆکه که ده چیتته

دهرهوه، که پیی دهگوتریت کاتی دهرهوهی دهق. (سابیر رهشید، ۲۰۱۶، ۷۸).

ئییمه لهم لیکوۆلینهوه زمانهوانییهدا کاتی (قسهکردن و گیپرانهوهمان) مهبهسته، کاتی پروداونی پروداوهکان و کات لهناو کات و کات لهدهرهوهی کات و ههموو ئه و کارانهی بی کات نابنه خاوهنی هییزی راپهپاندانی مهبهستیکه. بو نمونه:

ئه و خه که وازیان لی نهدههینا، ئه و ههر دهرویشت و دهیویست بگهپیتهوه مالهکهی خوی.

وازیان لی نهدههینا//// واته له پرووی کاتهوه بهردهوامه. لهپیش ئیستا دهستی پیکردوو و تاکو کاتی قسهکردنهکesh بهردهوامه. ئه مه پهیوهسته به کاتی نیو دهقهکه، پهیوهست بهواتای کاتهوه لهوه تی دهگهین "دهرویشت" واتای بهردهوامی لهرویشتن دهگهیهنییت.

۲-۱۲ خەرىكە.. كاتىكى ھېۋاش

زۆر جار لەكاتى ئاڭاوتندا بى ئەوھى ئاماژە بەنیشانەكانى كات بكريت، ھەندىك دەربرين لەنيۆه پۆكدا، ھەكو بەشى ناوھەوى وشەكە، واتا ناوھەككيبەكە دەرخەرى (كات) و چۆنيەتى بەرپۆه چوونى كات دەگەيەنييت. بۆ نموونە:

باشتر ھەناسەى ھەلدەمژى و ھەناسەى دەدايەوھ، ھەستى كرد دلەكوتى وا خەرىكە نامينييت ترس و نيگەرانيكەيشى كەمتر بووھوھ. (سابير رەشىد، ۲۰۱۹، ۱۲۰).

بازانين پرودانى كردهى ھەناسەدان چ رەگەزيكى زمانى تىدايە. كات و شوين، راپەرانندن، دۆخى دەروونى و چۆنيەتى بيركردنەوھى كەسى ھەناسەدەر لەو چركەساتەدا چيبە و چۆنە .. تاد؟. بيگومان كاتىك لەنيۆ كردهى ھەناسەدان ھەيە، ھىچ ئاماژەيەكى پى نەكراوھ، بەلام لەناخى ئەو كردهيەدا (ماوھەك) ھەيە، تاكو كارى ھەناسەدانى تىدا راپەريئزيت، بۆيە ئەو كاتە ھەكو لەناو (خەرىكە) شدا ھەيە، چركەساتىكى ئىجگار كەم و ھىۋاشە. ھەر لەو پروانگەيەوھ (ھۆگۆ شوخارت) دەلييت: (زمان بەرھەمى دەروونى تاكە كەسيكە). (ملكا افيتس، ۲۰۰۰، ۹۵). (بروانە د. عەبدالواھيد موشير دزەيى، ۲۰۱۴، ۳۵).

به پپی پیکهاتهی دهروونی قسه که ره که، کات و ههستکردن به پیویستی و بوونی کات به دیار ده که وییت. لهم گوتنانهی سه ره وه دا ههستکردن به کات وه کو پیویستییه کی دهروونی بو ئه نجامدانی کاریک، لای که سه که وه وه کو به ره همیکی دهروونی ده رده که وییت. (کاتیکه دلخوشی و نهمانی نیگه رانی و ئاسو دهیی و باشتر بوونی دۆخی دهروونی) که سه که لهو کاته کورت و چرکه ساته دا نیشان ده دات، که هه ناسه ی تییدا داوه.

۲-۱۳ کات له ناو کاتدا

بو گپرانه وه ی رووداو و بابه ته کان پیویستیمان به کات و وزه و بیرۆکه و که ره سه ته و شیواز هه یه بو ئه وه ی باسی (کاته کان) ی رووداوه که بکرییت. پیویستمان به چه ند چرکه یه ک هه یه، بو ئه وه ی رووداوه کانی چه ند پوژ و مانگ و سالی تییدا بگپربینه وه. بو نمونه:

شه ویکیان. (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۱۵۸)

شه و گشتیییه، به لام شه ویک، واته یه ک شهو، ئامازه یه به تاکه یه ک شهو، که کاره که ی تییدا ئه نجام دراوه. له نیو ئامازه گشتیه که دا، ئامازه یه کی تایبته هه یه. کاتیک

ده لئین گیانه وهر گشتییه، به لام کاتیک ده لئین بهرخ، ئه مه به شیکه، تاییه ته له نیو گشته که دا، چونکه مه رج نییه هه موو گیانه وهر ییک بهرخ بییت، به لام مه رج هه موو بهرخیک گیانه وهر بییت. ئه مه ش هه ر وایه. کات له ناو کاتا. شه ویک ده بییت ئامازه به کاتیکی تاییه ت و به شیک له نیو کاته گشتییه که (شه و) بییت. له پرووی دهروونییه وه (شه و) ئامازه یه بو:

(پیشوودان، خه وتن، سهردانی شه وانه بو لای ناسیاو و که سه نزیکه کان، گپرانه وه ی هه قاییه ت و به سه رهاته کان، ده سته تالی... تاد). پیکهاته ی دهروونی هه ر یه کیک له م دوخانه، رهنگدانه وه ی پیکهاته ی دهروونی که س و شوین و کاته کانه.

دوايي، که به دوايدا چووم. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۸۱).

له م ده برپینه دا (دوايي) ئامازه یه که بو (کات)، واته (پاش ماوه یه ک، پاش ئه و کاته). (چوو) چاوگه بو کاتی رابردوو. ئامازه ی کاتی تیپه ری تیډایه. لیڤه دوو جوڤ ئامازه بو کات (هه یه) (دوايي) و (چوو). ئه رکی دهروونی زمان چۆنیه تی مامه له کردنه له گه ل دوخ و ده روروبه ر و رهفتار و نه ریت و رهوشت و به کاره ییانه کان لای خودی زمانه که له له چوارچۆیه ی (کات و شوین) یکی دیاریکراو.

۲-۱۴ هه‌ندیک کۆد و لایه‌نی ده‌روونی له‌نیۆ ده‌قدا

زمان په‌یوه‌ندی به‌بیر و بیر‌کردنه‌وه‌ی که‌سه‌کانه‌وه هه‌یه، له‌رێگه‌ی زمانه‌وه ده‌توانرێت که‌سایه‌تی و چۆنیه‌تی بیر‌کردنه‌وه و دۆخی ده‌روونی و شی‌وازی ئا‌خاوتن و کار‌دانه‌وه و هه‌ست‌کردن و در‌ک‌کردنی دیار ب‌کرێت. زمانه‌که ده‌بێته ناسنامه بۆ که‌سه‌کان، ئاست و چین و پۆشن‌بیر‌بیان دیار ده‌خات، بێ هیچ گومانیک، هه‌ست و نه‌ست و سۆز و هه‌لچوونیک‌ی ناوه‌وه‌ی که‌سه‌کانیشه.

(شتاین‌تال) ده‌لێت: زمانی تاکه که‌س په‌نگ‌دانه‌وه‌ی بیری تاکه که‌سه و زمانی کۆمه‌ل په‌نگ‌دانه‌وه‌ی هه‌ستی کۆمه‌له و واتای وشه سنووردار نییه، چونکه به‌ستراوه‌ته‌وه به‌باری ده‌روونی و تاقی‌کردنه‌وه‌کانی مرۆف، هه‌ر بۆیه‌ش واتای وشه ناگاته راستی تاکو له‌لایه‌ن که‌سیکه‌وه گۆ ب‌کرێت. (عه‌بدولواحید موشیر دزه‌یی، ۲۰۱۴، ۳۵).

مرۆف خاوه‌نی پیکهاته‌یه‌کی ده‌روونی ئالۆزه، ته‌نیا ده‌روون‌ناسه‌کانیش له‌رێگه‌ی ئا‌خاوتن له‌گه‌ل نه‌خۆشه‌کانیان هه‌ولێ دۆزینه‌وه و چاره‌سه‌ری نه‌خۆشییه‌ ده‌روونیه‌کان ده‌ده‌ن، زمان په‌گی گه‌یشته‌نه هه‌موو کێشه و ئه‌رک و به‌کاره‌ینانیک‌ی مه‌به‌ست و خواست و هه‌ستونه‌ستی مرۆفه.

له‌بوارى ئەدەبدا هیچ دەقیكى ئەدەبى نادۆزیتەوه، بارى دەروونى تیدا نه‌بیت، چونکه دهق بوونیکى زیندووه، ده‌ژیت و کار له وه‌رگر و نیره‌ره‌کانى ده‌کات، ئەمه‌ش خۆى له‌خویدا به‌دروونیکى چالاكى زیندوو ده‌کریت. ده‌قى ئەدەبى واهه‌یه، له‌گه‌ل ته‌مه‌نى مرۆفایه‌تیدا ده‌ژیت و سه‌ده له‌دوای سه‌ده، نه‌وه له‌دوای نه‌وه خۆى نوێ ده‌کاته‌وه و به‌شداری له‌په‌ره‌پیدانى رۆشنبیری و شارستانیته‌ ده‌کات.

هه‌ندیک له‌پسپۆرانى ئەم بواره پێیان وایه (دەروونناسى و ئەدەب هه‌مان خاسیه‌تیان له‌ خه‌یال و بیروکه و سۆز و شعور دا) هه‌یه. (د. هاوژین صلیوه، ۲۰۱۳، ۲۴)، (پروانه مجد محمد الباکیر البرازى، ۱۹۸۶، ۴۰). له‌م ده‌قه‌ى (کویره‌ى چاوساغ)دا په‌وشت و ئاکار و په‌فتارى دەروونى وه‌کو به‌شیک له‌خه‌یال و بیروکه و سۆز په‌نگى داوته‌وه. مرۆف و ئازاره به‌رده‌وامه‌کانى وه‌کو نه‌ریت و په‌وشت و په‌فتارى له‌نیو ده‌قه‌که‌دا به‌رجه‌سته‌یه.

(به‌ره‌مه‌ى ئەدەبى به‌ر له‌هه‌موو شتیک به‌ره‌مه‌ى دەروونیکى مرۆبیه، نه‌زعه و ئاره‌زوو، هوشیاری، ناهوشیاری، رپگه‌ى بیرکردنه‌وه و شیوازی چاره‌سه‌رکردنى تاییه‌ت به‌خۆى هه‌یه). (هاوژین صلیوه، ۲۰۱۳، ۲۱). (پروانه به‌سام قطوس، ، بئى سال، ۶۱). (کویره‌ى چاوساغ) به‌ره‌مه‌ى دەروونى مرۆبیه‌انه‌ى ده‌قنه‌وس و پووداوه‌کان و

به سه رهاته كانه. لهم دهقه دا (دهروونی مروّف) ته وهره ی سه ره کی و بنه ره تیبیه و (سابیر ره شید) هم نووسهر و هم قسه كهر و هه قایه تخوان و كه سایه تیبیه کی نیو دهقه كه یه، پپر له دهروون و پپر له بیركردنه وه و پپر له هه سنكردن و دركردن و هه ستئامیز هه لسوكه وت دهكات، پپر له دهروونی مروّبیانه ی، گپرانه وه ی ئازاره كانی مروّف. به واتایه کی دیکه (كات) لای نووسهر پراوپره له دهروونی کی ته ژی له پرسیار و بیركردنه وه و كاردانه وه و دركردن.

له پریگه ی شیکردنه وه ی دهروونی ئه ده بدا ژماره یه کی بی سنوور له پیکهاته ی دهروونی (بیر، هوشیار، ئازار، كاردانه وه، چاره سهر، خویندن، فیربوون، بو ماوه یی، كاردانه وه، دركردن، هه سنكردن، شیوازی ئاخاوتن، نه ریت و ره فتار و خوورپه وشت و گف توگو و .. تاد) هه یه، ئه مانه ده بنه پیکه یینه ره كه سایه تی دهق، ناسنامه ی چوئیه تی و شیوازی بیركردنه وه و هه لسوكه وت و نه ریتی دهقنووس و كاره كته ره كان و ته نیا له هه ندیک شویندا له پریگه ی (وه سف) دا كه ره سته ی بی گیانیش ده بیته خاوه نی (دهروونی کی زیندوو) كار دهكات و دهجوولیت و كارتیكردن و هزراندن دروست دهكات. بو نمونه: تاریکی شهو، چری دارستان، ژووری زیندان، شهویکی دابراو له خه لک، ناوچه یه کی بی ئاوه دانی ئابلووقه دراو به دوژمن و پکابه ره كان، سیبه ری دار، شاخ و ئاو، ئاسمان، پوخی مردوویک، بیره وه ریبه كانی

پاڤردوو.. هه موو ئه مانه له نيو ده قدا خاوه نى دهروونىكى
كارىگه ر و كاران .

له ده قى (كوپره ي چاوساغ) دا چه ندين ئامازه و لايه نى
دهروونى به رجه سته و ناديار، خوازاو و هه قيقى هه ن،
ئهمانه هه ريه كه يان پيگه پنه رى ئهم ده قه ئه ده بيه ن، كه
پيى ده گوتريت پومان . (پووداوه هه قيقىه كان) خاوه نى
دهروونىكى هه قيقى كارىگه رن، وي نه دروستكراوه
خه يالبييه كان، گه يه نه رى بارىكى دهروونى ديكه ن . شه قام و
مال و باخچه و شوپنى كار و سه نگه رى پيشمه رگايه تى هه ر
يه كه يان ده رپرى بارىكى دهروونى جياوازن، جوړيك
له كه سايه تى و هيىز و وزه و توانستيان به بارى دهروونى
شوپنه كان داوه . سه باره ت به كاتيش هه ر وايه .

بيره وه رى، ميژوو، به سه ر هاته كان، گيپرانه وه، وه ستان و
هه ناسه دان له كاتى ئاخاوتن، جنپو، توپه كردن و فشاره
دهروونيه كان ئهمانه ش پىرواپىرن له هه لچوونى دهروونى،
ئارامى، كاردانه وه و پيشوازيى و په تكردنه وه، پرسيار و
فه رمان و هه والگه ياندى و سه رسورمان ... تاد .

۲- ۱۵ کۆدەگانى زمانى دەروونى

لەم لىكۆلېنە ۋە يەدا پېشت بەھەندىك كۆدى زمانەوانى كۆمەلایەتى دەبەستىن، كە بە كۆدى سەرەكى و بنەرەتى نىو دەقى (كۆپرەى چاوساغ) دادەنریت، كۆدى دىكەش، ھەن، بەلام ئىمە بو كورتكردنە ۋەى توپژىنە ۋە كە پازمان بەسەر داۋن، يان تەنیا لەچەند شوپىنىك بەكارھىنراۋن، بىگومان ئەوانەش شایەنى ئەۋەن لىكۆلېنە ۋە يان لەبارە ۋە بكریت، بەلام سنوورى لىكۆلېنە ۋە كەى ئىمە بەم جۆرە، كە ناومان ناۋە كۆدى گشتى و سەرەكى، يان ئەو كۆدانەى بەشپوھەكى بەردەوام لەنىو دەقدا ھەستى پى دەكریت و بوونى بەردەواميان ھەيە.

زمان برىتییە لەپروئسەيەكى كارای بەرھەمھىنانى چەمك و واتا و گوتار، كە باسى زمان دەكەين دەنگ و وشە و پرستە دەگریتە ۋە، ئىمە قسە لەسەر دەق واتە (گوتن و گوتار و لىكدانە ۋە) دەكەين. دەق دەرفەتتىكى فراۋان بە خوینەر دەدات، بو ئەۋەى بابەتەكان شى بكاتە ۋە. ئەمانەش پىشت بە كۆدكردن دەبەستىت.

كۆدكردنى چەمكە ئەبستراكتەكان و دونىابىنى قسەكەر ۋەكو پپوئىستىيەكى جەختلىك راۋە لەپروئسەگانى بەرھەمھىناندا دەردەكەون، چونكە پشكى گەرەى دەربىرین

و پرۆسه‌کانی تیگه‌یشتن پشت به‌پیره‌وی کۆدکردن ده‌به‌ستن، تاوه‌کو له‌پریگایه‌وه بیره‌کان به‌رجه‌سته بکریڻ. (ئاقیستا که‌مال موحمود، ۲۰۱۲، ۲۷۷).

زانستی زمانه‌وانی ده‌روونی له‌پرۆسه‌ی به‌ره‌مه‌پێناندا ته‌نیا وه‌ک ئامیژیکی به‌ره‌مه‌پێنانی ده‌نگ ناکۆلێته‌وه، به‌لکو گرنگی به‌ بازنه‌ی ده‌نگ ده‌دات په‌یوه‌ست به‌پلانی چه‌مکی و تی ئاخینی کۆزانیاری وه‌کو ده‌وروبه‌ری ئاخاوتن ده‌دات و لیکۆلینه‌وه‌کانیشتی له‌و بواره‌دا، له‌سه‌ر بنه‌مای سی ئاست ده‌خاته‌پوو. له‌وانه (پلانی چه‌مکی) گرنگی به‌و واتایانه‌ ده‌دات، که ده‌یانه‌ویت چه‌مه‌که‌کان بنوینیت له‌کاتی گۆرینه‌وه و پرۆسه‌کانی گه‌یاندا. (کۆدکردنی فه‌ره‌نگی) تیکه‌لبوونی بیر و هه‌لاویژکردنه. (کۆدکردنی فۆنۆلۆژی). (ئاقیستا که‌مال موحمود، ۲۰۱۲، ۲۷۸). ئییه‌ له‌م ده‌قه‌دا (کۆدکردنی ده‌روونی) مان مه‌به‌سته، له‌پریگه‌ی هه‌موو ئه‌و ده‌سته‌واژه و واتا و مه‌به‌ستانه‌ی ده‌بنه‌ هۆکار بو به‌ره‌مه‌پێنانی دۆخیکی ده‌روونی. هه‌ر هه‌ولیک بو په‌یبردن به‌جیهانی واقیعی ئه‌سله‌ن گریمانه‌ ده‌بی‌ت بو بوونی شته‌کان له‌شیوه‌یه‌ک له‌شیوه‌کان. (جۆن سیرل، ۲۰۰۹، ۵۹).

ئیه‌ که‌باسی زمان ده‌که‌ین، مه‌سه‌له‌که‌ په‌یوه‌سته به‌ بیر و عه‌قل، چونکه‌ مروّف زمان وه‌کو عه‌قل و بیر به‌کارده‌هینیت.

کاتیڤک بیهویتی شتیڤک بکات، ده بیټ مه به سه ته کانی به زمانیکی چه سپیو، به هییز و راشکاو و دروست ده ربیرپیټ. (عهقل له گه وهه رییدا بواریکی خودگه راییی داخراوه به سه ره خویدا). (باره خودیه کانم به جیهانمه وه ده به ستنه وه، نه وه ناوه ی له م په یوه ندیسه ده نریټ "نیازمه ندی" ۵. حاله ته ههستییه کانیش بیرو و باوه پ و خواست و ئاره زووه کان و مه به ست و درک کردنه کان، جو ره کانی رق و خو شه ویستی، ترس و هیوا و ئاواته کان ده گریته وه. (جون سیل، ۲۰۰۹، ۱۴۰). واته هه ره ده قییک، که زمان تییدا به کاره یی نرابیټ عهقل و بیر، هه ست و بیرو باوه پ و خواست و ئاره زوو و مه به ست و درک کردن، ئینجا هه سته کان و نه وه پهدتار و نه ریت و خو وره و شتانه ده گریته وه که بریتین له (درو کردن، هه لچوون، ترس، هیوا، ئاره زوو، له زهت، کاردانه وه ... تاد). نه مانه ش هه ره هه موویان مایه و ماکی ده روونی هه لسوکه وت و په فتاری مروفن.

۲-۱۶ بەشىگ لە كۆدەكان

توندىتىرى و ئازار (سادىزم)

ئازار نىشانەيەكى دەروونىيە بو دەرخستنى ھەست و درككردن و تيگەيشتن لەو شتائەى لەدەوروبەرى مروّف پرودەدەن، يان مروّف وەكو كاردانەو ەيەك دژى دەوروبەرى بەكارى دەھيئيئىت. زمان بىرئيتيە لەدەرخستن و ئاشكراكردنى ناخى بەكارھيئەرانى. ھىچ ناخىك بى زمان، ناتوانئيت دوخى دەروونى ئەو كەسانە بناسئيئىت، كە تييدا دەژين. بوئە ئەگەر (رستە لە وشە پيكيئيئىت، بىروراش لەچەمكەكان پيكدئيئىت). (فرانسوا ريكاماتى، ۲۰۱۶، ۱۴۴). دەروونى مروّف لەژمارەيەك ھەست و درككردنى وەكو ئازار و خۇشى و رق و خۇشەويستى و پيئشوازي و رەتكردنەو ە ھەلچوون و ئارامى.. تاد پيكدئيئىت. مروّفيش بىرئيتيە لەبىر و ەقل و ھەستكردن و درككردن و تيگەيشتن و زانين و ليكدانەو ە و كاردانەو ە ھەلئىنجان و ەلام.

ھالەتە ھەستىيەكان نەمەتيكى بوونى ئامادەبوونيان ھەيە، بو نمونە ئازار بوونى نايئىت ئەگەر كەسيك، يان خوديئىك بەكردەيى تاقيى نەكاتەو ە. (جوئن سيئرل، ۲۰۰۹، ۷۸).

(سابیر رهشید) لهم رۆمانه‌دا به‌شیوه‌یه‌کی جدی باسی ئازار و ژان و ترس و ئەو شتانه‌ده‌کات، که ده‌بنه‌سه‌رچاوه‌ی ئازاری ده‌روونی، ئازاری دیار و به‌رجه‌سته، ئازاری نادیار و هزری و هه‌سته‌کی و ناخه‌کی. مرۆف له‌پریگه‌ی به‌کاره‌ینانی وشه و زماندا ده‌توانی‌ت له‌ناخی هه‌ر ده‌رپڕینی‌کدا هه‌ست به ئازار و مه‌ینه‌تی و په‌ژاره‌یی و ئاخ و ئۆفی ده‌روونی که‌سه‌کان بی‌ت. هه‌ندیک جاریش ئەم دۆخانه‌به‌ئاشکرا و زه‌قی دیارن.

سه‌رتاپای چیرۆکه‌که‌ گێرانه‌وه‌ی ئازاری ده‌روونی مرۆفه، خانه‌واده‌یه‌که، که هه‌ر هه‌موویان که‌وتوونه‌ته‌ نیو گێژاوی ژیان و به‌ده‌ست ناکوکی و نه‌بوونی و ژیان‌ی پێشمه‌رگایه‌تی و زیندان و کاره‌ساتی بزێوی ئازار ده‌چێژن.

هه‌ر بۆیه‌ ده‌بی چیرۆکنووس و رۆماننووس که‌ره‌سته و باب‌ه‌ته‌کانی خۆیان له‌ناو خه‌لکه‌وه‌ چێ بکه‌ن و ئاگه‌داری هه‌موو ناخۆشی و چیرۆکه‌ مه‌رگه‌ساته‌کانی خه‌لک بن. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۲).

لهم ده‌رپڕینه‌دا خواست و ویستیکی ئاشکرا له‌لایه‌ن ده‌قنووس بۆ به‌ره‌مه‌هێنانی ده‌قیکی رۆمان له‌باره‌ی باب‌ه‌تیکی کاریگه‌ر و به‌شیوازیکی تایبه‌ت به‌خۆی هه‌یه. بۆ ده‌بی‌ت له‌پروانگه‌ی شیکردنه‌وه‌ی زمانه‌وانی ده‌روونی ئەوه‌ بزانی، که (هه‌موو ئەو خواستانه‌ی له‌ده‌رووندا دێنه‌ دی و

تازەكى پەيوەندى بەجەستەو دەكەن، ئەو شتاتانە وەرەدەگەرن، كە بۆيان گونجاو و ئەو شتاتانەش پەت دەكەنەو، كە زىانىيان پىي دەگەيەنييت). (پىنيى دىكارت، ۲۰۱۰، ۸۷). لەم رۆمانەدا ھەموو ئەو شتاتانەى بوونەتە سەرچاوەى مەينەتى و ئازار و ناخۆشى مرۆف، وەكو كەرەستەيەكى گونجاو، پىشيوازى لىكراو بۆ بىناكردن و رازاندەوئى دەقەكە وەرگىراون، لەھەمان كاتدا گوتارى ئەم پىشيوازىيە بۆ ئەوئەيە ھەموو كەرەستە بەكارھىنراوانە پىسوا لە قاو بدرىن. (پىسوازى لەپىناو ساخكردنەو و راپستاندىان و ئىنجا بەكارھىنراوانە وەيان وەكو بەلگەيەكى بەرجەستەى زەق بۆ ئاشكراكردنى سەرچاوەكانى ئازار). بۆيەشە دەقنوس خۆى دەچىتە نيو دەقەكە و بەشدارى دەكات و رىنيوني رۆوداوەكان دەكات، لەپىناو نووسىنەوئى ئەو ئازارە دەروونىيەى مرۆف بەدەستىيەو دەنالىنييت.

لەم دەربىرەندا كۆدەكانى دەقنوس، خواستەكانى خاوەن دەق، كەرەستە و بابەت، خەلك، ئاگايى، ھەستە دەروونى و ھەلچوون و كاردانەوئەكە " ناخۆشى، چىرۆكى مەرگەسات". بۆيە ھەموو ئەو خواستەنى لەرپىگەى زمانەو دەبىنرپت، پەيوەندىيان بە خواستى دەروونى و ناوئەوئى كەسەكەو ھەيە. دەقنوس جىھانى دەروئى ئازار، بۆ ناوئەو دەگوازىتەوئە. جىھانىكى بەرجەستەى ئازار بەخش، بۆ

جیهانیکی دەرروونی ههستهکی بو سړینهوهی ئازارهکان بهکاردههینیت.

ئهوخه لکه وازیان لی نهدهینا. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۶).

لهشیکردنهوهی دەرروونی ئهوه دهربرینهی سهروهه شتیکیمان بو پروون دهبیتهوه، که خه لک بهپییداگرییهوه، ئهوه موکړبوونهوهی پیشهکهی پهیوهسته به رق، هاندان و وروژاندن نایانهویت، وهلامی بهرانبهکهیان بدهنهوه، که پیووستی به (وازیهینان و دوورکهوتنه لهفشاری دەرروونی ئهوان) ههیه. بویه ئهگهر بلین (خه لکیکی زور کهم لاوازیی و بی هیزییان دهگاته رادهیهک وایان لییت خوازیاری هیچ شتیکی نهبن، مهگهر هه لچونهکانیان بهسهریاندا بیسهپییت). (رینی دیکات، ۲۰۱۰، ۴۶). لهه دهقهدا ئهوه کهسانهی له پرووی دەرروونییهوه نهخوش و لاواز و ئازاربهخشن، لهزهت له ئازاردانی (کویرهی چاوساغ) وهرده گرن، لهتهک ئهوه شدا دەرروون و رۆح ئهگهر هاوسهنگی له رهفتاری مرۆقهکان دروست نهکن، پهنگه هه لچوون و کاردانهوه و رهفتاریکی نهشیاو بیته دی، ههروهها (ههندیکی جار رۆحهکان بو لایهنی دیکه ی توپ بدن، ئهوه رۆحانهش تن و جهستهن، ههروهها ئهم دوو پالنه ره (دەرروون و رۆحهکان) دژی بهکتر دهن و

به هیژه که بیان کاری ئه وهی تریان پهک ده خات). (رینی دیکارت، ۲۰۱۰، ۴۳). لهم ده قه دا ده روون و رۆحه کان بو وروژاندنی که سه که هاوسه نگی له ده ست ده دن، هیزی ناوه وهی ئه وانهی ده یانه ویئت (کویره) تووره بکه ن، به سه ر هیزی لیبوردهیی و ئارامکردنه وه دا زال ده بیئت.

به و قسانه شیئت و هار ده بوو. (سابیر ره سید، ۲۰۱۹، ۲۰).

(هه لچوونه کان ئیدراک، بیان هه ست، بیان کاریگه رییه کانی ده روون و به شیوه یه کی تایبته ده درینه پال ده روون نه ک شتیکی تر، هه روه ها جوولهی دیاریکراوی رۆحه کان، هۆکاری خودی ده روون و ده روون به هیز و تییر ده که ن. نه ک هه ر ئه وه هه لچوونه کان به گشتی هاوشان له گه ل سۆزیک، که له دل ئه مجا له خوین و رۆحدا دروست ده بیئت، ئه وه ش وا له هه لچوونه کان ده کات له بیرماندا بمینیته وه). (رینی دیکارت، ۲۰۱۲۰، ۴۲۹). واته کاردانه وه لای وه رگر ده گاته ئاستیک (شیئت و هار بوون) بگریته وه. ئه مه ش په یه کی ئیجگار به رزی هه لچوون و تووره یی و ئازار و کاردانه وه ده گریته وه.

په ری خوشکیشم نارازیی زۆری پیشان دابوو، چونکه وه کو ئه وان نه بوو، ویژدانی ئازاری ده دا. (سابیر په سید، ۲۰۱۹، ۴۰).

له پړیگه‌ی زمانه‌وه مروّف گوزارشت له‌ناخ و خودی خو‌ی ده‌کات و ده‌توانیّت‌ه‌زوو و ئاره‌زوو و بیرو بوچوون و هه‌لچووونه‌کانی بگه‌یه‌نیّته‌که‌سانی تر. (د. که‌ریم شه‌ریف قه‌ره‌چه‌تانی، ۲۰۱۵، ۱۵). که‌سایه‌تی و ره‌فتاری (په‌ری) له‌پړیگه‌ی زمانه‌ی قسه‌که‌ره‌وه به‌دیار ده‌که‌و‌یّت، که‌که‌سایه‌تییه‌کی بریار‌ده‌ری سه‌ربه‌خو‌یی به‌ویژدانه، جیگه‌ی ره‌زانه‌ندی قسه‌که‌ره‌ه. له‌رووی ده‌روونییه‌وه هاوسه‌نگی و پیشوازیی پیشان ده‌دات.

وه‌کو من بیستومه‌ ژیانی ئه‌و پیاوه‌ پر بو له‌ ئازار و ژان و کویره‌وه‌ری. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۷۴).

قسه‌که‌ر، به‌ لایه‌نگریی و شکانده‌وه به‌لای (کابرا) دا، وه‌سفی که‌سایه‌تی و ناخ و ره‌وشت و ره‌وشی ژیانی ناوبراو ده‌کات. له‌رووی ده‌روونییه‌وه هاوبه‌شی و لایه‌نگیری له‌که‌سه‌ی پپوه‌دیاره. (من / که‌ خودی نووسه‌ره) بوته‌شاهید له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی (ئازار و ژان و کویره‌وه‌ری) کابرا پر‌استیّنیّت.

ئه‌وه‌نده‌ ساله‌ شه‌رم کردووه و به‌رگه‌ی ئازاره‌کانی ژیر ئه‌و جله‌ سه‌ربازییه‌م گرتووه. له‌و لاشه‌و که‌سوکاری پاپیچی شالّوی ئه‌نفال کران. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۷۵).

(ترس ده‌که‌و‌یّت به‌رانبه‌ر ئازایه‌تی و بویری، رکا‌به‌ریش ته‌نیا جوړیکه‌ له‌جوړه‌کانی بویری، به‌لام ترسنوکی

پيچەوانەى ئازايەتتايە ھەرۈەك ترس، يان تۆقۇن پيچەوانەى بويرىيە). (رېئى، دىكارت، ۲۰۱۰، ۵۵). لەۋەسقى ئەم كەسەدا، بۇمان دەردەكەۋىت، كە ئەۋ كەسە بەترس و پارايى و دلەراۋكىي زۆرەۋە لەژىر ترس و لەنىۋ ترسى جلى سەربازىدا بەرگەى ھەموو ئازارە دەروونىيەكانى گرتوۋە، كەچى ترس و خوگرتنى لەنىۋ ترستاندا نەيتۋانىۋە كەسوكارەكەى لە ترس و تۆقانى تاۋانى ئەنفال بپارىزىت. لەم چركەساتەدا (ترسەكانى) دەكاتە (ئازىەتى) و لە سەربازى را دەكات، بە خوشاردەنەۋە و راكردن و خوڈزىنەۋە لەخزمەتى سەربازى، ترسەكانى دەگوڤىت، بو دوخى (رەتكردنەۋە و ملكەچ نەبوونى جى دىكە ترس و پووۋخاندنى ھەموو ئەۋ ترسىە لەژىر جلكى سەربازىدا فشارى دەروونى بو دروست دەكەن).

تۆ وازم لى ناھىنى و برىنەكانم دەكولېنىتەۋە، ئىدى با ئەمشەۋ بەس بىت، چىدى لە تۋانمدا نەما ناخى زامدارى خوتم بو ھەلپرىتم. (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۸۴).

پىداگرى نووسەر بو جوۋلاندىن و لى دەرهىنانى قسە و زانىارى، دەبىتە سەرچاۋەيەكى ئازارھىن، ئازار و برىنەكانى گوڤگرەكەى زىاد دەكات، گوڤگر لەژىر ھەژموونى (بىرەۋەرىيە ناخوشەكانى) چى دىكە تۋاناي قسەكردن و گىرپانەۋەى دەبىت، دەپارىتەۋە، پارانەۋەيەكى دوور لەترس،

به لّام پارانه وهیهک که له ژبیر فشار و هییز و باری قورسی بیره وهرییه ئازار به خشه کان دایه. مرؤف هیچ کاتیک دهروونی زامدار نابییّت، به قهد ئه وهی هه موو بیره وهرییه کانی ته نیا و ته نیا ئازار بیّت.

جاری وا هه بوو تا له بیست و چوار کاتژمیر جاریک دهیانبردینه ئاودهست زۆرینه مان له بنه خویمان ده پریان، ئه وجا که دهیانبردینه ئاودهست خویمان خاویین ده کرده وه، که نانیشیان ده داینی هه رچی هه بووایه ده بووایه بیخوین، ئه گهر نه مانخواردبایه، تا دوازه کاتژمیری دیکه ده بوایه به دهم ئازاره وه و به سکی برسی بهرگهی ئازار و بی خهوی و برسیه تیمان گرتبوایه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۹۳).

ئازاره کانی شوین (زیندان)، ئازاره کانی (نه بوونی کات) و (ئازاره کانی پیسی، فشاری دهروونی، خواردن، نه بوونی برسیه تی، بی خهوی.. تاد) هه موو ئه وانه سه رچاوه یه کی زهق و دیارن بو به ره مهینانی دهروونیککی پر له ئازار و جهسته یه کی ئازاردراوی ره تینراوی تیکشکاو. برپاره کانی ئه و گهرانه وهی نووسه ر له پینا و دروستکردنی پووداوه هه قیقییه نه بینراوه کان برپاری راستن، چونکه سه رچاوه ی زانیارییه کان کتومت شتی هه قیقین، ئه مهش بوته هوی ئه و باریکی دهروونی متمانه دار لای خوینه ر دروست بکات. هه ر

کهسیک پئی بهزیندان کهوتبیّت، بیرهوهری ئەو ئازار و رەفتار و مەینەتیانەى لا هەیه.

بۆ ئیمەى ئافرەتیش جیا لەوهى هەموو جوړه ئازاریکیان دەداین، بەلام جیا لەپیاوان لاقەشیان دەکردین. بەتایبەت ئەو ئافرەتەى که له ده سال زیاتر بوایه، تەنانەت پیرهژەنەکانیشیان لەم کاره درپندانەیه پزگاریان نەدەبوو.

باریكى دەروونى تايبەت لەنیو زمانى گىپرانەوهى ئازارەکانى ئافرەتە زینداییهکان بەدى دەکریت، که پریهتەى لەزەتەى ئازاردانى گىراوهکان لەلایەن کاربەدەستانى زیندانەکه. زاراهى سادیزم لەناوى (مارکیزدى سادى) پۆماننوووسى فەرەنسێهوه ۱۷۴۰-۱۸۱۴ وهرگىراوه، ناوهپۆکى چىروک و پۆمانەکانى پىر بووه لەتوندوتیژى و ئازاردان، لەوانەش پىروسیس و چالاکییه سیکسیههکانى نیوان پالەوانەکان، خوښى بهوه ناوبانگى دەرکردبوو، که لەتەک هاوسەرەکهى خوڤى ئافرەتەى تریشدا زور درپندە و تووندتویژ و بەئازار بووه). (د. کهرىم شەریف قەرەچەتانی، ۲۰۱۰، ۱۷۹). ئەمەش پەيوهستە بهوه، که سادیزم، یان توندوتیژى و ئازاردان بریتىیه له (چىژوهرگرتن لەئازاردانى کهسانى تر). (د. هاوژین صلیوه، ۲۰۱۳، ۱۸۶). لەم دەقەدا سادیزم، چىژ وهرگرتن لەئازارى خەلک و کهسهکانى تىدایه.

ئەمە نىشانەى دەروونى زىمان و دەقى دەروونە
ئازدارەكانى ئافرەتە لە زىنداندا.

لەھى پىاوانىشدا ئەوانەى مەبەستىان بووايە، يان لىي
زۆر دەھرى دەبوون شووشەى قالا و دارىشيان بە قنگيان پى
ھەلدەگرتن و ھەپەشەى ئەوھيان لى دەکردن ئەگەر دان بە
تاوانەكانياندا نەبىن ئەو داىك و خوشكيان دىننە
بەردەميان و لەبەر چاوى ئەوان لاقەيان دەكەن. (سابىر
رەشىد، ۲۰۱۹، ۹۴).

كاتىك كۆمەلگا لەرووى چىن و دەروونى و ھىز و دەسەلات و
ماف دابەشى سەردوو بەرە دەبىت، ئازدار و دەبىتە كۆيلە
و ئازار دەرىش دەبىتە ھىزىكى سەركوتكارى ھوقانەى
ئازارھىن. (جەنگەكان لەبەردنەو و لەناوبردنى
بەرانبەرەو گۆران بۆ دەستبەسەرداگرتن و كۆيلەکردنى
بەرانبەر، بەم جۆرە دۆراو دەبوو كۆيلە و خاوەنكەى دواى
ئازار و ئەشكەنجەى زۆر بەئارەزووى خۆى بەكارى دەھىنا.
(بىراتراند رسل، ، ۲۰۰۶، ۱۶). لەم گىرپانەوھدا وينا
مروڤەكان، وەكو كۆيلە كراو، ئافرەتەكان و پىاوەكانى
زىندان، كەرەستە و ئامرازن بۆ نمايشىكى ئازار بەخش
لەلايەن دەسەلاتدارانەو (دەولەت/زىندان). مروڤەكان
بەتەواوى ويناى كۆيلەبوون دەبەخشىن، ويناكەنىش

گڭپرانه وهی ئازار و تیكشكان و ملكه چپوونه، له ژيیر فشار و هه ژموونی هه ره شهی به رده و امدا.

جار جاره ده هاتن ده یانبرد و دوایی بو پوژی دواتر به دهم ئازاری ده روونییه وه وه كو مروئیکي پووخوا و بالشاو به ژه ووره که مان ده سپی درایه وه. (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۹۹).

ئهم وه سفه پریه تی له زه بروزه نگی کومه لایه تی و فکری و مرویی. ئازاره ده روونییه کان پترن له ئازاره جه سته بییه کان، مروئی پووخوا و تیكشكاو له ژيیر زه بروزه نگی کومه لایه تی و سیکیسی و سایکولوژی دونیایه کی ترسناکه. (زه بروزه نگی ده بییت به پووبه ری ده رکه وتنی شووناسی کومه لگه یه ک، که دژایه تی خوئی له گه ل ده ره وهی سنووره کانی خویدا راده گه یه نییت.. ئهمه ش له نیو په ره ره ده یه کی کومه لایه تی دوورودریژدا دروست بووه). (عادل باخه وان، ۲۰۱۵، ۱۱۱). به واتایه کی دیکه ئهم ئازاره سه خته ده روونییه یه له زیندانا دژی ئافره ت و پیاوه کان به پریوه چووه، په یوه سته به زه بروزه نگی په ره ره ده یه کی سادیانه ی کومه لایه تی و ئایدیولوژی و سایکولوژیای زه بروزه نگی.

چیدی ناتوانم یاده وه رییه کانم ببن به ئازار. (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۱۳۰).

پروۆسه‌ی تیگه‌یشتن، پروۆسه‌یه‌کی ئالۆزی درک‌کردنه، به‌واتایه‌کی دیکه‌هه‌ندیک پپی ده‌لین (تیگه‌یشتن و پروۆسه‌ی تیگه‌یشتن). (ئافیستا که‌مال مه‌حموود، ۲۰۱۲، ۱۵۵). من ئەم پروۆسویه‌ ناو ده‌نیم (تیگه‌یشتن له تیگه‌یشتن)، واته‌ مروۆف بوۆ گه‌یشتنه‌ واتا و شیکردنه‌وه‌ی ئه‌رک و په‌یام و گوتاری هه‌ر ده‌قییک و گوتنییک، پپووستی به‌پروۆسه‌ی تیگه‌یشتن هه‌یه، ئەمه‌ش به‌بی کرده‌ی تیگه‌یشتن ئەنجام نادریت. یه‌کیکیان ده‌بیته‌ بنه‌ما و سه‌رچاوه، ئەوی دیکه‌شیان ده‌بیته‌ خودی کاره‌که و ئەو شیواز و ئه‌رکه‌ی وه‌کو کرده‌یه‌ک بوۆ گه‌یشتنه‌ زانیاریی پپووست بوۆ یه‌کلایکردنه‌وه‌ی گومان و پرسیاره‌کان ده‌باره‌ی تیگه‌یشتن به‌کارده‌هینریت.

بوۆ ئەوه‌ی (چیدی) یه‌کلایی بکریتته‌وه و گومان و ئەگه‌ره‌کانی تیدا نه‌هیلدریت، پپووستی به (توانین/توانا و توانست و چالاک) هه‌یه، ئەو ده‌لیت (ناتوانم) له‌رپگه‌ی (چیدی) مه‌به‌ستی ئەوه‌یه بلیت (ده‌توانم) ئەو رابگرم و چی دیکه (بیره‌وه‌رییه‌کان) ناکه‌مه سه‌رچاوه‌ی ئازار بوۆ خۆم. له‌رپگه‌ی کرده‌ی تیگه‌یشتن، له‌وه تیده‌گه‌ین، که ئازاره‌کانی له‌ئهنجامی (بیرکردنه‌وه له بیره‌وه‌رییه‌کانیدا) ده‌رکه‌وتونه‌وه‌ته.

بهواتايه کی دیکه (زانیاری ئه و ژینگه یه دهگوازیتته وه بو میشک ئه م کوئه نامانهش ههسته کانی مروقه، ههسته کان ئه زموونی ئاگاییه بهر ههسته کان دهکهون، ئهوانیش وهری دهگرن و له پریگای وه رگره کانه وه دهیگوازنه وه بو پيشاله ده مارییه کان. دواتر ده پون بو پیره وه ده مارییه کان له کوتایدا دهگه نه ناوهندی ههست له توپکی میشک. (د. عبدالواحید موشیر دزهیی، ۲۰۱۴، ۸۷). واته پرۆسه ی گه یشتنه تیگه یشتن له پریگه ی کرده ی ههسته کانه وه له (ئاگایی و زنیارییه کانه وه به ره و میشک) ده چیت.

ئه م کرده یه له پروانگه ی زمانه وانی دهروونییه وه، کرده یه که په یوه سته به رهفتاره دهروونییه کانی مروقه. له م ده برپینه دا له ئه نجامی به کاره یانی زماندا، له دهروونی (فسه کهر) تی دهگه یین، که ئه و که سه به گه ی پرانه وه و ئامازه کردن به بیره وه ره ییه کانی خو، دلخوش نییه، واته ئازاری پی دهگات و دوو چاری دۆخیکی دهروونی له گرتیی و هه لچوون و په تکر دنه وه و نارازی بوون و نائارامی و شله ژان دهکات. ئییه له پریگه ی شیکردنه وه ی زمانه وانی دهروونی دهگه یینه ئه و تیگه یشتنه، که زمان وه کو ئه رک و راپه راندنی کرده یه ک دروستی دهکات.

من به و پییه ی نووسه رم بیرم بو ئه وه چوو، که بچم
سهردانی ئه سعه د برنوی شاعیر بکه م، چونکه ئه و

به‌پړوه‌به‌ری به‌شیکې ئاسایش بوو. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۶۲).

له‌م وه‌سفه‌دا په‌فتاریکې زه‌قی سیاسی ده‌بینریت، که که‌سایه‌تی کورد، دوگمایې و پیچه‌وانه‌یې و که‌سایه‌تی هه‌لگه‌پراوه‌ی ده‌ستکردنې نامۆ نیشان د‌دات، ئه‌مه‌ش په‌یوه‌سته به‌ سایکۆلۆجیای که‌سایه‌تی تاکی کورد. (به‌کورتی خودی سیاسی کوردی له‌جیاتی ئه‌وه‌ی پووبه‌ریک بو د‌رخستنې به‌های تازه له‌سه‌ر به‌هاو ده‌قه میژووویه‌کان بکاته‌وه و سیاسه‌ت زه‌مینیه‌ک بیت بو وه‌رچه‌رخانیکی عه‌قلی، دیسانه‌وه فاکته‌ره ناوه‌کی و د‌ره‌کییه‌کان دووچاری حاله‌تیک له‌ ناؤمییدی و پارایان کرد و ئه‌و خوده له‌نیوان چه‌ند ئاراسته‌یه‌کی جیاوازا راماره و ناتوانیت بو هیچیان هه‌نگاو بنیت). (محهمه‌د ته‌ها حوسین، ۲۰۱۵، ۶۳). واته که‌سایه‌تی (شاعیریک)، له‌ نیو که‌سایه‌تیه‌کی (ئاسایش و چه‌کدار) ئینجا ناوی (ئه‌سه‌د برنۆ) ریک ئه‌وه‌مان نیشان د‌دات، که‌ چۆن (نهرمونیاڼی و هاوسه‌نگی و ته‌بایی و وشه) ده‌گۆرپیت بو (توندوتیزی، تیكچوونی هاوسه‌نگی و د‌ورژمنکاری و رق و کوشتن و چه‌ک).

نووسه‌ر له‌م ده‌قه‌دا وینایه‌کی هه‌لگه‌پراوه‌ی واقیعی د‌ه‌روونی تیكچوونی شیرازه‌ی پیشه و به‌ره‌مه‌نیانی توندوتیزی و ئازاره.

زۆرىنەي خەلكەكە نەياندەويست ئازارى بدەن. (سابير رەشىد، ۲۰۱۹، ۶۸).

چيژ وەرگرتن لايەنئىكى دىكەي دەروونى مرۇقە، مرۇق چۆن دەتوانىت ھاوسەنگى و يەكسانى و دادپەرورەيى و بەزەيى و پيژگرتن و نەرمونىانى بەرھەم بەيئىت. (بەرەو چيژ رپۇيشتن و خۇدوورگرتن لەئازار تەواوى ھاوكيشەي ژيان ھاوسەنگ دەكاتەو). (مەمەد تەھا حوسين، ۲۰۱۵، ۸۱). كەواتە كاتىك مرۇق بەرەو بيركردنەو لەچيژ وەرگرتن دەچيىت، ئەوا پشت لەتونوتىژى دەكات، لەھەمان كاتدا كەسانىك ھەيە چيژ لە ئازاردانى خەلكى دىكە وەرەدەگريىت، چونكە خۇي نەخۇشە و بارى دەروونى تىكچووو و نائاسايىيە.

كەسوكارى ئەو پيژمەرگانەي لەشار مانەوە چەرمەسەرى و گوشارى دەروونى و ناخۇشىي زۆريان چەشت. (سابير رەشىد، ۲۰۱۹، ۶).

(شار) دەبيىت نيشانە و ھيما بيىت بو پشوودان و ئارامى، بەلام لەم دەقەدا شار بوته مايەي (چەرمەسەرىي دەروونى و ناخۇشىي)، چونكە ئىنتماي خەلك بو پيژمەرگە سەرچاويە بو ئەوئەي شار ئازارى ئەو كەسانە بدات، كە پەيوەندىيان بە پيژمەرگەو ھەيە. لەكردەووشدا

خانه‌وادهی پېشمه‌رگه هه‌میشه وه‌كو كوئيله و نيچيريك
وابوون، له‌به‌رده‌م گورگ و راوكه‌ره‌كاني حكومه‌ت.

ئيمه به‌ترس و توقينه‌وه دريژه‌مان به خويندني خومان
دا. (سابير ره‌شيد، ۲۰۱۹، ۷).

مروفت هه‌میشه له دل‌ه‌راوكي و ناسه‌قامگيري ده‌زيت، نه‌گه‌ر
تواناي چيژوه‌رگرتن و به‌ده‌سته‌هيناني مه‌به‌سته‌كاني
به‌ته‌واوي نه‌بيت. (تو هه‌میشه له‌حاله‌تي شله‌زان و ئازاردا
ده‌مينيته‌وه نه‌گه‌ر تاكو ئاستيكي باش هه‌ز و غه‌ريزه‌كان
تي‌ر نه‌كه‌يت). (مه‌مه‌د ته‌ها حوسين، ۲۰۱۵، ۱۴۱).
له‌پرووي ده‌روونيه‌وه قوتابيه‌كان، يان نه‌وه كه‌سه‌ي باسي
سه‌رده‌مي قوتابي بووني خوئي ده‌گيريته‌وه، هيشتا له‌به‌ر
(ترس و توقان) نه‌يتوانيوه له‌زه‌ت و چيژ له‌سه‌رده‌مي
خويندن وه‌رگريت، يان نه‌يتوانيوه وه‌كو منداليك
موماره‌سه‌ي ته‌مه‌ني ئاسايي خوئي بكات و چيژ له‌پرووي
ده‌رووني و ياري و هه‌لسوكه‌ت و به‌كارهيناني ياري و
به‌كارهيناني ره‌نگ و خويندن و .. تاد وه‌ربرگريت.

حكومه‌ت سندوقي مشكاني له‌مالان دابه‌ش ده‌كرد،
سندوقه‌كان قوفليكي لي ده‌درا، كونيكي تي‌دابوو بو مشكان
بچه‌ناوي و به‌ته‌له‌وه بن، خه‌لك له‌وه‌ش ده‌ترسان. (سابير
ره‌شيد، ۲۰۱۹، ۹).

بیرکردنه‌وه و کاردانه‌وه دوو دۆخی دەرروونی مرۆقه. ترس و ئازار لایه‌نیکی دیکه‌ی دەرروونی ئەو که‌سانه‌یه، که هه‌میشه له‌ژیر کۆنترۆل و چاودێری دوزمن دان. مرۆقی کورد گومانیکێ ترسناکی له‌هه‌موو کار و کرده‌وه‌یه‌کی حکوومه‌ت هه‌بووه، ئەم گومانه‌ش بۆ ره‌واندنه‌وه‌ی ترس و تۆقاندن نه‌بووه، به‌لکو له‌پرووی دەرروونییه‌وه ترس و تۆقانی پتر کردووه.

باسی کیشه و ئاریشه‌ی موچه‌یان ده‌کرد، ده‌یان چیرۆکی جو‌راوجۆر و ناخه‌ژینیان ده‌گی‌پرایه‌وه. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۱).

ئەو پۆژه به‌بێ تاقه‌تی له‌باخی شاردا هاتمه‌ ده‌ری، به‌دلیکی زۆر خه‌مباره‌وه ویستم پیاسه‌یه‌ک به‌ ده‌وری قه‌لاتدا بکه‌م. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۲).

لیبی بووه‌ته‌ گریی دەرروونی. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۶).

(بێ تاقه‌تی) و (دلیکی خه‌مبار) و (ویست) کۆدی دەرروونیان بۆ دهرخستنی ره‌فتار و شیوازی بیرکردنه‌وه‌ی مرۆقه. له‌ته‌ک ئەوه‌شدا (گریی دەرروونی) کۆده بۆ ئەوه‌ی پیشانی بدات، ئەو که‌سه دووچاری نه‌خۆشی دەرروونی بووه، پیاویستی به‌چاره‌سه‌ره. زمانه‌وانی دەرروونی به‌دوای دۆزینه‌وه و

دەستنیشانکردنى نەخۆشییە دەروونییەکان و چۆنیەتى چارەسەرکردنیان دەگەرێت.

۲-۱۷ ھەڵچوونی دەروونی (جوین)

(خۆ بچووکردنەو پانتاییەکی گەورەى لە سایکۆلۆژییەتى تاکەکانى ئیمەدا ھەیە... بەردەوام لەئازاردانى خۆمانین). (موحەمەد تەھا حوسین، ۲۰۱۵، ۱۴۱). واتە تاکی کوردی لەپرووی دەروونییەو بەھۆی خۆ بەبچووک زانیئەو، ھەمیشە توانای خۆدەربازکردن لەدەرد و نەخۆشییەکانى نیگەرانى و دەربازبوون لە کێشەکانى بەلاوہ ناوہ، ئەمەش بۆتە سەرچاوەیەکی خراپى چارەسەر.

مۆتەکەییەکی کوشندە بەربینگمانى دەگرت و ھەرگیز لە کۆلمان نە دەبووہوہ. (سابیر رەشید، ۲۰۱۹، ۷).

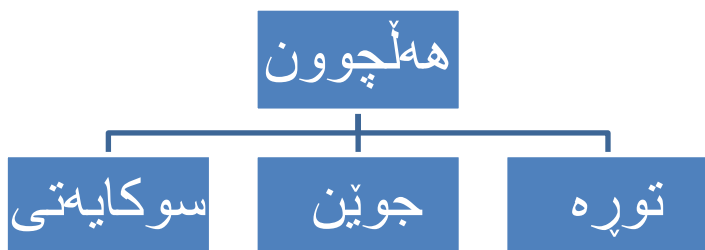
خەلک توورەیان دەکرد و گێچەئیان پێ دەکرد، بە جوین بەرسقى دەدانەوہ. ھەندیک لەو کەسانە پێیان دەوت: چاوساغ، چاوساغ.

ئەو لێیان دەپارایەوہ وازى لى بێنن، تا بە رییى خۆیدا بپرات، بەلام ئەوان وازیان لى نەدەھینا و ئەویش بە جوین وەلامى دەدانەوہ. (سابیر رەشید، ۲۰۱۹، ۱۳).

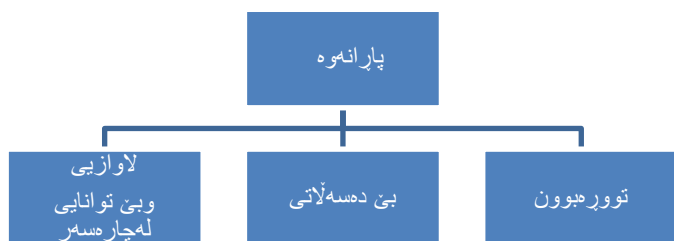
هه‌لچوون کارىگه‌رى نه‌رىنى له‌سه‌ر بىرکردنه‌وه لای مرۆف دروست ده‌کات (هه‌رچه‌نده رادی هه‌لچوونی تاک به‌هیزتر بىت پرۆسه مه‌عريفییه‌کانى تاک خاوتر ده‌بىتته‌وه و مېشک توانای لى‌کدانه‌وه‌ی لۆجىکى بۆ بارودۆخه‌کان لاوازتر ده‌بىت). (د.عزالدين احمد عزيز، ۲۰۲۰، ۷۲). واته له‌م ده‌قه‌دا بۆمان ساغ ده‌بىتته‌وه، که ئه‌وانه‌ی کار بۆ توورپه‌کردنى که‌سىک ده‌که‌ن، خۆيان به‌هۆى له‌ده‌ستدانى هىزى عه‌قل وه‌کو ده‌روون خراپىک، کار بۆ ورووژاندنى که‌سىکى دىکه ده‌که‌ن، ئه‌وى دىکه‌ش به‌هۆى له‌ده‌ستدانى لۆجىک له‌ژىر هه‌ژموونى کاردانه‌وه‌ی ده‌روونى، وه‌کو که‌سىکى لاواز له‌به‌رده‌م واقیعی گالته‌پىکردنه‌که ده‌رده‌که‌وېت.

ده‌کرىت هه‌ندىک له‌کۆده‌کانى ئه‌م باره‌ ده‌روونىیه ده‌روونىانه به‌م شىوه‌یه دابه‌ش بکه‌ين:

کۆده‌کانى هه‌لچوون یه‌کسانه به‌ توورپه و جوین و هه‌لچوون و سوکایه‌تى، ئینجا له‌هه‌مووشى کارىگه‌تر له‌ژىر هه‌ژموونى سادیانه‌ی زیان به‌خش به‌ره‌و خۆ دزینه‌وه له‌چاره‌سه‌ر ده‌چىت.

هه‌روه‌ها کۆده‌کانی پارانه‌وه یه‌کسانه به‌توره‌بوون و بی ده‌سه‌لاتی و لاوازی و گه‌پان به‌دوای چاره‌سه‌ر.

ده‌یگوت: بپۆن به‌نه‌فره‌تی خوا بن، بپۆن هه‌ی حیزی حیزان، بپۆن بزانی کێ له‌و کوردایه‌تییه‌ی خواردووه، ئه‌م سروودانه بو‌ئه‌وان بلیین، ئه‌وان ده‌زانن چۆن دایکی ئیوه بگین، بپۆن به‌وان بلیین بژی کورد و کوردستان، به‌لکو له

حزبەکانیان خۆتان ببهنه پيش، بهداخهوه ئيوه هيشتهکه فام ناکهن و تينهگهيشتون، کي خهباتي کردووه و کيش هاتووته سهر خواني ئاماده، برۆن ههه بهنهفرهت بن خۆتان و بهرپرسهکان، لهوهتهه من بير دهکهمهوه و فام دهکهم و لهم دونيايه تیدهگهه دز وگهندهل نهزانی وا بهد رهوشت و بهد رهفتار و سهگبام نهديوه، برۆن ههه بهر نهفرهت و غهزهبي خوا بکهون بو خۆتان و کار و کردهوهتان، ههه دواتان بپریت و پيرۆزتان بیت ئهم دز و گهندهلانه، ههر بو نهزان و کۆيلهه وهکو ئيوهش باشن، ههر له کهسانی وهکو ئيوه دهوهشینهوه. (سابير رهشيد، ۲۰۱۹، ۱۴).

(بیرکردنهوه لهخۆويستی و ههستکردن به گرنگی بوونی کهسانی تر لهدهوروبهر، واته ريز لهکهسهی بهرانبهه دهگریت، ههر کهسیک، که دهبيینیت و مامهلهه لهگهلا دهکات لهشتیک لهو باشتره بويه پيوسته ريزی لیگیریت). (د.عزالدين احمد عزيز، ۲۰۲۰، ۸۳).

ئیراده و بیرکردنهوه و بریار پهيوهسته بهباری دهروونی مرۆقهکان و چۆنيهتی ههلسوکهوتی دهروونیان. چهکه تايبهتهکانی ئیراده بریاره بی ئهملاو ئهولا و یهکلاکهرهوهکانی، که پهيوهستن به ناسینی چاکه و خراپهه، که دهروون مکوره لهسهه ئهوهه لهکارهکانیدا شوین پی ئهو بریارانه ههگریت، بهلام دهروونی لاواز ئهو

دەروونەییە، کە ئیرادەییان موکەر نییە شوینی بربارەکانی دەروون بکەوئیت، کەچی بەردەوام خۆی لەگەڵ هەنووکەییەکاندا ئازار دەدات. (رینی دیکارت، ۲۰۱۰، ۴۵).

لەمە بۆمان دەردەکەوئیت ئازارەکانی ئەو کەسە لەچییه وە سەرچاوەی گرتوو، لەم کاردانە وەدا بەشیوێهەکی بەردەوام خۆی ئازار دەدات. ئەو رقی لەپیشمەرگە نییە، بەلام رقی لەگەندەلی و حزبایەتی خراب و ئەو ئازارانەیه کە بەرھەمی ئایدیۆلۆجیای حزباندن.

کوۆدەکانی ئەم گوتانە ئەوەمان بوو دەردەخات کە:

کوئیلە = بە دز + گەندەلی + بەد رەوشت + بەد رەفتار + سەگباب.

کوۆدی فەرمان = بەئامۆژگاری و پینوینی + نەفرەت + غەزەبی خودا + کاروکرده وەتان + دواتان بپریت + پیروژتان بپت واتە (ئەو شتە خراپە با هەر بو ئیوہ بپت) هەمی بی ئاگایینە + دز + گەندەل + ئیوہ شایانی ئەوہن و لەئیوہ دەوہ شپتەوہ.

خەلکەکه زۆر پەستیان دەکرد. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۶).

(دوورکه وتنه وه له بیرکردنه وهی نه رینی له پڕیگهی دوورکه تنه وه له سه رچاوه کانیه وه ده بییت، واته تاک ههر چهند خۆی به دوور بگریت له هۆکاره بنه پره تیه کانی ژیان دره نگتر دوو چاری بی ئومیدی ده بییت. (د. عزالدين احمد عزیز، ۲۰۲۰، ۴۳). کهسی ئامازه بو کراره له دۆخیکی دهروونی خراپ دایه، ئومیدی چاره سهر و ده ربا زبوونی له و گالته پیکردن و فشاره دهروونیه لاوازه. (خەلکەکهش)، که سه رچاوهی ئازاری ئه و که سه ن، به پیداکری و موکریه وه درێژه به ئازاردانی دهروونی که سه کان ده دن.

هه ندیک جار چهند گه نجیکی بی ویزدان ده یانویست تووشی ده رد و کۆلی بکه ن و بیگریئن، بو ئه و مه به سه شه س قسه یان به قازی موحه مه د ده گوت). (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۶۸).

له گریاندا مرۆف کاریک له گه ل دهروونی خۆیدا ده کات. دهروونزانه کان له میژه وتویانه گریان سوودی له زیان زیاتره چ له پرووی دهروونیه وه چ له پرووی جه سه ته ییه وه، ههروه ها له پرووی کۆمه لایه تیه وه، له گریاندا به تالبوونه وه یه کی دهروونی ته واو له په ستانه دهروونی و دۆخی خه مئامیز و

ئازار بەخشەکان وەدی دەکریت. (محەمەد تەها حوسین، ٢٠١٥، ١٢٨-١٢٩).

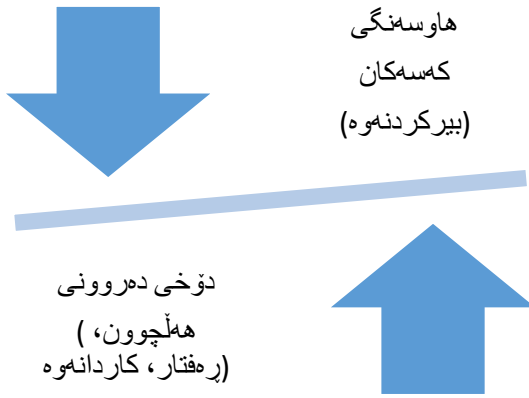
کردهی گریان لەم دەقەدا دوو پەيام و مەبەست، بیان دوو کۆدی جیاواز نیشان دەدات.

کۆدی ئازاردان و گریانندی کەسیکە، بۆ ئەوەیە مەبەستی گالەپیکردن و کات کوشتن و کەمکردنەوهی بەهای کەسەکە.

کۆدی دووهم: بەتالکردنەوهی ناخە لەو ئازارە دەروونیەییە هەیه.

لۆمەیان دەکرد، ئەویش بەو پەفتار و قسانە تیکدەچوو و توورە و تەوسن دەبوو. (سابیر رەشید، ٢٠١٩، ٦٨).

(کەسی هاوسەنگ) بریتییە لەو کارکەتەرە توانای کۆنترۆلی باری دەروونی و هەلچوون و کاردانەوهی دەروونی هەیه، واتە دەتوانیت ئەرینی بیت و خۆی بەشیۆهیهکی گونجاو بگونجینیت. واتە ئەم دۆخە دەروونیە لای تاک بریتییە لە (توانای کۆنترۆلکردنی تورەیی و چارەسەرکردنی کیشەکانی هەیه بە توندوتیزی). (د.عزالدين احمد عزيز، ٢٠٢٠، ٨٢).

ده‌کریت بلیین هه‌ر کاتییک ده‌سه‌لاتی شه‌قام، ده‌سه‌لاتی کۆمه‌لایه‌تی و ده‌سه‌لاتی دەرروونی خودیی که‌وته ده‌ست که‌سانیکی تو‌ره، یان لاواز له‌ عه‌قل و خو کۆنترۆلکه‌ر، ئاژاوه و کاردانه‌وه‌ی نه‌رینی توندوتیژانه به‌ره‌م دیت. که‌سانیک دوور له‌ عه‌قل ده‌یان‌ه‌ویت جله‌وی تو‌ره‌یی و هه‌لچوونی ئه‌و که‌سه له‌ده‌ست بچیت. (وه‌زیفه‌ی ئه‌و قودره‌تمه‌ندانیه، که ده‌سه‌لات ده‌گرنه ده‌سه‌ت له‌مه‌ترسی که‌سه تو‌وره و هه‌لچوو‌ه‌کان بمانپاریژن). (موحه‌مه‌د ته‌ها حوسین، ۲۰۱۲، ۱۴۵).

لی‌ره‌دا کۆدی ده‌سه‌لاتی هه‌لچوون وابه‌سته‌یه به‌و که‌سانه‌ی سوودیان له‌ئازادی سه‌قام وه‌رگرتوو‌ه و ئازاری که‌سیکی

نابینا ددهن، چيژ لهو دهسه لاته بي سانسوره وهرده گرن. بويه دهسه لاتيك دهبيت سنور بؤ دهسه لاتى هه لچوون و توورپيى دابنييت. پاراستنى (كويره) په يوهسته به سيسته مى بيركردنه وه و هه لچوون و توورپييه وه.

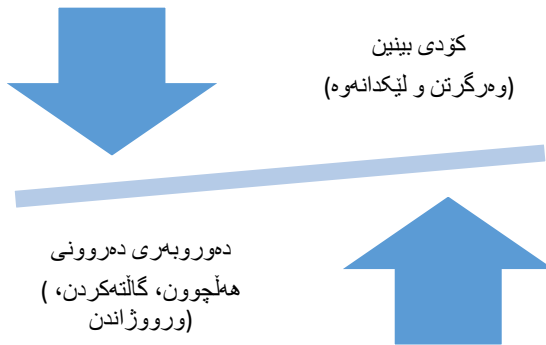
كويره به وشه ي چاوساغ زور قه لس ده بوو، جويني ددها وه كو ئه وه ي ناراسته وخو پيى بلين تو درؤ ده كه ييت و چاوه كانت ساغن و كوئر نيت، ياخو وهك ئه وه ي پيى بلين تو نواندن ده كه ييت و به ئه نقه ست خوت كوئر كردوه تاوه كو سوخي خه لك بوخوت كيش بكه ييت. (سابير ره شيد، ۲۰۱۹، ۱۶۹).

كوڊى جوين = قه لس بوون، كاردانه وه، هه لچوون، له ده ستداني كوئترؤل، درؤ، نواندن، سوز، ئه نقه ست، دهر، ناخ. كرده ي به زاندى سنوورى ئاسايى و سروشتى په يوه نديكردن و گهياندى مه به ست.

كوڊى ئه م دوخه ده روونيه له به كارهيئاني ژماره يه ك وشه و ده سته واژه ي وه كو (قه لس، جوين، ناراسته وخو، تاوانباركردن به درؤ و نواندن، فريودان، خو كو يوئركردن به ئه نقه ست و فيلكردن له خه لك و فريودان ... تاد). ئه وه مان بو شى ده كاته وه ئه و كه سه له ژيئر فشاريكي ده روونى توندى ده روره ره كه ي نابهرپرس و بي سيسته م بووه، كه سيك بووه، كو مه لگايه كي بي ره حمى كو مه لايه تي ئازارى ددهن،

ئەویش تەنیا شتتیک وەکو کاردانەوێ دەروونی ئەنجامی دابییت، بریتییه لە کۆدی (جوین) بو ئەوێ (وەلامدانەوێ بەقسە و بەکارهێنانی وشە، خو بەتالکردنەوێ لەبەرانبەر رق و کاردانەوێ خەلک) بەکاربهێنیت.

چاو فراوانترین ئاسۆی لەوەرگرتنی پێدراو، یان وروژاینەرەکانی دەور و بەر هەیه و لەکردە پەبیردندا چاو پۆلی ژمارە یەک دەبینیت و ئەو هەستەوەرە وردترین و راستترین وینەکانی حەقیقەت دەگوازیتهوێ. (محەمەد تەها حوسین، ۲۰۱۵، ۱۱۱).

به لئی کوّدی بینین و گالتته کردنی خه لک به (کویره) و بانگ کردنی به (چاوساغ) په یوه نندی به هه لگیرانه وهی ئه و حه قیقه ت و هییز و هه سته گرنگه وه هه یه، که ئه و که سه له ده سته داوه. له کاتیکدا له ده سته دانی ئه م هه سته یه که مه، له ئه نجامی پیشمه رگایه تی بووه، نه ک کرده یه کی دیکه، بویه (کویره) وه کو کاره کته ریکی قوربانی به ده ست ئازاریکی توندی دهروونی (خه باتی پیشمه رگایه تی، قوربانیه کانی نیو خیزانه که ی، هه لسوکه تی خرابی شه قام و کومه لگا) ده نالینیت.

۲-۱۸ ئاسوودهیی دهروونی (پیشوازی)

یه کیک له کوّده دهروونیه کانی نیو دهق، یان خودی دهق و ئه و دهو روبه ره ی دهقه که ی تییدا به ره م دیت و به کار دیت، بریتیه له شیوازیی ئاسوودهیی، به واتایه کی دیکه چونیته تی پیشوازی له و (مه به ست و په یام و گوتاره) ی له ده قدا به ره م دیت.

(هه لچوونی خواست یه کیکه خرۆشانیکه له دهرووندا، هوکاره کانی ئه و روچانه ن، که دهروون ئاماده ده که ن تاکو له ئاینده دا داوی ئه و شتانه بکات، که پییوایه بوّی گونجاوه. (رینئی دیکارت، ۲۰۱۰، ۷۰).

لهمهش پتر مروّف بوّ پيشوازی لهههر شتتیک، که دژی دهکریّت، یان خووی دهیکات، پهیوهسته به چیژ وهگرتن، چیژ لهو شتانهی دهبنه پالنه‌ر بوّ ورووژاندن و شلهژانی دهروونی و نائارامی و کاردانهوه و پيشوازیکردن و ره‌نکردنهوه. (مروّف وهکو بوونیکی بایولورژیش ههمیشه لهژیر پهستان و گوشاری ئه‌و حهزه غه‌ریزبانیه، که تاوی ده‌دن بوّ ئه‌وهی لهو نائارامیی و شلهژانهی تاو ناو تاویک تووشیان ده‌بیّت‌ر‌زگاری که‌ن). (محهمه‌د ته‌ها حوسین، ۲۰۱۵، ۸۳).

کوودی پيشوازیکردن له دوّخی ئاسووده‌یی جیاوازه لهو دوّخی به‌زور و له‌ژیر فشاری دهروونی ترسناک، یان بیّ ئاره‌زووی به‌سهردا سه‌پینراو ئه‌نجام ده‌دریّت. له‌یه‌که‌میان وه‌رگر ئاسووده ده‌بیّت، چونکه خووی به‌ره‌زامه‌ندی و دلخوشییه‌وه پيشوازی لیّ ده‌کات. له‌دوّخی دووه‌مدا نی‌ره‌ر، لایه‌نه‌ی سه‌پینه‌ر که ده‌یه‌ویّت موماره‌سه‌ی خواست و ویستی خودی خووی بکات، پيشوازی له‌ههر سه‌پاندنیک ده‌کات، هه‌تا وه‌رگر و به‌رانبه‌ره‌که‌ی به‌دل‌یشی نه‌بیّت.

له‌ده‌قی (کویره‌ی چاوساغ)دا دوو کوودی پيشوازیکردن هه‌یه، به‌سهردا سه‌پینراو، به‌سهردا سه‌پینه‌ر.

برپکی پچوو، چند گنجیک به دویدا دهپوشتن و سروودی (ئهی رهقیب) یان بو دهوت. لهملاره چند گنجیکی دیکه هاوریان دهکرد: بزنی کورد و کوردستان.

ئویش بهم دروشمانه تووره دهوو، بویه به هاواراوه وهلامی دهدانهوه.

کودی پیشوازی دوو جووره، پیشوازییهکی ئهرینی و پیشوازییهکی نهڕینی. گونجاو و نهگونجاو. وهکو لهسه رهوه ئاماره مان پیکرد، دهکریت ناوی جیاوا جیاواز لهم جووره پیشوازیانه بهپیی دهرووبهری دهروونی کهسهکان بنریت.

(گۆرینی ژینگهی دهرووبه رواته دوورکه وتنهوه لههه موو ئه وهکارانهی دهبنه هووی بی ئومیدی تاک، لهوانه کهسه رهشبینهکان و کهسانی روخینهر). (د.عزالدين احمد عزيز، ۲۰۲۰، ۵۶). به واتایهکی دیکه دا کهسانی رووخینه ر دهبنه هیزیکی سهپینه ر، بی ئه وهی هیچ ماوه و دهرفه تیک بو وهرگر دروست بکه ن، تاکو به پیی ئاره زوو، یان له ئه نجامی به کارهینانی عه قل و له دوخیکی دهروونی ئارامدا بریار له سه ر چۆنیه تی و جووری پیشوازیی کردنه بدات.

دهتوانم بلیم، خودی نووسه ر هه رچه نده دهیه ویت دهسه لاتیکی کراوه به خوینه ر و هه تا کاره کته ره کانیشی له نیو دهقه که بدات، چون پیشوازی له بیروکهی دهقه که و

رووداوه بهر هه مهینراوه کهى خودى نووسهر (سابیر رهشید) بدهن، ئه مهش په یوه سته به نهرمونىانى و کرانه وه و پیدانى هیز و دهسه لاتی بیرکردنه وه به وانى دیکه، به لام نابیت له بیر بکهین له هه ندیک شویندا (سه پاندن) یش هه یه. له کرده ودا رووداوه کانى ده وروبه رى (کویره) هه رچه نده له واقع و که تواریشدا هه بیت، به لام په یوه ندىیان به ویناکردن و خه یالى نووسهر وه هه یه.

گوپی له و وشانه ده بیت ئه و پیى قه لس ده بیت و هه لده چى و ئاگای له خوى نامینیت، هه ر چى دیته سه ر زارى نایگیریته وه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۷).

تیوری دهروونى (هاوسۆزى هه لچوونى Emotional Empathy) بریتیه له توانای تاک بو هاوبه شى هه ست و سۆزه کانى له گه ل که سانى تر، واته تاک هاوبه شى خو ش و ناخوشه کانى که سانى تر ده بیت و که سانى تریش هاوبه شى بارودوخه هه لچوونیه کانى خوى ده کات. (د. عزالدین احمد عزیز، ۲۰۲۰، ۱۲۴). له بواریکی دیکه باسه بیری کو دى ئازار و هه لچوون و کاردانه وه له پرووى دهروونى بکهین. (ئه براهام مازلو) ده لیت: سیکس و هه ستکردن به ئه من و ئارامى له پيوستیه بنچینه ییه کائن و هه ر کاتیک جهسته مان هه ستى به که موکورتى له و لایه نانه کرد ئه و جوړیک له

نآزار پرومان تی دهکات و دهشله ژییین هەر ئەم شله ژانهش جووله مان لا دروست دهکات). (محهمه د تهها حوسین، ۲۰۱۵، ۸۵).

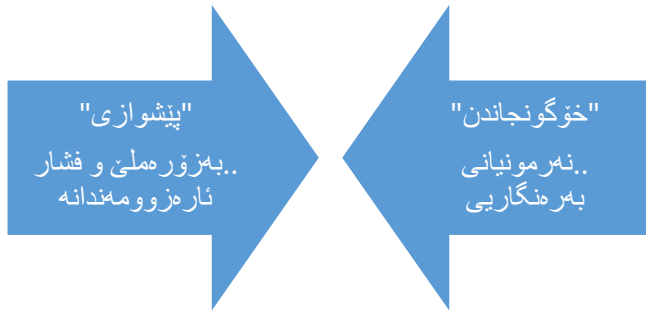
دوای بنووسم تا په زامه ندی لیژنه ی هه لسه نگاندن به دهست بئیم و هەر خۆم براوه ی خهلاتی به کهم بم. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۳۱).

په زامه ندی کرده ی (پرازیکن و پرواپیه ییان و پیشکه شکردنی به لگه و خوئاماده کردن و بیرکردنه وهیه کی وردی پیویسته) ئەمانه ش هەر هه موویان پیشه کییه کی دهروونیان ههیه. ئەم دۆخه پیشوازییه کی ئاره زوومه ندانه یه، له لایه ن خودی وهرگر و خاوه نی دهق و نووسه ر ده رپراوه.

ئەو مه رجانه هه موو بو من ئاسایین، چونکه خۆم به کو مپیۆته ر تایپی ده کهم، ده توانم به سیدی و له سه ر کاغه زیش بیانده می، لی تاکه کیشه ی من، بیرۆکه ی پرۆمانه که یه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۵). له م ده ربرپنه دا هه رچه نده ده قنوو س پیویستی به که رهسته و زه مینه و توانا و بیرۆکه و شیوازی نووسین ده بیته، به لام له دۆخیکی گونجاو دایه بو پیشوازیی کردن له بیرۆکه ی نووسینی پرۆمانه که.

هەردوو مامیشم وەك زۆرىنەى ئەو خەلكە بە خەمبارىيەو گەرانەو. (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۸). لىرەدا پىشوازيەكى سەپىنراو، ئەم دۆخەيان بەدل نەبوو، بەلام بەناچارىي و لەژىر فشار و لەدۆخى تىكشكان و نەگونجاودا پىشوازييان لە بىرۆكەى (گەرانەو) دەكەن. با تەنيا چركەيەك بىر لەدەروون و هەلچوون و كىشە و گرافتەكانى نىو ساتەوختى (تىكشكان، گەرانەوى نابەدل و نىسكۆى شوپش و ئاوارەبوون و سەرگەردانى و تەسلىم بوون بەدوژمن) بەكەينەو.

لەم بوارەدا پىشوازيەكى نابەدل، گونجانىكى بەزۆرەملى و لەژىر فشار و تىكشكان سەرچاوە دەگرىت، ئەم خۆگونجانە دەروونىيە، بارىكى دەروونى خراپ بەرەم دىنيت. لەهەمان كاتدا بارىكى دەروونى گونجاو بۆ هيز و دەسەلاتى خۆسەپىنەر (دوژمن) بەدى دەهينيت، بى ئەوئەم لەم دەقەدا هيج ئامازەيەك بۆ بارى دەروونى دوژمن لەم دۆخە كرابىت، بەلام هەر نەگونجانىكى وەرگر، دەبىتە گونجان لای سەپىنەرەكە.

بہدوایدا رپویشتم تا بزانم دەچیته کوئ و چۆن دەژی و نھینی ئەو جنیودانہ و پەرچەکرداری بو کوردایەتی چییە؟ (سابیر رەشید، ۲۰۱۹، ۱۴).

کوۆدی کاردانەوہ پەییوەندی بەپیشوازیی و تیگەبیشتن و لیکدانەوہ ھەییە.

(خوگونجانندی دەروونی یاخود نەرمونیانی بەواتای توانای تاک بەکاردییت بو خوگونجاندن، یان بەرنگاربوونەوہی پالەپەستۆ دەروونییەکان، یان مامەلەکردن لەگەڵ ئاستەنگەکانی ژیان. توانای تاک بەشیوہیەکی پۆزتیف بەرہنگاری رووداوہ ناخۆش و ھیڈمەیی دەروونی و پالەپەستۆ دەروونییەکان ببیتەوہ، وەکو کیشەیی خیزانی و

پالەپەستۆی کار، کیشە کۆمەلایەتیەکان. (د. عزالدین احمد عزیز، ۲۰۲۰، ۱۱۷).

هەستی خوینەر بەلای خۆمدا رابکیشم و برۆای پیئ بهینم. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۸).

کۆدی نەرمی نواندن و برۆاپیھینان و خۆگونجان دەگریتهوه، چونکه کاتیکی ئەو دەیهوویت خوینەر بەلای خۆیدا رابکیشیت، لەرۆوی دەروونییهوه بهواتای خۆگونجانن و نەرمی نواندن و گەرآن بەدوای شیاو بوون دەگەرپیت، ئەمەش دەچیتە چوارچێوهی (پەیهندی نەرینی ئەمەش توانای دروستی پەیهندیکردنی بههیز لهگەڵ کەسانی دەرووبەری خۆی دەگریتهوه. (د. عزالدین احمد عزیز، ۲۰۲۰، ۱۲۰).

هەر کاتیکی دلێشی خۆشبووایه، لاوکی بۆ دەگوتن. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۳۴).

کۆدی دلخۆشی، هیچ کاتیکی مەسەلەیهکی یهکلاکراوه و بنەرەتی نییه، مرۆف بەهۆی باری دەروونی ئاساییه له کاتیکی دلخۆش و لهکاتیکی دیکەدا دلگیر و دلتهنگ بیت. واته کردهوه و رهفتار و ههلسوکهوتی دەرووبەر ئەم دۆخه دروست دهکەن. ئەگەر پیمان وابیت چاکە ئیستا دلخۆشی له دەرووماندا دەرووژینیت، هەرۆک ئەوهی خراپه

دلتهنگمان دهکات، ئهوهش کاتیک وای بو دهچین ئه
چاکهیه، یان ئه و خرابهیه تاییهتن بهئیمه. (دینئ
دیکاریت، ۲۰۱۰، ۵۵).

بهرپزه ناوی قازی محمه‌دیان دههینا، په‌سنی خه‌لکی
ئهم شاره‌ش وابوو، هه‌رده‌م ناودار و سه‌رکرده دل‌سۆزه‌کانی
کور‌دیان لا به‌رز و خوشه‌ویست و به‌رپز بوو. (سابیر ره‌شید،
۲۰۱۹، ۳۶-۳۵).

کو‌دی (ناودار و دل‌سۆز) شایسته‌ی (رپزگرتن و به‌رزیی و
خوشه‌ویستییه)، واته له‌رووی ده‌روونییه‌وه هه‌ر کاتیک
که‌سیکی ناودار ده‌بینریت، یه‌کسه‌ر له‌رووی ده‌روونییه‌وه
بی ئه‌وه‌ی هیچ به‌رزه‌وه‌ندی و کار‌دانه‌وه‌یه‌کی که‌سی
هه‌بی‌ت، مرۆف فکری بو بایه‌خ پیدان و رپز و پیشاندانی
خوشه‌ویستی و پاراستنی به‌های که‌سه‌که ده‌چیت.

ئهمه کرده‌یه‌که په‌یوه‌ندی به‌ده‌روونی که‌سه‌که و خودی
ده‌روونی ئه‌و که‌سه‌شه‌وه هه‌یه، که ده‌یه‌ویت خوشه‌ویستی و
رپز پیشان بدات. واته کرده‌که له‌بنه‌ره‌تدا پشت به‌کو‌دیکی
ده‌روونی زمان و چۆنیه‌تی به‌کاره‌ینانی زمانه‌که
ده‌به‌ستیت.

پهسنى كۆدىكە بۇ پيشاندانى كردهى (پيشوازىيەكى ئەرپىنى
لهفكره و كار و بابەت و مەبەستىك)، (رېزگرتن و هاندان و
پالپشتى و لايەنگىرى و پشتراستكردنەوهى) تىدايه.

دليان نەدەشكاند. (سابير رهشيد، ۲۰۱۹، ۳۵).

لهرووى واتاييهوه دل گۆشته و ناشكىت، چونكه شكان بۇ دار
و شوشه و ئاسنە، ههروهها واتايهكى مەعنەويش دەدات، كه
پيچەوانەى سەرکەوتنە، بەلام دل نەشكاندن، واتە
(دلنەوايى و بەلاوهنانى فشار و پارىكردنى دەروونى و
رېزگرتن و بايهخ دانە بەكەسېك، كه دلى ناسكە و لهرووى
دەروونىيەوه خاوهنى كەسايەتتیهكه پيويستى بەبەزەيى
بەرانبەرەكهى دەپت).

**# لهوولامى پرسىارىكدا مام سيامەند دەلپت: ئەم دوو
پرسىاره دوو چىرۆكن، ئەگەر كاتى گوئ هەلخستنت هەيه،
وهك دوو چىرۆك بۆت دەگىرمەوه و پپت دەلپم.**

منيش بەخۆشحالپيهوه وهلاميم دايهوه و گوتم. (سابير
رهشيد، ۲۰۱۹، ۳۹).

پيشوازىيەكى دەروونى له دوو پرسىار دەكرپت. پرسىارهكه
داواى زانىارى لهگوئگرەكهى دەكات، واتە قسەكەر لهپرېگەى
ئەنجامدانى كردهى پرسىار دەيهويپت ئەو زانىارى و

شَتانە بە دەست بەھێنیت، کە دەبیتە مایە
دەولەمەندکردنی ئەو بابەتە دەیهویت ئامازە یی بکات.

مەبەست لە پرسیارکردن دەستخستنی زانیارییە. لە پستە ی پرسیار گۆیگر بە سەرچاوە ی زانیاری دادەنریت، چونکە قسە کەر زانیاری لانییە، بە لکو دەیهویت بە هوی پرسیارکردنە و ئەو زانیارییانە بە دەست بێنیت. لە زمانی کوردیدا چەند جوړیک لە پستە ی پرسیارمان هەیه لەوانە هەلبژاردن، کلکە، بە لام بلاوترینیان پرسیاری گشتی و پرسیاری تاییەتیە. (د. ساجیدە عەبدوللا فەرهادی، ۲۰۱۳، ۴۸).

قسە کەر/نووسەر خو شحاله و وه لامي گۆیگرە کە ی دەداتە وە، چونکە گۆیگر لە پرسیاری یە کە مەدا ئامادە یە وە لامي پێویستی قسە کەر دەداتە وە. واتە پێشوازییە کە دلخۆشکەر لە لایەن هەردوو لایە هەیه.

خەلات و شاناز دەستخۆشییان لیکرد. من و مام
سیامەندیش دلخۆش بووین، کە بە هەموومان توانیمان
پیاویک بێنینه سەر ریگە یە کە راست. (سابیر رەشید،
۲۰۱۹، ۶۲).

لە کۆدی پێشوازییدا جوړیکی دیکە ی تیگە یشتن و لیکدانە وە
بو چۆنیەتی گە یشتنە مەبەستی مەبەستە کە هەیه، ئەویش

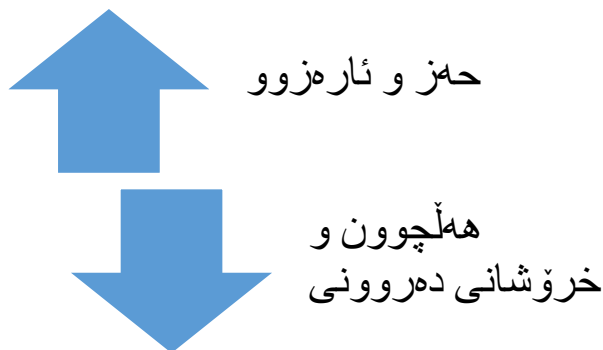
کۆدی ره وانیه له بلا و کردنه وه و گه یاندنی مه به سته که .
پسپۆرانی ئەم بواره وای داده نین که ورده کاریکردن بریتیه
له ریگای پلاندانه وه ئەویش به دانانی ئاماژه ی
سه رکه و توانه بو تیگه یشتن و به لوژیکردنی زانیارییه کان .
(ئاقیستا که مال مه محمود، ۲۰۱۲، ۱۵۲).

به سه رنجدان له م ده برینه ی له نیو رۆمانه که دا هاتوه ،
پیشوازیی به واتای سه رکه وتن و گه یاندنی زانیاری دروست
به خوینەر و هه روه ها گه یاندنی زانیاری له نیو ده قه که به
(سه ربه ست)، که داوای هاوکاری له (مام سیامه ند و سابیر
ره شهید) ده کات . واته پرۆسه ی ئاماژه به سه رکه وتن ،
په یوه ندی به کۆدی پیشوازیی و پشتراستکردنه وه ی
زانیارییه کان و نیه ت و خواسته کانه وه هه یه . له کرده ودا
هه والی سه رکه وتن و کۆتایی هینان به بیروکه ی کوشتنی
خوشکی سه ربه ست له لایه ن سه ربه ستمان پی راده گه یینیت .

۱۹-۲ چهز و ئاره زوو

ئیمه چوّن چهز و ئاره زوو ده روونی و فکری و
کۆمه لایه تییه کانم ده رده برین، واته پیوسیتمان به شیوازیکی
تایبه ت ده بییت، ئەم شیوازه په یوه ندی به کۆدی زمان

دەببیت، ئەم کۆدەش لای ھەندیک بۆ دامرکاندەنەوہی ھەز و ئارەزووکانە، لای ھەندیکی دیکەش ھەلچوون و خرۆشانە.

(ھەلچوونی خواست خرۆشانیکە لەدەرووندا، ھۆکارەکە ی ئەو پۆخانەن، کە دەروون ئامادە دەکەن تاکو لە ئایندەدا داوای ئەو شتە بکات، کە پێی وایە بۆی گونجاون). (رینی دیکارت، ۲۰۱۰، ۷۰). ھەر کاتیک ھەزەکانمان وەکو خواست و ھەز خرۆشانە تیدابوو، ئەو دەببیت بزانی فکەر و ھۆش و میشک، کار دەکات کەسەکە لەپرووی دەروونی و لەناوہویدا ئامادە دەببیت، بۆ راپەراندنی ھەز و ئارەزوو و خواستەکانی. با دیقەت لەم قسانە ی رۆماننوس بدەین، کە دەببیت:

حەز دەكەم پۆمانیک بنووسم شایانی ئەووە بیّت، خەلاتی
فیستقالهکە ی بی ببه مه وه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۴).

(خودی لاگیریی درهنگوهخت، ویستی خه لک پروون دهکاتهوه،
کاتییک وه لآمی پرسیار، یا چاره سهری گرفته که یان پی
ده لیت، ده لین "من ده مزانی". (نیک لاند، ۲۰۱۶، ۱۳۴).
له پرووی ده روونییه وه نووسهر، له کرده وه دا مه بهستی
(خه لات و بردنه وه) نییه، به لکو له بنه پرتدا کار ده کات
بابه تییک هه لبرتییت، لایه نگیریی ده روونی پرووداوییک و
به سه رهاتییک ده کات. به جوړیک نووسهر به ناراسته وخۆ
دهیه ویّت بلیت "من ده زانم و توانای ئەو کاره م ههیه و
خواست و ئاره زووی نووسینی پۆمانیکم له میشک و ده رووندا"
ههیه.

ئەویش تۆزیک سهری خووی بادا و ئاخیکی قوولی هه لکیشا
و به م ئاوايه به رسقی دامه وه: نه خیر نه گه پامه وه، ئیدی بی
هیوا بووم له ژیان. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۴۲).

برپاردان یه کیکه له بنه ماکانی ئهرک له زماندا، په یوه ندی
به شیکردنه وه ی زمانه وان ی ده روونی ههیه، یان په یوه ندی
به هزر و زمانه وه ههیه، ئەوانه ی برپار ده دن، له نیو
میشک و هزراندان بیریکی پیشوه خته ئاماده ده کهن،
ههشیانه زمان پیش کارهکانی بیر و لیكدانه وه ده خات و
زوو برپاره که وه کو کاردانه وه و وه لآمی ده سته جی و

گەرماو گهرم ئه نجام ده دات. زۆر بريار ته نيا له سه ر
بنه ماي ئه گه ريبى داده وه ريبى نادرين، چونكه به شيكه له
برياره كان و له ژير كاريگه ريبى پيداويستى و ئاره زووه كانه وه
ده دريت. (نيك لاند، ۲۰۱۶، ۱۳۷).

به نه گه رانه وه كرده ي بريارداني راپه راندوه، چونكه
گه يشتوته قه ناعه ت و له پرووى ده روونيبه وه بئ هيو بووه.
كوڊى بيركردنه وه له م گوتنه دا برينيبه له كوڊيكى ده روونى،
كه خوئى له (بئ هيوابوون) و (نه گه رانه وه) ده نوينيت،
له كاتيكدا ئه و له رپيگه ي گه رانه وه بو تيگه يشتن له (بئ
هيوايى) بريار دادات.

له پرووى ده روونيبه وه قسه كهر نه چوته نيو دريژدادرى و
هيچ زانياريبه كى ده رباره ي هوكار و چوئيه تى و كات و
شوين و كاردنه وه و ههسته ده روونيبه كانى (بئ هيوابوون
له ژيان) ي پيشان نه داوه، به لام خوئنه ر و وه رگر له وه
ده گهن، هوكاريك، يان ده بيت چه ند هوكاريك بو گه يشتن
به و قه ناعه ته ده روونيبه له ئارادا بيت.

من هه ز ده كه م بچه بنج و بنه وانيبه وه، ئه ويش، كه
سه رم لئى سوپماوه و ده مه وئيت بيزانم و بوم پروون بيته وه.
(سابير ره شيد، ۲۰۱۹، ۱۷).

ئەم بېرىرادانە پەيۋەندى بە (بنەماكانى تىۋرى بەھرى زەينىيەۋە) ھەيە. (نىك لاند، ۲۰۱۶، ۱۳۷). ئەو لەسەر بنەماى (ھەز و ئارەزوو)، كە پەيۋەندىيەكى پتەۋى بەدەرۋونى كەسە بېرىار بەدەستەكەۋە ھەيە، ئەنجام دەدرىت. لەدۆخى (سەر سوپمان) داىە، بەلام ئامانجى بەدەستەينانى (زانىنە)، مەعريفەيە. كاتىك ۋەكو خوينەر و ۋەرگىر بىر لەقسەكانى ئەو قسەكەرە دەكەينەۋە ۋىنەيەكى دەروونى كەسەيكمەن بۆ دەردەكەۋىت، كە (كارتيكرۋە و كارتيكرنەكەش كاردانەۋەيەكى سەرسۋرھينەرى) دروستكردۋە.

كۆدى سەرسۋرمان لە زماندا كۆدىكى دەروونىيە، ئەو كەسە لەئەنجامى كارتىكرندا كاردانەۋەيەكى دەروونى و ھەستەكى لا دروست دەبىت، ئەم كاردانەۋەيە سەرچاۋەى لە (ھەز و ئارەزوۋى) پىداگرييەۋە دەست پى دەكات لەپىنا و گەيشتن بە سەرچاۋەى (زانيارىيەكان و دۆزىنەۋەى) ھۆكار و گرفت و كىشەكان دەربارەى ئەو بابەتەى ۋەكو تەۋەرى نىو قسەكردنەكان ئامازەى پىكرۋە، يان بەشىۋەيەكى ناراستەۋخۆ بىرى لىكراوتەۋە.

بۆيە نابىت ھەروا بە سادەيى رۋوداۋەكان و چىرۆكەكانى ناو رۆمانەكە بگىرپمەۋە، بگرە پىۋىستە بە تەكنىكىكى زۆر ھونەركارىيەنەى ناۋازە و بەرز و بالا بتوانم ئەو پىاۋە

کویره بکهه، به پالهلوانی سه ره کیی رومانه کهه م.. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۳۰-۳۱).

من و خه لات به ته ماشا کردنی دۆخی دهروونی و زۆر دالغه لیدان و پک لیبوونه وه له پیاو و ترسان له میرد کردن، ئهوانه هه موو به لیكدانه وهی خو مان ئه م چیرۆکه مان بو شاناز دانا و پژیی تیده چیت که وه ها بییت. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۵۴).

کۆدی خواستی لای نووسهر، مه رج نییه هه مان کۆد بییت لای خوینهر و وه رگر، گوتاری دهروونی، مه رج نییه هه مان ئه نجامی گوتاری زانستی و ئابووری و کۆمه لایه تی و پهروه دهیی به دهسته وه بدات. واته شیوازی بیرکردنه وه و چاره سه هری کیشه کان لای نووسهر و نیهره، هه مان چاره سه هری و لیكدانه وه و به ره مه یئانه وهی گوتاری دهقه که نابییت، که خوینهر و وه رگر بییری لی ده که نه وه.

دهروونی هه زه دهروونیکی خواستراوه، یان خواستن و لیكدانه وه یه، یان فه زکردنی بیروباوه ر و شتی که به سه ر به رانه ره که دا ده سه پیئرییت. هه ر کاتی که (دهروون شتیکی دیاریکراوی دهوییت، ئه وه جهسته به گشتی له حاله تی ئاسایی زیاتر چالاک و ئاماده باشی ده بییت بو جووله). (ریینی دیکاریت، ۲۰۱۰، ۸۷).

لهم دهقه‌دا نووسهر به‌پراشكاوى بارى دهروونى خوئى
دهرپرپوه، كه بيركدنه‌وهيه له‌نووسينى پړومانىك، به‌لام چؤن
پړومانىك؟ له بهشى دووه‌مدا پڼويستى به به‌كارخستنى
ميشك و ته‌كنيكي نووسين و جهسته‌ى نووسين و هه‌روه‌ها
به‌كارهينانى وه‌زه و توانستى تايبه‌تى خوئى هه‌يه.

له‌هه‌مان كاتدا له‌پيناو دروستكردنى پروداويك (شاناز
له‌دوخيكداد و هسف ده‌كات، كه دوخيكي گوشه‌گيركراوى
دهروونى سه‌ركوتكراوى قوربانى دهستى كومهلگا و سيكس و
پياوه).

واته ده‌قنووس (سابير ره‌شيد) له‌پيناو دروستكردنى
پروداويكي سه‌رنج‌پراکش، سيكس و ئافره‌تى وه‌كو باب‌ه‌تتيكى
دهروونى، وه‌كو كوډيكي سيكسى كاريگه‌ر له‌پيناو نمايشى
(خواستى نووسه‌رانه‌ى له‌نيو ده‌قه‌كه‌دا) به‌كارهيناووه.
له‌كرده‌وه‌دا كوډى كويله‌بوون و به‌كارهينانى سيكس و
قوربانى و ئازاره‌كانى ئافره‌ت به‌رجه‌سته‌كراوه، چونكه
(له‌م هاوكيشه‌يه‌دا ئه‌وه مي‌يه هه‌رگيز هه‌ست به
مولكداريتى بو خودى خوئى ناكات و پيويويه ئه‌و شتيكه
له‌پال شته‌كانى تر و هى كه‌سانى تره و هه‌ر ئه‌وانيش
ده‌توانن سه‌ودا و مامه‌له‌ى پيوه‌بكه‌ن). (محهمه‌د ته‌ها
حوسين، ۲۰۱۵، ۱۰۲).

رقلیبووننه وه له پیاو به ره می (چه وسانه وه، باوکسالاری،
ئازاری ئافرهت به دهست پیاو، زورلیکردن و دهستدریژی و
پیکهاتهی دهروونی که سه که و دهروبه ره). واته کۆدی ملکه چ
پیکردن و کاردانه وه هیچیان له دهست خودی ئافرهت نییه،
ئهمهش په یوه ندی به پیکهاتهی دهروونی ئافرهت و
چۆنیتهی تیگه یشتنه له ئافرهت.

دالغهلیدان ئه نجامی بیرکردنه وه و بوونی کیشهی دهروونی
و لیکدانه وه و که تن و پروداویکی نهینی و شاراوویه، یان
که سه که له دۆخیکی دهروونی سهختدا ده ژیت.

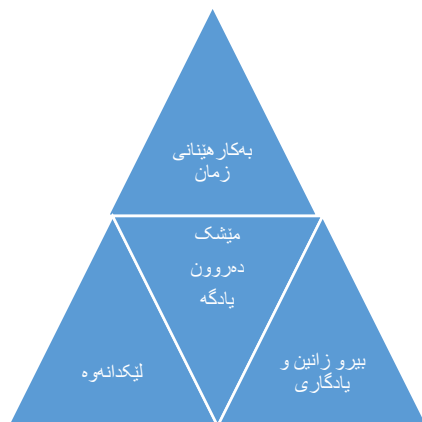
ئهمهش وه کو (بوونیکی بیرنه کرده وه نیشانمان ده دات).
(محهمه د ته ها حوسین، ۲۰۱۵، ۱۲۲). دالغهلیدان
ویناکردنی چرکه ساتیکی دهروونییه، که ئه و که سه
بیرناکه ته وه، به پیچه وانه وه له نیو بیرنه کردنه وه دا
دهیه ویت هیزی بیرکردنه وه به قایرۆسی دالغهلیدان بکوژیت.
کۆدی دلغهلیدان په یوه ندی به جۆریک له کیشهی دهروونی و
گۆشه گیری و دابرا و رۆچوون به نیو ته نیایی ههیه.

۲-۲۰ هزر و فکر

تۆماری نه بهردی پیشمه رگه م له هزراندا گردبووه ته وه .
(سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۶).

بیرمان له و چرکه ساتانه ده کرده وه . (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۸).

(ئه گهر زمان نه بووایه زور زه حمهت بوو بتوانریت بیر و زانین و یادگاری و لیکدانه وه کانی ناخی مروّف بوّ دهره وه بگوێزریته وه . (د. که ریم شه ریف قهره چه تانی، ۲۰۱۵، ۱۷) .
ئه مه نیشانه ی ئه وه یه زمان ئامرازی سه ره کی و یه که می گه یان دن و په یوه ندی کردنه له نیوان ناخ و دهره وه ی ناخ، هه ره ها له نیوان که سییک و که سه کانی دیکه . مروّف له ریگه ی کوگا کردنی زانیارییه کان ئه و بابه ت و به سه ره ات و رووداوانه به کار ده هیئت ه وه، که ده بنه به شییک له بیره وه ریی و هه ندیکیش وه کو خه زینه یه کی فکری و هزری به کار ده هیئرین .

ماۋەيەك لەھزران پۆچۈوم و بېرۆكەيەكى دىكەى
ھاوشىۋە ... (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۱۰).

(كارىگەرى دابران) پەيۋەندىي بەشىۋاز و ئەو چركەساتە
ھەيە، كە مەرۇف تىيدا بىردەكاتەۋە و ھزر لەشتىك،
پرووداۋىك، پرۆسە و ئەنجامىك و ھۆكارىك دەكاتەۋە. ئەمش
پىي دەگورىت (كارىگەرى دابران، كاتىك خەلك نازانىت لە
چ حالەتتىك دايە، برىار نادات. ئەمش دەگەرپىتەۋە بۆ
حالەتتىك، كە پىي دەوترىت كارىگەرىي دابران). (نىك لاند،
۲۰۱۶، ۱۹).

ئەم چىرۆكانە بۆ من جىگەى قوولبۈونەۋە بوون. (سابىر
رەشىد، ۲۰۱۹، ۱۱).

پۇمانووس دەيەويىت بابەتتىك بەدەست بەيىنىت، بۇ ئەوھى كارىگەرىيى دەروونى و فكري و ھونەرى لەسەر ۋەرگەرەكانى دروست بكات (يەكەميان لەناو دەقەكە ليژنەي فيستقالى نووسىنى پۇمانىكە دەربارەي پېشمەرگە، دووهميان خوینەر لەدەرەوھى دەقەكەدا). لەم پېناوھشدا (كليلى جوراوجورى ھيئاپە ئاراوھ، ۋەكو بەكارھيئاناي رېنيشاندەر بۇ چارەسەرى گرفت و ليكۆلېنەوھى بەرفراوان بۇ تاوتىكردى ئەم بابەتە). (نيك لاند، ۲۰۱۶، ۱۰۸).

دەقنوووس دەبيت (بيريكاتەوھ و ليكۆلېنەوھ بكات)، لەرېگەي (بەكارھيئاناي بابەتەي نيو چيروكەكە). لەم رېگەيەشەوھ دەيان پرووداوي ديكەي بەكارھيئاوھ، كە ھەندىكيان ھەقيقېن و ھەندىكيشيان خەيالېن. ئەو خوشى ئامازە بەوھ دەكات، كە پۇماننووس ئازادە لەوھى چۆن بير دەكاتەوھ و چ شتېك لەبارەي كەسايەتتيەكانى دروست دەكات.. تاد.

ئەو ديمەنە زياتر سەرنجى منى بۇلاي خوې پاكېشا، بۇيە لەدلى خۇمدا وتم: (سابير رەشىد، ۲۰۱۹، ۱۴).

(سەرنجى پاكېشا) كۆدېكە بۇ كارتىكردى دەروونى و ھەستكردن و ھەستىپىكردن و جوولاندىن و درككردن و ليكدانەوھ و بەديھيئاناي ئەو مەبەستەي دەيەويىت ۋەكو (پەيام و گوتار) بە خوینەرەكانى بگەيەنيىت. زمانەوانى

دهروونيش ئهركى لىكدانهوهى ئهم دوخه دهروونىييه، كه لاي قسهكه ر و ئىنجا لاي گوڭگرهكانى قسهكه ر دروست دهبن.

كارتىكردنى دهروونى لهئهنجامى بىركردنهوه و درككردن بهرهم دىت. واته كوڊى (لهدى خوم) دا گوتم واته لهميشك و فكرى خومدا لىكم دايهوه. ئهمهش لهئهنجامى ههستى (بىنين و سهرنج لىدان) بهرهمهئىراوه.

من زور بىرم لهو بابته كردهوه. (سابىر رهشىد، ۲۰۱۹، ۱۶).

من بكهري نىو دهقهكهيه، كه خودى (سابىر رهشىد) ه، (منى بالا) روللىكى كارىگر و سهركى لهنىو دهقهكهدا دهگىرپىت، ئهو خوى برپار ده دات رووداوكان بهچ ئاراستهيه كدا برؤن، كارهكته رهكان چؤن ههلسوكهوت بكه و برپار بدهن، تهنيا لههه ندىك شويندا راشكاوانه و راسته وخؤ ده لىت ئوه (من) چاره نووسى كارهكته رهكان و رووداو و دوخه دهروونى و كومه لايه تى و فكرىيه كانىيان برپار لى ددهم، له كو تايدا ده لىت (من) كو تاى ئهم دهقه به كراوه يى جى ده هيلم، با خوينه ر برپار بدات.

لهرووى دهروونىييهوه (زورى بىرى لهو بابته كردوتهوه)، واته له دوخىكى دهروونى گوڤاو، له ژىر فشار و لىكدانهوه و بىركردنهوهى قورسدا بووه. (بابته كه) ش خودى (رومانه كه

و چۆنیه‌تی نووسینی پۆمانه‌که‌یه (له‌لایه‌کی دیکه‌ش
(گێڕانه‌وه‌ی به‌سه‌ره‌ات و رووداوه‌ میژوو‌یه‌ کۆمه‌لایه‌تی و
ده‌روونیه‌کانی نیو شاری هه‌ولیره، گێڕانه‌وه‌ی مه‌ینه‌تی و
کاره‌سات و دلته‌نگی و چاره‌نووسی پڕ له‌کێشه‌ی ده‌روونی و
ئازار و چه‌رمه‌سه‌ری خیزانیکی پێشمه‌رگه‌ی کوردستانی
پۆژه‌لایه).

مه‌هاباد زۆر خه‌می ده‌خوارد، ئازاری ده‌روونی زۆر بوو،
دلته‌رواکێ و بیرکردنه‌وه‌ و دا‌لغه‌ زۆره‌کانی هه‌راسانیان
کردبوو. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۰۵).

(زیره‌کی هه‌لده‌ستیت به‌ وروژاندن و جوولاندنی بیر له
کاره‌کانی داهینان و دۆزینه‌وه‌ و به‌ره‌مه‌پێناندا). (د. که‌ریم
شه‌ریف فه‌ره‌چه‌تانی، ۲۰۱۵، ۲۰). راسته‌ دا‌لغه‌لێدان
کێشه‌یه‌کی ده‌روونی و خۆدوورگرتنه‌ له‌گشت و دابرا‌نه
له‌هه‌ست و نه‌ستی گشتی. ئه‌مه‌ش بۆته‌ سه‌رچاوه‌ی ئازار و
دلته‌رواکێ، ته‌نیا بیرکردنه‌وه‌کانیشی په‌یوه‌ندیان
به‌خه‌مۆکی هه‌یه.

زیره‌کی مرو‌ف له‌بیرکردنه‌وه‌ دایه، هه‌ر ئه‌و هێزه‌یه‌ ده‌بیتته
هاندەر بۆ جوولاندنی هه‌ست و نه‌ست و داهینانیش. نووسه‌ر
له‌پوانگه‌ی زیره‌کی بوونه‌وه، یان به‌هوشیاریی و
لێکدانه‌وه‌ی قوول‌ه‌وه، له‌ رووداوه‌کانی نیو ده‌قه‌که‌ی روانیوه.

کاره کته ره کانی مه رج نییه زیره ک بن، به لام خاوه نی ههست و هوشیاری و درککردنی کاران.

لهم ده قه دا نازار و مهینه تییه دهروونییه کانی مروّف، وهکو بابهت و کیّشه ی سهره کی ئامارّه ی پیّکراوه، سه رجه م پروداوه کان له نیو ناخ و دهروون و میّشکی مروّفه کاند سهرچاوه بیان گرتووه.

بهرده وام بیسر و ئه ندیّشه ی بهدهم ئه و هزر و تیّه زرینه دا، ورده ورده ریّگه ی ده بری، به لام نه ی دهویرا به ریّگه ی سهره کیدا بروات. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۱۶).

زمان وهک دیارده یه کی دهروونی و کومه لایه تی کومه لیک ئه رک و فه رمانی سهره کی له ژیاندا هه یه و پوّل ی سهره کی له گه یاننده کانه. (د. شهریف کهریم قه ره چه تانی، ۲۰۱۵، ۱۵). لهم ده برینه دا (هزر و بیرکردنه وه) ریّنوینی ئه و کهسه ده کهن، له شوینیکی پر ترس، به ره و شوینیکی ئارامتر هه نگاو بنیّت، له ریّگای ئه م زمانه په یوه ندیی نیوان ناخیکی نا ئارامی ئابلوقه دارو به ترس و نیگه ران، له گه ل ناخیکی سه قامگیر و ئارامدا دروست ده بیّت.

زمان په یوه ندنی له نیوان دوو کهس و دوو گرووپ دروست ده کات، ههروه ها هه ره له ریّگه ی زمانه وه کوّدی په یوه ندیکردن و گه یانندی زانیاریش دروست ده بیّت. لیّره دا

کۆدی په یوه نډیبه که له نیو خودی یهک د هروون و یهک کهس دایه. به لام که سیک له نیوان ترس و گه یشتنه خالی د هربازوون له ترسه. کۆدی په یوه نډیبه که (هاوژدی) نیشان د هدا، له نیوان دوو دؤخی جیاوازی یهک یهک له کورتین کاتدا، که ئه ویش (ترس و نه بوونی ترسه).

**# به رده وام له هزران راده چوو، دوو دونیای لیکی دی
جیاوازی له گه ل یه کدی به راورد ده کرد. (سابیر ره شید،
۲۰۱۹، ۱۱۷).**

چاره سهری گرفته کان، ئامانجی نووسه ره، یان نووسه ر بوته به شیک له گرفته کان و ناتوانیت له نیو گیژاوی گرفته کاندا به سه لامه تی دهرچیت و ناچار ده بیت رادهستی قه دهریان بکات. کاره کته رییک، که قوربانی دهستی زیندان و دهستدریژی سیکی و سوکایه تی و زولمی کومه لایه تیبه، ناچار ده کریت خوی بکوژیت. (ههستی زانین هه لسه نگاندنی تاکیانهی به شداره، له مه ر چوئیه تی داخرانیان سه باره ت به چاره سهری گرفته کان. (نیک لاند، ۲۰۱۶، ۱۱۰).

به رده وام له هزران راده چوو، واته ئه و که سه به لای که مه وه تووشی نه خووشی د هروونی خه مه کوی و شله ژانی د هروونی بووه، له دؤخیکی نائارامی د هروونیدا ده ژیت، له هزراندا رپوچوون، جوړیکه له گوشه گیری و ئه و که سه له ناخی خوی و له نیو د هوروبه ریکی دیاریکراوی کومه لایه تییدا

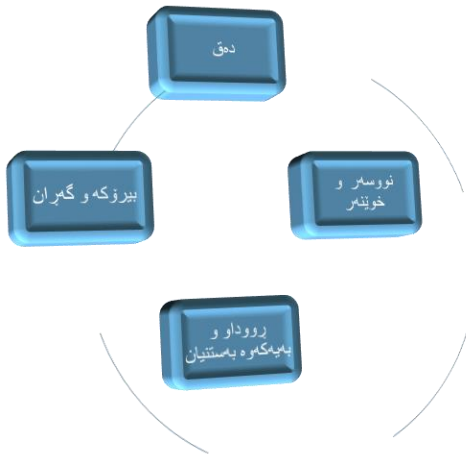
دەخولیتەو، لەهەمان کاتدا بەو زانیاریانەى لەبەردەستیدا هەبوو بەراوردی دوو دونیای جیاوازی کردوو. (دونیاىەکی باش، ئەوى دیکەش خراپ)، (دونیاىەکی سىپى، یان پەش)، دونیاىەکی (ئاسوودە، یان خەفەتەيىن). ئاستى هوشیاری و زانینى ئەو کەسەى لەهزرداندا پۆدەچوو لەئاست نەزانی و ناھوشیاری گشتى کۆمەلگا نەبوو، ئەو لاوازتر بوو لەگشت، بۆیە ئەنجامیىكى باشیشى نەبوو، کۆتایى بەژیانى خۆى دەهيىت. ئەنجامەکە پەيوەندى بە دەروونى خۆى و دەروونى کۆمەلگاوه هەیه.

٢-٢١ کۆدى بیروکە

کۆدى بیروکە، یان دارشتنى بەرنامەیهک بۆ چۆنیەتى ئەنجامدانى کارىک و بەدیهیىنانى مەبەستىک و دۆزینەوهى پىگەیهک بۆ پەيوەندىکردن و گەياندى زانیاریى و تیگەياندى وەرگر و هەنگاوێک بۆ گەيشتنە ئامانج و شیواز و ئامرازىک بۆ پاشەکشە و دەستبەردارى.

لە بەرھەمەيىنانى دەقدا نووسەر، بى بوونى بیروکە و گەپان بەدواى دروستکردنى پروداو و بەیەکەوہبەستنى بەشەکانى نىو دەقەکە و ئەو گرى و بابەتانەى لەنىو دەقەکەدا

کاریگه‌رییان هه‌یه، ئه‌سته‌مه بته‌وانیته بینه‌ای ده‌قه‌که‌ی بکات.

ئهم كۆده په‌یوه‌ندیی به (بیر و می‌شك)، (ته‌وانست و چالاکی) و (شه‌یواز و كه‌ره‌سه‌ته‌كانی ئاخاوتن) و (كه‌رده‌ی په‌یوه‌ندیكردن) و (كارتیكردن و هه‌سته‌كردن و درككردن) و (ده‌وروبه‌ر) هه‌یه. بئو‌یه ده‌ق بئو‌ی بیروكه، واته به‌ره‌مه‌مئو‌ی بئو‌ی گیان و ده‌روون، یان جه‌سته‌یه‌کی مردوو. (سابیر ره‌شید) له‌په‌یناو نووسینی ئهم پڕۆمانه ئه‌وه‌ی پراگه‌یاندوو، كه‌ په‌یوستی به‌ بیروكه و بابه‌تیکی گونجاو ده‌باره‌ی (په‌شمه‌رگه) هه‌یه، بئو‌ ئه‌وه‌ی پڕۆمانیکی گونجاو

سه‌رکه‌وتووی پيش‌سوازی ليک‌راوی براوهی نيو ده‌قه‌کانی دیکه‌ی پي بنوسیت.

ئو له‌نیو شه‌قامدا، له‌ئه‌نجامی گه‌ران واته‌ دوزینه‌وه و بینینی (واقیعی شه‌قام و کومه‌لایه‌تی) بیروک‌ه‌ی ده‌قه‌که داده‌پیشیت، نه‌ک له (بیرکردنه‌وه و خه‌یال و چینیکی دروست‌کراوی دوور له‌هه‌قیقه‌ت).

با له‌روانگه‌یه‌کی ده‌روونی سه‌یری دروست‌بوونی بیروک‌ه‌ی نووسینی ئه‌م رۆمانه‌ بکه‌ین، کۆدی (بینین)، واته‌ پشکنینی بیروک‌ه‌ و دوزینه‌وه‌ی بیروک‌ه‌ی ئه‌م رۆمانه‌ له‌پریگه‌ی هیزی (بینینی) راسته‌وخۆی رووداو‌یک له‌شه‌قام ده‌ست پي ده‌کات. راسته (چاوه‌کانی ئیمه‌ه‌ندئ جار شه‌رمانه‌ سه‌یری دنیای ده‌ره‌وه‌ی خویان ده‌که‌ن. ترسنۆکانه‌ش له‌دنیا پاده‌میین، چوون ئه‌و ترس وایکردووه‌ پووبه‌ری نه‌ستمان هه‌زاره‌ها ئه‌وه‌نده‌ی پووبه‌ری هه‌ست فراوان بیت. هونه‌ری بینن هونه‌ریکه‌ فییری ده‌بین و کلتوری ئه‌ته‌کی‌تی به‌کاربردنیمان بو‌ ده‌رازیینته‌وه، وامان لی ده‌کات له‌وه‌ حال‌ی بین، که‌ هه‌ر بینینیک مانایه‌کی هه‌یه‌ و هیمایه‌که‌ له‌چوارچیوه‌ی په‌یوه‌ندیکردنی هاوسه‌نگانه‌دایه‌). (محهمه‌د ته‌ها حوسین، ۲۰۱۵، ۱۱۴).

کۆدی بینین، کۆدیکه‌ له‌م رۆمانه‌دا وه‌کو ده‌ستیکیکی ده‌روونی هه‌یه‌، چونکه‌ ده‌قنوس له‌ئه‌نجامی گه‌ران و

پشکنین و تیپروانین و به کردهوه بینینی رووداویک له نیو شهقام له (بن قهلاتی ههولیر) بیروکهی رۆمانهکهی لا گهشه دهکات. بینین، ئهگر شهرم و کهموکورتیشی تییدا بییت، بهلام ئهوه و شهرمه بهشیوازیکی دیکه جارسهه دهکات، بوئوهی له (بینین بهردهوام) بییت، بیروکهی رۆمانهکه پتهو بکات، لهپیناو بینینی ههقیقهتی کهسایهتی و بهسههرهات و پیکههاتهی دهروونی و کهسایهتی پالئهوانهکهی مالی خوئی دهگوازیته نیو مالی پالئهوانهکهی و بهچاوی خوئی، به ههموو ههستهکانهوه بابته و بهسههرهات و شتهکان دهبینییت. ئهمهش کاریگهیری بینیمان له دروستکردنی بیروکه پیشان دهات.

مروّف دهروونه، مروّف ههست و نهسته، مروّف بریتییه لهکاردانهوه و بیروکه و هییز و توانست بوئهنجامدانی کاریک و مهبهستیک. (بینین) وهکو کۆدیکی بهرجهسته، بینای ناوهوهی هزر و لیکدانهوه و وهرگرتنی پهپام و گواستنهوهی شتهکان بوئنیو میشک دهکات، ئهمانهش پهیوهندیان به (بیروکه)هوه ههیه.

دهیان بیروکه لای رۆماننوس بو بهرههمهینانی ئهم دهقه دهردهکهویت لهوانه:

+ بیروکهی نووسینی ئهم رۆمانه.

+ بىرۆكەي دۆزىنەۋەي (بابەت و دۆزىنەۋەي كويىرەي چاوساغ) و بىرۆكەي بەكرى گرتنى ژوورېك لەمالي كويىرە، بۆ ئەۋەي ئاشنای بەسەر ھاتەكان بىت.

+ بىرۆكەي بەجىھىشتنى كۆتايى پۆمانەكە بە كراۋەيى، بۆ ئەۋەي خويىنەر بەشدارى لەتەۋاۋكردن و بەرھەمھىنانەۋەي گوتارى دەقەكە بكات.

+ بىرۆكەي گىپرانەۋە و دۆزىنەۋەي كىشە و بابەت و چىنىنى نىۋەپۇكى پۆمانەكە.

+ بىرۆكەي پەيدا كوردنى كەسايەتتىيەكان، بەستىنەۋەي رابردوۋ بەئىستا و داھاتوۋ، بىرۆكەي كات و شوين، بىرۆكەي دۆزىنەۋەي ئەۋ كەرەستە و ئامرازانەي دەبنە ھۆكار بۆ كردهي پەيوەندىكردن.

ھەموو ئەۋانە پەيوەندىيان بەبىرۆكەي نىۋ پۆمانەكەۋە ھەيە، بىگومان ئەم بىرۆكانەش پەيوەندىيەكى پتەۋى پاستەۋخۇيان بە كۆدەكانى بىر كوردنەۋە و شىۋازى كار كوردنى نووسەر و كارەكتەرەكان لەروۋى دەروۋى و كۆمەلايەتتىيەۋە ھەيە.

كەچى لەگەل ئەۋەش ھىشتە بىرۆكەيەكى ۋەھا چەسپاۋ لەناۋ مىشكەدا چى نەبوۋە، ياخۇ بەتەۋاۋەتى نەخەملىۋە. (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۶).

دوو جوړ چه مک هه یه، چه مک کی تاییه تی و خودی، چه مک کی گستی و بابته تی. واته مروّف گه لیک جار ان، که باسی خو ی ده کات، ره نکه مه بهستی گشت بیّت، یان به پیچه وانه کاتیک باسی (ئی مه و گشت) ده کات، گرمانه ی ئه وه ده کریّت مه بهستی خودی خو ی بیّت. (سابیر ره شید) له به کار هی نانی (بیروکه) مه بهستی (گشتییه)، (می شکی) ئه و، خودی خو ی نییه، به لکو ده قی پو مانه که به گشتی ده گریته وه و به هه موو ره هند و بابته و ناراسته و شیواز و پروداو و کاره کتر و زه مینه و گونجان و نه گونجا و .. تاد نیشان ده دات ئه و (بینین ده ساز نیّت بو ئه وه ی خو پنه ریش ببینیّت)، یان ئه و نایه ویّت ته نیا ئه و خو ی خوا هنی (بیرکردنه وه و بیروکه و بینینی نیو ده قه که بیّت، ده رگا به پرووی خو پنه ریشدا ده کاته وه بیربکه نه وه و بیروکه یان هه بیّت و شته کان ببینین).. به واتایه کی دیکه (وشه تیگه یشتنی کی گشتگیرانه یه له بوون و ناراسته کهری بوون، لوگوس له به رده م تاکه که سدا ده روزه ی تیگه یشتنه، پیوه ری کی گشتیان ه ی تیگه یشتنه، نه ک پیوه ری کی تاکه که سیانه). (ریبوار سیوه یلی، ۲۰۱۱، ۲۰). ده قنوس له پرووی ده روونی و مه عریفییه وه، ئامازه به تیگه یشتنی کی گشتیگرانه بو بابته نائاماده که ی نیو ده قه ئاماده که ده کات. ده قیک به ناوی (کویره ی چاوساغ) به ره مه پنه راوه، به لام له نیو ئه م ده قه دا ده قی کی نادیار هه یه باس

نیگه رانی) کهم ده بیته وه، ئەمانه په یوه نندیان به دلنیا یی
و په رینه وه یه له دۆخیکی پر ترس و فشاری د هروونی بو
دۆخیکی ئارام و بی ترس.

له مالی کویره دا سه رم له شاناز سوپما بوو، بروام به خوم
نه ده هیئا، که هوکاری مانه وهی ئەو له م مالهدا هه ره ئەوه
بیته، که خوئی بو باوکی ته رخان کرد بیته و بو بیته
قوربانیی باوکی. (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۱۴۶).

کوودی گومان و گریمانه په یوه نندییه کی توند و ریشه یی
به د هروونی که سه کانه وه هه یه، هیچ کاتیکی مروف ناتوانیته
خاوه نی بیرو که یه کی گونجاو و کاریگر بیته، ئەگه ر گومان
و گریمانه ی شیوا ی نه بیته. مروف هه میشه به گومان
ده ژیت، گومانیش مه رج نییه نه ری نی بیته و باب ته که
بوگه ن بکات، نه خیر گومان سه رچاوه ی بیرو که و
بیرو کردنه وه یه، ئەگه ر به گومانکی فه لسه فیانه، به واتای
پشکنین و رازی نه بوون به هه موو شتیکی و ئازایه تی
له ره تکر دنه وه و به کار هیانی توانای هزری له لیکنه وه
سهیری شته کان و دیارده و وینه و تیروانینه کان نه کریت،
هه موو شتیکی له شوینی خوئی ده چه فیته و بوگه ن ده کات. ئەو
گومان ده کات و سه رسو پماوه، بو ئەوه ی دۆخه که
بشه لقی نیته و له بوگه ن بوون ده ربازی بیته، گومانکی
دهروونی ده بیته گومانکی عه قلیکی وینا کردنیکی د هروونی

که خۆی له وشه‌ی (سه‌رسورمان) ده‌نوینیت، ده‌گوازیته‌وه بو
(بیر و بیروکه).

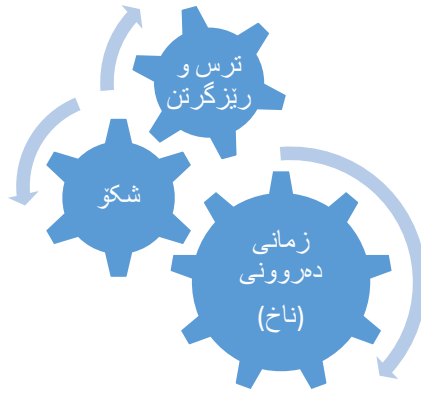
ئیدی ئه‌وه پۆمانه و من وه‌کو نووسه‌ر و بگی‌په‌وه‌ی هه‌موو
شتزانی پۆمانه‌که ده‌کارم چیرۆک و بویه‌ر له خه‌یالی
خۆمدا چۆ بکه‌م، مه‌رج نییه هه‌موو شتیک وه‌ک خۆی ده‌قاو
ده‌ق بگوازمه‌وه، چونکه ئه‌گه‌ر وام کرد خوینه‌ری زی‌ره‌ک
گالته‌م پێ ده‌کات. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۵۴).

ده‌ق له نووسه‌ر/نیره‌ر و بابته و خوینه‌ر / وه‌رگر پیکدیته.
نووسه‌ر ده‌لیته من (بگی‌په‌وه‌ی) ئه‌م ده‌قهم و (هه‌موو
شتزانی) پۆمانه‌که‌ش، واته ئه‌و ته‌واوی شته‌کان ده‌زانیت و
شاره‌زایانه. له‌هه‌مان کاتدا ده‌توانیت هه‌قیقه‌ت بگۆریت بو
خه‌یال، واته بیروکه‌ی (بینین) ده‌گۆریت بو بیروکه‌ی (هزری
و فکری). بیروکه‌ی (به‌رجه‌سته‌ی فیزیکی و به‌رجه‌سته،
بینراوه‌کانی نیو شه‌قام) ده‌گۆریت بو بیروکه‌ی (خه‌یال و
هزری و لیکدانه‌وه و تیپوانینی ده‌روونی و ئه‌و ئه‌رک و واتا
و مه‌به‌ست و خواستانه‌ی له‌نیو وشه و پرسته و ده‌قدا)
هه‌ستی پێ ده‌کریت. به‌ واتایه‌کی دیکه (ئه‌نجامه‌کان
ره‌فتاره‌کانی تاکیان له‌به‌ر ده‌پیوریت). (محهمه‌د ته‌ها
حوسین، ۲۰۱۵، ۱۲۰).

۲-۲۲ کۆدی میڭشک

ههتا ئیستاش گفئوگۆ و مشتومپی زانستی لهسهه ئهوه بهردهوامه بیر و زمان کامهیان پیش ئهوی تریانه، میڭشک رۆلی لهه بواره دا چیه، ئایا کۆگایهکی سروشتیه و لهگهڵ لهدایکبوونی مروف ئهویش گهشه دهکات و دهبیته ههلسورپینههه موو شتهکان، یان میڭشک لهئهنجامی کاریگهیری کومه لایهتی و واقیعی دهرهوهی مروف گهشه دهکات و دهسهلات و توانا وهردهگریت، بو ئهوهی بریار بدات.

با بۆنموونه (شکۆ) باسی شکۆ بکهین، ئایا ئهم کۆده، یان ئهم دیارده که پهیوهندی به کهسایهتی و دهروونی و بیری مروفهوه ههیه، چۆن دهردهکهویت. ههندیک لهزانایهکانی ئهم بواره پییان وایه (شکۆمهندی مهیلکه لهدهرووندا نهک تهنیا بو پیزگرتن لهو بابتهی، که پیزی لی دهنیت، بهلکو مهیلکه بو ئهوهی لهگهڵ ورده ترسیکیشدا ملکهچی ئهو شته بیته بو ئهوهی وای لی بکات لهبهرژهوهندی خۆیدا بیته). (رینی دیکارت، ۲۰۱۰، ۱۲۹).

مرؤف شکۆیهکی ههیه ئهگهر له (دهروون) بئیت، یان وهکو کاردانهوهیهکی دهروونی پرووت دهری بخات، رهنگه هئینه پتهو و بههئیز نه بئیت، وهکو ئهوهی له مئشک و بئیردا بهرههه م دئیت. بهواتای ئهوهی ئهوهی پهیوه نئیدی به کاردانهوهی دهروونییه وه ههیه، چهسپیو نییه، له گۆرانه و پهیوه نئیدی به دهرووروبهر و کارتیکردنه وه کانه وه ههیه، بهلام ئهوهی له مئشکدا (بئیر) بهرههه م دئیت، کردهیهکی جئگیر و پتهو و درئزخایهن ده بئیت.

بیرو هۆشی خۆم ئارام بکه مه وه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۲).

میهره‌بانی و به‌زه‌یی له‌پِیگه‌ی ئارام بوونه‌وه‌ی ده‌روونی و پرودانی کاریکی باش، دلخۆشکه‌ر دیته‌ دی، پیچه‌وانه‌که‌ی شله‌ژان و گالته‌پیکردن و شیواندن و فریودان و نائارامی به‌ره‌م دینیت. (چۆن مرۆف ده‌توانیت خۆی له‌ نائارامی بیاریزیت، ئه‌و کاتانه‌ی مرۆف خۆی ده‌بیته‌ سه‌رچاوه‌ی دلته‌نگی بو خۆی، واته‌ ئه‌و که‌سه‌ له‌دۆخیکی ده‌روونی خراپ دایه‌. (ئه‌و دلخۆشییه‌ی له‌ئه‌نجامی پرودانی کاریکی خراپه‌وه‌ پروده‌دات پیکه‌نین و گالته‌پیکردنی له‌گه‌ل دایه‌. ئه‌گه‌ر دووچارای چاکه‌ بووبن ئه‌وه‌ به‌خیلیمان تیدا ده‌وروتینیت، به‌لام خراپه‌ بیته‌ به‌زه‌ییمان تیدا ده‌وروتینیت). (ریننی دیکارت، ۲۰۱۲، ۵۶). واته‌ شکۆش، بیرکردنه‌وه‌ به‌ میشک، جیاوازه‌ له‌و بریار و ره‌فتارانیه‌ی ته‌نیا له‌ده‌روونه‌وه‌ به‌ره‌مدین.

کاتیکی نووسه‌ر ده‌لیت (بیر و هۆشی خۆم ئارام بکه‌مه‌وه‌). واته‌ (میشک) ئارام بیته‌وه‌، ئایا بی (شکۆ)، بی جیاکردنه‌وه‌ی (چاکه‌ و خراپه‌)، (گالته‌پیکردن و پرێزگرتن)، (به‌زه‌یی و دلپه‌قی) ده‌توانیت ئه‌و ئارامیه‌ هه‌بیته‌؟. هه‌ر کۆدیک په‌یوه‌ندی به‌ میشک سه‌رچاوه‌ و ناوه‌ندی (بیر و بریار و شکۆ و یه‌کلاکردنه‌وه‌ی شته‌ دژه‌کان) بیته‌، پپووستی به‌ بیرکردنه‌وه‌ و شروقه‌ ده‌بیته‌. ئه‌مه‌ش ئه‌رکی میشکه‌ نه‌ک دل، ئه‌مه‌ ئه‌رکی بیره‌، نه‌ک ده‌روون. له‌هه‌مان کاتدا بیرو و ده‌روونیش وه‌کو زمان و بیر وان، به‌یه‌که‌وه‌ به‌ستراون و

یه‌کتر ته‌واو ده‌کهن، وه‌کو چوون (نووسهر و خوینهر)یش
به‌هه‌مان شیوه یه‌کتر ته‌واو ده‌کهن، یه‌کیکیان بیر و می‌شکه،
ئوی دیکه‌شیان زمان و ده‌روونه.

له سیداره‌دانی قازی موحه‌مه‌د وای لی‌کرد می‌شکی تی‌کچوو.
(سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۳۴).

حه‌په‌سان ئه‌م تاسانه‌ خاوه‌نی ده‌سه‌لآته، که‌ وای
له‌رؤحه‌کانی بو‌شایی می‌شک ده‌کات له‌ویوه‌ پال‌بنرین به‌ره‌و
ئه‌و شوینانه‌ی، که‌ کاریگه‌ری شته‌کان ده‌بنه‌ جی‌گه‌ی
سه‌رسامی. هه‌ندی‌ک جار ئه‌و شوک و تاسانه‌ پال به‌ هه‌موو
رؤحه‌کانه‌وه‌ ده‌نیت به‌ره‌و ئه‌و شوینه‌ و سه‌رقالی‌ پاراستنی
ئه‌و وینه‌ ده‌کات. (رینی دیکارت، ۲۰۱۰، ۶۱).

کو‌دی (می‌شک تی‌کچوون) په‌یوه‌ندی به‌ژماره‌یه‌ک هو‌کار و
کارتی‌کردن و کاردانه‌وه‌ هه‌یه‌ له‌وانه‌:

کارتی‌کردنی بیر و بیر‌کردنه‌وه‌ له‌سه‌ر جه‌سته‌.

کارتی‌کردنی رووداو، له‌سه‌ر وروژاندن و هه‌ژاندنی ده‌روونی.

تی‌کچوونی می‌شک، په‌یوه‌سته‌ به‌ تی‌کچوونی ده‌روون.

ئه‌مه‌ش په‌یوه‌سته‌ به‌و ده‌ربریان‌ه‌ی گو‌تیه‌تی:

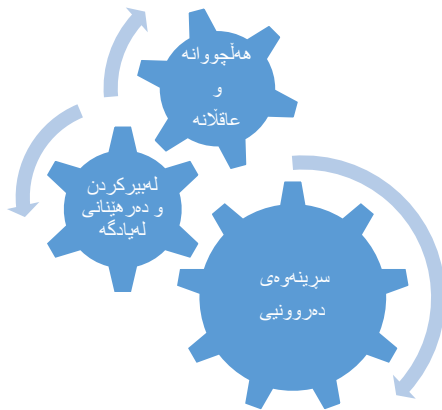
کاتیکیش بهرپگادا ده‌رۆیشت، شه‌قاوه‌کانی و رۆیشتن و جوولە‌ی وه‌ک مروۆقیکی ئاسایی نه‌بوو، وینه‌یه‌کی قازی محمه‌دیشی له‌یاخه‌ی خو‌ی دابوو، هه‌رده‌م چاکه‌ت و پانتۆلیکی ره‌ش و بۆینباخیکی سووری له‌م‌لدا بوو. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۳۴).

بیر له‌و کۆدانه‌ بکه‌وه، واته‌ بیر و هه‌ست کاریگه‌ری له‌سه‌ر جه‌سته‌ دروست کردوو، بیرکردنه‌وه و کارتیکردنی ده‌روونی کاریگه‌ری له‌سه‌ر چۆنیه‌تی هه‌لبژاردنی (جل و به‌رگ و ره‌نگ و شیوازی رۆیشتن و ره‌فتاره‌کان) هه‌یه. واته‌ بیر و زمان، بیرکردنه‌وه و هه‌لسوکه‌وت، می‌شک و بریار ته‌واوکه‌ری یه‌کترن و ده‌بنه‌ مایه‌ی دروستکردنی ژماره‌ی کرده‌ی ده‌رب‌پین و گه‌یان‌دن و په‌یوه‌ن‌دی‌کردن. (شکو) له‌م په‌یوه‌ندییه‌دا په‌یوه‌سته‌ به‌ می‌شک و بیر، ئەو له‌ئه‌نجامی به‌ستنه‌وه‌ی (شکو) خو‌ی و (بیره‌وه‌ری) و (میژوو/که‌سایه‌تی قازی موحه‌مه‌د) له‌ ده‌روونه‌وه‌ بو‌ می‌شک، کاردانه‌وه‌کانی توند و هه‌لچوونه‌کانی ناخ هه‌ژین و ره‌فتاره‌کانی سه‌رنج‌پراکیش و کارتیکه‌رن.

شکو له‌م وینا‌کردنه‌دا به‌سه‌تراوه‌ته‌وه‌ به‌می‌شک، واته‌ پله‌یه‌کی بالاتری له‌ ده‌روون پیدراوه، ئەمه‌ش ره‌نگه‌ و ابکات مروۆقه‌که‌ هه‌لسوکه‌وتی (جیگه‌ی سه‌رنج، نیمچه‌ شی‌تانه، توند، هه‌لچوون، شله‌ژان.. تاد) بکات.

له میښکی خۆمدا سرینه وه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۴۱).

کوډی سرینه وه له میښکدا، کوډیکی دهروونیه، چونکه میښک تهخته ره شه نییه، تاکو ئه و شتانه ی تیدا نووسراوه و کوکراوه ته وه ره شی بکاته وه. لییره دا (شکو) پله یه ک داده به زیت بو ناو دهروون، واته له میښکدا، که کوگای سه ره کی بیر و لیکدانه وه یه ده خزیته نیو دهروونه وه، ئه مهش ئاساییه، هه لکشان و داکشانی تیدا پرووبدات. دوخیکی سه قامگیری تیدا نه بیت، به لام دیسان به شیوه یه ک له شیوه کان په یوه ندیی به میښک وه هه یه.

(به لَام) وه كو ئامرازىكى به راوردى به كار دىت، به راورده كهش له نيوان دوو دۇخى جياوازى پيچيه وانه ده بىت. (كويرم، به لَام زه ينم روونه و نه كه وتووم). كوبرى به واتاى په كه كه وتووى دىت، خاوه نى پيداويستى تايبه ته، به لَام ئهو كه سه هيشتا (نه كه وتوو و زه ينيشى باشه). واته (فكرى) باشه و به هيژه، لهم ريگه يه وه ده توانيت له ريگه ي زمانه وه به شيكى باشى ئهو ئهرك و كارانه راپه رپينيت، كه له ريگه ي له ده ستدانى هه ستى بينينه وه، نه يماوه.

مه به ستمان لهم ئاماز هيه ئه وه يه، كوڊى زمان، كوڊى بير كردنه وه ده توانيت جيگ وركى بكات، له ريگه ي به كار هينانى هه سته ده روونيه كان تواناى ئه وه ي ده بىت په يوه ندى نيوان ميشك و ده روون و بريار و ئهركه زمانيه كان ديار بخات. له رووى ده روونيه وه (كه سيكى كويز) بارىكى خراپى ده بىت، به لَام له هه مان كاتدا له ريگه ي به كار هينانى (زه ينه وه) دۇخىكى ده روونى گونجاو و شياو بوؤ خوڤى دروست ده كات، بوڤه شه له گرفته وه به ره و (مه به سته كه ي، كه نه كه وتنه) هه نگا و ده نييت و ده په رپته وه. ئهم دلنابيه، دلنابيه كى ده روونيه، كه زمان ئهركى گه ياندنى مه به ست و به ديهينانى په يوه ندييه ده روونيه كه ي ئه نجام داوه.

۲-۲۲ کۆدی بیرهوهری

یهکیک لهو پرسیارانهی لهبارهی کۆدی بیرهوهری لهنیو دهقدا دهکریت، ئایا ئهوه بیرهوهریانه سهراچاوهن بو شیکردنهوه و لیكدانهوه لای تاک، یان بهپیچهوانهوه قالبیکی کۆنی بی گیانهوه و بریتییه له تهنیا کردهی (گوگرتن و گیرانهوه). ههندیك پئیان وایه (میژوو تا ئیستا لای ئیمه حیکایهت گهلیکه چهند کهسیک ههم بۆمانی دهگیپرنهوه، میکانیزمهکانی قالبگرتنی حیکایهتیش گیپرانهوه و بهدوایکهدا هانی زنجیرهیهک پرووداو و بهسهرهاتی ئاگایی ئیمه ههمیشه بهرهو ئهوه کرادارانه، رهفتارانه، پرووداوانه.. تد دهبن). (محهمهد تهها حوسین، ۲۰۱۲، ۸۶). واته بیرهوهری و گهپرانهوه بو شتهکانی پابردوو، تهنیا گیرانهوهیه، ئهوه گیرانهوهیهش نابیت بهسهراچاوهی هوشیاری و جوولاندنی وهرگر.

لهناو بیرهوهرییهکاندا خویندوومهتهوه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۶).

لهو کاتهی قازی محهمهدی بهبیر دههاتهوه.

یان ئهوه کهسانهی بیر بکهوئتهوه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۶۷).

ئۇ يادەۋەرى و بىر كەۋت نەۋەى مېشكى كارا نەما بوو.
(سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۶۷).

يادەۋەرى يەكەنم بىن بە ئازار و جەستە و دەروونى
ماندووم گرپان تېبەرىيەتەۋە، بۇيە ئەمشەۋ با بەس بېت.

كۆدى بىرەۋەرى لېرەدا تەنیا (خویندەنەۋە)ەيە، نەك
لېكەدانەۋە، بە واتاى ئەۋەيە ئەم بىرەۋەرىيەنە نابنە
سەرچاۋەى دروستكردنەۋەى رووداۋى نوئ، تەنیا گېرپانەۋەى
بەسەرھاتى مېژوۋىيىن، بەشېكەن لە يادەۋەرى مرقەكەن،
لەپۇمانەكەشدا ۋەكو تۆمارىكى مېژوۋىيى، نەك دروستكردنى
مېژوۋىكى تازە مامەلەى لەگەل كراۋە، بۇ نمونە بىرەۋەرى
براكوژى و گوللەبارانكردنى دىل (برای يەكەم بەدەستى
برای دوۋەم) هېچ شېكردنەۋە و گۆرانكارىيەكى نوپى
بەدوادا نەھاتوۋە، تەنیا گېرپانەۋەيەكى ئازار بەخشى
دەروونى و تۆمارىكى دېكە بەشېكە لەمېژوۋى توندوتىژى و
حزبایەتى خرابى نېۋ كۆمەلگای كوردهۋارى.

(بىر كەۋت نە لەمېشكى كارا نەما)، واتە (بىرەۋەرى و رابردوۋ
هېچ كارىگەرى كاراى نېيە، ئەۋ كەسە لەپەيۋەندىي
لەگەل مېژوۋ پەيۋەندىيەكى گونجاۋى ھاۋسەنگى نېيە).
بۇيە ئاسايىيە لەروۋى دەروونى و عەقلەۋە بىرەۋەرى تاكى
كورد (سەرچاۋەى ئازارە، خەلك لەرپىگەى ناۋهېنەنى قازى
موحەمەد دەيانەۋىت ئازارى ئەۋ كەسە بدەن، ئەۋىش

له پړيگه كارا نهماني ئه و بیرهاتنه وه له میښیکدا ئازار ده چیژیت). له زه تی بیره وه ری له زه تی کی نه ریڼی و ئازار به خشه.

ده روونی بیره وه ری له م ده قه دا گه رانه وه یه بو ئازار و مهینه تی و دلته نگی و چیروکی ناخوشی خانه واده و به سه ره اته دلته زینه کانی نیو کومه لگا. هه موو بیره وه ری به کان بیره وه ری ئازار و ههستی کی پر له ژان و کویره وه ریڼ.

بیره وه ری ئه م چه شنه ده روونه ده رده خات:

ئازار + گیره انه وه ی بیرخسته وه ی مهینه تی + کو تای ی نه ه اتنی شته ناخوشه وروژینه ره ده روونی به کان + ده روونی کی ماندووی پر سوژ + هه ستکردن به شه رمه زاری به رانه ر (براکوژی، جاشایه تی، پشتگوئ خستنی پیشمه رگه، ئه نفال، زیندانی خیزانی پیشمه رگه، نه بوونی و باری ئابووری خراب، شه ر، ناسه قامگیری ... تاد).

۲-۲۴ خه یال

هه ندیک پییان وایه له پرووی ده روونی به وه خه یال کو دیکه، په یوه ندی به واقع و بابه تی بیرلیکراوه ی هه قیقی نییه،

لهكاتيڤدا كردهى خهيال و خهيالاندن واقيعه، چونكه بهكردهوه كهسيك خهيال دهكات، مهزندهى شتيك لهنيو مييشك و دهرووني خويدا دهكات. واته خهيال هرچهنده بريتيه لهويئاكردي شتيك، كه پهيوهندي بهتيروانين و تيفكرين و دوخي دهروونيهوه ههيه، بهلام لهراستيدا ههقيهته.

(خهيال دابرا نيه لهواقيع بهقهدهوهى بهردهواميهتي و تيايدا تاكي هوشيار ئيش لهسهروينه ئه مباركراوهكاني يادگه و بينينه عهقليهكاني خو دي دهكات و بهميكانيزمي شيكاري ههليان دهوشينتهوه و دواتر لهپهيوهندي تازهتردا و بهميكانيزمي ههلاننهوه لهوينه نويدا سيناريويان بو داده پريژيتهوه. (محهمهدهها حوسين، ۲۰۱۵، ۱۲۳).

گوتار / زمان / دهق

کۆدی خه‌یال، کۆدیکه ویناکردنی ئه‌و شتانه‌مان پيشان ده‌دات، که له‌نیو مێشکدا هه‌یه، به‌لام پتر به‌لای باری ده‌روونیدا ده‌چیت، بیرکردنه‌وه په‌یوه‌سته به‌هه‌ست و نه‌ست و لیكدانه‌وه و دروستکردنی هه‌ندیک شت به‌پیی مه‌زنده له‌نیو ده‌روون و بیرکردنه‌وه‌دا، ئه‌سته‌مه خه‌یال ببینریت، به‌رجه‌سته بییت، به‌لام له‌کرده‌وه‌دا وه‌کو بیرکردنه‌وه و هه‌ستی ده‌روونیدا هه‌ستی پێ ده‌کریت.

#وام به‌خه‌یالدا هات هه‌بییت و نه‌بییت ئه‌و کویره‌یه کیشه‌یه‌کی ده‌روونی خۆی هه‌یه. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۶).

کاتیڤ ځۆمان سه رڦالی شتیڤ ده کهین، که بوونی نییه وه کو ئه وه وایه وینای کۆشکیکی سیجری، یان وه همی بکهین، ههروه ها کاتیڤ ههول ده دهین بیر له شتیکی ماقول (بهجی) بکهینه وه، که نا کریت خه یالی لی بکریته وه، وه کو ئه وه وایه بیر له سروشتی ئه و شته بکهینه وه، که خویه تی. (رینیی دیکارت، ۲۰۱۰، ۲۵). مه زهنده و وینا کردنیکی خه یالییه ده رباره ی که سیک، ئه مه بیر کردنه وه یه کی ده روونییه. نووسه ر ده یه ویت که سایه تیه که له نیو میشکی خوی دروست بکات، بو چیرۆکه که ی، (کویره ی) وه کو رووداو، به سه رهات، کیشه و په یام به کاره ی ناوه، وینا کردنیکی خه یالی، که ده کریت ئه و رووداو و که سه هه قیقی بن، یان خه یالی.

ئیمه له دوو دونیای له یه کدی جیاواز بووین، بگره هه ردوو کمان دوو هیلی هاوته ریب بووین، هه رگیز به یه کدی نه ده گه یشتین. (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۲۳).

بیردۆزیکی زمانه وانی هه یه، پیی ده گوتریت رینیشاندهری نوینه رایه تی، ره وتیکه بو ساغ کردنه وه ی ئه و شتانه ی په یوه ستن به و گرووپ و چینانه ی له سه ر هاوشیوه بیان له گه ل نمونه ی به رچاوی خودی ئه و گرووپ و چینانه دامه زراون، ده شییت ئه مه ش بیته هوی هه له ی نرخ ی بنه ره تی و هه له ی په یوه ندیکردن. (نیک لاند، ۲۰۱۶، ۱۴۲).

بۆ ئەم بۆچوونە، که په یوه ندى به شیکردنه وهی نیوان هزر و زمانه وه ههیه، وهکو به شیک له شیکردنه وهی ئەم دهقه به کارده هیئین، چونکه له پرووی دهوونییه وه قسه کهر جیاوازی نیوان خووی و ئەوی دیکه به راورد دهکات. (جیاوازی پله و پایه و نرخ) لاییک به رانه لاییکی دیکه نیشان ده دات، سه رباری ئەوهش به یهک نه گه یشتنی ئەو دوو هیله ته ریهیه، که پی ده چیت له دوو (چین و گروپ و پیکهاتهی دهروونی جیاوازی) بن.

دهنا بیر و خه یالی به رده وام لای که سوکار و خیزانه کهی بوو. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۷۷).

کوودی بیرکردنه وه لی ردها به واتای درێژه کیشان و به رده وامی ئازاری بیرکردنه وه و خه یال به لای که سانیک دایه که ده یاناسیت. هاوسه نگی و په یوه ندیی له نیوان ئەو خیزانه کهی نه ماوه، به لام هه میسه بیر و خه یالی لای ئەوانه. له م دوخه دا باریکی دهروونی نا جیگیر و ناهاوسه نگ و له هه مان کاتدا خه یال ئامیز هه یه.

۲-۲۵ کۆدی خیانهت

كۆدى خۆخۆرى و خیانهت له گه‌ل ده‌روونی كوردیدا ئاشنایه‌تییه‌کی توندیان هه‌یه، به واتایه‌کی دیکه خیانهت له زۆر بواری ژيانی كوردا کارایه، به‌تایبه‌تی له‌بواری سیاسیدا، هه‌میشه به‌چاوی ره‌خنه و پێداچوونه‌وه و نارازیبوون دیکه‌تی له‌ده‌روونی خیانهت ده‌درییت.

ئهم كۆده‌ش له‌نیو ده‌قی (كویره‌ی چاوساغ) دا شوینی بو کراته‌وه. تاکی کۆمه‌لایه‌تی متمانه و پشتگیری یه‌کتریان زۆر لا به‌هیزتره له تاکی حزبی و سیاسی. خیانهت چه‌ندین جووری هه‌یه، (خیانه‌تی کۆمه‌لایه‌تی، ئه‌خلاقی، سیاسی و خاینه‌ت نه‌کرن وه‌کو به‌شیک له‌خیانهت ..تاد). له‌م ده‌قه‌دا به‌هۆی گێرانه‌وه‌ی به‌شیک له‌میژوو، گێرانه‌وه‌ی ئازاره‌کانی مرو‌ف له‌نیو مال و خانه‌واده و کۆمه‌لگایه، خیانه‌تی هه‌مه‌ جوړیش هه‌یه.

كۆدی خیانه‌تی کۆمه‌لایه‌تی (كوشتنی ئافره‌ته له‌سه‌ر په‌یوه‌ندیکردن له‌گه‌ل دۆستیکی خۆی له‌پشت می‌رده‌که‌ی، له‌وانه‌ خیزانی ئاسۆی کورپی مام سیامه‌ند که خانه‌واده‌که‌ی دوا‌ی ئاشکرا‌بوونی ده‌یکوژن). له‌هه‌مان کاتدا خیانهت له‌بیروباوه‌ر (ئاوات) کورپی مام سیامه‌ند خیانهت له‌حزبه‌که‌ی و بیروباوه‌ری خۆی ناکات و ده‌بیته قوربانی و

له‌لایهن حزبیکی کوردیییه‌وه شوون بزر ده‌بیّت و گۆر غه‌ریب دیار نامینّیت.

له‌هه‌مان کاتدا (ئاسۆ) کوری مام سیامه‌ند خیانه‌ت له‌ حزبه‌که‌ی ناکات و (ئاوات)ی برای خۆی گولله‌باران ده‌کات، دوا‌ی رزگار‌بوونیشی جاریکی دیکه‌ ته‌سلیمی جلک ره‌شه‌کانی حزبه‌که‌ی ده‌کاته‌وه و ئه‌مجاره شوون بزری ده‌که‌ن. من ئه‌مه‌م ناو ناوه‌ خیانه‌ت کردن له‌نیو خیانه‌ت نه‌کردندا. ئه‌م دۆخه‌ له‌رووی ده‌روونییه‌وه له‌هه‌موو دۆخه‌کانی دیکه‌ی خیانه‌ت ئالۆزتر و به‌ئازارتر و پیر کیشه‌تره. نه‌ک کرده‌که به‌لکو بیرکرده‌وه‌ش له‌م جووره خیانه‌ت نه‌کردن و ئه‌نجامه‌ خراپه‌ی به‌دی دیت، ئازاریکی ده‌روونی و هه‌لچوون و کاردانه‌وه‌یه‌کی زۆری به‌دوادا دیت.

خیانه‌ت نه‌کردن له‌م ده‌قه‌دا دوو واتا و ئه‌نجامی ده‌بیّت. خیانه‌ت نه‌کردنی زیان به‌خش و بکوژ، خیانه‌ت نه‌کردنی ئه‌رینی و گونجاو و شیاو. خیانه‌ته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌ش ده‌بیّته‌ سه‌رچاوه‌ی توندوتیژی. له‌هه‌مان کاتدا خیانه‌ت نه‌کردنه‌که‌ش له‌رووی ده‌روونییه‌وه بوته‌ سه‌رچاوه‌ی توندوتیژی. یه‌که‌میان ترس و فشاری ده‌روونی له‌ئه‌نجامی پێداگری و مانه‌وه‌ی (ئاوات) له‌سه‌ر بیروباوه‌ره‌که‌ی رووبه‌رووی دۆخیکه‌ی ده‌روونی توند و ئالۆز و ته‌ژی له‌نیگه‌رانی ده‌کات. پێداگری (ئاسۆ) له‌سه‌ر خیانه‌ت

نه كړدن له حربه كې ده بېته بهر هه مه پانې توند و تيزې و
زه برونه ننگ و فر كړدن و له ناوېردن.

نه وانه بمان كړن و بمان فر و شن، هر نه وانه له هه موو
كه س زووتر بوونه چاوساغي حكومته. (سابير ره شيد،
۲۰۱۹، ۹).

كوډې نه هم جوړه خيانه ته كه زماندا به خيانه تي نامازه
پېكراوې نارسته خو داده نرېت، پېناسه يه كي دهرووني نه و
دوخه ده كات، كه په يوه نديي به (فروشتن) وه. واته
نه وانه ي خيانه ته ده كهن نامانچ و په پام و رهفتار و
په وشتيان ده ستختني (پاره)، يان شتيكه به رانېه نه و
خيانه ته ي ده يكه ن. (خيانه تېكي مه بده ئي) نييه، له پرووي
دهرووني يه وه خيانه تكار متمانه و پرواي به داواكار و
نه نجامدهر و سه رپه رشتياري خيانه ته كه نييه، ته نيا
ئيماني به خودي خوشي نييه، واته خيانه تكار هيچ
نېنتمايه كي (فكري و ميژوويي و نه خلاقې) بو لايه نې
داواكار نييه، كه خيانه ته كي بو نه نجام ده دات، چونكه نه و
كاري خيانه ته كه ي برينييه له (فروشتن و وه گرتني هق
ده ست)، نه مه له پرووي دهرووني يه وه هر زانترين و
قيزه و هنترين جوړي خيانه ته.

زمانى ئاخاوتن و گىپرانەوہى ئەم جۆرە خىانەتە، برىتییە لەکوۆدى ئاشکراکردنى (بەھا و بۆگەنى و بىئى متمانەبى دەروونى و بازىرگانى... تاد).

خەلکيان بەگرتن دەدا، راپۆرتيان لەسەر نزیکتىرین خزم و بردهر و ناسیاو و دراوسىيى خویان دەنووسى، وای لیھات کەس متمانەى بەکەس نەمىنیت. (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۹).

کوۆدى راپۆرتنووسىن یەکیکە لەکوۆدە ھەرە ناشىرىن و ترسناکەکانى نیو بىرەوہرى تاکی کورد. خەلک بەگرتدان، کوۆدیکی دیکەى خىانەتە، وەکو چۆن کوۆدى راپۆرتنووسىنش پەگى بە خىانەت بەستراوہتەوہ، چونکە لەبنەرەتدا ئەم کردەبە وەکو کردەبەکی خراپى چاودىرى و بوختان و درۆ بۆ ھەلبەستن و نەبوونى ئازادى و ئازاردانى راپۆت لىدراوہ

راپۆرت = کرىن و فرۆشتن. راپۆرت = خىانەت. راپۆرت = بەشکانى دەروونى. راپۆرت = بەنزمى پەلە و ئاست و کەسایەتى و پىسى دەروونى راپۆرتنووسەکە.

خەلک دەیانزانى ئەو ناکارىت ھىچ شتىک بدرکىنیت. (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۶۷).

بۆچى ھەر تەنیا عارەبان ئەنفالیان کردووە؟

نەخپەر كوردى خۇفۇرۇش، جاش و پىياوانى بەكرىگىراو و مىللەت فۇشۇنىش بەشدارىيى ئەنفالىيان كوردووه. (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۷۱).

لەبەكارهينانى زماندا پووبەپووى بنەماي دادوهرى لەهەلئازدنى (بابەت و شىوازي دەرپرپىن و هىزى مەبەست و پىويستىيەكانى دەرپرپىن) دەبىنەوه. دادوهرى زمان چىيە؟ (بوچى) دەمانبەستىتەوه بەجۆره پرسىيارىكى دادپەرورەرانەى دادوهرانە، چونكە (بوچى) لەم دەرپرپىنەدا (بەرورد و پرسىيار و رەوايى و ناپرەوايى و گومان و سىرپىنەوهى گومان و هەق ناھەق، تاوانبار و بى تاوانمان) بو ساخ دەكاتەوه. ئەو كاريگەرىيانەى لەلكۆلپىنەوهى زمانەوانى دەررەكەون، پەيوەستىن بەبنەماي (گوزارشتكردن لەگرفتەكە، يان باكگراوندى رەوتى گرفتەكە). (نىك لاند، ۲۰۱۶، ۱۳۰)، بروانە (Martin, M.W, ۲۰۰۲).

لەپىگەى گوزارشت و گەرانەوه بو باكگراوندى كيشەكە، دەرى دەخات كە (جاش و خۇفۇرۇشەكانى كوردىش) بەشدارىيان لە ئەنفال كوردووه، ئەمە جۆرىكە لەنیشاندانى دادوهرانەى زمانى، چونكە لەبەر ئەوهى بابەتەكە پەيوەندى بەكوردەوه هەيە، نەچووه خيانەتى جاش و ئەنفالچىيەكانى كورد بشارىتەوه، هەر تەنبا مەسەلەكەى

نه بهستاوته به عه ره ب. لهه همان کاتدا ناداوه ریشی
تیدایه بو نمونه (عاره ب) بی ئامازه به هیچ سیفه تیکیان
به کارهینراوه، به لام بو (کورد) دهسته واژه ی (خو فرۆش،
جاش و پیاوانی به کریگیراو و میلله ت فرۆش) به کارهینراوه.
واته له به کارهینانی هه دهسته واژه و ئامازه کردنی کدا
پیویسته ره چاوی دادپهروه ریی و یه کسانی و هاوسه نگی
له ئامازه و وه سف و ده برپینه کاندای بکریت. راسته نووسه ر
له پروانگه ی ره خنه گرتن له دهروونی تیکش کاوی
خیانه تکارانه ی هه ندیک تاکی کوردا، ئەم شتانه ی گوتوون،
به لام دهق هه میشه پیویسته هاوسه نگ و دادپهروه ر بییت.

له ئامازه به عه ره بدا (هیچ کاردانه وه یه کی دهروونی) بی
باکراوند و برپاریکی دادگایی کارانه به کارهینراوه، به لام
له باسی (کورد) له پرووی زمانه وه دادگایی و برپار و
یه کلایکردنه وه ی سیفه ته کانی تیدایه. ئەمه ش ده بیته
مایه ی ده رکه وتنی دهروونیکی ناهاوسه نگ، یان پقهه لگری
ره خنه گرانه له لایه ک و دوورخستنه وه ی لایه نه که ی دیکه ش
له سیره ی ره خنه و پلار.

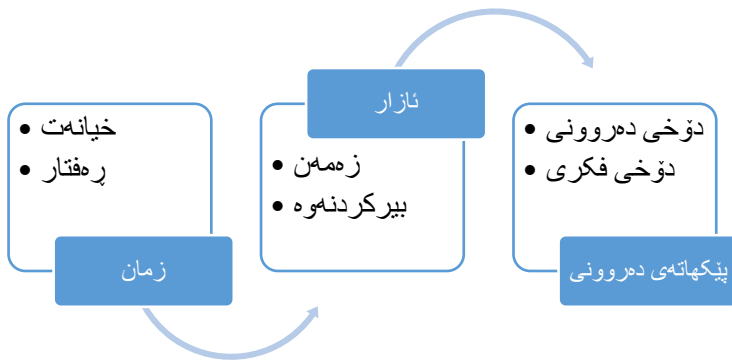
واته ده کریت بلین ئەم دهسته واژه و گوزارشت و ده برپانه
په یوه ندییه کی پته ویان به دهروونی دادوه ریی له (گوتن و
په یام و پیشاندنی باری دهروونی) تیدایه.

به عسییه کان بو ئه وهی کورد به کورد به کوشتن بدات، له سالانی هفتا و ههشتاکان به دو اوهرا راپه پین هات، بایه خێ زوری به کردنه وهی فهوجی خه فیهی جاشان ده دا. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۷۸).

(کاریگه ری له قالدبدان کار ده کاته سه ر به کار بهر). (نیک لاند، ۲۰۱۶، ۱۳۳)، بروانه (Johnson, R.D., ۱۹۸۷, P ۱۳۵-۱۰۹)

(به عس) وه کو مار که یه کی تر سناکی دوژمنکارانه ی دژ به کورد، ناوبردنی ئه م دوژمنه وه کو کرده یه کی زمانی بو هوشیار کردنه وهی تاکی کورد له م سه ر ده مه، که پۆمانه که ی تییدا نووسراوه، به کاره یئراوه. له بیری نه که یین، به عس کوردی بو یه کتر کوشتن و خیانته له پرووی (ده روونی و فیزیکی / دروستکردنی فهوجی جاشایه تی) به کاره یئاوه. بهر له وهی یه کتر کوشتن بیته، تیکشکاندنی که سایه تی و تیکدانی ده روون و نه ریت و که لتووری کوردی ئه نجام داوه. واته له قالدبدانی کورد له فهوجی جاشایه تی کاریگه ری له سه ر ده روون و په فتار و هه ل سوکه وت و په یوه ندیی نیوان تاکه کان و که سایه تی تاکی کوردی هه بووه. زمان پیناسه ی فکری (خیانته)، (په فتاری تیکشکان و نه مانی متمانه و بوونی که سه کان به ئامیر و جاشایه تی)، شیوازی (بیرکردنه وهی زه مه نی پیش راپه پین) ده کات، وینا کردنیکی

هزرى ئهوان سهردهممان بۆ دهكات، كه قالمبىكى خراپ و بهرهمهينانى ريفتارىكى خراپه. لهرووى زمانهوه (رپهفتار رهنگانهوهى دوخى دهروونى و فكرى) كهسهكانه.

دهزمانى ئاوات زۆر ركى له حزبهكهى ئهوانه، بهلام ئامادهى ههبوو واز له پيشمه رگايهتى حزبهكهى خوئ بىنيت، بهلام بىروباوه رى خوئ نه دهگورى. (سابىر رهشيد، ٢٠١٩، ١٢٧).

با نموويهك له چوونيهتى تيگهيشتن له دهق بهينينهوه. (نىك لاند) له بارهى كاريگه رى رپهفتار و له قالمبدان دهلييت: (خهلك پتر ههز دهكهن گوشتى قوتووى ٨٠% كه مچهورى بكرن وهكو لهوهى ٢٠% چهورى ههبيت ريكلام زانىارىيهكان

لەمەر بەرھەمەکان بەجۆریک لە قالدەدات، کە کاریگەر
بێت لەسەر کرپار تا بیکریت). (نیک لاند، ۲۰۱۶، ۱۳۳).

(دەزمانی) حوکمی برپاردانی تێدایە، واتە زانیاری پێویستی
لەبەردەستە، کە (ئاوات) رقی لەحزبەکە ی ئهوانی دیکە یە.
دادگایەکی زمانی لەم دەربەرینە هەیه، پێناسە ی (رەفتاری
ئاوات) ی کردوو. لەهەمان کاتدا بۆ بەدەستەینانی
هاوسەنگی، بۆ رازیکردنی بەرانبەرەکە ی وەکو ریکلامیک
ئامادە یە واز لە بەشیک لەمافی ئاسایی خۆ ی، کە
(پێشمەرگایە تی حزبەکە یە تی) بەینیت، بەلام (بیروباوەر) ی
ناگۆریت.

لەم دەقەدا پێچەوانە ی ریکلامی گۆشت کەرینەکە،
رکابەرەکە ی (ئاوات) فشاریک ی توندی لەسەر دروست
دەکات، تاکو واز لەهەموو رەفتار و بیرو و قەناعەت و
پیکهاتە ی دەروونی خۆ ی بەینیت. واتە ریکلامەکە ی (ئاوات)
بۆ ئەو یە رەفتاری دەروونی بەرانبەرەکە ی نەرم بکاتەو،
گۆرانیک لە نەریتی توندی بەرانبەرەکە ی دروست بکات.

لەو پێشتریش ئاماژەن بەشیواز و جووری خیانت کرد،
ئاوات خیانت ناکات، بەلام ترس و تۆقانی دژ دروست
دەبیت، تەنیا دەبیتە قوربانی خیانت نەکردن. کەچی
(ئاسۆ) ی براشی لەپێناو خیانت نەکردن لەحزبەکە ی
دەبیتە راپەرینەری توندوتیژی و زەبروزەنگ و بەکوشتدانی

براکه‌ی خوئی. ئەمەم ناو لێنا (خیانەت نەکردن لەنیو
خیانەت کردندا).

۲-۲۶ دەروونی حزبایەتی

حزبایەتی دیاردەیه‌کی دەروونییه، پێش ئەوەی
دیاردەیه‌کی کۆمەڵایەتی و مەعریفی بێت، چونکە زمانیک
لەنیو حزبدا هەیە، شوێر بۆتە نیو ناخی کەسەکان و ڕه‌نگی
لەپه‌فتار و هه‌لسوکه‌ت و کاردانه‌وه و هه‌لچوون و
بیرکردنه‌وه و کەسایەتی و تەنیا پەییوەندییه تایبەتییه
کەسییه‌کانیش داوہتەوه. (فسه‌ی رەق و دروشمی جیاوازی
بەرز دەکرێتەوه. هه‌روه‌کو چۆن لەپراگەیان‌دنی حیزبیشەوه
ناو‌زپاندن و تەشھیر و پووشکاندن هەییە و زمانیکی زۆر
نامەدەنیانە جیگە‌ی لۆژیک و ئەقڵی گرتۆتەوه. (ریبوار
سیوہیلی، ۲۰۱۱، ۱۵۳).

کوودی دەروونی حزب لەم دەقەدا بریتییه لە تەکرەنی
دەروونی کەسەکان و خانەوادە، بەرھەمی دابەشبوونی
کۆمەڵگایە لەسەر بنەمای حزبایەتی. ئەمەش دەبێتە
بەرھەمەینانی لەتبوونی زمان، هه‌روه‌ها بەرھەمەینانی
لەتبوونی فکر و بوون.

دەروونی چەپانەدن و سەركوت و توقانەدن و براكوژی بەرھەمھێنی (براكوژی + شەر + راوانانی یەكتر + دیل كوشتن + تێكچوونی خانەوادە، + قوربانانی.. تاد).

ئاسۆ لە حزبی وەنەوشەیی و ئاواتیش پێشمەرگەیی ڕەنگ پەمەیی بوو. ئاسۆ لە پارانێیە و ئاوات لە ئاكری. (سابیر رەشید، ۲۰۱۹، ۱۱۱).

بەجۆرێك وای لێھاتوو، حزب كات و شوین و كەسایەتی تاكیش دابەش بكات، ئەمەش كاریگەریی لەسەر زۆر بواری دەروونی و ژيانی ئاسایی و پەيوەندی نیوان ئەندامانی خێزانیش دروستكردوو، بە جۆرێك براكانیش بەسەر ڕەنگ و ناوچە و كات و ڕەفتار و دەروونی حزبایەتی دابەش ببین، ئەمەش زمانی دەروونی جیاوازیی لەنیو تەنیا یەك خێزانیش دروست كردوو. (حزبی وەنەوشەیی و حزبی پەمەیی)، (رانیه و ئاكری).

حزبەكان تەنیا دوو براش بەھۆی دابەشبوون بەسەر حزبەكان لەتكردوو. لەم دەقەدا زمان و دەروون و ھۆش و بێركردنەو و ھەستكردن و ڕەفتاری براپەكەنیشیان دابەش كردوو. (بەكوۆی ئەو تەفسیرە سايكۆلۆژیانەیی لە پەيامەكانەو دائلین و بواری لێكتر حالییوون كەم دەكەنەو و بگرە دەیشیوین). (رییوار سیوہیلی، ۲۰۱۱، ۱۵۴).

#ههستی حزبایه تیش له گیانی برابیه تیدا جیایان ده کاته وه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۱۷).

کوودی ههستکردن، لهه دهقه د پهبهسته به کوودی دهروونی حزبایه تی، که کوودیکی خراب و نائارام و روخینه ره. کوودیکی نازار به خشه مروقه کانی کردو ته ئامیریکی لاوازی کوویله کراوی بی ئیراده ی سه ره به خوئی مروییانه. کوودی دهروونی حزبایه تی مروقه له مروقبوونی خوئی داده شو رییت.

(ههندیک راسته وخو گالته به سروودی نیشتیمانی و ئالای کوردستان ده کهن و ئه وهی، که له دیسکوورسی حزب و پیکخواه کاندای له باره ی نیشتیمانه وه ههیه، شتیکی ئایدیولوژیانه ی لاواز و دووباره وه بووه، که توانای نییه پوئی مریشک بو دانه ویله خواردن له ده وری خوئی بکاته وه. (ریبوار سیوهیلی، ۲۰۱۱، ۹۸-۹۹).

(ئه وهی سامناکه ئه وهیه ئه مجاره ش کاره کتاره سیاسییه کان له پرووی سایکولوژییه وه هه مان چیژه کانی ده سه لات ده یانخه له تی نییت و مه ستیان ده کات و بونیادی دهروونی ئه م ئه کتاره تازانه ش له هه مان سیستمی مورالی و به هایی ئه وان ی پئیش خو یان هاتووه). (موحه مه د ته ها حوسین، ۲۰۱۲، ۲۰۱۴). واته به هه موو پهبه ره کان دهروونی حزبایه تی سه ره چاوه یه کی نه گونجاوه له به ره مه یانی

کهسایه‌تی و باریکی د‌روونی ئارام و سه‌رکه‌وتووی به‌ره‌مه‌ین.

ئه‌نجامی شه‌ره‌که ئه‌وه‌بوو ئاوات و بیست پ‌یشمه‌رگه‌ی حزبه‌که‌یان به‌یه‌خسیری که‌وتنه‌ ده‌ست حزبه‌که‌ی ئاسۆ.... ئی‌واره‌ فه‌رمانیان پ‌یکرا ئه‌وانه‌ی گیراون ناب‌یت وه‌کو یه‌خسیر بگه‌نه‌ زیندانه‌کانی حزب.... ئاسۆ یه‌کیک بوو له‌و که‌سانه‌ی، گولله‌بارانی ئه‌و بیست و یه‌ک که‌سه‌یان کرد، که‌ ئاواتی برای یه‌کیک بوو له‌وانه‌، هه‌رچه‌ند ئاوات هاواری کرد تا ده‌ست له‌تفه‌نگ هه‌لگرئ و پرزگاری بکات و نه‌هیلا‌یت بیکوژن، به‌لام حزبا‌یه‌تی له‌برایه‌تی به‌ه‌یزتر بوو، برا ه‌یچ سۆز و به‌زه‌بیه‌کی بۆ براکه‌ی خۆی نه‌جوولا، چونکه‌ له‌دوو سه‌نگه‌ری پ‌یچه‌وانه‌ بوون. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۱۲-۱۱۳).

له‌وه‌پ‌یشتر شیکاری ئه‌م دۆخه‌ د‌روونییه‌ ده‌قه‌که‌مان کرد، خیانه‌ت نه‌کردن بۆته‌ پ‌یوانه‌ بۆ خیانه‌ت‌کردن له‌خۆی و برا و مرۆقه‌کانی دیکه‌. (ئاسۆ) به‌پ‌یداگریی و هه‌ستیک‌ی حزبیا‌نه‌ی دا‌براو هه‌ستی مرۆیا‌نه‌، گوئ به‌ه‌یچ شتیک نادات و نایه‌و‌یت خیانه‌ت له‌ب‌ریار و پاسپارده‌ی حزبه‌که‌ی خۆی بکات، واته‌ خیانه‌ت نه‌کردن له‌گشت ده‌کاته‌ قوربانی بۆ خیانه‌ت نه‌کردن له‌ تاک و تاییه‌ت. له‌کرده‌وه‌دا ئه‌مه‌ش جو‌ریکه‌ له‌خیانه‌ت.

ئەو تىپروانىنەي ئەزموونى باشوور لەرووى سياسىيەو بو شوناس دروستکردوو، تىپروانىنيكى روالەتگەرا، پەرچەکردايانە، سادە و مونسەباتيانە، شوناسى كوردبوون، يان ئينسانبوون لەم تىپروانىنەدا بچووكراوتەو سەر ئاستى كۆمەلەي دروشمى حەماسەدار، توندوتيزاوى و مونسەباتى، كە بەهۆيانەو ئاپۆرە هاندەدرىت بو ئەوئەي ئەم يان بەو ئاراستەدا كار بكات و پەرچەکردار بنوييت. (پيوار سيوئەلى، ۲۰۱۱، ۹۷). بەلەي ليرەدا خيانەت نەکردن دەبیتە سەرەتايەك بو توندوتيزى و زەبروزەنگ و تاوان، تاوانى بەكۆمەل كوشتنى ديلەكان.

زۆر كەللەرەقانە بە بيروباوهرى حزبەكەي كاريگەر بوو، ئامادەي هەموو شتيكى هەبوو، كە حزب چى پيلايت بي پرسينەوئەي ئەنجامەكەي جيبەجى دەكات و هيج گفتوگويهكيش ناكات. (سابير رەشيد، ۲۰۱۹، ۱۱۳).

(ئەركى فەلسەفە بەرھەمەينانى پەرچەکردار و كەف و كۆلى دەروونى و توندوتيزى سايكۆلۆژىي نيبە، ئەركى برىتبيە لەو بەرھەينانەوئەي مرقاياتى بە پيويستى هەبوونى پيرانسيپەكانى وەك ناتوندتيزى). (پيوار سيوئەلى، ۲۰۱۱، ۸۱). كۆدى دەروونى حزبايەتى، دوورە لەئەرەكى فەلسەفەي دامرکانەو و دووركەوتنەو لەتوندوتيزى. لەم دەقەدا وەكو كاريكى ئەندازيارىي

هۆكاری ئهو پېكها ته دهروونییه بهشیویهکی تۆكمه به كۆدی دهروونی حزبايه تی بهستۆتهوه، كه بهیهك بهستنهوهیهکی سهركهوتوانهیه، بۆیهشه توندوتیژی و ههڵچوون و قیرهقیر نیو شاشه ی تهلهفزیۆنهكان و سانسۆر و دابهشکردنی دهسهلآت له ههریمی كوردستاندا شوینی عهقل و لۆجیک دهگريتهوه، دهروونی سرپینهوهی بهكتر و بهكارهینانی زهبروزهنگ و دووركهوتنهوه لهنهرمونیانی پیاوه دهكریت.

ئههسته پيسه ی كه پپی دهلین براكوژی، یان خۆكوژی.
(سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۱۶).

(ئهه خوده خۆپهرسته وا دهزانیت چی لهنیو چهقی بازنه ی خودی ئهودا ههیه، دهبییت بیتهدی و ههرچی دهستیسی كهویت و ههولێ بو بادات بهشهرعی دهزانیت.) (موحهمهده تهها حوسین، ۲۰۱۲، ۷۰). كۆدی دهروونی حزبايه تی بهكسانه به قبولنهکردنی بهكتر، پهنا بردنه بهر بهكتر سرپینهوه و ئینجا براكوژی. ههستیکی ئازار بهخشه. مرۆف كاتیك خۆی دهكوژیته لهرووی دهروونییهوه كهسیکی نهخۆش و بی هیواو داتهپیوهی گوشهگیرییه، براكوژیش ههراویه. خودپهرستی و خۆسهپاندن بهرههه دههینیت، یان بهری ئههسته و بیرکردنهوه و دهروونه خراپه ی حزبايه تییه.

درک کردن به‌شکلیکه لهو پرۆسه ده‌روونییه‌ی زمان رای ده‌په‌رینیت، مرۆف له‌په‌رینگی هه‌ستکردنه‌وه، ئامانجه‌کان دیار ده‌خات. په‌فتارمان ده‌ه‌ستتیه‌ سه‌ر چۆنیه‌تی درک‌پیکردن و ئاگاییمان له‌و شت و کس و رووداو و سیسته‌مه‌ کۆمه‌لایه‌تیانه‌ی، که له‌ده‌وروبه‌رمان دایه‌.. به‌ر بۆیه درک‌پیکردن سنوور بو‌ په‌فتارمان داده‌نیت). (د. عبدالواحد موشیر دزه‌یی، ، ۲۰۱۴، ۷۹). (سایکۆلۆژیای هه‌ندیگ گروپ، یان تاکی هه‌لچوو گه‌لیگ جار ده‌مانباته‌وه سه‌ر بیره‌وه‌ری پاسیزم). (موحه‌مه‌د ته‌ها حوسین، ۲۰۱۲، ۶۶).

کۆدی ده‌روونی حزبایه‌تی له‌و به‌شه‌ میژوووه‌ی ده‌قه‌که ئامازهی پیکردوه، بریتیه له نه‌خۆشی سرپینه‌وه و

ئازاردانى يەكتەر، تەنيا لەوەسفى دەروونى (ئاسۆ و ئاوات)دا ئەم چيژ وەرگرتنە لەئازاردانى يەكتەر، گەيشتۆتە ئاستيكي هيئەدە ترسناک و بەرز مرؤف ناتوانيت براو بە (بينين و هەستەکانى و درککردنى خوشى) بکات.

بچن لە حزبەكەى ئاسۆ ئەستۆ پاکی بو وەر بگرن، ئەو بوو ئاسۆى براى لەم ماوہیەدا بە مۆلەت هاتەوہ. (سابير رەشىد، ۲۰۱۹، ۱۲۵).

(قورخکردنى راستى و رەوايەتى لای هەموو ئەو ئايديولۆژيانەى حزب و پيکخراوہ کوردییەکان، خودى کوردى زياتر لەخۆ نامۆ کرد و ئەمجارەشيان لەعەقلى خوێەوہ بو عەقلى ئايديولۆژيا بازى دەدا، لەرێگەى ئەوہوہ مانای بو دەرکەوت و دیاردەکان دادەنا. (موحەمەد تەها حوسین، ۲۰۱۲، ۴۱). بەواتايەكى دیکە دەکریت بليين (داگيرکردنى مۆرفيک لەلایەن مۆرفيکی دیکەوہ بەتەنيا ئارەزوویەك نییە، بەلکو بنەمای پيکخەرى پرۆژەکانیشە). (عادل باخەوان، ۲۰۱۵، ۷۹). لەکردهوہدا درککردن سنوورى بو رەفتار و هەست و ليکدانەوہکانمان دانوہ.

کۆدى دەروونى حزب کۆديكى ئازار بەخشە، واتە مۆفەکان دەکاتە ئامير، دەست بەسەر هەست و نەست و بيراکردنەوہ و رەوشت و ليکدانەوہکانیشيان دادەگریت. باسەيرى ئەم بارە دەروونییە بکەين، کە پەيوەندی بە ئەستۆ پاکی و

دهسته لگرتن له بیروبواوهړ و بوچوونه تاییه تییه کانی
که سیکه وه هه یه:

دهروونی ئەستۆ پاکی = بهرق و تۆله و ئایدیۆلۆجیای
حزب.

ئەستۆ پاکی = به وازهینان له بیروبواوهړ + په شیمان بوونه وه
+ ته سلیم بوون + گۆرانی فکر و بهها و ئەخلاق.

ده بیټ ئەمه چ دهروونیکی ئازار بهخش بیټ، مروّف لهو
رپهفتاره خراپه ی مروّفه کان دووچاری نیگه رانی و دلته نگه ی و
هه لچوون و شله ژان ده کات.

**# کاتیک براهی دیت چاوی چووه پشتهی سهری و به ئاشکرا
و بی پیچ و په نا پیی گوت: دیاره تۆ هیشه ماوی و
نه تۆ پیوی؟**

(ئهو ئایدیۆلۆژیانه ی خودی کوردی کردوونی به پارادایم بو
ئاراسته ی سیاسی، هه رده م کارگه ی به ره مهینانی خودی
دیسپلین کراو بوون و ئەو خوده هه رگیز خاوه نی خو ی
نه بووه. (محهمه د ته ها حوسین، ۲۰۱۲، ۴۰). واته ئەوه مان
بو دهرده که و بیټ له ئەنجامی ئەو واقیعه دژواره ی
خامۆش کردن و دیسپلین وه کو کرده یه کی کویله کردن و

بەپاشكۆكۆردنى تاك بەكار دىت، كۆدى دەروونى حزبى
بەپاشكۆ كۆردنى تاكەكان بەرھەمھېناوہ.

مردن بېويستى بە من نہبوو.

ئەدى ئىمە گوللەبارانمان نہکردن! تۆ چۆن دەرباز بوويت!؟

ئىدى مردن و ژين بەدەست خوايە، ھەر چۆنىك خوى گەورە
ژيانىكى دىكەى پېبەخشىم. (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۱۲۷).

كۆدى دەروونى حزبايەتى، كۆدىكى تەواو دەروونىيە، چونكە
سەرجم رەفتار و رەوشت و ئەخلاقى مرقەكان وەكو
كەرەستەيەك بۆ پاشكۆكۆردن و نزمکردنەوہى پلە و پايەى
كەسەكان بەكار دەھىنئىت.

كۆدى دەروونى حزبايەتى = ھەلچوون، تورپەيى،
دەمارگىرىيى، سەرشيئانە بىرکردنەوہ، لەدەستدانى عەقل و
سۆز و ھەموو بىرکردنەوہيەكى مرقانە، بوونە ئامپىرى
حزب، فشار و كاردانەوہ. كۆيلە و پاشكۆكۆردن، داگىرکردنى
ئىرادەى تاك.

لەھەمان كاتدا كۆدى دەروونى (برا) كۆدىكە بەواتاى ئازار و
توندوتىژى و رەتكردنەوہ و لەتبوونى گيان و دەروون و
كەسايەتى مرقف نیشان دەدات. بەو واتايەى برا بەرانبەر

برا تیكچوونی هاوسهنگی خیزان و لهیهکترگه‌یشتنه...
عهقل له‌ده‌ستدانی عه‌قله. مرو‌فایه‌تی یه‌کسانه به‌درندانه
ببیرکردنه‌وه.

کوودی هه‌ستکردن بریتیییه له‌هه‌ستی تو‌له و هه‌ستی
لی‌بوورده‌یی. دو‌خی دووهم له‌ئاستیکی زور نزم دایه و
هه‌ستی حزبی شوینی هه‌موو بواره‌کانی دیکه‌ی گرتوته‌وه.

ئاسو‌قاچی خو‌ی له‌عه‌ردی دا و رک و کینی ناخی
ئاراسته‌ی هه‌لسوکه‌تی پی نه‌گۆری و به‌رک و توورپه‌یییه‌وه
گو‌تی:

نابیت ئەم کاره نابیت، ئەمه ناپاکییه، ئەگەر حزب بزانیّت
لای من خو‌ی شار‌دۆته‌وه و پاده‌ستی ئاسایشی حزبم
نه‌کردووه، ئەوه دین لی‌پرسینه‌وه له‌گه‌ل منیش ده‌که‌ن،
نه‌خیر ئاوات راست ناکات، تو‌به ناکات و واز له‌هه‌واداریی
حزبه‌که‌ی ناهینیت. تو‌به‌ی گورگ مه‌رگه. (سابیر ره‌شید،
٢٠١٩، ١٢٧).

کوودی ده‌روونی حزب‌ایه‌تی له‌م ده‌قه‌دا بریتیییه
له‌ببیرکردنه‌وه له‌و ره‌فتاران‌ه‌ی ده‌بنه سه‌رچاوه بو
به‌ره‌مه‌پێانی دو‌خی دژواری ده‌روونی، ناسه‌قامگیری،
تۆله‌کردنه‌وه و ئازاردان. به‌واتایه‌کی دیکه بریتیییه له:

لېپرسینه‌وهی توند و کوپړانه + دژایه‌تی + رق له‌یه‌کتر
+ بوونه‌وه

پراستی و درؤ نییه + دوژمنکارانه‌یه + ناپاکی و متمانه
به‌یه‌ک نه‌کردن + خوشاردنه‌وه و سانسور و چاوسوورکردنه‌وه
+ هه‌رپه‌شه و سزا + نه‌مانی ئاسووده‌یی و ئارامی +
تۆبه‌کردن + چواندنی برا به‌گورگ، + کوشتن چاره‌سه‌ره +
پیداگری، رکابه‌ری و شکاندن... تاد.

نه‌وه‌بوو ئاسایشی حزبه‌که‌ی ئاسۆ هاتن و پاپیچیان کرد و
ئاسۆش گه‌رایه‌وه ده‌وامی خو، هه‌ر نه‌و گرتنه‌بوو، ئیدی
چاره‌نووسی ئاوات دیار نه‌ما که‌س نه‌یزانی چی
به‌سه‌ره‌هات..... ئاوات تا نه‌م چرکه‌ساته‌ش، که‌ خوینه‌ر
رۆمانه‌که‌ ده‌خوینیته‌وه بی‌ه‌وال و چاره‌نووسی بزره.
(سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۲۸).

کوودی ده‌روونی حزبايه‌تی ئاسایش به‌نموونه‌یه‌کسانه‌ به
حزبانندی شته‌کان، شوون بزربوونی که‌سیک، بیرکردنه‌وه
له‌چاره‌نووسی که‌سیک، توندوتیژی، زه‌بروزه‌نگ، کوپله‌کردن
و خوسه‌پاندن و ره‌تکردنه‌وه‌ی به‌رانبه‌ر.

چوونه‌ ده‌ره‌وه‌ فه‌لسه‌فه‌ و ئایدیۆلۆژیا پالنه‌ری نین، به‌لکو
ئه‌مباره‌ چه‌پاوه‌کانی خودی تاک، که‌ له‌ نه‌ستیدا

کۆبۈنۈنۈۋەتە بېرىار بە تاك دەدەن و ، که تاكیش وەلامى ئەم خواستە چەپاوانەى دایەۋە کۆمەل بەتاوان و سنوور بەزاندن و بېرېزى و بى ئابروویى و بى .. بى دەیداتە قەلەم. (محەمەد تەھا حوسین، ۲۰۱۲، ۱۰۴).

لەم دەقەدا دەردەكەۋیت ناخى دەروونى تاك، تا چ ئاستیک چەپینراۋە و لەژیر هەژموونى بیروبوچوونىكى سنووردار وەكو تۆقینراویک مامەلە دەكات. گەیشتۆتە ئاستیک برا كار بو لەناوبردنى براكەى دەكات، تەنیا هوکاریکیش بو ئەم دۆخە دەروونى حزبایەتییه.

۲-۲۷ كۆدى كوشتن

هەرچى پېشمەرگەيان دەستكەوتبايا دەيانكوشت و لاشەكەيان دەبرده دایەرەى ئەمن و لە بەرانبەردا ئافەرىن و پارەدا خەلاتى ئەم كارەيان وەردەگرت. (سابیر رەشىد، ۲۰۱۹، ۷۹).

كولتور دەتوانیت لەچوارچۆیهیەكى شەرعیەت بەخش بەه ئەكتەرانه، که بەدواى ئاساییکردنەۋەى زەبروزەنگەکانى ژيانى رۆژانەیدا دەگەرین کارىگەرى دروست بکات. كولتور دەتوانیت واتان لیبکات رشتنى خوینی مروّف و خواردنەۋەى

پهرداخېك ئاو وهك يهك ته ماشا بكه ن. (عادل باخه وان، ۲۰۱۵، ۱۰۲).

وهكو له ناخ و ناوه وهى دهر وونى ئهم دهر بېرېنه دا دياره، كوشتن و خيانهت له پېناو وهرگرتنى (پاره و پاداشتى دارايى) وه سفى خراپترين رهفتارى دهر وونى كه سانېك دهكات، كه به كرده وه ئازار به خش و ترسناك و توقېنه ره.

(خواست له هه موو هه لچوونه كانى ديكه پتر دل دهروشېنېت، ئه وهش ده بېته هوى ئه وهى رۆحى زياتر بچېت بو ميشك و له وېشه وه بچېت بو ماسولكه كان، ئه مهش ههسته كان تيزتر و جهستهى مروفتيش به جولته تر دهكات). (رېنى ديكارت، ۲۰۱۰، ۸۰-۸۱).

خواستى كه سانېك بو كوشتن و وهرگرتنى پاداشت، كه له بنه رته دا يه كسانه به خيانهت، بارېكى دهر وونى دروست كر دووه، مروفت به نيگه رانى و دل هراوكى سه يرى دهكات.

لاشه كان مه هېننه ئيره، چييان لى ده كه ن بيه كن، ته نيا كه لله سه ره كانيان بو ئيمه بېنن. (سابير ره شيد، ۲۰۱۹، ۷۹).

مرۆف وهك كه سيك، كه له هه لومه رجه سروشتييه كهيدا هه ميشه له بوسه دا به بو مرۆفكي ديكه! له كومه لگه مرۆفه كاندا هه ژموون كردن به سه ر ئه وي ديكه دا ئه و بنه ما بالايه يه، كه جوولانه وه ي هه ر ئه نداميكي لاشه ي مرۆفه كان رپيك ده خات ... كومه لگه ي مرۆفه په روه رده نه كراوه كان زياتر له كومه لگه ي گورگه كان ده چي ت. مرۆفي گورگ ئه و كه سه يه، كه له قوراوي ته ماح، لوتبه رزي، له خوبا ييبووندا چه قيوه مرۆفي گورگ ئه و كه سه يه، كه له نيو رپوبه ري سو كايه تي كردن به مرۆفه كان ي ديكه دا له نيو رپوبه ري ئاره زوو به ي سنوره كاندا، له نيو رپوبه ري هه ت ككردن كه رامه تي هاوشيوه كان ياندا ئاماده يه په نا بو هه موو چوارچيوه يه كي زه بروزه نگ ببات. (عادل باخه وان، 2015، 79).

به كرده وه نووسه ر هينده به قوولي و وردبينه وه ئه م رپوداوانه ي گيرپاوه ته وه، كه وه ستاكار يي هونه ري و ته كن يكي گونجاوي تيدا كر دووه، مه به ستيش له م ته كن يكه گيرپانه وه ي ئازاره كان ي مرۆفه، كه به چ درنده ييه ك وه كو گورگ يه كتر قه ده كه ن و به چ ده روونيكي درندانه، درندانه هه لسوكه وت ده كه ن.

ئه وانيش ره ش و سپيان پي كه وه ده كرده پيشمه رگه و جه سه ته كان يان له كو ل خويان ده كرده وه و

كەلەسەرەكانىشىيان بۇ دايرهەى ئەمن. (سابير رهشيد،
٢٠١٩، ٧٩).

(تۆماس ھۆيز) لەرپىگەى لىكدانەوہكانى دەيەويست بەدواى
رہگورپىشەى جەنگدا بگەرپىت، تاكو ھەلومەرجى پەنابردنە
بەر زەبروزەنگ خۆش نەكرپىت، بەزمانىكى دىكە تاكو
پىرۆژەى ھىورکردنەوہى دەولەت بەرھەم نەھىندرپىت،
بەكارھىنانى زمان لەبىرى ھىز، چوونە دەرەوہ لەدۆخى
جەنگى ھەمووان دژ بە ھەمووان گریمانەيەكى لەدايك
نەبووہ. بۇ ئەوہى پىمان بسەلمىنن، كە تەنيا ژيانىكى
مومكىن لەدەرەوہى دەولەتتىك، كە سەرەوہى رەھاي ھەبپىت،
برىتپىيە لە "جەنگى ھەمووان دژ بە ھەمووان" واتە
كۆمەلگەى بى دەولەت، دەولەت بەسەرەوہى رەھاوہ
يەكسانە بە كۆمەلگەى گورگەكان!. (عادل باخەوان، ٢٠١٥،
٨٣-٨٤).

كۆدى دەررونى كوشتن، يەكيكە لەكەلتوورە ديارەكان
كۆمەلگەى خويىناوى عىراق، جەنگ وەكو بەشپىك لە
ئازاردانى گشت، بۇ بەرھەمھىنانى سەرکوت و ئازار و
توندىوتىژى بەفراوانى بەكارھىنراوہ، تەنيا بەم جوړە
كوشتن لەدياردەيەكى نەفى و بەكارنەھىنراو، كراوہتە
كەلتوورىكى بەربلاوى ئەو كەس و گرووپانەى خويان وەكو
بەشپىك لەبەرھەمى جەنگ بەرھەمھىنراون. ئەم دەررونە

لهبڼه رته تدا له سهر د هروونی (خوین و دهرچوون له یاسا مرویبه کان و ئه خلاق و به های مرویی) هکان به ریوه ده چیت .

خه لکی کاروانچیان ده کوشت، یان له شار خه لکی شیټ و گیل و بیچاره و بیکه س و بیده رتاتان و بیوه یان دهرپاندن و ده چوون له دهره وهی شار ده یانکوشتن و که لله سهره کانیان له جه سته ی ده کرده وه . (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۸۰).

(لادان و شیواندن و ترازاندنی که لتووری نه ته وه، فه راهه مکردنی ههرچی زیاتری ورووژینه ر و بزوینه ره ناموکان به ژینگه ی کورد هه ولدان بو هیانه کایه ی ژینگه یه کی پراوپر له پیدراوه کانی داگیرکاری و تاوانده وهی نه ته وه یی . (موحه مه د ته ها حوسین، ۲۰۱۰، ۶۸).

دوا ی راپورتی بو به غدا نووسیوو، به رپرسی مه فره زه تاییه تیه که که ناوی سه مه د گورگ بووه له وه رگرتنی که لله سهره کانداهستاندوو و چیدی که لله سهریان لی وهرنه گرتوو . (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۸۱).

گرفت یه کیکه له و کیشانه ی مروف له پرووی دهروونییه وه تووشی قهیران ده کات، به تاییه تی له و کاتانه ی له نیو گرفته کانداهچه قیټ، یان چاره سه ره که به گونجاوی به ده ست ناهینیت، هه لچوون و خه موکی و کاردانه وهی توندوتیژانه و گومان و په نابردنه بهر کاری نه شیواوه .

(بیویستی تی چاره سهری گرفته کان، لایه نیکی سهره کی
ژیانی ئیمه یه، گرفته کان فره جورن، له ساده و تا ئالۆن،
به هه لئه و بیست تا مه تر سیدار). (نیک لاند، ۲۰۱۶، ۹۵).

له م بۆ چوونه ی سهرده ودا ئه وه مان بۆ روون ده بیته وه، گرفت
خۆی وه کو کیشه یه کی (ده روونی، به رجه سته، کۆمه لایه تی،
ئابووری، فکری) هه یه، به لام په رینه وه، یان هه نگا و نان
له ده سنپیکی گرفته که به ره و چاره سهر و گه یشتنه مه به ست
گرنگه .

له م ده ربهرینه دا (ناوی که سه که / بکه ره که سه مه د گورگ) ه،
شوینه که (هه ولیر بۆ به غدا) یه. کیشه که (برینی سهر و
ئاماده کردنی که لله سه ره کانه)، گرفته که ئه وه یه (به غدا
راییگرتووه)، چونکه (متمانهی نه ماوه، ئه مانه که لله سه ری
هه قیقی پێشمه رگه) بن. (گرفته که له چیه؟). (مه به ست
چیه؟). له م ده ربهرینه دا ده یه ویئت بلّیت (به غدا)، که
سه رچاوه ی ئه م کیشه نائه خلاقیه ترسناک و ده روونه
ورووژینه ره یه، چی دیکه متمانهی به به کریگیراوه کان
نه ماوه. به کریگیراوه که (کورده) له پیناو به ده سه ته یانی
پاره، کاری نامرۆقانه ده کات.

کوودی (مه به سته ی) ده روونی، له م گێرانه وه یه، چۆنیه تی
وه سفکردنی دۆخیکی خراپی ترسناکی ده روونییه، سه رباری
دۆخی ده روونی ئه و که سه ی گرفته کان ده گێرپته وه، ئینجا

(مه به سستی) سهره کی گه یانندن و بیرهینانه وه و تۆمارکردنه وهی سهرله نویی ئەم دۆخه دەرروونی و ترسناکه یه له پریگه ی به کارهینانی زمان لای (خوینەر). واته (گرفته که به ره و خوینەر) ئاراسته کراوه. له (شوینی دهق و رۆمانه که وه) به (مه به سستی) تیگه یانندن و پیدانی زانیاری به (خوینەر) نووسراوه. ئامانج له مهش دروستکردنی باریکی دەرروونی تهژی له هه لچوون و کاردنه وه و نیگه رانی و ترسیشه لای (خوینەر).

ده لێن ههر له م ماوه یه دا بووه، که به رخۆکه شیئتیش به ناوی پێشمه رگه وه که له سه ره که ی به دائیره ی ئەمن فرۆشراوه. (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۸۲).

(راسیزم یه ک که لتوور له تۆلتی تاریزم و دیکتاتۆریهت و فاشیزم دروستده کات و ئەم خه سلته ته له ته ویلی یه ک گرووپی، یان کۆمه لی نه ته وه یی ده دات. سه ره رای سوکایه تی و بی نرخ سه یرکردنی جه سته و گیان و که لتووری قوربانی. گه لی جار له ئۆپه راسیۆنه کانی به کۆمه لکوژی و جینۆساید دا ناو په رژی نی ولاتیک ده بیت به دۆزه خییک. (مه مه ده ته ها حوسین، ۲۰۱۲، ۶۱). کۆدی که لتووری کوشتن، یان زه مینه ی دەرروونی کوشتن په یوه سته به چێژی کوشتن و چێژه رگرتن له ئازاری خه لکی دیکه. له م ده قه دا ده زانی ن سه رچاوه ی ئەم راسیزمه په یوه سته

به دیکتاتوریهت، به لام له نیو گروویپیکی دیکه دا وه کو رهفتار
و رهوشت و هه لسوکه وتی دهروونی تاک رهنگی داوه ته وه.
ئه مهش له کو تایدا ده بیته سه رچاوه بو وینا کردنیکی دیکه
له نیو کومه لگا.

ئه وانهی له ناو دائیره ی ئه من بوون له پاره پاره پیندا میللهت
توله ی لیکردنه وه، به لام مه فرزه تایبه تییه کان، وه کو
خویان به سه لامه تی مانه وه، چونکه خویان به گه ل حزبه کان
دا. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۸۲-۸۳).

کو دی ره خنه له ره خنه یه کسانه به ئازاردانی دهروونی +
دهرده دل + په نادانی جاشه کان + توله کردنه وه له
ئه منه کان، کوشتن و سه ربین و توندوتیژی و کرده ی
خویناوی + به ره مهینانی دوخیکی دهروونی ترسناک و
توندوتیژ و رقهه لگر و توله کردنه وه.

له تهک ئه وه شدا خه ریکه کو دی کوشتن به پیی ئه
ره خنه یه ی له م ده قه دا هه یه، بیته که لتووریک، که
هه لگری قایروسی ئازاردانی مرؤقه.

خو خنکاندانی مه هاباد. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۱۱).

به شیکي زوری په یوه نندیه کانی ئیمه به هوی زمانی قسه کردن و زمانی نووسینه وه مهیسه ر نابن، به لکو پیوستمان به زمانیکي تاییهت ههیه، که زمانی لهش و زمانی رهفتار و پروخسار و هه لسوکه وته کانی ئیمهیه.. زمان هۆکاریکی په یوه نندی و ئالوگورکردنه. (پړیوار سیوهیلی، ۲۰۱۱، ۹-۱۰). خو خنکانندی مه هاباد، زمانیکي دیکه ی کاردانه وه و بریاریکي یه کلاکه ره وهیه، که ئافرهت بو دهر بازبوون له ئازاری ناووه خوئی و ئازاره دهره کییه کانی کومه لگا به کاری ده هیئت، له پیناو (په یوه ندی کردن به دهره و روبه ری خوئی بو ئه وه ی بلیت ئیدی من ناتوانم له سه ر ئه و په یوه نندیه دهره و نییه سهخته ئازار به خشه به رده وام بم و کوتایی به په یوه ندی خوّم و ئیوه ی دهره و به ر ده هیتم، په نا ده باته بهر زمانی خوگوشتن.

له هه مان کافدا له پریگه ی ئه م په یامه ئالوگوری ئه و هه لوئیسته دهره و نییه له گه ل ده و به ری خویدا ده کات، که ئه و که سیکی بی تاوانی زورلیکراو بووه. له مهش پتر به دهره به ری خوئی ده لیّت ئیوه له سه ر (زانیا ری و بیرکردنه وه و رهفتاریکی زالمانه ده ژین، زیندان هه موو ژیان و خوشی و کچبوونی لی سه ندم، ئیوهش ژیانم لی ده ستینن).

كۆدى خۆكوشتن، كه به شيكه له كردهى كوشتن نيشاندهرى بارىكى دهروونى جياوازه له وهى، كه كه سيك كه سيكى ديكه ده كوژييت. له كرده وه دا مه هاباد ده بيته قوربانى كۆدى كوشتن، چونكه (زيندان و كومه لگا) وه كو يهك نه ويان كوشتووه.

۲-۲۸ كۆدى چاوچنۆك / غه در / به سته زمان

ويژدانى ئازارى ددها، نه وه ندهش چاوچنۆك نه بوو، غه دريشيان له و كردبوو. (سابير رهشيد، ۲۰۱۹، ۴۰).

كۆدى چاوچنۆك، ويژدان و غه در برىتييه له سيكوچكهى دهروونى نيو نه م ده برينه، كه سيك له ژير هه ژموونى ئازارىي دهروونيه، هه رچهنده نه و چاوچنۆك نييه، واته له پووى دهروونيه وه كه سيكى دلفراونى ده ستكراويه و ده ستى نه قوچاندوو، به لام (غه در) وه كو يه كيك له ديارده دهروونيه كومه لايه تيه كان بينه ي نه ويشى گرتوو.

كۆدهى (غه در) برىتييه له سزا و په چاونه كردنى تواناي هه قيقى نه و كه سه ي به شيويه كه ي نار ه و فشارى دژ دروست ده كه ن .

كۆدى تاوانباركردن، سوكاپهتى لهم گوزارشتهدا ههيه. دهروون نهخۆش، ئهو كهسانهن ههموو شتېك لهپېناو بهدهستهپنانى بهرژهوهندى تايبهتى خۆيان بهكاردههپنن، ئىنجا نهفس نزم كۆدېكى ديكهيه بۆ ئهو كهسانهى بايهخ به دهوروبهرى خۆيان نادهن و هيج پېوهريكيان لهچۆنيهتى مامهلهكردن لهگهڵ خهلكى ديكه نيبه.

ئهفسهرهكەش به توورپهبييهوه وهكو ئهوهى به دواى تاوانباريكداهاتبېت و ليره دهستى كهوتبې پېى نهنگى بېت به نهرمى بيدويئيت، وهكو فهركانردن بهسهر كهسيكدالېى خورپيهوه و گوتى: دهى لهگهلمان وهره، ئاخىر بۆ كوئى؟ دوايى دهزانى بۆ كوئى؟! بۆچى دهمبهن و چيتان ليم دهوئى؟. پاشان دهزانى بۆچى دهبهين و چيمان لیت دهوئى!، خۆت له خهتى سى و شهش مهده له ئيمه باشتىر دهزانى چيت كردوو. (سابير رهشيد، ۲۰۱۹، ۱۶۰).

با سهيرى ئهم كۆدانهى زمان بكهين (لهبهر ئهوهى زمانى ئازاوه و زمانى رق و دووزمانى و زمانى فیتنهى و زمانى گوناھكردن و زمانى ترس و زمانى توندوتيزى برهوى سهندوو). (رېيوار سيويهى، ۲۰۱۱، ۱۴). ئهوهمان بۆ دهردهكهوييت چهندين شيواز بۆ دهربرپىنى مهبهست بهكارهپنراوه. تا دهگاته ئهوهى نوپترين گوزارشت (خهتى سى و شهش) يش لهپرووى دهروونيهوه بهكاربهپنريت. ئهم

دهسته وازه يه وه دواى سالى ۱۹۹۱ هانتوته نيو زمانى كورد، به واتاي هيلى پاراستنى كورد له لايهن كومهلگاي نيو ده وله تى ديت، واتا كه سيك له دوخيكي ئارام و پاريزراو بيت، يان به پيچه وان هوه، بيه ويت خوئ له گيلى بدات.

به تكاو پارانه وه. (سابير ره شيد، ۲۰۱۹، ۱۶۰).

كو ديكي ديكه (تكا و پارانه وه يه)، هر كه سيك له بارى پارانه وه يه كى تكا ئاميزدا بيت، واته له پرووى دهروونيه وه (ترس و فشار و هلچوون و دلخواكى و ته نيا دوور نييه توقاند نيشى) پيوه ديار بيت، با ئامازه به نمونه يه كى زمانه وانى بكه ين له چو نيه تى ده برپينى ههست و نهست و شيوازى داوا و گه يان دنى مه بهست به و جوړه ي له ده و روبه ريكي ديار يكر او دا به كار ديت.

ئه گهر جهسته ي من ته ندروست بيت و له شم ساخ بيت و هيچ ريگريكي فسيولوژى له ئاسته كانى وه كو: (نه خو شى، ئازار به خش، چيز، بينين، بيستن، بو نكردن و ههست پيكردن) له ئارادا نه بيت، ئه وه ده توانم ههستى خو م ده ربيرم و بليم: پروژيكي خو شه. ئه مه شيوازى گشتان دن نييه، چونكه ره نگان ه وه ي ساته وه ختى ئه زمونى ئيستاي منه و بوئ هه يه بو كه سيكي تر به و جوړه نه بيت. (ريوار سيوه يلى، ۲۰۱۱، ۱۷).

کوډی (تکاو پارانه‌وه) لای قسه‌کهر نیو ئهم ده‌قه، (واتا و مه‌به‌ست و په‌یامه‌که‌ی) به‌پی‌ی ده‌وروبه‌ری به‌کاره‌ی‌نانه‌ی گوتنه‌که ده‌گورپیت، ئهو شیوازی (داواکردن و گه‌یاندنی مه‌به‌سته‌که‌ی) لای ههر یه‌کیک و به‌پی‌ی به‌کاره‌ی‌نانه‌ی له‌شوین و کاتی جیاوازدا ده‌گورپیت، واته ئهرکی گوتنه‌که به‌پی‌ی که‌س و شوین و کات و دوخه ده‌روونییه‌که و شیوازی به‌کاره‌ی‌نانه‌که‌ی وه‌کو خو‌ی نامینیت‌ه‌وه.

به‌لام که‌س بو‌ی‌ری ئه‌وه‌ی نه‌بوو به‌ره‌نگاریی ئهو چه‌کدارنه ببیت‌ه‌وه و زاتی ئه‌وه بکات و به‌لین‌ی ئه‌وه به ئیمه بدن، که کویره له گرتیگه‌ی جلک په‌شه‌کان ده‌ربینن. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۶۱).

(زمانی لی‌ک‌حالی‌بوون و نزی‌ک‌بوونه‌وه و خو‌شه‌ویستی نییه و زیاتر ئاستی‌کی ده‌روونیانه‌ی زمانه، که هیشتا له‌لایه‌ن ئه‌قل‌ه‌وه رام و ئاراسته نه‌کرداوه). (ری‌بووار سیوه‌یلی، ۲۰۱۱، ۱۴).

کوډی ترس، تو‌قاندن زمانیکه پی‌چه‌وانه‌ی له‌یه‌کترگه‌یشتن و پی‌ش‌وازی‌یه. به‌واتایه‌ک، که مرو‌ف له‌ئه‌نجامی باری ده‌روونی (په‌تکرده‌وه، توندوتیژی، سرپینه‌وه و نه‌بوونی دیالوگ) به‌ره‌می ده‌هینیت. ههر کاتیک هی‌زی (چه‌کدار) برپار ده‌رده‌بیت، ده‌روونی ترس و تو‌قاندن بالاده‌ست ده‌بیت.

ئهوان لهسه ر قسه و فهرماني خۆيان مكوپ بوون،
حه زيشيان نه ده كرد كه سيك مشتومريان له گه لدا بكات،
چونكه به ده ست ئهوان نه بوو، نه يانده تواني فهرماني
سه ره وهي خۆيان جي به جي نه كه ن، تازه فهرمانيان پي
كراوه، كه ده بي كویره به ن و ته واو. (سابير ره شيد، ۲۰۱۹،
۱۶۱).

په تکرده نه وهی برپاریک و کاریک مهرج نییه له کرده وه دا
مه به ستی په تکرده نه وهی له لایه ن به کارهینه ری زمانه که ی
تی دا بی ت، به لکو دوور نییه مه به ستی ته نیا گه یان دنی
مه به ستیکی نادیا ری ناراسته و خو بی ت، یان به پیچیه وانه
گه یان دنی په یامیک به شیوه یه کی ئاشکرا بی ت.

له م ده برپینه ی سه ره وه دا ده رده که وی ت (ئه وان) مه به ستیان
له مكوپ بوون و ملكه چي و جي به جي كرنی برپاری سه ره وهی
خۆيانه و په تکرده نه وهی ئه و شته ی داوايان كرنووه له
توانای ئه واندا نییه، هه روه ها به ناراسته و خو بی گه یان دنی
شتیکه، که به رپر سه که نیا ن پیا ن گوتن ئه و کاره بکه ن و
گوئ به قسه و داوا و پارانه وهی که س نه دن.

کو دی جیه جیکردن، کو دیکه له م ده برپینه دا په یوه ندی به
ئامیر ئاسا بوونی مرؤف، سیسته می سه ربازی و چۆنیه تی
به لاوه نانی ئیراده و بوچوونی گشته. له شیکردنه وهی
زمانه وانای ده روونیدا جه خت له سه ر ئه وه کراوته، که

په تکرډنه وه و نه فی شتیګ (په یوه سته به دوو شت، کاریګ کراوه په یوه سته به وهی جه ختکرډنه وه یه کی راسته وخوځیه، بیان په چا وکرډنیګی رانه گه یه نراوه. (جودث جرین، ۱۹۹۳، ۱۴۶).

ده رووناسه کان بایه خ به رپفتار و نه ریتی ژیان ده دن، که تاییه ته به زمانی مرؤقیه تی. (جودث جرین، ۱۹۹۳، ۲۷).

له سهر قسه کردن گرتوویانه، گوايه له بازار به رده وام جوینی به حکومت داوه و قسه ی به کورد و کوردستان گوتوه، له کوردایه تی هه لگه رپاوه ته وه و خه لک دژی ولات و حکومت ته که ی هه لده گه رپنیته وه و پیرؤزییه کانی ولات ده خاته ژیر پپوه. (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۱۶۲).

له م ده ربړینه دا ژماره یه کی زور هوکاري ده روونی، که بریتییه له کاردانه وهی ده سه لات به رانیه ر کاردانه وهی کویره، ده خویند ریته وه. زیندان و گرتن یه کی که له کاردانه وه کان بو سنووردارکردنی ئازادی. قسه کردن تو مه ته و سزای به دواپه وه.

کوډی ئه م ده ربړینه بریتییه له:

شوین: بازار شوینیکی گشتییه و هه موو ده بیینن و ده بیستن.

بابەت: كەسپىك لەژىر فشارىكى دەروونى قورس داىە، لەدۆخى ھەلچوون داىە، ئازارىكى دەروونى دژواردا دەژىت.

تۆمەت: جوین بە كووومەت و كورد و كوردستان، ھەلگەرانبە ھە كوردایەتى. ھاندانى خەلك دژى ولات و كووومەت. پىروۆزىبەكانى ولات دەخاتە ژىر پىوھ.

بەھۆى ئەو ستمەھى لە كچىنيان كرد، دواجار خۆى خنكاند و مردنى بو داپۆشىنى ئابرووى خۆى ھەلبىژارد، ھەر چەندە ئەم كارە ھەموو كەس دەيزانى پىاوانى پزىم بە خورتى بەسەرياندا ھىناوھ، ئەو ھەك ئافرەت كارىكى ئابرووبەرانبە نەكردووه، بەلام چى بە جفاكى دواكەتوو دەبىژىت، كە ئەمەش بە نەنگ و شەرم و ئابرووچوون دەزانىت. (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۱۶۷).

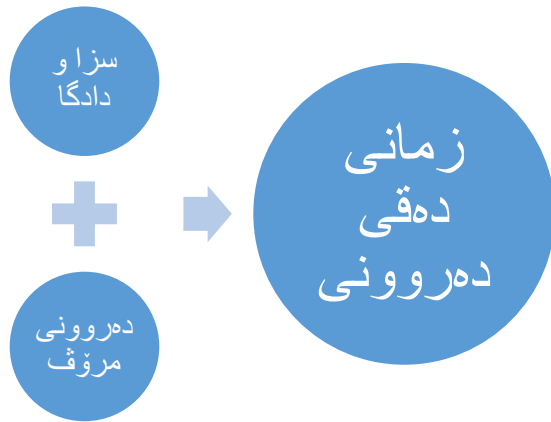
پەرچەكرداى كویرە لەچىبەوھ سەرچاوەى گرتووھ. (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۱۶۸).

دلەرواكى وەكو چەمكىكى سايكۆلۆژى دەروونى كردنىكى گشتىبەترس و لىك ئالۆزبوونىكى دەروونى بى ئەوھى بتوانىن سەرچاوەى ئەو ترسە بزانىن. زۆر جار ئەم چاخە بەچاخى دلەرپواكى ناوژەد كراوھ. (محەمەد تەھا حوسىن، ۲۰۱۲، ۱۰۱).

كۆدى ئازاردانى ئافرهت، سوکايهتى و دهستدریژى دژى
ئافرهت يهكئیکه لهو ئازاره دهروونى و ئهخلاقى و
كۆمهلايهتيانهى لهنيو ئهم دهقهدا زۆر پاشکاوانه كارى
لهبارهوه كراوه .

۲۹-۲ كۆدى سزا و دادگا

بیردۆزهى شیکردنهوهى دهروونى پهردهى لهسهه زۆر لایهنى
شاراوهى پهفتاره مروییهکان، که تاوانه پهفتاریش یهکئیکه
لهوان، پامالی و سهرنجی زانیانی بو فاکتهریکی زۆر
مهزنى تاوان پراکیشا، که لهناو دهروونى مروقدا
دهسورپتهوه، چونکه بهراستی دیاردهى تاوان تا رادهیهکی
زۆر بو تیکچوونى شیرازهى دهروونى مروقى تاوانبار
دهگهپیتهوه. (پزگار محمد قادر گهلالی، ۲۰۰۰، ۹۰).

واته سزا و دادگا له ههر دهقی کدا بیّت، پیویستی بهشاره زایی و وردبوونه وه له باره ی دهروونی ئەو کهسه ههیه، که تۆمهتبار، یان گومانی تاوانی لئ دهکریت، هیچ کردهیهکی تاوان، یان سزا و کاردانه وه بهرانبهر ئەو کارانه ی گومانی تاوانیان لئ دهکریت بی پهبهست بوون بهباری دهروونی کهموکورتی لئ دهردهکهوئیت.

زۆر ههولئ دا له گه لئیان و ریگه ی دادگه و پۆلیسی گرتبههر و پرووی له خزم و ردین سپیانیش کرد، به لام هه موو ههولئ کانی بوونه بئقی سه ر ئاو. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۴۰).

کۆدی دادگا و سزایه کییکه لهو کۆدانهی ههمیشه له نیو ده قدا شوین و پایه و حوکمه کانی دیارن. دادگا و سزای پروداهه کان، دادگا و سزای داموده زگا تاییه تییه کانی ئەم بواره له نیو ده قدا، ئینجا کۆدی ئەو دادگایه ده قنوس دایناوه. ده بیته دان به راستییه ک دابنن، ئازادی ئاخواتن، ده بیته بنهما بو به دیهینانی هیزی کرده ی لیکتیگه یشتن، به واتای ئەوهی ئەم پرۆسه یه ده بیته بنهمایه کی ده روونی به هیز بو به دیهینانی متمانه و به ره مهینانی تیگه یشتن و دروستکردنی هاوسهنگی. (ئازادی کاتییک ده بیته ئازادی بیرکردنه وه و ئازادی ده ربیرین، که که شیکی گشتی بو بیرکردنه وهی تاکه کان بره خسیته و ههست بکه ن، که گوئ له بیروپراکانیان ده گیریت. (ریبوار سیوهیلی، ۲۰۱۱، ۲۸).

پۆلیس کۆدی سه رکوت و دژ به ئازادی و سنووردارکردنی ئیراده ی تاکه کهس نیشان ده دات، ئەمهش پیچه وانه ی (پروکردنه پای گشتییه، که لهم ده قدا بریتییه له خزم و ردین سپی). یان (یاسا و میلی). ئەمانه ئامازه یه بو ئەوهی زمان ده ربیری هزر و بیروکه یه که، که په یوه ندی به (هیزی سنووردارکردنی ئیراده ی ئازاد و مافی ئازادی ئاخواتنی تاکه که سه وه هه یه). نه ک هه ر ئەوهش (دادگا و پۆلیس) یش وه کو ئامازه یه کی نه رینی، له پینا و پیچه وانه نیشان دانی ئازادی و مافی گه یشتنه زانیاری و ئاشکرکردنی چاره نووسی که سییک به کار دیت.

(بلقى سەر ئاۋ) كۆدېڭە بەرانبەر بى ئۇنجام بوۋنى ھەموو كۆششە زمانى و پەيوەندىي و بەدەيھىنەنى مەبەستە سەرەككەيەكان دىت. ھزر و بىر بۇ ئاشكرا كوردنى چارەنوۋسى كەسى گىراۋ ھەيە، بەلام بەھۆى سنووردار كوردن و پاشەكشە پىكردنى زمان، بىر و ھزرەكە ۋەكو رەفتار و كوردەيەكى دەروۋنى سەرنەكەوتوو بەدىار دەكەوئت.

ئەگەر رازى نەبىت و دژمان بوەستى لەناوت دەبەين.
(سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۴۱).

لەم دەربىرپىنەدا قسەكەر ھەرەشەى لەناوبردن لەبەرانبەرەكەى دەكات، ئەمەش دەچىتە چوارچىۋەى دەروۋنى ھەرەشە و تاوان و راپەراندىنى كوردەيەكى توندوتىزى لەرىگەى بەكارھىنەنى وشە.

تاوانناسى بەرىتانى (ھىرمان مانھام) لەبارەى جۆرەكانى تاوان دەلىت: فاكتەرە پىكھاتەيىەكان چ جەستەيى بن، چ بايۇلۇجى، يان فاكتەرە كۆمەلەيەتتىيەكان ۋەكو فاكتەرى ئابوورى، لەتەك ئەم دوو فاكتەرە جۆرى سىيەمىش ھەيە، كەفاكتەرى عەقلى و دەروۋنىيە، سەرجم فاكتەرەكانى پىشوو ھەرچەندە بەھىزبن، ھەرچەند كارىگەر بن، ھەرچەند رەگ و رىشەى داکوتاويان ھەبىت، نابنە ھۆى تاوان تەنيا ئەو كاتەى بەجۆرى سىيەمدا رەت دەبن، واتە بەفاكتەرى عەقلى و دەروۋنىيەكان. (د. عبود السراج،

۱۹۸۵، ۲۷۶). ئەمە ئەو ھەمان بۇ ساخ دەكاتەو ھە دادگا و سزا پېيويستە بەشيو ھەكە ورد پەيو ھەست بېت بەبارى دەروونى و رەفتارى ئەو كەسانەى لېكۆلېنە ھەيان لەبارە ھە دەكرېت.

بەداخە ھە لە كۆمە لگايەكى دواكە ھە تووى ھەك ئېمە دا ھەموو تاوانەكان ئەگەر پياوانىش بېكەن بە مىلى ژنانى دەدەن، ھەر ژنان تاوانبارن، پياوانىش ھەرچى خراپە يەكېش بكات، ئەوا ھەر ژنان تووشى كوشتن و ئازاردان و لەناو بردن دەبن، كەچى پياوان ھەرچى ناپاكېش بكەن كۆمە لگەكەى ئېمە ھەك پياو ھەتى و شانازى بوى ئەژمار دەكات. (سابير رەشىد، ۲۰۱۹، ۶۰).

سىخورى لەسەر ھەموو مالىك دانابوو. (سابير رەشىد، ۲۰۱۹، ۹۱).

(ھەر جۆرە سانسۆرىك، ھەر جۆرە نائازادىيەك لەسەر دەربېرىن، لەھەمان كاتېشدا سانسۆرى زمان و سانسۆرى بەرجەستە بوونى بېر و بۆچوونە كانمانە). (رېبوار سېو ھەلى، ۲۰۱۱، ۲۷). ھەكو كۆدېك بۆ سەركوت و ترساندن و تۆقاندن بەكار دېت. لەم دەقەدا بەروونى بارى دەروونى سانسۆر و چاودېرى ھەكو سەرجا ھەكەكى توند و زەق بۆ سەركوتى دەروونى بەكار ھېنرا ھە.

کویره جاریکی دیکه گه پرایه وه سه ر کاری خوئی، به لام ئه مجاره وه کو جاران نه بوو، چیدی جوینی نه ده دا، چیدی قسه ی به دز و گهنده لکاران نه ده گوت، چیدی جوین به کورد و کوردستان نه ده دا، چونکه به و مهرجه به ریان نه له دا بوو، که به لئینامه یان بو پپرکرد بو وه وه، په نجه مرویان لی وه رگرت بوو، که هر جاریکی دیکه به هه چ جوریک قسه بکات و به دلی ئه وان نه بیئت و هیرش بکاته سه ر حکومت، ئه وا جاریکی دیکه راپیچی گرتووخانه ی جل ره شه کان ده کریته وه، به لام جاریکی دیکه بگه ریته وه لایان وه کو ئه مجاره نابیت، که سیکی دیکه نابینریته وه به ناوی (کویره ی چاوساغ). (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۱۶۴).

(هر داگیرکارییه ک بو سه ر زمان، به داگیرکاری بو سه ر بوونی مروییمان ده ست پی ده کات. ئه و کاته ی مروف خوئی کوئیایی به بوونی بیئت، ئیتر زمانیش مانای خوئی و وشه کانیش هییز و ده سه لاتی خوئیان له ده ست ده دن). (ریبوار سیوه یلی، ۲۰۱۱، ۲۲).

کو ده کانی سزا بریتییه له کوئی ئازاردان ئه مه ش یه کسانه به زیندانی + ده مکو تکردن، به لئینامه وه رگرتن و په نجه مو ر + دووباره بوونه وه (زیندانی و ره خنه گرتن و جویندان) + مهرج بو ئازادکردنی هه یه + نابیت بپرای بپرای قسه بکات

+ نابیت ناوی حکومەت و پېرۆزىيەکان بهینیت..... ئەگەر بگيریتەوه نامینیت و شوون بزر دەکریت.

ئەم کۆدە، بەجۆریک توندە، مرۆف هیچ سنووریکی ئازادی بۆ نامینیتەوه، سنووری ئاخوتن، بەرگری لەخۆی، رەخنەگرتن، نارازیبوون، تەنیا بەجۆریک ھەرەشەى لیکراوه، ناتوانیت لەھەلبژاردنى مردنیش ئازاد بیت. ئەوان پېیان گوتوو ھەر قسەکردنیکى دیکە، یەكسانە بە کۆتایى ھاتن و مردنى ئەوه.

ئەم کۆدە کۆدیکی ئازار بەخشە، چونکە ژيانى ئەو کەسە کراوئە زیندان و ژيانیشى یەكسانە بەتەنیا یەك وشە.

۲-۳۰ کۆدى دەروونى کەلتورى زمان

(بیرنساتین) کۆمەلناسى بەریتانى لەسالى ۱۹۶۰، تیشكى خستە سەر پەيوەندى نیوان زمان و چین و پۆشنبیری، ناوبراو پرایگەیاندا: بەگشتى مندا لانی چینی زەحمەتکیش و چینی ناوہراست دوو زمانى جیاواز بەکاردیین: کۆدى سنووردار و کۆدى کراوه. کۆدى دیارکراو پستەى کورت لەخۆدەگریت، وپرای شیوازیکی تا پادەیهک سادەى پیزمانی. لەویدا پاناوہکان زۆرتەر بەکاردیین نەک ناو،

له بهر ئه وه كۆدى ديارىكراو حاله تى ره وته سنوورداره كه وه رده گريت، كۆدى كراوش رسته ي دريژ له خۆده گريت ويپراي رييساي ئالوز، له وييدا ئاوه لناو و ناو زور به كارديت به پيچه وانهي راناوه كان كه ده بنه هو كاري سه ربه خويي، يان ناو به ستیی ده قه كه. (نيك لاند، ۲۰۱۶، ۵۲).

پيده چييت بچيته به رده م مزگه وت و ده ستريك له پيش خو ي دابنييت و سوال بكات.

نه خير با تفهنگ به تاريكييه وه نه ني م، كي ده لييت وايه!
(سابير ره شيد، ۲۰۱۹، ۸۷).

هه ردوو گوتن كۆدى كو تگراوه ن، يان سنوور دارن له كاتيكد ا له وه ي يه كه م ده كرا كورتيش مه به سته بگوترييت، به لام ئيمه ده زانين ئه م كه لتوو ره په يوه ندي ي به چين و تويزه كانه وه هه يه. كه سيك بي ئه وه ي زانياري ته واو و سا خكراوه ي هه بييت، ده لييت من وا ي بو ده چم ئه و شته بكات. له رسته ي دووه مدا قسه يه كي نه سته قى كورد ييه، زور به كورتى و له كۆديكي سنوور داردا له جياتي ئه وه ي به دريژي با سي ئه وه بكات، كه ئه وه مه زهنده و قسه كانى دروست نين، ده لييت گولله به تاريكه وه نانيم. ئه مه ش په يوه ندى به كه لتوو ري قسه كردن و كورت ئاخاوتن و به كۆد كردنى قسه كردن و مه به ست و پلار و ده رخه ري شيوازي ئاخاوتنى كه سانيكه له (پله و ته مه ن و متمان ه و باري ده روونى له كاتي ئاخاوتن)

جیاوازن. سەرباری ئەوەش راناوی لكاو (م) لەجیاتی (من)،
یان ناوهێنانی بکەرەکه بەکارهێنراوه.

کەلتووری ئاخواتن و دەربرپین پەییوەندە ی بەرپه‌گەز و تەمەن
و چین و ئاستی رۆشنبیرییه‌وه هه‌یه، ئەمەش بنەمای
کۆمەڵایه‌تی و دەوونی زمانه‌که دەرده‌خات.

(هەر له‌ ریگه‌ی زمانه‌وه دەتوانین پارێزگاری له‌ کەله‌پوور و
شارستانیەت و داب و نهریت و بیروباوه‌ره ئاینیه‌کانمان
بکەین و نه‌وه له‌دوای نه‌وه سوودیان لێ‌وه‌برگین). (د،
که‌ریم شه‌ریف قه‌ره‌چه‌تانی، ۲۰۱۵، ۱۶).

کۆدی کەلتووری (مزگه‌وت و دەرۆزه‌کردن) پەییوەندی به
کەلتووری کۆمەڵایه‌تی کوردستانه‌وه هه‌یه، ئەوانه‌ی خاوه‌ن
پێداویستی تاییه‌تن، یان به‌دوای هاوکاریی ده‌گه‌رپین و
دەرۆزه‌ ده‌که‌ن وه‌کو نه‌ریتیکی خێرخوازیانه له‌به‌رده‌م
مزگه‌وته‌کان داده‌نیشان، ئەمەش پەییوەندیی به‌هه‌مان
حاله‌ت و دیارده‌وه هه‌یه.

خۆم یه‌کلا ده‌که‌مه‌وه و خوشکه‌که‌م پزگار ده‌که‌م و
ناشه‌یلم نه‌ باوکم و نه‌ خزمه‌کانم له‌ دونیای جیا بکه‌نه‌وه،
ئیدی منیش به‌یاسا پشتی خوشکه‌که‌م ده‌گرم. (سابیر
ره‌شید، ۲۰۱۹، ۶۱).

کۆدی کهلتووری کوشتینی ئافرهت، لهم دهقهدا ئاماژه پیکراوه بهلام ئهو بهکورتی دهلیت (ناهیلم نه باوکم و نه خزمهکانم له دونیای جیابکهنهوه). کهلتووری کوشتینی ئافرهت لهسههر شهرف، یهکیکه لهو کهلتووره باوه دیارانهی کۆمهلگا بهدهستییهوه دهنالینیت. لهم گوتهدا کۆدی کورتردنهوه بهکارهیئراوه.

کهلتوری خهلکی رهنگدانهوهی ههیه لهسههر ئهوه زمانهه بهکاری دههینن. (نایف خراما، ۱۹۷۸، ۱۷۹).

بهپیی ههندیك لهبوچوونهکان (کهلتوور زمان لهقالب دهداث) و رایان وایه (دهوروبهر لهدایکبوونی کهلتوور و بارودوخی قسهکردن، بهواتایهکی تر و بارودوخی کلتوری و کۆمهلایهتی دهستنیشانی شیوازی قسهکردن دهکات و لهکاتی لهقالبی دهداث. ههر لهپییگهی چوونیهتی ئاخاوتنیشهوهیه دهتوانریت پیگهی کۆمهلایهتی قسهکهران دهسنیشان بکریت. (گیی) دوو جوړ دهوروبهر دهسنیشان دهکات، که بریتییه له دهوروبهری کهلتووری و دهوروبهری بارودوخی. (د. شاخهوان جهلال فهرج، ۲۰۱۳، ۱۰۲).

کهلتووری ناو، ناوی کهسهکان پهیوهندی بهدهوروبهری بهکارهینانی زمانهکهوه ههیه، دهوروبهری کۆمهلایهتی بهکارهینانی زمان لهههولیر تایبهتمندی خوئی ههیه،

خوینەر و گوئیگر ئاساییه له پئیگه‌ی ناوه‌کان بزانییت ئه‌و کهسه خه‌لکی چ ده‌قه‌ریکه، یان ئه‌و نازناوانه‌ی به‌کار ده‌هینرییت، به‌هه‌مان شیوه نیشانه و ئاماره‌ی که‌لتوورین.

به‌لئی قوربان په‌حمان به‌رید و قادر قوورتی و جه‌لال بوئی و ئه‌حمه توپنه‌چی.

لوقمان لوقی و حه‌مه تازی. (سابیر په‌شید، ۲۰۱۹، ۵۷).

ئهم ناوانه ده‌رخه‌ری ئه‌وه‌ن، که ئهم جوړه ناوانه له‌زمانی هه‌ولیر و ده‌وروبه‌ری به‌کار دییت، به‌تاییه‌تی له‌نیو شاردا، چونکه هه‌ندیک له‌ناوه‌کان تاییه‌تمه‌نده به‌پیشه‌کانی شار.

زمانی ئافره‌تیش وه‌کو ره‌گه‌ز و کوومه‌لایه‌تی جووری دیکه‌ی ئه‌و کوودانه‌یه، که سنورداری و هه‌روه‌ها تاییه‌تمه‌ندی ئاخاوتنه‌که نیسان ده‌دات، وه‌کو:

سه‌رگولیس ده‌لئی: پیاوه‌که‌م عه‌ره‌قخوړ و قومارچییه.

له نیو هه‌ولیردا کانتیک ئافره‌ت قسه‌ده‌کات له جیاتی بلییت (هاوسه‌ره‌که‌م، می‌ردم) وه‌کو نه‌ریتیکی کوومه‌لایه‌تی و ده‌رپرینیکی ده‌روونی و جوړییک له په‌وشت و خووی ئافره‌تانه و شه‌رم ده‌لیت (پیاوه‌که‌م).

له کرده و هدا ئهم دهر برپینه گه لیک واتای دهر وونی و
کۆمه لایه تی و شیوازی بیر کردنه وهی ئافرته و پله و پاییه
کۆمه لایه تی می دهر دهر برپیت.

بابم پاناوه ستیت، داوای سپینه وهی ناموسم لی ده کهن.
(سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۵۴).

له م قسه یه دا بو مان دهر دهر که ویت قسه کهر (کورپه)، به لام
به شیک له بهر پر سیاریه تی خانه واده کهی له ئه ستویه. (بابم)
وشه یه که له هه ولیر به کار ده هیئریت، واته قسه کهر (کورپه)،
نیره و خه لکی هه ولیره). کیشه یه کی کۆمه لایه تی هه یه، که
په یوه ندیی به ناموسه وه هه یه و باوک داوی کوشتنی
کچه کهی له کورپه کهی ده کات. ئه مه که لتووری کۆمه لایه تی
و دهر وونییه.

له که لله ی دام... میان له بهر ملی بنیم (سابیر ره شید،
۲۰۱۹، ۱۹-۴۱).

له م دوو دهر برپینه دا که دوو قسه ی نهسته ق ئاخاوتن و
ئیدیۆمه، دهر خه ری دوو باری دهر وونییه. یه که میان
کارتیکردن و سه رسامکردن و هاندانه. دوو هه میشیان ناکۆکی
و هییز بو پووبه روونه وه و ناخۆشی و ناته بایی .. تاد. له م
گوتانه دا هه ست به وه ده کریت ئاخاوتنه کان چه نده کورت و
پوختن، هه روه ها که لتووری کۆمه لایه تی و توانا و هییزی

به کارهينانی زمان لای ئەو قسه که رانه دەرده برپیت، بی ئەوه بچنه نیو شیکردنه وه و درییژدادری، به کورتی ئاخاوتنه کانیاں کۆتایی پی دههینن و وه کو بهردیکی سهنگین له نیو قسه کانیاںدا دای دهینن.

به شیوه یه کی جوان و سه رنجراکیس چیرۆک و به سه رهاتی ئیمه بنووسیت، ئەدهبی میلله ته کهت ده ولهمه ند بکهیت ئەوا منیش هه ر وا ده زانم خه باتیکی دیکه ی پۆشنبیریم خستوه ته سه ر خه رمانی پپشمه رگایه تم.

خشتیکی دیکه ش بخه مه سه ر مالی رۆمانی کورد. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۳۸).

کوودی ئەم کهلتوووره په یوه ندی به چۆنیه تی نووسینی رۆمانه، قسه کهری یه کهم کاره کهتری سه ره کی ئەم رۆمانه یه، داوا له رۆماننووس ده کات به ره مه که به جوانی و سه رنجراکیشانه وه بهر بینیت. قسه کهری دووه میس خودی رۆماننووسه که یه، ده یه ویت پیمان بلیی رۆمانی دیکه شم هه یه، چونکه خشتیکی دیکه ش ده خاته سه ر رۆمانی کوردی.

به کورتی ئەم کووده پۆشنبیریانه و جووری دیکه ش له نیو رۆمانه که به دی ده کریت، هه ر یه که یان ئامازهن بو بار و پیکهاته و دوخ و ده روونی چین و توویژ و ره گه ز و ئاستیکی پۆشنبیری نیو کو مه لگا، هه مووشیاں به ستراونه ته وه به

(رہفتاری دہروونی و شیوازی ئاخاوتنه کانیان، واته
رہفتاره کانیان سہرچاوهن بو دہرختنی ئەرک و توانا و
مہبہستہ کانیان. ہہرہہا کوڈہ کانیئیش بہ شیوازی جیاواز
بہ کارہینراون.

۲-۳۱ کوڈی ہہست

بہ پیپی لیکنانہ وہ کانی (جوئن سیئرل) خہسلہ تہ کانی حالہ تہ
ہہستیہ کان دابہشی سہر سی جوئر کراوہ:

(ناوہ کی، جوئریتی و خودیتی). (جوئن سیئرل، ۲۰۰۹، ۷۶).

ہہر یہ کہشیان لہ مانہ ئەرک و پہیام و کردہ یہ کی جیاواز
رادہ پہرینن، کہ ئاساییہ ئہ مانہش لہ نیوہ خویناندا ہاوبہش
بن، لہ یہک بچن و تہنیا یہ کتریش تہ واو بکہن.

لہ مبارہ وہ (جوئن سیئرل) بہم شیوہ یہ دابہ شکر دنہ کہی شی
کردو تہ وہ:

حالہ تہ ہہستیہ کانی ناوہ کی:

حالہ ت و پرؤسہ ہہستیہ کانی ناوہ کی بہ مانای ئاسایی
(شوین) ی وشہ کہیہ، چونکہ ئہو حالہ تہ لہ ناو جہستہ مدا
لہ ناو میٹشکما روو دہدہن، کہ واتہ لہ دہرہ وہی میٹشکما

ههست بوونی نابیت. نموونه: لهدهرهوهی ئاودا، ئاو ریچکه
نابهستیت، یان لهدهرهوهی میزهکهدا خودی میزهکه توند و
تۆل و رهق نابیت.

ئهم رۆمانه‌ی (سابیر رهشید) وه‌کو هه‌ستیکی ناوه‌کی
له‌پیناو تۆمارکردنی به‌شیک له‌پرووداوه‌ده‌ره‌کییه‌واقعییه
هه‌قیقیه‌کان و به‌شیک تریشی وه‌کو هه‌ستی ناوه‌کی، که
په‌یوه‌ندی به‌بیره‌وه‌ری و لیکدانه‌وه و بیر و خه‌یال و
ویناکردنه‌کانی خودی خۆیه‌وه‌هه‌یه. هه‌روه‌ها به‌شیک
دیکه‌شی له‌رۆمانه‌که‌دا په‌یوه‌ندی به‌ئازاره‌کانی مرۆف و
مه‌ینه‌تی و ناخۆشییه‌کانیانه‌وه‌هه‌یه، واته‌ناخ و ده‌روون و
هه‌ستکردن و ئه‌و به‌سه‌ره‌هاتانه‌ی له‌میشک و بیره‌وه‌ریاندا
ماوه‌ته‌وه، ده‌گیریته‌وه.

باره هه‌ستییه‌کانی وه‌کو ئازار و بیرۆکه‌کان ته‌نیا وه‌ک
به‌شیک له‌نیو جهرگه‌ی ژانه هه‌ستییه‌کانی ژیان بوونیان
هه‌یه، هه‌ر حاله‌تیک له‌م حاله‌تانه شووناسی خۆیان هه‌یه

له‌مه‌ش قووتر ئه‌و په‌یوه‌ندییه، که حاله‌تیک له‌گه‌ل
حالته‌کانی دیکه به‌یه‌که‌وه‌ییان ده‌به‌ستیته‌وه‌واته
(حالته‌ی عه‌قلی بو ئه‌وه‌ی هه‌مان حالته‌ی بیت و هه‌مان
خه‌سله‌ت و تایبه‌تمه‌ندی هه‌بیت، ده‌بیت له‌په‌یوه‌ندییه‌کی
دیاریکراودا له‌گه‌ل حالته‌کانی تردا ده‌ربکه‌ویت، وه‌کو
ئه‌وه‌ی ده‌بیت ته‌واوی سیسته‌می حالته‌کانیش له‌گه‌ل

دنیای واقعییدا پیکهوه پهیوهستبن و گری بدرین. (جوڼ سیړل، ۲۰۰۹، ۷۶-۷۵).

ئهوهی له ناو دلته بیلی. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۴۹).

لهم دهربرینهدا نووسهر به کارهکتهرهکی دهلیت ناوهوهی ناخی خوټ، ههرچی ههیه بیلی و دهری بیره. ئهولهگهل ناوهوهی کهسهکان مامله دهکات، چونکه لهبنهپرهتدا ئهواس لهدهروون و پرفتار و ههلچوون و ناخی کهسهکان و پروداوهکان و کات و شوین و بابهتهکانیش دهکات.

۲-۲۲ کۆدی حالهته ههستییهکانی جوړیتی

بهو مانایهه ریگهیهکی دیاریکراو ههیه، که ههر حالهتیکی ههستکردنیک، یان حالهتی ههستییهکان ههستی پی دهکن، یان تاییهتمهندییهکی جوړیتیان ههیه. (توماس ناجل) ئهم خالهه بهم وتهیه دارشتووه، که پیی وایه ههر حالهتیکی ههستی شتیکی دیاریکراوی خووی ههیه، که دهیهویت لهو حالهته ههستییهدا بهو جوړه بیټ. شتیکی ههیه ههزی لهخواردنهوهی (مهی) سووره، ئهم شته جیاوازه لهوهی ههزی بهگوگرتنه له موزیک. بهم مانایهش شتیکی لهئارادا نابیت ههز بکات ببیته خانوو، یان

دره خت، ئەم قەوارانە ھەستی ھەستى نین دواجار، که له گەتوگۆکانماندا ئەمە لە ھەمووی گرنگترە ھەموو حالەتە مروڤئیک، یان زیندووێک بە ئەزمونی دەکات.

حالەتە ھەستی ھەستى کان شتیکی تێدا یە دەکریت بە "ئەنتۆلۆژیای ئامادەگی" ناوی بەرین، واتە لەمیانەى گۆشە نیگای (بکەرێک) ی دیاریکراو ھە، یان کە سێکە ھە نەبیت بوونی نابیت، یان لەرپی کە سێکی زیندوو ھە، کە ئەم شتانەى ھە یە. (جۆن سیرل. ۲۰۰۹، ۷۷-۷۸).

۲-۲۳ کۆدی حالەتی ھەستیەکی خودیتی

ھەرچی قەوارە بابەتیە کانی شە ھە کو شاخ و کیو ھە کان و .. تاد نەمە تیکی بوونی ئامادە گیان ھە یە و بوونیشیان ناکە ویتە سەر ئەو ھە کە سیک (خود) یک بە ئەزمونی بکات، لە دەرە نجامە کانی خود گەریتی حالەتە ھەستیە کان ئەو ھە، کە حالەتە ھەستیە کانم بە شیو ھە یە ک لە شیو ھە کان بو من دەردە کە ون و بو تو دەرنا کە ون. من دەتوانم تە واو بگەمە ئازارە کانی خو، کە تو ناتوانیت، ھە رو ھە ک تو دەتوانیت بگەیتە ئازارە کانی خو، کە من ناتوانم بە گەمە ئازارە کانت. مە بە ست ھەر کردە ی (بکەم و بکەیت) گە یشتن بە تە نیا بە واتا مە عریفییە کە ی نییە. ھەر مە بە ست ئەو ھە

نییه دہتوانم بہ نازارہکانی خوّم بگہم پتر لہ نازارہکانی تو، بہ لکو بہ پیچہ وانہ وہ لہ ہندیک ہستگردنہکاندا وہکو (ٹیڑھیسی و غیرہ کردن) لہ زور باردا خہ لکانی تر لہ بارود و خیکی باشتردان بو زانینی ئەو نازارہی، کہ کہسی نازار چیزہ کہ ہہیہ تی و لہ نازار دایہ، لہم حالہ تہدا ئیمہ ہستہکانی خہ لکی دیکہ باشتر لہ ہستہ تاییہ تییہکانی خوّمان دہناسین. (جوّن سیّرل، ۲۰۰۹، ۷۸-۷۹).

من ہستم بہ نازاری دہروونی ہہموو ئەو ژن و کچانہ دہکرد. کہ چوّن دہیانبردن و ودوایی بہ جہستہیہکی تیکشکاو و دہروونی پووخواوہوہ تییہ لدہ درانہوہ ژوورہکەئیمہ. (سابیر پەشید، ۲۰۱۹، ۹۹).

لہم دہر برینہدا قسہ کہر لہ نازار و ناخی ئەوانہ گہیشتوہ، کہ لہ ژوورہکەئیمہ ئەودا بوون، واتہ ئەو کہسہ بہ ناخی ئەواندا چۆتہ خووارہوہ و ہستی بہ دہروون و دوّخی ئەوان کردوہ.

ئەو ئافرہ تانہش کہ شوینی بایہخی ئەفسہران نہ بوون، یان ئەوان نہ یاندہ ویست پیاوہتی خوئیانی پی بہ فیرو بدہن. (سابیر پەشید، ۲۰۱۹، ۹۹).

لیرہدا ئەو ئافرہ تانہ لہ نازار و ناخی خوئیان گہیشتوون، ئەوہ یان لا بہ نرخ و شانازی و بہختہ وریی بووہ، کہ

ئەفسەره‌كان پېيان پازىي نەبوون، بۆ ئەوھى بەرنەبنە گيانيان و ئازارى سېكسى و دەروونى و پەوشتيان نەدەن. ئەوان لە ناخى خويان گەيشتون، ئەفسەره‌كانياش لەناخ و دەروونى ئەوانە گەيشتون، كە بەكەلكى پابواردنى ئەو نايەن. ئەم تىگەيشتن و ھەستکردن بە ناخە، لەلايەك نەرينيە و لەلايەكى دىكە ئەرينيە. لای ئافرەتەكان ئەرينيە، بەلام ئەفسەره‌كان نەرينيە.

۲-۳۴ شاعیر و ھەست

تىكشكانى زمانى باويش بەوھ دەبیت شاعیر ئەو وشە و مانايانە بە ناو فلتەره‌كانى خەيال و بىر و ئەندېشە و ھەست و نەست و مۆسيقادا ببات، بۆ ئەوھى ئەم زمانە باوھ بخەملييت و لەئاکامى ئەم ھەموو ھەلشیلان و داشیلانەدا شاعیر بتوانیت شیعری بەرز بنوسی. (د. ھاوژین سلیو، ۲۰۱۳، ۳۷).

ناکارم ھەستی خوینەر بۆ لای خۆم پابکیشم و برۆای پێ بەینم. (سابیر رەشید، ۲۰۱۹، ۱۸).

له پړگه دا هزر و هوشم له وه بوو چوون بتوانم بگه مه ناو
ئو مال، چونکه به هزری من ئه گهر بگه مه ناو مالى
کویره (سابير ره شيد، ۲۰۱۹، ۱۹).

ده قنوس له م بواره دا ده يه وييت کاره که ي به (هه ست) دا
بردووه، هه ستکردن به ئازاره کاني مرؤف، هه ستکردن، به
مهينه تيبه کاني که سيکی پيشمه رگه ي کو ماري مه هه باد،
هه ستکردن به ئازاري ئافرته زينداييه کان و ئازاري شه پري
براکوژي و ئازاري نه بووني موچه و پاشه که وت، ئازه کاني
که سيکی نابينا ... تاد.

له ته که ئه وه شدا کوډي هه ستکردن که پيگه يه کی به رچاوي
هه يه، بوته بيروکه يه که تاکو خوينه ر به لای خویدا
ر ا ب ک ي ش ي ت، له پړگه ي وشه و دهسته واژه و جوولاندني هه ست
و چوونه نيو دهرووني خوينه ره کاني، بروايان لا دروست
بکات.

ههروه ها بير و هوشی لای ئه وه بووه، چوون بيروکه يه که
بدوزيته وه بو ئه وه ي بگاته نيو مالى کویره و له ويډا ده ست
به ناسين و تيگه يشتن به ناخي ئه و که سه و ئاشنا بوون
به کيشه و گرفته کاني کویره و مهينه تي و ناخوشيه کاني
بکات. ئه و ده يه وييت ناخي شوين و ئينجا بچيته ناخي
که سه که شه وه.

۲-۲۵ کۆدی هاوواتا

با له پروانگه‌ی ده‌لاله‌تی پراگماتیکی له‌ئهرک و نیوه‌پروکی زمان و چۆنییه‌تی ده‌رکه‌وتنی واتا بنۆرپین. واتا له‌چیییه‌وه دروست ده‌بییت، ئایا وشه واتا دروست ده‌کات، یان واتا پیگه و به‌های به‌وشه به‌خشیوه. (وتگنشتاین Wittgenstein) بروای وایه (واتا بریتیییه له‌به‌کاره‌ینان meaning is use). (فرانسوا ریکاناتی، ۲۰۱۶، ۷۰).

واته به‌کاره‌ینانی وشه ده‌بیته سه‌رچاوه بو به‌ره‌مه‌ینانی واتا. (به‌کاره‌ینانه‌که سه‌رچاوه‌یه، نه‌ک خودی وشه‌که). کاتیکی ده‌لین:

(داوای بوردن ده‌که‌م).

ئهم قسه‌یه بو خودی قسه‌که‌ر ده‌گه‌ریته‌وه، جوړیک له‌حاله‌تی ده‌روونی تی‌دایه، ئهمه ریگه‌ی پی ده‌دات له‌ریگه‌ی گه‌رانه‌وه بو خودی خو، سوژی خو پیشان بدات به‌وه‌ی (که دلته‌نگه) به‌مه‌ش جوړیک له‌کرده‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی ئه‌نجام ده‌دات. (فرانسوا ریکاناتی، ۲۰۱۶، ۷۰).

(کرۆز) له‌باره‌ی هاووتاه ده‌لیت: (هاوواتا بریتیییه له‌پپوه‌ندی نیوان وشه‌کان به‌مه‌رجیک ئهم وشانه‌ سیمو واتا‌کانیان له‌بنه‌ره‌تدا هاوواتابن، به‌لام هه‌ندیکی جار سیمو

لاوه کييه کانيان له گه ل يه کتر دا جياواز ده بن). (د. هاوژين سليوه، ۲۰۱۳، ۳۰).

نه گهر له روانگه يه کي ديکه له په يوه ندي نيوان زمان و واتا، بير و ميشک و واتا بنورين، که په يوه ندي به باري د هرووني و زمانه واني د هرووني يه وه هه يه، به جوړيک که نه په يوه ندي به شيوه يه ک نالوزه، که مروځ ده بيت به وريايي و ليورد بوونه وه ي زور ديقه تيان لي بگريت.

مروځ له دير زه مانه وه په ناي بردوته بهر هيماي ده نگی، هه وليد اوه که ره سه نه بينراوه کاني ناو د هروون له که ره سه ده نگی به کان باريکات و بيانهيته د هره وه، به تپه پ بووني کات و په ره سه ندي به هره، هه ره سه يه کي نه بينراوي ناوه وه، زنجيره ده نگی کي به سه ردا تاپو کرا و بوو به ناسنامه ي خو ي بو گوزه رکردن بو د هره وه و ناوه وه. به م پييه نه وه هيما ده نگیانه بوون به نامرازي ناسيني که ره سه کاني ناوه وه و پي و ترا (زمان) و نه وه که ره سه نه بينراوه ي ناوه وه، که هيما ده نگی که د هريخستوه پي و ترا (واتا). که واته ده نگ له زمانه و واتا له د هروونه. ده شيت سه رچاوه ي و اتا کانيش، جي هاني د هره وه بيت و له ريگه ي هه سه ته کانه وه گوزه ريان کرد بيت بو ژوره وه و ناو نرابن وشه و بووبن به که ره سه ي خاو، يان هه ره له کارگه ي ميشکه وه نو پيوش (ريسا يکل) کرابنه وه و ناو نرابن هوش،

هزر، بیر، مهبهست، چه مک ... تاد. (د. عهبدوللا حوسین رهسول، گ، زماناسی، ۷۴-۷۵).

لهو ده مه دا له ناخه وه زور خه مبار بووم، سکم پیی ده سووتا، که سی پۆلهی له دهست داوه و جهرگی سووتاوه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۴۳).

له پراگماتیکدا زمان به کارهینانه و ئیدیویمیش به کیکه لهو ریگیانهی، زمانی تیادا به کارده هیئریت (ئیدیومه کان شیوازیک تری زمان به کارهینانن). (شیلان عومه ر حسهین، ۲۰۰۹، ۷۵).

خه مباریبه که ی په یوهسته به حاله تی دهروونی و له ناخه وه پهسته. (سکی پی سوتا) ئه و ئاگری نه گرتووه، به لکو (سوژی بوی ده جوولیت، لایهنگیری وه کو جوړیک له پیشاندانی هاوسوژی دهروونی) ده برپوه. (جهرگی سووتاوه) هاوواتایه بو که سیک، که له رووی دهروونییه وه خه مباره و که سی نزیک له دهست داوه و ئازاری دهروونی زوره. هیچ کرده یه کی (سووتان به ئاگر) رووی نه داوه. ئه م (سووتانه) په یوهسته به (ئهرکی گوتنه که) نه ک نیوه پۆکی، به لکو نیوه پۆکی وشه که په یوهسته به ئهرکی گوتنه که. واته (جهرگ سووتان) و (سک سووتان) په یوهسته به ئهرکی گوتنی ئه م ده برپین و دهسته وازانه، نه ک نیوه پۆکه که ی، چونکه له (ده لاله تی پراگماتیک ئهرک به پله ی یه که م دیت و نیوه پۆکیش

په یوه سته به خودی ئه رکه که وه). (فرانسوا ریکاناتی، ۲۰۱۶، ۷۰).

ئه ویش به ئه وکیکی ته ژی له گریان و سۆزیکي سیخناخ له حهسره ته وه، (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۴۴).

(دیڤید کریستال) له باره ی ئه رکی زمان و چۆنیه تی گه یان دنی مه به ست و به دیهینانی کرده ی په یوه ندی کردن ده لیت ئه گه ر زمان په پیره ویکي پیکه وتوو بییت له به کارهینانی دهنگه کان، هیماکان، یان نیشانه کانی نووسین له کومه لگه ی مروڤایه تی بو په یوه ندی کردن و هه ست ده برپین. (د. عه بدوللا حوسین ره سوول، گ. زمانناسی، ۷۶). له م ده برپینه دا ده یه ویت له پریگه ی ده برپینی هه ست و کاردانه وه و پیشاندانی ناخی خو ی له پریگه ی ئه و باره ده روونییه ی تییدا یه، په یوه ندی بکات به گو یگره کانی.

ده ی قوربان، هه موو گیانم بو وه ته گو ی و چاوه پوانم. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۷۰).

واتا له ناخ، یان میشکی مروڤ دایه، ناخ، یان میشکیش واته ده روون، پوهه که ی دووه می زمان له ده روون دایه، ئه مه ش وایکردوه، پریگه ی سه ره کیی چوونه ناو ده روون زمان بییت. (د. عه بدوللا حوسین ره سوول، گ. زمانناسی، ۷۶). ئه مه ئه وه مان بو ساخ ده کاته وه که گیانی، ده روونی قسه که ر

یەكپارچە بۆتە (گۆئ)، نیشانی دەدات كردهی وەرگرتن وەكو بەشیک له زمان و تیگەیشتن و ئۆقره نەمان و پەله‌كردن و چاوه‌روانییه‌کی تامەزرۆیانە، هاندەرێکی توندی ناوه‌وهی ئه‌و كه‌سه‌یه. هه‌موو ئه‌م كرده‌یه‌ش (چ وەرگرتن، چ ئاخوتن، چ كارتیكردن و چ هه‌ست دەربرینه‌كان په‌یوه‌ندیی راسته‌وخۆیان به‌ زمان و واتاوه‌ هه‌یه. (له‌ش / جه‌سته) نابیته (گۆئ)، به‌لام وەكو هاوواتایه‌ك، واتایه‌کی دەرروونی، چركه‌ساتیکی پەر له‌جۆش و پێشوازیی و خۆشی تێدایه، مرۆف له‌جیاتى بلّیت (من به‌و پهری تامه‌زرۆیی و جۆشوخروّش و خۆشی و ئاماده‌یی و پێخۆش‌حالییه‌كه‌وه ئاماده‌م بۆ گۆیگرتن و پێشوازی له‌قسه‌كانت.. تاد)، زۆر به‌كورتی ده‌لّیت (هه‌موو گیانم بۆتە گۆئ).

هه‌رگیز بوخچه‌ی رازی خۆی و ئه‌و نه‌ینیه‌كه‌ی نه‌ده‌كرده‌وه. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۵۱).

لئ گه‌رئ به‌ردیکی زلی له‌سه‌ر دانئ. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۴۹).

تۆبه‌ی گورگ مه‌رگه. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۲۷).

چاوی چووه‌ پشتی سه‌ری. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۲۶).

ئەم گوتنانه، قسه‌ی باوی نه‌سته‌قی كوردین هه‌روه‌ها ئیدیۆمیشن، به‌لام مه‌رج نییه‌ هه‌مان واتای ئاسایی خۆیان

به‌دهسته‌وه بدهن، چاوی چووه پشتی سه‌ری، واتا (تووره بوو، تووشی هه‌لچوونی ده‌روونی و رق بوو). واتا ئه‌و واتایه به‌دهسته‌وه نادات، که له‌وشه‌کاندا هه‌یه. بۆ نمونه (چاو و پشتی سه‌ر) دوو شتی جیاوازن و ئه‌و واتایه‌ی دروستیشی کردووه له‌بنه‌رتدا دوور له واتا و خودی وشه‌کانیش.

بۆ (گورگ و مهرگ)یش هه‌مان شته. (تۆبه) هه‌مان شته، واته که‌سیک پاشه‌گه‌ز نه‌بیته‌وه و واز له‌خرابه نه‌هیئیت. ئه‌م جووره واتا و هاووتایانه له‌نیو ده‌قه‌که‌دا زۆر به‌کاره‌ینراوه.

٢-٣٦ زمانی ده‌روونی و ره‌گه‌ز

ئه‌ده‌بی نوێ به‌ره‌مه‌ی زمانی نوێی گه‌شه‌کردووی سه‌رده‌مه‌که‌یه، داھینان و نوێبوونه‌وه‌ی ئه‌ده‌بی په‌یوه‌ندی به‌نوێبوونه‌وه و گه‌شه‌کردنی زمانی سه‌رده‌میانه هه‌یه. مه‌سه‌له‌ی زمانی ره‌گه‌زیش په‌یوه‌ندی به‌و گه‌شه‌کردن و تیروانینه فکری و کۆمه‌لایه‌تی و تازانه‌وه هه‌یه، که مرۆقایه‌تی به‌خۆیه‌وه بینوه.

له‌نه‌ریتی پۆست مۆدێرنیسته‌وه مرۆف چه‌مکی ره‌گه‌ز وه‌کو واتای په‌یوه‌ندییه‌کی په‌یداکراو ده‌بینیت، ناوه‌پرۆکی

چەمکەکه لەپەپهوهندی نیوان پیاوان و ئافره تانهوه دەردههینریت، لیره دا ئاساییه ژێردهستی ئافره تان و بالادهستی و ههژموونی پیاوان دیتته دهربرین. (کریستین نۆردنستام، ۲۰۰۹، ۳۸).

لەم سالانهی دوایدا بایهخیکی زۆر بهجیاوازییهکانی زمانی جیندهر دهرییت و لهگۆشه نیگای جیاوازه لیکۆلینهوهی لهبارهیهوه دهکریت. (جیاوازییهکان کاریان لهسهه ناوهپۆک و شیوازی زمان کردووه. ئەم جیاوازییه لهزمانی مندالانی تههمن (۴-۵) سالییدا سه رهه لده دات، وهکو زمانی گهورهکان رهنگدانهوهی جیندهری تیدا بهدی دهکریت). (نیک لاند، ۲۰۱۶، ۵۷)، پروانه (۱۱۳-۱۰۱، ۱۹۷۵, Haas, A,).

(لاکوف) یهکیکه لهوانه یه کهمجار بهشیوهی سیستماتیک جیاوازییهکانی نیوان زمانی نیرو میی تاوتوی کرد. بو نمونه با سه رنجی ئەم دوو پرستهیه بدهین.

ئوو ئازیزم، دووباره په نیره کهت خستۆته وه ناو سه لاجه که.

پیسی دیسان په نیره کهت خستۆته وه ناو سه لاجه که.

دیاره پرسته یه کهم ژن به کاریهیناوه و پرسته ی دووهه پیاو. (لاکوف) جیاوازیی ئەو پرسیاره ئاماره ییه شروقه دهکات، که ژن و پیاو به کاری دههینن و ژنان بهشیوه یهک

به‌کاری ده‌هینن، که کهم ده‌سه‌لاتی پی‌وه دیاره (وهک: ره‌نگه باش بی‌ت مه‌گهر وانیه). ناوبراو بر‌وای وایه، ژنان له‌به‌رکاره‌ینانی زماندا به‌جوړیک به‌کو‌مه‌لایه‌تی کراون، که نایه‌کسانیی کو‌مه‌لایه‌تی ره‌گه‌زیی پی‌وه دیاره. (نیک لاند، ۲۰۱۶، ۵۸).

د‌وای نه‌مانی پیا‌وه‌کان ئه‌و خیزانانه چو‌ن لی‌کده‌ترازان یان ده‌که‌وتنه ناو د‌وزه‌خیک‌ی سه‌ختی دیکه‌ی ژیان، زو‌ر ماندوو و شه‌کته‌ت و برسی و بی‌توانا بوو. (سابیر ره‌شید، ۱۹-۲، ۱۱۸).

پی‌گه‌ی پیاو، په‌یوه‌ندی به‌شی‌وازی به‌کاره‌ینانی زمانه کو‌مه‌لایه‌تی و ده‌روونی‌ه‌که‌وه هه‌یه. پیاو سه‌رچاوه‌ی ژیانه، له‌کاتی‌دا ئا‌فرته له‌کو‌مه‌لگای کورده‌واریدا پی‌گه‌ی به‌هیزی ده‌روونی و کو‌مه‌لایه‌تی هه‌یه. له‌م ده‌قه‌دا به‌شی‌وه‌یه‌ک وه‌سفی پیاو کراوه، که ئه‌گهر له‌خیزاندا پیا‌وه‌که نه‌بی‌ت، ئه‌وا ژیان به‌ره‌و د‌وزه‌خ ده‌چی‌ت، ماندوو‌یه‌تی و شه‌کته‌تی و برسیه‌تی و بی‌توانایی روویان تی‌ ده‌کات. مه‌به‌ستمان ئه‌وه‌یه زمانی کو‌مه‌لایه‌تی هیش‌تا زمانی باوک و پیاوه، ئا‌فرته له‌پی‌گه‌یه‌کی نزم‌تر له‌پیاو نیشان ده‌دات، ئه‌م نزمیی پی‌گه‌یه، ده‌رخه‌ری ده‌روون و ئازار و مه‌ینه‌تی‌یه‌کانی (بی‌ت پیاو)‌یه.

(كاميرۆن) هه‌رچه‌نده ره‌خنه له بۆچوونه‌كاني (لاكۆف) له‌بارى زمانى كۆمه‌لايه‌تى ئافره‌تان ده‌گرێت، پيى وايه ئه‌مه كه‌م كردنه‌وى پيگه‌ى ئافره‌ته. له‌هه‌مان كاتدا (كاميرۆن) پيى وايه ريژه‌گه‌رايى به‌رده‌وامه له‌دوورخستنه‌وى ژنان له‌ زمانى هيز، كه‌چى سه‌ركوتوو نيه‌يه له‌ رووبه‌رووبوونه‌وى ئه‌و ره‌فتاره‌ى پياوان، كه‌ ژن ناچار ده‌كهن له‌زمانى هيز دووركه‌ويته‌وه. (نيك لاند، ٢٠١٦، ٦٠).

تۆ واز له‌و ئافره‌ته بيينه بو خۆت ياخه‌ى كویره بگره..... به‌لى من بو نووسيني پۆمانه‌كه‌م و به‌هۆى ته‌نگه‌ژه‌ى داراييه‌وه هاتومه‌ته ئه‌م ماله.

ده‌مويست خه‌لات هان بده‌م تا به‌دواى كارى ناو ماله‌وه خه‌ريك بيىت، به‌لام ژن هه‌رده‌م به‌ دواى چي‌رووك و نه‌ينييه‌كاني كه‌سانى ديكه‌دا ده‌گه‌رپين و لا‌پرسه‌نى نه‌يني و پازى خه‌لك لاي ئه‌وان له‌ نان و خوراك گرینگتره. (سابير ره‌شيد، ٢٠١٩، ٨٨).

له‌م دوو ده‌قه‌دا، يان له‌م دوو گي‌رانه‌وه‌يه‌دا ئاماژه به‌ هه‌لويسى (ئافره‌ت و پياو) ده‌كرىت. ئافره‌ته‌كه‌ نه‌يتوانيه‌هه‌راسته‌وخۆ پياوه‌كه‌ به‌هيج شتيك تۆمه‌تبار كردوه، ته‌نيا له‌شيوه‌ى پارانه‌وه و داوا، پيى ده‌ليىت واز له‌م ئافره‌ته بيينه، به‌لام پياوه‌كه‌ كه‌ خودى (سابير ره‌شيد)

پۆماننوووسه، ئافرهت و ژن به گه‌رانه به‌دوای نه‌یئی خه‌لك و لاپرسه‌نی و تامه‌زروی زۆرت‌له خواردن تۆمه‌تبار ده‌كات. واته‌ زمانی ئافره‌ته‌كه ناراسته‌وخویه و هه‌یچ فشاری‌کی تی‌دا نییه، نه‌رم و نیانه، كه‌چی زمانی پیاوه‌كه هه‌یز و توندیی و ته‌نیا تۆمه‌تبار‌کردنیشی تی‌دایه.

له‌هه‌مان كاتدا (سپینده‌ر) پیی وایه نی‌ر زمان به‌ره‌م ده‌هه‌ینی‌ت، واته هه‌یز به‌ده‌ست نی‌ره‌وه‌یه، ئه‌مه‌ش ره‌گه‌زگه‌راییی زمان كارا‌تر ده‌كات. یان به‌جۆری‌کی دیکه بل‌یین زمانی ره‌گه‌ز به‌رچاوتر ده‌ده‌خات. (سپینده‌ر) ده‌ل‌یت : نی‌رینه وه‌كو گرووپی‌کی ده‌سه‌لات‌دار زمان و هزر و حه‌قیقه‌ت به‌ره‌م‌دی‌نی‌ت. (نیک لاند، ۲۰۱۶، ۶۰)، بروانه (Spender, D. ۱۹۹۰).

مادام حه‌ز حه‌زۆکانی له‌نیوانیاندا هه‌یه، ناب‌یت بیده‌م به‌و کوره. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۵۳).

ره‌نگه ئاسان نه‌بی‌ت ئه‌م رایه پشت راست بکه‌ینه‌وه و بل‌یین ته‌نیا نی‌ر زمان به‌ره‌م ده‌هه‌ینی‌ت، به‌لام ده‌کر‌یت بل‌یین زمانی نی‌ر هه‌یز و هه‌ره‌شه و ده‌سه‌لاتی راپه‌راندن و فشار و یه‌کلای‌کردنه‌وه و بر‌پیار و حو‌کمی پتر تی‌دایه. له‌م ده‌بر‌پینه‌ی سه‌روه‌دا زمانی (نی‌ر) زمانی ده‌سه‌لات و یه‌کلا‌کردنه‌وه‌یه، ئافره‌ت تۆمه‌تباره به (حه‌زه‌زۆکانی). له‌پرووی ده‌روونی‌یه‌وه، ئه‌م ده‌بر‌پینه هه‌یزی باوکسالاری و

هئیزی بریار و حوکمی تئیداویه، که هئیز به لای پیاودا دهشکئته وه و ئافرهت وه کو قوربانی و کهسی پله دوو مامه لهی له گه ل ده کرئت.

سه رگول: له گه ل دوو براده ر خوئیریه کانی خوئی بوو، خه ریکی عه ره ق خوار دنه وه و قومار بوو، تاپه ر ئه وه ی هه بیوو دؤراندی، هه ر وازی نه هئینا، لئی بووه مه راق، ناچار له گه ل دوو براده ره که ی خوئی له سه ر ئه وه ریککه وتن، که ئه گه ر دؤراندنی ئه و که سه ی ده بیاته وه ئه و شه وه له گه ل مندا بمئینئته وه. (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۵۶).

له م ده قه دا بی ده سه لاتی و کوئله بوونی ئافرهت و ئه وه سه ته خه مناکه ی ئافره ته که مان له گئیرانه وه ی ئه و ساته دژواره بو ده گئیرئته وه، که میرده که ی وه کو که لوپهل و شتومه ک مامه له ی له گه ل ده کات، به دؤرانی یاری، ئه و ده بیته نیچیری یه کئیک له برا وه کان. ئه مه زمانی ره گه ز و زمانی کومه لایه تی و ده روونی نیو ده قه که یه. وئنا کردنیکی ده روونی هئنده خه مناکه، مروف له وه ده گات، که ئافرهت له چ دؤخئیکی نه شیاوی ره تئیراوی به کاره ئیراوه. (که ره سه ته یه کی بی به هایه و له بازارپی پیاودا) وه کو که لوپهل ده فروشرئت. ته نیا شتئیک لای ئافرهت هه بیئت و بیئته جئیگه ی بایه خی پیاو (سئیکس و بی ده سه لاتییه که یه تی).

خه لاتیش ههزی دهکرد، پښتر چاره نووسی دوو کور و کچه که ی کویره بزانی، به لام من زور پښداگریم له سه ره ئه وه دهکرد، که دوا چیروکی بایز ئاغا پښتر بزانه، بویه قسه که بووه هی من و مام سیامه ند دلّی نه شکاندم. (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۶۴).

له م گوتنه دا کوډی هیزی پیاو، ده سه لات و خو سه پاندنی قسه ی پیاو به سه ره تدا زاله، به پښداگریی قسه که ره، که دیاره (پیاوه)، دلّی ناشکینن، به لام ئاساییه دلّی (خه لات) ی خیزانی قسه که ره بشکینریت. واته هیزی قسه کردن، ده سه لات برپار و شکانه وه به لای پیاو دا پیگه ی یه که می گرتووه.

له هه مان کاتدا (تاین) له روانگه یه کی دیکه، بیان به دیدیکی هاوسه ننگ و واقعی سهری مه سه له که ی کردووه و ده لیت: پیاوان و ئافره تان دوو شیوه ی جیاوازی زمان به کارده هیئن، که هه ردو وکیان راستن. ئافره تان ناراسه وخو ده دوین وه کو له پیاوان، هه ولده دن په یوه ندی په یدا بکه ن و کوډه ننگ بن. له لایه کی تر پیاوان هه ز ده که ن به وتویژ وه ک ئامرازیکی گواستنه وه ی زانیاری و به کاره یینانی زمان پیگه ی خو یان ده سه به ره بکه ن و سه ره خو بن. (نیک لاند، ۲۰۱۶، ۵۹ - ۶۱).

جا کورم بیلّی تازه له م مه جلیسه ئه م پرسه یه کلایی ده کریته وه. (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۵۰).

خۆم برپوام به چیرۆکی ئافرتهکه ههیه و راستگۆیی له چیرۆکی ئهودا ده بینم. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۵۹).

لهم ده برپینه که پیاویک ده ئاخقییت، راشکاوی و راستهوخۆیی و متمانه و برپیار و حوکمی تیدایه، که ده لئیت (برپوام وایه)، واته ئه وه له سۆنگهیهکی پتهوی متمانه به خۆیی و هییز و پیگهی پیاوانه وه قسه ده کات. په نا براوته وه یه کلایکردنه وهی شته کان له و شوینهی لیی دانیشتون، ئه مهش په یهسته به زمانی رهگهز و بوچوونی پیاو له باره ی چۆنیهتی ده رخستنی مه بهسته کانی.

شاناز پر به گهرووی هاواری کرد: هاته وه کاکای خۆم هاته وه، هاته وه گیانی خۆم هاته وه، هاته وه گۆله جهرگه و دلم هاته وه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۲۴).

ژنه کان فراقینیان به ههف کرد، خواردنه کانیان له سه ر خوانه که دانا. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۳۳).

ته له فۆن بو برا گه وره که ی به هار ده کات، ئه وانیش برا گه وره که ی و باوکی و دوو برا که ی دیکه ی دین و ناپاکییه که

به چاوی خویمان ده بینن. ئاسۆ به هاری خیزانی و پیاوه که ده داته دهست مائی خه زووری. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۴۱).

تو له گه ل خوشکه که تی، یان له گه ل زاواکه ت؟ (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۶۱).

له ناوه راستی ساله کانی ۱۹۷۰ لیکۆلینه وهی ئه مه ریکییه کان ئه وه یان نیشان داوه، که پیاوان و ئافره تان له قسه کردن و شیوه زاری دیالیکته کاندایا جیاواز ناویان ده هیئریت و ههروه ها وشه ی پیاو و ئافره ت له فهره نکه هاوواتا کاندایا جیاواز ده بینریت، ئافره تان وه کو شتیکی سیکسی ناو ده برین، یان وه کو سامانیکی پیاوان، به لام پیاوان وه کو کرده کهر ناو ده برین. (کرسیتین نۆردنستام، ۲۰۰۹، ۳۵). مه به ستمان له م ئامازه بو ئه وه یه که زمانی ره گه ز له نیو ئه م رۆمانه و به شیوه یه کی گشتیش له نیو زمانی کوردی په یوه سته به ده روون و بیرگرده نه وه و ده ور به یی به کاره ی نه ره کانی زمانه که. وشه ی (زاواکه ت و خه زورت) په یوه سته به پیگه ی پیاو، ده سه لات ی نیو و لاوازی و پاشکو بوونی ئافره ت نیشان ده دات، له م دۆخه دا هه ره ته نیا فهره نگی واتای وشه کانی زمانه که نییه، به لکو دۆخی کۆمه لایه تییه که ش کاریگه ری له سه ره ده رخستنی ره گه زی زمان هه یه.

(برا گه وره ی به هار)، (خه زور) ئه مانه هه مووی په یوه ندییان به سزادانی ئافره تیکه وه هه یه، که که تنی سیکسی کردووه. واته په یوه ندیی کردووه به که سانیک که دهسه لاتى پیاوانه و بریاردان و هیزیان له بهرانبهر ئافره تیکی که تنکه ری تاوانبارکراوی لاوازی به پاشکو کراوه وه هه یه .

نه خیر له بهر بایم، ته نیا له و ماله دا ماومه ته وه، ئیدی بو بایم ده ژیم. (سابیر ره شید، ۸۹).

ئه و کاته مرؤبوون و کچینیان لی سه نده وه... هه ر بو حه یابردن و چاوشکاندن لاقه ده کران و ده بوونه خوړاکی وه ردییان و ئه شکه نجه ده دران و پاسه وانی ناچیز و پیس و چه په ل. (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۹۸-۹۹).

له ریگه ی زمانه وه واتا و به هاکان دروست ده کرین و بو نه وه ی نوئ ده گوازیننه وه. گه لیک تووژینه وه ئه وه ی نیشانداوه، که زمانى ئیمه ره گه زییه، ده مه ویت بلیم ژیان له روانگه ی پیاوانه وه ده بینریت. (کریستین نوردنستام، ۲۰۰۹، ۳۴). له قسه کانی (شاناز) دیاره، که ژیانى ئافره ت په یوه سترکراوه به پیاو (باوک، میرد، کور، نیری نیو کومه لگا)، ئه و له پیناو باوکی ده ژیت و هاوکاری ده کات و ده سته رداری هه موو سیفه تیکی ژن بوونى خو په تی.

له دهربرپینی دووه مدا ئه و وشه واتادارانتهی بو ئافره تان، وکو زمانی رهگهزی می به کاردییت، به کارهینراوه و ئه و وشانهش له شوینی دیکه ی رومانه که هه ن، ئیمه ته نیا چهنه نموونه یه که وه کو پپوه ر بو زمانی گشتی به کارده هینین. له وانه (کچینی، هه یاجوون، چاوشکان). ئه م وشانه بو ئافره تان به کارهینراوه، که کاتیکیدا ئه و ئافره ته له زیندان ده ستریزی سیکسی کراوته سه ر، به لام له نیو رومانه که شدا وه کو قوربانیه که ده بینریت، تا ده گاته ئه وه ی نووسه ر (کچه هه لده واسیت و کو تایه به ژیا نی ده هینیت). له پووی ده روونیه وه بریاریکی پیاوانه ی داوه، نه یوانیه ئافره ته که له ئازار و مهینه تی رزگار بکات، ته نیا سزای مه رگ نه بییت.

ناوهینانی پیاوهکانی زیندان، یان پاسه وانهکان به م جو ره وه سف ده کات (پاسه وانی ناچیز و پیس و چه په ل). له م ده برپانه دا زمانی ره گه ز به دی ده کرییت.

به خوا من پیاوه که ی خو م ده ناسم، وا بزانه م وازت لی ناهینیت. (سابیر ره شید، ۲۰۱۹، ۱۰۰).

ئافره تان له ئاخاوتندا پشت به شیوازی فه رمی و نیمچه فه رمی ده به ستن، قسه کانیا ن کورته، پارانه وه یه، له هه ندی ک دوخی ده روونی نیوه پوک و شیوه ی ئاخاوتنه که یان ئه وه ده رده خه ن، که ئافره ت خو ی وا پیشان

دهدات له پيښگه يه کي نزمتره له پياو. (کريستين نوردنستام)
ده لیت: (ئافره تان زياتر زماني ستاندارد پيیره و ده کهن تاکو
پياوان، که ئازادترن، بهم جوړه ئافره تان زياتر گريډراوی
نایابکارين تاکو پياوان). (کريستين نوردنستام، ۲۰۰۹، ۳۱).

له م دهر برينه دا قسه کهر (خيزانی) نووسه ره که يه،
به شيوه يه کي نيمجه فهرمی و جددي قسه ده کات، هه نديک
له شهرم به قسه کانويه وه دياره، جوړيک له نارازي بوونيشي
ناخه کي ده گه يه نيټ. ئاموژگاري و ئاگاداري قسه کهر
ده کات، که ميړده که ي وازی لي ناهين نيټ، ئه مهش ئه وه
ده گه يه نيټ، پياو پيداگري زور له سره گه يشتن به
مه به سته کانين ده کهن.

مه هاباد ورده ورده سکی بهرز ده بووه... له بهر خودا
ده پارايه وه و ده يگوت: (خودايه به زه ييت پيمدا بيته وه و
له م ئازاره دهر وونييه رزگارم بکه يت ..). (سابير ره شيد،
۲۰۱۹، ۱۰۲).

له م گوتنه دا زماني زگماک، زماني ئافره ت و دهر ووني
ئافره ت به زه قی دياره، چونکه ئه و ئافره ته که هه موو
ژياني بوته ئازار، قورباني ده ستي کو مه لگا و زيندانه، هيچ
دهر فته تيکی مرویي له بهر ده سته نييه، ته نيا ئه وه نه بيټ
په نا وه بهر خوا ببات و ليی بپار يته وه له ژيان له (دوزه خي

ژيان) دهربازی بکات و کوټایي بهو ژيانه مهرگهساته ی ټه
بهینیت.

هینده بی دسه لآت و لاوازه به دهروونیکي پر له نازار کرده ی
پارانه وه ټه نجام دهدات، پارانه وه وه کو که سیکي لاواز و
تیکشکاو و بی دسه لآت نیشان دراوه. ټیمه ټه وه ده زانین
زمانی ره گه ز لای ټا فرهت بریتیه له (پارانه وه، لاوازی،
ټازاری دهروونی)، له کاتیکدا دوور نییه ټه گهر ټه م ده قه
ټا فره تیک بینووسیایه رهنکه زمانی ره گه زی ټا فرهت
به شیوازیکی دیکه به کار بهینر ابایه.

بهسه پیاوه که واز له و کیزه بینه، خو ټو نه بوو ټه
دادوهر، بهسه ټه و کاره هی ژنانه، ټو چیدی خو ټی تی
هه لمه قورتیننه، نه نگیه، شوره ییه. (سابیر ره شید، ٢٠١٩،
١٠٥).

دسه لآتی پیاوان له ټینته ره ټه کشووندا به هو ی دهر برینه
زمانیه کانه وه به هیتر ده بیټ، یان تیکل به وشه و
واتاکان کراوه، بو یه ده بیټ هه لسوکه تی زمانی ټا فره تان
له م په یوه نندییه دا ته ماسا بکریټ. (کریستین نورنستام،
٢٠٠٩، ٢٠). که دیقه ت له م ټا خاوتنه دده یین، لمان پروونه
که ټا فره تیک له گه ل میردی خو ی دده ویټ، ټا خاوتنه که
پارانه وه و داوایه. که ده لیت (پیاوه که)، واته ټه و قسه که ر
ټا فره ته، له دهر برینه که یدا (ریز و ستایش بو میرده که ی)

دەردەبەریت، (پینگەى بەھیز و دەسەلاتى نیرانەى میردەكەى) دیاریی دەكات. واز لەو کیزە بیئە، ژمارەپەك و اتا بەدەستەو دەدات. لەوانە ئەو كەسەى ئاماژەى بو كراوە (كچە، ئافرەتە، لە پیاووەكە بەتەمەن بچوكتەرە، كجەكە میردى نەكردوو، پینگەى لە ھەردووکیان نزمترە، لاوازترە، جینگەى بەزەبیە... تاد). تەنیا بو نیشاندانى لاوازی پینگەى كیزەكە، ئان ئافرەت دەلیت قسەكردنى لەمجۆرەى پیاو لەگەل ئافرەتیك (شەرم و نەنگیە). واتە (عیب) وەكو دیاردەپەكى كۆمەلایەتى پەيوەندى بە بارى دەروونى ئافرەت و ھەلسوكەوتى پیاو و ھەییە. ئەمە زمانى رەگەزە بەھا و پینگەى ئافرەت و پیاو و ھەلسوكەوت و رەفتار و دەروونى مروف دەردەخات.

بەخەمبارى و شین و رۆرۆو بەخەم و كۆفانى زۆرەو بە گۆرستانی مەلا رەشىدى تەیراوەمان سپارد. (سابیر رەشىد، ۲۰۱۹، ۱۰۶).

لەم گوتنەدا دەردەكەویت ئافرەت دەئاخفیت، چونكە (شین و رۆرۆ) پەيوەندى بەزمانى رەگەزەو ھەییە، ئەمە كرددەپەكە لەرووى واتایىو پەيوەندى بە ئافرەتەو ھەییە. سەربارى ئەووش ئەو وەسفە لەرووى دەروونىیەو نیشانى دەدات، ئاخپوەر سەر بەرەگەزى مییە، چونكە خەمبارى بو مردووېك و شین و رۆرۆ ئەرك و كارى ئافرەتە.

پهنگه پیاویک بهم جوړه باسی نهو پروداوه نهکات، یان وشه و دستهواژهی نیړانه بو دهربرپینی ههست و نهست و دهرروونی خوئی بهکاربهیئیت.

نهخیر کوردی خوږوښ، جاش و پیاوانی بهکریگیراو و میللهت فرۆشانیش بهشداریی ئهنفال کردووه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۷۱).

بهپیئی دهربرپینی ئهوهمان بو دهردهکهوئیت پهگهزی نیړ، پیاو ریشهیهکی پتهوی لهگهډ بهکریگیراوی و خیانهت ههیه. ئهم وهسفه دووره لهئافرهت، واته لهنیو کومهگای کوردیدا (ئافرهت) نابیتته جاش و کاری بهکریگیراوی ناکات. لهههر شوئینیک خیانهتی سیاسی و نهتهوهیئی و توندوتیژی ههبیئت، یهکسهر مهسهلهکه بهپهگهزی نیړ دهبهستریتتهوه، ئهمهش لهکردهودا زمان پیئاسههی دهکات و ئاکار و ئهجامهکهی دیاردهخات.

برای دوژمن. براکوژی. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۰۹).

ئهم دستهواژهیه که پهیوهندیی بهکوشتن و هییز و دهسهلات بهستراوتهوه به پهگهزی (نیړ)، که ئهوییش (برا)یه. لای ئیمه پوونه ئافرهت بوونهوهریکی شهراڼگیز، شهپرکهر نییه، ئهوهی ئهم کاره دهکات پیاوه. بوته بو وهفسکردنی ئهم دوّه دهرروونییه پهنا وهبهر زمانی پهگهز

براو، زمانیک که به ئاسانی بۆمان روون ده بیتهوه له پرووی دهروونی و کۆمه لایه تیییه وه واتاکه ی چ ده گه یه نییت و وشه که چ جوړه ئه رک و کاریک راده په پینیت و وه سفی چ دوخیک و پیکهاته یه کی دهروونی و فکری و هه ستردنه وه ده کات.

۲-۲۷ کۆدی دهروونی خوینهر و وه رگر

ئه رکی دهق پیکه پینانی گوتاره، گوتار به واتای چۆنیه تی په یوه ندی کردنه له نیوان نیره و وه رگر، راپه راندنی کاریکه بو ئه وه ی کرده ی په یوه ندی کردن ئه نجام بدرییت. ئه م کرده یه ش له ده قدا له نیوان دوو پیکه پینهری سه ره کی رووده دات که (نووسهر و خوینهر). واتا هیچ کاتییک نووسهر به ته نیا ناتوانییت ده قیکی زیندووی چالاکی به ره مه پینهره وه دروست بکات، ئه گه ر خوینهریکی وریا و زیندوو، خوینهرییک توانای هه ستردن و درک کردن و تیگه یشتن و لیكدانه وه و وه لامدانه ی هه بییت.

نیره ر/ نووسهر ژماره یه ک ئاکار و بنه ما و تاییه تمه ندی هه یه، بو ئه وه ی به شیوه یه کی کاریگه ر و بروا پپینهر سه رکه و توانه، هیزی گوتاره که ی کار له وه رگر بکات. بو ئه م

مه به ستهش پيويسته ئەم خالانه ره چاو بکات (شاره زاي په يامه کهي و چو نيه تي گهيان دني مه به ست و پيويستيه کاني بيټ و کار يگه ري له سه ر وه رگر دروست بکات و ئاراسته ي وه رگر به ره و ئه ري ني بگورپيټ و شاره زاي پر يگه جيا وازه کاني گواستنه وه و به کاره يني شيو از و پر يگه ي په يوه ندي په يامه کهي بيټ و شاره زاش بيټ له ده ست پي کړدن و کو تاي پي ه يني په يامه کهي و کات و شوي ني گونجا و ه لبري ريټ بو گهيان دني، خاوه ني لي هاتو وي بيټ له به ري په يامي راسته خو ئاخواتن و په يامي ناراسته وخو دا. (غازي حه سن، ۲۰۱۶، ۱۲). بر وانه (بيان ملا حماد مين، ۲۰۱۳، ۱۰).

ني ره ر / نووسه ري ئەم ده قه (سابير ره شيد) ه، ئەو نووسه ري ئەم رومانه يه، له هه مان کاتدا ئەو له پر يگه ي ته کن يکي نو يي نووسيندا، به ناوي خو ي وه کو که سايه تيه ک و چير و کبي زي هه موو شتزان له ني و ده قه که شدا رولي به خو ي داوه.

ده قنوس به م چهن ديره ده ست پي ده کات:

له وه ته ي داوايان لي کړدوم له و کي به رکي يه دا به شداريم، هه رده م له خه يالي ئەوه دام له و ماوه کورته دا، رومان يک بنووسم و له و فيستي قاله دا به سدار بم. (سابير ره شيد، ۲۰۱۹، ۴).

بېر له وه ده كه مه وه ئه و بويه رانه بكه م به پومان . له بهر
ئه وه ی خو شم په خنه گر و توپزه ری بواری چپړوك و پومانم ،
له باره ی ته كنیک و ورده كاریی هونه ری پومان شاره زام .
(سابیر ره شید ، ۲۰۱۹ ، ۵).

بیروكه ی نووسینه وه ی ئه م پومانه ، دوا تیفكرین و گه پان و
پشكنینی چه ندین بابته درباره ی (پیشمه رگه) بو
چونیه تی به شدار ی له ركابه ری ده لیت :

تازه ته واو ئیدی دهینووسم و وازی لی ناهینم من
مسوگرم ژیان ی ئه و پیاوه نه ك هه ر ئه و پومانه ی لی چی
ده بیت ، بگره پیم وایه ژیانیک تزی له تراجیدی هه بوو بیت ،
بو یه دهستی لی هه لئاگرم و به دوایدا ده چم و شوونی
هه لده گرم . تازه دلنیا م ، هه م پومانه كه م ده نووسم ، هه میش
به شدار ی كیبه ركیی فیستقالی پومانیش ده كه م . (سابیر
ره شید ، ۲۰۱۹ ، ۱۴).

له كوتایشدا نووسه ر ، كه خو ی به شدار ی نیو پرووداوه كانی
پومانه كه یه ، به شیوه یه کی كراوه پومانه كه ی جی ده هیلیت
و به راشكاوی و راسته وخو ده لیت :

ئیدی ئیوه ده توانن ببن به به شداریک ی دیکه ی پومانه كه و
كوتاییه ك بو ئه م پومانه دابنین ، كه خو ی بی كوتاییه و

من به‌کراوه‌یی بو ئیوهم جیه‌یشتووه. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۸۶).

لی‌ره‌دا ده‌گه‌ینه پی‌گه و بایه‌خی پی‌که‌ینه‌ریکی دیکه‌ی ده‌ق،
ئه‌ویش خوینه‌ره. (سابیر ره‌شید) گرن‌گییه‌کی زور چ
به‌ناونه‌یانی راسته‌وخوی خوینه‌ر له‌نیو ده‌قه‌که ده‌دات، چ
به‌ناپراسته‌وخویی ئاماره به‌رۆل و پی‌گه‌ی خوینه‌ر ده‌کات،
برپوای به‌وه هه‌یه، که خوینه‌ر ده‌سه‌لات و مافی ئه‌وه‌ی
هه‌یه، سه‌ر له‌نوئ واتای ده‌قه‌که به‌ره‌م به‌ینه‌وه، ته‌نیا
ئه‌و داواشیان لی ده‌کات، خوینه‌ر ئه‌م کۆتاییه‌ کراوه‌ی
ده‌قه‌که، که به‌مه‌به‌ستی به‌شداری ئه‌وان به‌م شی‌وه‌یه
جیه‌یلراوه، ته‌واو بکه‌ن.

پۆماننوس ئازاده، که که‌توار چ وه‌ک خوی بگوازیته‌وه، چ
ده‌ستکاری بکات و خه‌یالی خۆشی بخاته سه‌ر، ده‌شتوانیته
سه‌رله‌به‌ری که‌توار بگۆرپیت و به‌که‌یفی خوی ده‌ستکاری
جومگه‌کانی بکات، مادام یاده‌وه‌ری نییه، پابه‌ند نییه به
ناو و که‌سایه‌تی و پروداوه‌کان و بۆی هه‌یه هه‌موو شته‌کان
پی‌چه‌وانه بکاته‌وه، منیش له‌م به‌شه‌ی پۆمانه‌که‌مدا هه‌ر وام
کرد، ئه‌گه‌ر خوینه‌ری زیره‌ک و زرن‌گ لیی وه‌رگرتم، ئه‌وا
منیش به‌خته‌وه‌ر ده‌بم، به‌نووسینی ئه‌م پۆمانه‌ش خۆش‌حال
ده‌بم. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۵۵).

لەم دەربڕینانەدا نووسەر بەشێکە لەپیکهاتە و پروداوهکانی نیو دەقهکه، لەهه‌مان کاتدا خوینەر و هەرگیش بەپراشکاوی ده‌کاته لایه‌نیکی زیندووی به‌شدار له‌نیو ده‌قهکه، ئەو چاوه‌روانه خوینەری زیره‌ک و زرنه‌گ به‌شداریه‌کی کارا و ئاشکرا له‌پیکهاتە‌ی ده‌قهکه و په‌ره‌پیدانی و کاراکردنی و ته‌نانه‌ت ته‌واوکردنیشی بکه‌ن. هه‌رچه‌نده (حه‌مه‌ سه‌عید هه‌سه‌ن) پێی وایه ئەم کۆتایی پیه‌نانه‌ی ده‌ق لای سابیر ره‌شید نابێته ده‌قیکی کراوه. (حه‌مه‌ سه‌عید هه‌سه‌ن، رۆژنامه‌ی هه‌ولێر).

گرنگ نووسەر له‌نیو ده‌قه‌که‌دا هه‌ر ته‌نیا بایه‌خی به‌ پێگه و ده‌سه‌لات و بیروبو‌چوون و کاریگه‌رییه‌کانی خودی خو‌ی به‌سه‌ر ده‌قه‌که‌وه نه‌داوه، به‌لکه‌ به‌پراشکاوی خوینەر ده‌دوینیت و داویان لی ده‌کات، کۆتاییه‌ کراوه‌که پر بکه‌نه‌وه. راسته‌ ئەم ئاماژه به‌کرانه‌وه‌ی ده‌قه‌که، خو‌ی له‌خویدا به‌واتایی کۆتایی پیه‌نانه‌ی ده‌قه‌که‌ دیت، به‌لام ئەو له‌پروانگه‌یه‌کی گونجاو، به‌دوای سازاندنی ده‌ق له‌گه‌ڵ ده‌روون و توانا و ئاماده‌یی خوینەر بو‌ به‌شداریه‌ له‌خویندنه‌وه و هه‌ستکردن و درککردن و تیگه‌شته‌ن و به‌شداریه‌ له‌به‌ره‌مه‌پیه‌نانه‌وه‌ی ده‌قه‌که‌ ده‌گه‌ریت.

کاتیکی خوینەر ده‌قیکی ئەده‌بی ده‌خوینیته‌وه ده‌که‌وێته باریکی خه‌یالۆی و سۆزه‌وه، پیه‌ه‌ندییه‌کی توند و تو‌ل

له‌نیوان شیعر وده‌رووناسیدا هه‌یه. (د. هاوژین سلێوه، ۲۰۱۳، ۱۷۳). واته‌ نی‌ره‌ر/ نووسه‌ر پێویسته‌ به‌ وریاییه‌کی زۆره‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ (خه‌یاڵ و سۆز و با‌ری ده‌روونی) وه‌رگر و خوێنه‌رکانی بکات.

پراگماتیک شی‌کردنه‌وه‌ی ده‌ق و پێکهاتن و جێبه‌جێ کردنی ده‌ق بێ وه‌رگر به‌کارێکی نیوه‌چ‌ڵ داده‌نی‌ت. (غازی حه‌سه‌ن، ۲۰۱۶، ۱۳). (ج براون و یۆل) له‌ گۆشه‌نیگایه‌کی دیکه‌وه‌ سه‌یری دوان ده‌که‌ن و وای بو‌ده‌چن، که‌ ک‌رده‌ی دوان به‌هاوبه‌شی نووسه‌ر/ قسه‌که‌ر، گوێگر ئه‌نجام ده‌دری‌ت، باوه‌ری پته‌ویان به‌وه‌ هه‌یه، که‌ قسه‌که‌ر و نووسه‌ر، خاوه‌نی بابته‌ و به‌رگریمانه‌ن. گوێگر ئه‌وانه‌ن، که‌ قسه‌کانیان لێک ده‌ده‌نه‌وه‌ و واتای بو‌ دروست ده‌که‌ن. (قه‌یسی کاکل تۆفیک، ۲۰۰۲، ۱۴).

رۆمانووس به‌شیوه‌یه‌ک به‌شدارێ رووداوه‌کان و گێرانه‌وه‌ و بیناکردنی چینی نیو ده‌قه‌که‌یه، ده‌لی‌ت:

منیش نه‌مویست به‌شیوه‌ی دایه‌لوگ، یان له‌سه‌ر زاری کوپه‌ره‌ بیگێرمه‌وه، به‌لکو ویستم ئه‌م به‌شه‌ی رۆمانه‌که‌ گێرانه‌وه‌که‌ی له‌سه‌ر زاری منی رۆمانووس بگێردرێته‌وه. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۴۳).

هەر ساتیکی نووسین لای نووسەر بریتییە لە حالەتیکی سایکۆلۆژی و لەساتە وەختەکانی نووسیندا نووسەر لەژێر کاریگەریی باریکی دەروونی نائاسایی دایە و ئاستی توانایی هزری و لەو لاشەووە ئاستی توانا زمانییەکانی، پێوهری وەرگێڕانی ئەو بارە دەروونییەن. (محەمەد تەها حوسین، رامان، ۲۰۰۶، ۲۰۰۸).

تاهەموو چیرۆکەکان لە دەمی کوێرەو دەخەمە ناو
رۆمانەکە و خوینەری پێ دەهەژینم. (سابیر رەشید، ۲۰۱۹، ۴۵).

کوودی (هەژاندن)ی خوینەر لە لای خوینەر چی دەگەییەنیت؟
زۆر بە کورتی دەکریت ئاماژە بەم دۆخە دەروونییە بکەین
کە نووسەر دەیهوینت لای خوینەر دروست بکات:

کارتیکردن و ورووژاندن و سەرسامبوون و هاندان و پێدانی
زانباریی و دەرفەت بوو بێرکردنەو. .. تاد، لەهەمووشی
گرنگتر ئەو یە نووسەر لەپێگەیی ئەم کارتیکردنە
دەیهوینت خوینەریکی کارا، جوولاً بەرەمبەهینیت. ئەمەش
ئەرکی دەقی زیندوو، کە بەردەوام خوینەریکی وریای
دەیهوینت، سنوورەکانی دەق لەبەردەم خوینەرەکانی
دەکریتەو، بوو ئەو ی ئازاد بن، چوون و بەچ شیواز و
ئامانجیک لەدەقەکە دەگەن و شیکاری دەکەن.

نووسەر، کاری ئەدەبی و خوینەر بەپێی پێویست بەره و باسکردنی حالەتی دەروونی و لایەنی وێژدانی داھینەر و خوینەر دەبات. (د. ھاوژین صلیو، ۲۰۱۳، ۲۳)، برۆانە (د. عزالدین اسماعیل، بدون سنة، ۲۷).

پێویستە ئاماژە بەو بەکەم، گرنگی ھەر دەقیک لەو سنوورانەییە کە نووسەر لەبەردەم خوینەری دەیکاتەو، واتا دەسەلات و ماف و تەنیا تواناش بۆ خوینەرەکانی دروست دەکات، بەشداری لە (تیگەییستن و درککردن و لیکدانەو) بەرھەمھێنانەوی دەقەکە (بکەن).

(سابیر رەشید) خووی بەدوای خوینەری زیرەکدا دەگەریت، خووی رایگەیاندوو، کۆتایی دەقەکە کراوہیە و خوینەر دەتوانیت بەشداری لەتەواوکردنی دەقەکە بکەن، چونکە ئەو کۆتایی بە دەقەکە نەھیناوە. ئیمە باس لەبیرۆکەیی نیو دەقەکە دەکەین، نەک سەرکەوتن و پاشەکشەیی لە دروستکردنی بیرۆکەیی دەقەکە بەشیوہیەکی گونجاو، بیان بەپێچەوانە.

۲-۳۸ کۆدی راستی و هه‌له، عه‌قلانی و نا عه‌قلانی

کۆدی ههر ده‌قییک به‌ستراوه‌ته‌وه به (لۆجیک و لادان له لۆجیک)، مه‌رج نییه هه‌موو هه‌قیقه‌تییک لای گشت لۆجیکی بییت، به‌لام ده‌کریت به‌پیی ده‌وربه‌ری به‌کاره‌یینان و ده‌وربه‌ری نییره و وه‌رگر باشتر لۆجیک به‌رجسته بکریت. لۆجیک ئه‌وه‌یه راستیه‌کان به‌ته‌نیا پیوه‌ریک برپاری لی بدریت، ره‌خنه‌گره‌کانیشته ده‌توانن له‌به‌رده‌م لۆجیک و عه‌قلانیه‌تدا، دان به‌ راستی و دروستی و گونجانی مه‌به‌سته‌کانی تو بنین. له‌به‌ر ئه‌وه ده‌بیته کار له‌باره‌ی (هه‌قیقه‌ت و هه‌له) بکریت، که پیوه‌سته به‌هه‌مان پاساوه‌وه له‌سه‌ر هه‌مان بنه‌مای (راستی و هه‌له، عه‌قلانی و ناعه‌قلانی، هه‌قییوون و ناهه‌قیانه‌ت. له‌هه‌مان کاتدا کار ده‌کات. (دومینیک فینک) جه‌خت له‌سه‌ر بیروباوه‌ری دروست و بیروباوه‌ری هه‌له، سه‌رکه‌وتوو و فاشل ده‌کات. (محمد ناشی، ۲۰۱۴، ۳۵).

ده‌کریت بلیین لۆجیک ئه‌و زانسته‌یه، له هه‌له‌سه‌نگاندنی پاسا و و به‌لگه گونجاوه‌کان ده‌کوئیتته‌وه، ئاماره‌ش به‌بایه‌خه‌کانیان ده‌کات، هاوکاری خه‌لک ده‌کات جیاوازی له‌نیوان بیروبوچوونی گونجاوی به‌هیز و لاواز بکات. (عبدالله الکسوانی، <https://mawdoo۳.c>).

له تیروانیندا له رۆمانی (کویره‌ی چاوساغ) دا هاتووه:

له مەملەكەتە سەیر و سەمەرەیه هەموو شتێك پێی تی
دەچیت و دەبیت، ئدی نالییم ئەم چیرۆكە درێژە و زۆری
دەویت. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۳۷).

واته به‌پێی لۆجیکێ بێرکردنه‌وه‌ی نووسەر، ئەم ولاته
(سنوور و به‌هایه‌کی دیاریکراو و لێپێچینه‌وه و شتێکی
دیاریکراوی تێدا نییه)، لێره‌دا هەموو شتێ له‌سنووری
لۆجیک دەرده‌چیت، چونکه لۆجیک واته دیاربوون و
ئاشکرابوون و ناسینه‌وه‌ی شته‌کان، ئەو بیروباوه‌پارانه‌ی
به‌هێزن و هاوکاری خه‌لك ده‌کهن، بو‌تێگه‌یشتن و
لێکدانه‌وه.

هه‌رچه‌نده نووسەر له‌پێگه‌ی ئاماژه‌کردن به‌ دوورو درێژی
چیرۆکه‌کان، ده‌یه‌ویت پاساوێکی لۆجیکێ بو‌ (سه‌یرو
سه‌مه‌ره‌یی مەملەكەتە) به‌نییته‌وه، به‌لام ئەوه له‌پرووی
ده‌روونی و بێرکردنه‌وه‌ دیسان نابیته لۆجیکێکی به‌هێز.

له م رۆمانه‌دا خوینەر ده‌رگیری چاوه‌پوانی هەموو ئەو
وه‌لامانه‌ ده‌کهم، وه‌ک بلاجکتۆری شانۆش ورده‌ ورده‌ تیشک
ده‌خه‌مه‌ سه‌ر شانۆی بویه‌ر و چیرۆکه‌کان و ئەو نه‌ینیانه
ده‌درکێنم. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۳۰).

نووسەر لەپینا و لۆجیکیکى مۆدیرنانهى نووسین، بە راشکاوى کار بو (دەرگى خوينەر) دەکات. ئەو لەرپىگای لۆجیکى پرسىار و چاوهروانى خوينەرەکانى سەرسام و تووشى چاوهروانى دەکات. شانۆ و رۆمانەکەى دەکاتە (شوینى بىرکردنەوه) و لەرپىگەى ئاشکراکردن و دەرختنى نەینىبەکان رووداوهکان ئاشکرا دەکات. ئەمە لۆجیکى بەهیزى نووسەرە بو ئەوهى (دەسەلات و پىگە و هیز بە خوينەر و وەرگرەکانى دەقەکەى) بەن.

لۆجیک لای هەر یەکیک و بەپىى دەوروبەرى جىاواز دەگۆرپىت. لۆجیک لای نووسەر مەرج نىبە هەمان لۆجیک بىت، پاساوى نووسەر و کەرەستەکانى بىرکردنەوهى هىچ مەرج نىبە هەمان گونجاون و شىابوون لای خوينەر بەدى بەینن. واتە لۆجیک ئەوهىبە کە لىکوئىنەوه لە رووداوهکان دەکات و هیزى بەبىکردنەوه دەبەخشىت. من پىم وایە لەم دەقەدا نووسەر پەنا وەبەر لۆجیکى فەرمى و نافەرنى دەبات.

لۆجیکى فەرمى ئەو شتانەن کە گۆرانىان بەسەردا نایىت و برىتیبە لە ژمارەبەک زانىارىى و گومان هەلناگرىت، بەلام لۆجیکى نافەرمى برىتیبە لە بىرکردنەوهى رۆژانەى مرؤف، شىکردنەوهکەى پەبەستە بەپاساوهینانەوه. (هەمان سەرچاوهى پىشوو).

هه‌ندیك له‌رووداو‌ه‌كانی نیو ده‌قه‌كه وه‌كو پېشمه‌رگه‌ی
كۆماری كوردستان و شو‌رشه‌كانی دیکه‌ی كوردستانی باشور،
ژیانی پېشمه‌رگه‌یه‌کی نابینا، ژییانی ئافره‌ته
زیندانییه‌كان، جاشایه‌تی و خو‌فرۆشی لای كورد، حكومه‌تی
هه‌ریم و سیاسه‌تی پاشه‌كوتی دارایی موچه‌ی فه‌رمانبه‌ران.

ژماره‌یه‌ك رووداوی دیکه‌ش وه‌كو كرده‌ی پاساو‌هینانه‌وه بو
بابه‌ته سه‌ره‌کییه‌ی فکری رۆمانه‌كه به‌كاره‌یئراوه، كه
ده‌قنوس خو‌شی ئامازه‌ به‌وه ده‌كات، ئه‌و ئازاده‌ چۆن
ماماله‌ له‌گه‌ل رووداو‌ه‌كان و كه‌سایه‌تیه‌كان ده‌كات. واته
له‌نیوان هه‌قیقه‌تی میژووویی و كۆمه‌لایه‌تی و خه‌یال و
رووداوی نیو ده‌قدا ده‌كری‌ت لۆجیكی فه‌رمی و نافه‌رمی
ئامازه‌ پېیكه‌ین. رووداو هه‌قیقیه‌كان وه‌كو لۆجیكی فه‌رمی
له‌نیو ده‌قه‌كه‌دا مامه‌له‌ی له‌گه‌ل كراوه، هه‌روه‌ها لۆجیكی
نافه‌رمیش وه‌كو رووداوی خه‌یالی و دروستكراو له‌لایه‌ن
خودی نووسه‌ره‌وه ده‌رده‌كه‌وی‌ت. ئیمه‌ نامانه‌وی‌ت له‌پروانگه‌ی
راستی و هه‌له‌، درۆ و راستی مامه‌له‌ له‌گه‌ل خودی ده‌قه‌كه
بكه‌ین، نه‌خپه‌ر ئیمه‌ پیمان وایه‌ لۆجیكی گونجان و
نه‌گونجان بنه‌مایه‌کی له‌بارتره‌ بو‌ چۆنیه‌تی خویندنه‌وه‌ی
ده‌ق و شیکردنه‌وه‌ی.

زۆر بېرىم كردهوه وام بهخه يالدا هات هەبېت ونەبېت ئەو
كوپرەيه كيشەيهكى دەروونى خوئى هەيه. (سابير رەشىد،
۲۰۱۹، ۱۶).

لە بېرکردنەوه و مەزەندەى نووسەردا پاساويك بوو چۆنيەتى
دەستپيكردى نووسىنى ئەم پۆمانە هەيه، ئەويش ئەوهيه
(خەيالى بەرەو ئەوه چوو كوپرە كيشەى دەروونى هەيه).
لۆجيكى بېرکردنەوهى نووسەر بوو كارەكەكتەرەكەى ئەوهيه،
كە ئەو كەسە نەخۆشە، چونكە لۆجيكى كيشكەى دەروونى
لەنيو مەعريفەى كۆمەلگەى ئيمەدا يەكسانە بەنەخۆشى
دەروونى، نەخۆشى دەروونيش واتە (شيت، نوقسان لەرووى
عەقل و تەندروسىتيەوه كيشەيهكى جدى هەيه). ئەم
لۆجيكەى بېرکردنەوهيه لای نووسەر سەرەتايەكى بەهيزى
بېرۆكە و بېرکردنەوهى لۆجيكە بوو دەستپيكردى نووسىنى
پۆمانەكەى. رەنگە لای منى خوینەر ئەم لۆجيكە، تەنيا
پاساويكى لاواز بېت.

۲-۲۹ توندو تيزى و پيكهاتهى دەروونى

لەم دەقەدا لەتەك ويناكردنى ژمارەيهك زۆر پروداوى
دەروونى مروبييانەى هەمەجۆرە، ئامارە بە واتا و مەبەست
و هەست و نەست و رەفتار و رەوشت و ئازارپى مروققەكان،

نهرمونییانی و لیبوردیی و گهراڼه بهدوای چارهسهری ئاشتیانهی کیښهکان، ههنډیک پرووداو و گوتن و ههلسوکوتهی پرواپر لهتوندوتیژی بهدی دهکرییت لهوانه پرووداوهکانی (نیو زیندانی بهعس، ململانیی حزبی کوردی، شه‌ری براکوژی، گوللهباران کردنی پیشمه‌رگه له‌لایه‌ن پیشمه‌رگه‌ی لایه‌نیکی دی، شوون بزربوونی پیشمه‌رگه له‌زیندانه‌کانی ناوه‌خۆ، کوشتنی ئافرهت، خو کوشتنی ئافرهت، ده‌ستدریژی سیکیسی و ده‌روونی و هه‌لچوون و تۆله‌کردنه‌وه و رق و ده‌روونی سرپینه‌وه‌ی به‌کتر.. تاد).

واته له‌م ده‌قه‌دا له‌پرووی ده‌روونییه له‌ته‌ک نهرم و نیانی ده‌روونی و لیبوردیی، ره‌فتاری ده‌روونی توندوتیژانه و ره‌تکرده‌وه‌ی به‌کتر و رق و کینه و هه‌لچوون هه‌یه.

کوودی توندوتیژی هاوسه‌نگه له‌گه‌ل نهرم و نیانی لیبوردیی. چونکه مه‌رج نییه ئه‌و پرووداوانه‌ی له‌نیو ده‌قه‌که‌دا توندوتیژی و ئازاری مروقه‌کان ده‌گی‌پریتته‌وه، جیگه‌ی ره‌زامه‌ندی نووسه‌ر و قسه‌که‌رانی نیو ده‌قه‌که‌بن، به‌لام بو نیشاندانی واقعی (توندوتیژی) وه‌کو ئه‌رکیکی راستگوویانه‌ی نیو ده‌قه‌که ئاماره‌یان پیکراوه.

۲-۴ دیاردهی نهرم و نیانی دهروونی قسهکردن

لایه‌نیکی دیکه‌ی قسه‌کردن پیچه‌وانه‌ی به‌کاره‌نیانی هیزی توندوتیژی، نهرم و نیانییه له‌چۆنیه‌تی راپه‌راندنی کاریک به‌قسه، دوور له‌په‌نا بردنه‌وه به‌ر کرده‌یه‌ک، که ئازاری دهروونی، یان جه‌سته‌یی بدات. ئه‌مه هه‌رچه‌نده لایه‌نی دهروونی له‌خۆ ده‌گرییت، به‌لام په‌یوه‌ندی به‌ئازاری دهروونی و هه‌لچوون و په‌نا بردنه به‌ر زمانی هه‌ره‌شه و بریندارکردن و هه‌ره‌شه و تۆقاندن و ترس هه‌یه.

دیارده‌ی نهرم و نیانی به‌پله‌ی یه‌که‌م بریتیه له‌خووره‌وشتیکی به‌رجه‌سته و شتیکی زانراوه بو ئاراسته‌کردنی کاریکی پیگه‌یشتوو. (فلوریان کولماس، ۲۰۰۹، ۷۹۶). (Anna Wierzbicka, ۱۹۹۱).

به‌پیی بوچوونه‌کانی (گرایس) په‌یوه‌ندی نهرم و نیانی به‌بنه‌مای هاوکارییه‌وه جیگه‌ی مشتومره. نهرم و نیانی دوخیکی یه‌کسانی هاوسه‌نگی هه‌یه به‌پیی بوچوونه‌کانی (گرین)، هه‌روه‌ها نهرم و نیانی به‌وه ناسراوه، که موراعاتی ئه‌وانی دیکه‌ی تی‌دایه. ئه‌مه‌ش یه‌کیکه له‌بنه‌ما سه‌ره‌کییه‌کانی ئه‌و حاله‌ته‌ی ده‌وروبه‌ری بنه‌مای هاریکاری (چه‌ندی‌تی و چۆنیه‌تی و گونجاو و شیواز) دیارده‌خات. (فلوریان کولماس، ۲۰۰۹، ۸۰۱).

ئەمەش پشت بە شەش بنەما دەبەستتیت لەوانە (لەبلەبان،
كەسێكى دلفراوانى لەقسەکردن، باشە و چاكە، خاكى و
سادە، هاوسەنگى، گونجان). (فلوریان كولماس، ۲۰۰۹،
۸۰۳).

لایەنێكى دیکەى نەرم و نیانى ئەو شیوازەیه، كە قسەكەر
لەجیاتى هەلچوون و جنیو و بەكارهێنانى توندوتیژی زمان،
پەنا وەبەر ئارامى لەدەربرین و ساردبوونەوه لەگوزارشت و
بایەخدان بە بەرانبەر لەكاتى هێرشى زمانى دەبات.
(دەبینین لەپال خۆ بەدوورگرتن لەبەكارهێنانى تابۆكاندا،
ناسكى و نەرم و نیانى لەگەڵ نیشاندانى پیزدا دوو
فاكتەرى كۆمەلایەتین بۆ بەكارهێنانى جوانى دەربرین). (د.
شاخەوان جەلال فەرەج، ۲۰۱۳، ۱۳۴) بروانە (Naoum.B.A,
۱۹۹۵،)

خودا بیانگرئ، خودا تۆلەى ئەو بەستەزمانانەیان لى
دەكاتهوه. ئەوانەى لەناو دائیرەى ئەمن بوون لەرپاپەریندا
میللەت تۆلەى لیکردنەوه، بەلام مەفرەزە تاییبەتەکان، وەكو
خۆیان بەسەلامەتى مانەوه، چونکە خۆیان بەگەڵ حزبەکان
دا، ئەو حزبانەش لەبەر ئەو کێبەرکییە کرێتانهیان
ئەوهیان لەبیر خۆیان بردەوه، هەر حزبە و لەرکی ئەوى دى
و بۆ زیاتربوونى ژمارەى ئەندامان و لایەنگریانیان

ئەوانیشیان پاراست، خۆی گەوره تۆلە لەوانیش دەکاتەوه.
(سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۸۳).

نەرم و نیانی، قبوولکردنی ئەوانی دیکە پەیوهندی
بەکۆمه‌لیک هۆکاری دەروونی و ئەخلاقى و بەرژەوه‌ندی و
پکابەری و هەلچوون و ئارامی دەروونی، هەروەها چەندین
شیواز هەیه.

لەم دەقەدا مەرووف چۆن و بەچ شیوازیکی پەر لەئازار بەلام
بەئ کاردانەوه‌یه‌کی توندوتیژانە پێشوازی لەئازارەکانی
خۆی کردووه. بۆ نموونه هیچ کاردانەوه‌یه‌کی توند،
په‌گه‌زپه‌رستانه، به‌رچاوته‌نگی نه‌ته‌وه‌یی، ئایینی،
کۆمه‌لایه‌تی و فکری توند دژی نه‌ته‌وه‌ی سه‌رده‌ستی عه‌ره‌ب
و کودی به‌کرێگی‌راوی سه‌رپر به‌دی نا‌کریت، که (ئەنفال و
جینۆساید و به‌عه‌ره‌ب‌کردنی کورد) و (سه‌رپرینی خه‌لکیان
به‌ناوی پێشمه‌رگه) کردووه. واته له‌ته‌ک ئازاره‌کانیش،
به‌لام به‌ده‌روونی‌ک پەر ترس و نیگه‌رانی و پەر ئازار مامه‌له
له‌گه‌ل ئەم بابەته‌ کراوه، لەم دەقەدا هیچ بۆچوون و فکر و
کاردانەوه‌ و هەلچوونیکی توندی دەروونی و به‌کاره‌ینانی
زه‌بروزه‌نگی شو‌رگێپ‌رانه دژی هیچ که‌سیک وه‌کو تۆله‌ له
داگی‌رکه‌ر و به‌رکی‌گی‌راوه‌کانیان نابینریت. ئەمه‌ش
نیشانه‌یه‌کی نهرمیی و دوورکه‌وتنه‌وه‌یه‌ له‌توندوتیژی.
له‌کاتی‌کدا له‌شه‌ری خۆبه‌خۆدا توندوتیژی ده‌بیرنیت.

پیشوازی حزبه سیاسییه کان له بهر چه نده هۆکارێک له مهرفرهزه تاییه تییه کان بی ئه وهی تۆله ی هه موو ئه و توندوتیژیانه یان لی بکریته وه، که پیش راپه رین دژی خه لکی کوردستان ئه نجامیان داوه، ئه مهش به شیکی په یوه ندیی به قبولکردنه وه و به شیکی دیکهش په یوه ندیی به دوور کهوتنه له توندوتیژی و خوین رشتن و په نابردنه به زه بروزهنگی شو رشگی رانه وه بووه. له هه مان گافدا نووسه ر هۆکاری ئه م نه رمییه ی بو (رکابه ری کریت و ركبوونه وه له یه کتر و حزبایه تی بو زیاترکردنی ژماره ی ئه ندامه کانیان) گی رانه وه ته، به لام ئه گه ر ته نیا ئه م هۆکارهش بی ت، ئه وه له جیات ی توندوتیژی په نا وه بهر نه رمی ی نواندن و به لاوه نانی به کارهینانی هی ز و تۆله براوه.

داوا ی له ئیمه کرد له شوفیره که خوشبین، ئیمهش داواکه ی کویره مان رهت نه کرده وه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۳۵).

هه ندیک جار لی بو ردهش، یان خو دوور گرتن له سزدانی هه ندیک کهس له بهر دا بونه ریتی کومه لایه تی، یان ده روونی و ئابووری و ئه خلاق ی و یاسایی بی ت، جو ریکی دیکه له نه رمی ی و خو دوورگرتن له سزا و تۆله کردنه وه به رهه م ده هی نی ت. لی ره دا له ری گه ی نه ریتی کومه لایه تی ئه و شوفیره

لهسزانی یاسایی و پۆلیس دهپاریزن و ئازادی دهکهن، که له مندالێکی داوه. ئەم نەرمیی و خوۆ دوور گرتن لهسزا، په یوه نەدی به دابو نەریتی کۆمه لایه تییوه ههیه، له بواریکدا ئه رینییه و له باریکیشدا نەرینیی، چونکه به پپی یاسا ده بیته شوفیره که سزای یاسایی بدریته.

هه موو ده قییک ده کریته گیانی تۆله و رق و سزا و زه پروزهنگی رهوا و ناره وایی تییدا بیته، یان به پیچه وانه وه، هه ر کۆمه لگایه که له سایه ی هیژدا ژیان دروست بکات، دوو چاری زه پروزهنگ، به واتای توندوتیژی ده بیته وه. له ته که ئه وه ی ئەم پۆمانه باسی به سه رهات و چیرۆکی ئازار به خشی مرۆقه کانه، ده یان پروداوی توندوتیژی ده گیژیته وه، به لām خووی نه بوته بنه ما بو به ره مه ییانه وه ی توندوتیژی. ئیمه نابیته له بیری بکه یین هه ندیک جار ده ق ده بیته سه رچاوه بو حوکم و بریاریک له پینا و دروستکردنی توندوتیژی، ئه ویش له ریگه ی هاندانی به کاره ییانی هیژ بو تۆله کردنه وه.

له م ده قه دا (کویره) که هه موو ژیانی خووی و خانه واده که ی بوته قوربانی (توندوتیژی و ئازار و سزا و زیندانی و براكوژی)، به لām له هیچ ده برینیکدا، یان ده قییک له سه ر زاری ئه و (تۆله کردنه وه و هه لچوونییک و بیرکردنه وه یه که له سزای شوڕشگیڕانه و بیرکردنه وه له به کاره ییانی

تونودوتیزی و به کارهینانی هیژ) بهدی ناکریت. به پیچه وانه داوا له خوا ده کریت (سزایان بدات)، ئه مهش نیشانه و هیما و سیمیولوجیای فکری هیژی که بو بی هیزه کان.

۲-۴۱ کۆدی کردهی به هیژ

یه کییک له کۆده کانی زمان چۆنیه تی به کارهینانی هیژه له زماندا، یان گه رانه وه یه بو فکری به کارهینانی هیژ بو راپه راندنی مه به ستیک و ئه رکیک و کاریک له ریگای زمان. ئه مهش سیسته میکه په یوه سته به (هیژ) به واتای توانست و لیها تووی، به واتایه کی دیکه (بنه مای دادپه روه ریی بنه مایه کی یه کسان و هاوسه نگه). (محمد ناشی، ۲۰۱۴، ۹۲). بو یه له چوار چیوهی بیرکردنه وه له به کارهینانی هیژ، هیژیکی فیزیکی (کاریکی قورسه وا بکه یین هیژ ببیته هاوسه نگه گشتی). (محمد ناشی، ۲۰۱۴، ۹۲).

له به رامبه ر ئه وه شدا کردهی (خۆشه ویستی و پیکه وه ژیان و یه کتر قبولکردن و هاوسه نگیه کی دادپه روه رانه) هیه.

خووره وشت وه کو بنه مایه کی په یوه ست به هیژی قسه کردنه وه یه کیکه له و بنه ما ده روونیه نهی له نیو ده قدا به رجه سته ده بیت، له کاتی پابه ستبوونی قسه کهر به بنه ماکانی

خووپره‌وشتی قسه‌کردن و گه‌یاندنی په‌یام و مه‌به‌سته‌کان و شیوازیکه گونجاوی له‌بار، ئاستی خووپره‌وشتی زمانه‌وانی، که ده‌بیته به‌شیک له‌زمانه‌وانی ده‌روونی-کۆمه‌لایه‌تی هه‌میشه له‌پله‌یه‌کی به‌رز ده‌رده‌که‌ویت.

ئاماره‌مان به‌وه کرد له‌م ده‌قه‌دا په‌نا وه‌به‌ر به‌کاره‌ینانی هی‌یز بو‌یه‌کلایکردنه‌وه‌ی کیشه‌ی بنه‌رته‌ی ده‌قه‌که، که ژیان (پیشمه‌رگایه‌تی) و (ئازاره‌کانی مروّقی کورد و ئه‌و گرفته کۆمه‌لایه‌تی و ده‌روونییه) ترسناکه‌کانه نه‌براه. به‌په‌یچه‌وانه له‌ده‌یان رووداو وه‌کو گه‌یپه‌رانه‌وه باسی له‌به‌کاره‌ینانی هی‌یز کردووه، به‌لام له‌هیچ شوینیک هی‌یز وه‌کو چاره‌سه‌ر، هی‌یز وه‌کو هه‌لچوون و تۆله و شیوازیکه گونجاو مامه‌له‌ی له‌گه‌ل نه‌کراه، که باسی هی‌یز کراه، بو‌پیسواکردنی به‌کاره‌ینانی هی‌یز، بو‌ره‌تکردنه‌وه‌ی بنه‌مای ده‌روونی هی‌یز و نیشانانی ره‌فتار و ئاکامه خراپه‌کانی خودی هی‌یز، ئاماره به‌به‌کاره‌ینانی هی‌یز کراه.

هی‌یزی زمان له‌وه‌دایه، که به‌هی‌یز و متمانه و پته‌وییه‌وه باسی هی‌یزیکی فیزیکی و فکری و ده‌روونی ده‌کات وه‌کو هی‌یزیکی ره‌تکراه مامه‌له‌ی له‌گه‌لدا ده‌کات، له‌هه‌مان گافیشدا زمان ده‌توانیت ببیته سه‌رچاوه بو‌په‌ره‌پیدانی به‌کاره‌ینانی ئه‌و هی‌یزه‌ی ده‌بیته سه‌رچاوه بو‌پترکردنی ئازاره‌کانی مروّف، ده‌توانریت له‌ره‌یگه‌ی هی‌یزی زمانه‌وه،

نەرم و نىيانى و دىيالوگ و قبوولكردنى يەكتر و بەلاوہنانى زەبروزەنگ بەرھەم بەھيئەت.

ھيئەتى زمانى ئەم رۇمانە گەرانە بو نيشاندانى ئەو ئازارانەى لەئەنجامى ھيئەتىكى تۇقپنەر دروست بوون، ھەرۈھە لەنيو خودى زمان و وشە و پرستە و واتاكاندا خوشەويستى بو ژيان، گەران بو چارەسەرى ژمارەيەك كيشە لەرپەگەى لۇجىك و دووركەوتنەوہ لەزەبروزەنگ تىگەيشتن لەسەرچاوەكانى ئازار لەرپەگەى بەكارھيئەنى زمان بەدى دەكرىت.

۲-۴ كۆدى دەستگراوہيى، پيچەوانەى رەزىلى

يەككە لەكۆدە دەروونىيەكانى دىكەى ئەم دەقە، خوورەوشت و نەريتى مرؤيى و كۆمەلايەتتية. مرؤف بەرپەفتار و نەريتتيةكانى دەناسرئتەوہ، پيگەى مرؤف پەيوستە بەبەكارھيئەنى زمانەكەى. زمانى مرؤف ھۆكارپكى گرنگە بو ئەوہى (پيگەى كۆمەلايەتى و چينايەتى و رۇشنبيريى و رەگەز و تەمەن و شىوازى بىرکردنەوہى مرؤقە لەرووى دەروونى و سياسى و كۆمەلايەتى) بناسرئتەوہ. بەخىلى و رەزىلى يەككە لەخووە ديارە دەروونىيەكانى مرؤف، ليرەشدا لەچەندىن بووردا دەكرىت

به شیوهیه کی گشتی ئاماژهی پی بکریت، که یه کیکه له کوڊه
دهروونییه کانی زمانی دهقه که، له وانه:

۱- کویره به دهستیکی کراوه، بی ئه وهی ره چاوی هیچ
پاداشت و شتیکی که سی له پۆماننوس هه بییت، هاوکاری
دهقنوس دهکات و زانیاری بو نووسینه وهی پۆمانه که
پیشکش دهکات، به جوړیک ته نیا داوایه کی لی هه یه، که
پۆمانه که به سه رکه وتوویی و بی گری وه کو خووی
بنووسیته وه.

۲- کویره هاوکاری سابیر ره شید دهکات، بو چاره سه ری
منداله که ی، ئه و کاته ی به هوی پروداویکی ئۆتۆمبیک
ده که ویته وه نه خویشخانه، ئه مهش ئه و په ری دلفراونیی و
دهستکراوه یی کویره نیشان ده دات.

۳- داواکردن له سابیر ره شید دهکات له شوپی ته کسی خویش
بییت، که له منداله که ی ده دات و شوپی ره که له زیندان و سزا
پزگار دهکات، بی ئه وهی داوای هیچ جوړه پاره و پی
بژاردنیکی دارایی لی بکه ن.

۴- دهقنوس به شیوهیه کی کراوه، دهقه که ی خویشکش
به خوینه رانی دهکات، نه ک هر ئه وه بی ئه وهی هیچ شتیکی
وه کو پیشه کی و مه رج بو خوینه ره کانی هه بییت، داوایان لی
دهکات ئه وانیش ببنه خاوه نی دهقه که و ئه و دهقه ته و او

بکهن. به واتایهکی دیکه (نیرهر/ نووسهر) لهم دهقهدا هیچ جوړه رهزیلی و بهخیلییهکی دهروونی، یان زمان و دهبرپین و متمانهی لهگهډ (وهرگر/ خوینهر) نهجام نهداوه، بهپیچپهوانهوه بهدهست و دهروونیکی کراوه بابهتهکه پیشکesh کردوه.

۵- بهزمانیکی پوخت دهقهکهی نووسیوه، لهم دهبرپین و گهیانندی مهبهست و پیکهاته دهروونی و فکری و کومه لایه تیبیهکاندا هیچ وشهیهک نادوژیتهوه، لهبهرانبه و اتا و گهیانندی مهبهست و پیناسهی پرووداو و بهسهرهاتهکاندا رهزیل و قرچوک بن، بهپیچپهوانهوه خوینهر بهتیروتهسهلی لهمهبهست و خواستی نووسهر دهگات.

دلفراوانی و هاریکاری و گوینگرتن و ریزگرتن

خاکی بوون /// کهسهکان کهسانی ئاساییین و خو زلکردنیان نییه، بهپیچپهوانهوی زوربهی کارهکتهرهکان کهسانی ئاسایی و دوور لهخو زلکردن.

كوپړه له م دهقه دا قوربانى ژماره يهك رووداوى ئازار بهخشه، نه رووداوه كان و نه سرچاوه ي رووداوه كان گفتوگؤ له گهل كوپړه نه انجام نادهن، نه مەش بوته هوكار بو بهرهمهينانى لاسهنگى و نه بوونى دادپهروهريى، گه شه كردنى لاوازيى گيانى مروقانه و بهكارهينانى توندى و سهركوت و تهنيا بهكارهينانى شهقاميش وهكو سهرچاوه يهكى دهروونى بو ئازاردانى كه سايه تى كوپړه و تووره كردنى، يان ئازاردانى بايز ئاغا به هه مان شيوه. واته شهقام كه پريه تى له گوران، پريه تى له كاره كتەر و به سه رهات، پريه تى له بيره وهريى و روودا و سهرچاوه يه كه بو تي كچوونى هاوسهنگى.

توندى و هيلى هيلىه جلك ره شه كان و نه وه ره شانەى له كوپړه ي دهكەن، بو نه وهى زمانى خو ي بيريى و چى ديكه قسه دژى (دهسه لات و گنده لى و چى و چى) نه كات، كه له نه انجامى هه لچوون و تووره كردنى له لايه ن كاره كتەر نادياره كانى نيو شه قام ديته ئاراهه، نه بوونى هاوسهنگى و ديالوگ و نه وهروونه خراپه يه، كه كومهلگا به ره مەى ده هيىت.

له هه مان كاتدا له زور شوينى ديكه هاوسهنگى له نيوان خوودى دهقنووس و كوپړه و شاناز هه يه، له نيوان ئاوات و دكتور ئازاد كه رزگارى دهكات هه يه، له نيوان ميچيورى

مزگهوت و بايز ئاغا و جهماله كه ره و له نيوان سه ره به ست و كویره، له نيوان خه لات و شاناز هه يه .

له هه مووی گرن گتر ئه وه يه نووسه ر بو دروست كردنی هاوسه نگی خو ی له يه ک کاتدا ده قنوو سه و کاره کته ريشه، هاوسه نگی و گونجانی دروست کردوو ه . هاوسه نگی له نيوان دهق و خویننه ر، له نيوان خودی نووسه ر و وه رگره کانی دروست کردوو ه و داوايان لی ده کات له پړیگه ی (زیره کی و زرن گيانه وه) به شدار ی له ده قه که بکه ن و ته واوی بکه ن . ئه مه ش ده بیته سه ره تايه کی گونجاو بو به ديهيانی هاوسه نگی به کی ده روونی، له پړیگه ی به کارهيانی زمانیکی ده روونی .

٢-٤٤ کۆدی تیگه یشتن

کۆدی تیگه یشتن کۆدیکی ستراتیجی و گرن گه له نیو ده قدا، هه ر ئه م کۆده شیکاری سروشتیانه ی زمان له بواری زانستی زمانی ده روونی دا ده خاته پروو، په یوه ست به م لایه نه ده روونی به ته مومژیی پرسته کان هه ولده دات مۆدیلیکی شیکردنه وه ی ئه م دیارده یه له زانستی زمانی ده روونی و درککردندا بخاته پروو . (ئاقیستا که مال مه موود، ٢٠١٢، ٢٠٩).

واتا تیگه‌یشتن بریتییه له‌کۆمه‌له وینیه‌کی هۆشه‌کی، که په‌یوه‌ندیان به‌یه‌که‌وه هه‌یه، به‌وشه، یان وتن ده‌نوینرین، یان ئەو چه‌مکه‌یه، که به‌هۆیه‌وه پرۆسه‌ی تیگه‌یشتن ئە‌نجام ده‌دری‌ت، هه‌روه‌ها پێویسته‌ بو‌هه‌ر ده‌ربرپێنکی زمانی، یان هه‌ر واتایه‌کی جیاوازی ده‌ربرپین، بیرکی تی‌دابیت، ئەو بیره‌ش ده‌بیت:

١- ئاماده‌کراو ب‌یت له‌هزری قسه‌که‌ردا.

٢- قسه‌که‌ر ده‌بیت ئەو ده‌ربرپینه‌ به‌ره‌م به‌ینت، که هاوکات وا له‌که‌سانی تر بکات هه‌ست به‌بوونی ئەو بیره‌ بکه‌ن.

٣- ده‌بیت ده‌ربرپینه‌که هه‌مان بیر بگه‌یه‌نیت، که له‌ می‌شکی گو‌یگردا هه‌یه. (د. تالیب حوسین، ٢٠١١، ٣٣).

زانباریه‌کان هه‌ر ئەوه‌نده‌ی له‌پێگه‌ی لی‌هاتوو‌یه‌کانه‌وه بو‌ می‌شک ده‌گو‌یزری‌ته‌وه پرۆسه‌ ساییکۆلۆجییه‌کان ده‌ست ده‌که‌ن به‌لی‌کدانه‌وه‌یان، که ئە‌مانه‌یش خۆیان له‌خۆیاندا به‌یه‌کدا‌چوو و تی‌کچرژاون به‌پاده‌یه‌ک له‌یه‌ک کاتدا ده‌شی‌ت زۆری‌ک له‌پرۆسه‌کان به‌یه‌که‌وه کاربکه‌ن، بو‌نموونه: ئەو پرۆسه‌کانی، که زانباریه‌کان چاره‌سه‌ر ده‌که‌ن له‌گه‌ڵ پرۆسه‌کانی تیگه‌یشتندا پیکه‌وه کارده‌که‌ن، هه‌روه‌ها پرۆسه‌کانی به‌ره‌مه‌ینان پێی به‌پێی پرۆسه‌کانی

بیرکردنه‌وه و ریڅخستنې بیر جیبه‌جی ده‌بن (ناقښستا که‌مال مه‌مموود، ۲۰۱۲، ۱۱۸).

(هیچ زمانیک له هیچ زمانیکې تر پهره‌سه‌ندووتر و پیښکه‌وتووتر و ئالؤزتر نییه. هه‌موو هه‌مان ئهرک به هه‌مان په‌یره‌و به‌جی ده‌هیئن ئه‌ویش گواستنه‌وه‌ی بیر و ئه‌ندیښه‌یه، که له‌میښکی قسه‌که‌ردا پاریزراوه بو میښکی گویگر به هوئی ئه‌و ده‌نگانه‌ی به ئه‌ندامانی ئاخاوتنه‌وه دروست ده‌کړی. (د. وریا عومه‌ر ئه‌مین، ۲۰۱۱، ۱۲۵-۱۲۶).

واته کؤدی تیگه‌یشتن په‌کیک له‌و کؤدانه‌ی ده‌بیته سه‌رچاوه بو به‌ره‌مه‌یښانی ده‌ق، یان به‌ره‌مه‌یښانه‌وه‌ی خودی ده‌قه‌که له‌ئه‌نجامی پرؤسه‌ی به‌کاره‌یښانی زمان، چونکه زمان هه‌موو ئه‌و زانیارییه کؤگا کراوانه‌ی له‌میښکی مروّفا هه‌یه، ده‌گوازیته‌وه له‌یه‌کیک بو ئه‌وی دیکه. پرؤسه‌ی تیگه‌یشتن پېویستی به‌ زمان، ئینجا هه‌ستپیکردن و درککردن و لیکدانه‌وه هه‌یه.

ده‌ق به‌ره‌می زمانه، زمانیش وه‌کو کرده‌یه‌کی ده‌روونی و فکری، تیکه‌لی هه‌سته‌کان ده‌بیته، ئه‌م تیکه‌ل‌بوونه‌ش کرده‌ی درککردن پهره‌ پئی ده‌دات و قوول بوونه‌وه‌یه‌کی پته‌و له‌نیوان بیرکردنه‌وه‌ی مروّف و تیگه‌یشتن دروست ده‌کات.

دهقنوووسی (کویره ی چاوساغ) دواى گهړان و بینین و پیشکینین له نیو شه قامدا ههست به بوونی (بیرۆکه ی ئه م رۆمانه) دهکات، واته دهقنوووس پرۆسه ی (تیگه یشتنه که ی) له و بینینه خیرا و کورته وه دهست پی دهکات، که کویره به تووره یی ده بینیت و هه لچوون و کاردانه وه و جوین و دوخی دهروونی شله ژاوی ههست پی دهکات، ئه و کاته له وه دهگات ئه مه شتیکه و بابه تیکی سه رنج راکیشه .

تیگه یشتن لای دهقنوووس شتیکه و لای خوینهر و وه رگره کانی دهقه که ش شتیکی دیکه . مه رج نییه نووسهر و خوینهره کانی دهقه که هه مان تیگه یشتن و لیكدانه وه یان بو خودی دهقه که و پرودا و چنن و به سه رهات و زمانه که ی هه مان شت بیت، ئاساییه لیكدانه وه ی جیاواز له ئه نجامی تیگه یشتنی جیاواز دروست بییت .

دهقنوووس تیگه یشتن بو دهق ئه وه یه، کو تایی دهقه که ی به کراوه یی بو خوینهره کانی به جی به یلیت، هه ر ئه وه ندهش نا، به لکو به ئاشکرا له دوا یین قسه ی نیو دهقه که دا به راشکاوی و پرونی داوا له خوینهره کانی دهکات، دهقه که ی له گه ل ته واو بکه ن . ئه مه تیگه یشتنی دهقنوووسه بو شیواز و ته کنیکی دارشتن و به ره مه ینانی دهقه که . (حه مه سه عید حه سه ن) ی خوینهر پیی وایه ئه مه (کرانه وه ی دهق) نییه . ئه مه تیگه یشتنی خوینهره .

تیگه‌یشتنی خوینەر لای دەقنوووس گرنگه، ئایا خوینەریش هه‌مان بۆچوونیان دەر‌باره‌ی ده‌قه‌که و تیگه‌یشتنی نیو ده‌قه‌که بۆ نووسه‌ره‌که هه‌یه؟. مه‌رج نییه هه‌موو خوینه‌ریک ئه‌م ده‌قه‌ی پێ ده‌قیکی سه‌رکه‌توو، بالا و کاریگه‌ر بێت. ئه‌مه‌ ری‌ک په‌یوه‌ندیی به‌کۆدی تیگه‌یشتنی مه‌عریفی و ده‌روونییه‌وه هه‌یه. زمانێ تیگه‌یشتن ده‌توانییت، ئه‌م تیگه‌یشتنه له‌نیوان (نووسه‌ر و بابته‌ت و خوینه‌ر) دروست بکات. زمانه‌ برپار له‌ تیگه‌یشتن ده‌دات، نه‌ک خودی نووسه‌ر. به‌ واتایه‌کی دیکه‌ زمان زه‌مینه‌ی هه‌ستکردن و کارت‌یکردن و درککردن و تیگه‌یشتن و ئینجا وه‌لامدانه‌وه‌ی شته‌کان دروست ده‌کات، هه‌ر زمانه به‌پیتی و بێ پیتی ده‌قه‌که دیار ده‌خات، هه‌ر زمانه به‌ری تیگه‌یشتن وه‌کو ره‌نجی نووسه‌ر و خوینه‌ر خه‌رمان به‌ره‌که‌ت ده‌کات.

ده‌قنوووس پیگه‌ی خوینه‌ر بۆ ئاستی خۆی به‌رز ده‌کاته‌وه، ئه‌مه‌ش ئه‌و بیروکه‌یه‌مان لا پته‌وه ده‌کات، که ده‌ق بێ خوینه‌ر ده‌مرییت. ئه‌مه‌ بۆچوونیکی جیهانییه. ده‌کریت له‌پیناو به‌دیه‌ینانی کرده‌ی تیگه‌یشتن هه‌میشه‌ بایه‌خ به‌ده‌سه‌لات و پیگه‌ و هی‌زی خوینه‌ر وه‌کو نووسه‌ره‌که بدرییت.

له‌ژانه‌کانی ئه‌و خه‌لکه ده‌گه‌یشتم. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۲).

واته تیگه‌یشتنی رۆمانووس تیگه‌یشتنه له کیشه و ئازار و مهینه‌تی خه‌لک به‌شیوه‌یه‌کی گشتی، ئیمه ده‌زانین زمان به‌ره‌میکی کۆمه‌لایه‌تییه، له‌پیناو په‌یوه‌ندیکردن له‌نیوان مرۆقه‌کان به‌کاردیّت. زمان سه‌رچاوه‌ی تیگه‌یشتنیشه له کۆمه‌لگا. هه‌ر خودی زمانه‌که‌ش ده‌بیته‌وه سه‌رچاوه بوۆ تیگه‌یشتن له‌رۆمانه. ئەم کرده‌ی تیگه‌یشتنه کرده‌یه‌کی به‌رده‌وام و بازنه‌یی و به‌یه‌که‌وه به‌ستراوی نیوان کۆمه‌لگا و نووسه‌ر و خوینه‌ره، هه‌ر هه‌مووشیان په‌یوه‌ستن به‌ زمان ده‌قه‌وه.

پێویسته ئاماژه به‌وه‌ش بکه‌ین، له‌ کرده‌ی تیگه‌یشتندا، پێویستمان به‌ چه‌ند پیکهاته و پێویستییه‌ک گرنگ ده‌بیّت، که وه‌کو به‌شدار و چالاکه‌ری کرده‌ی تیگه‌یشتن رۆل ده‌بینین، له‌وانه:

بوونی کارتیکه‌ر (المثیر Stimulus)، وه‌کو بوونی دیمه‌نیکی و ده‌نگیکی و بۆنیکی و تامیکی، یان به‌رکه‌وتنی هه‌سته‌کان. دووه‌میان هه‌ستکردن به‌کارتیکه‌ر (احساس Sensation) واته ده‌بیّت هه‌نگاوی یه‌که‌م ئەنجام داربیّت و کارتیکه‌ریکی هه‌بیّت، ئینجا که‌سه‌که له‌ریگه‌ی یه‌کیکی له‌هه‌سته‌وه‌ره‌کان هه‌ستبکات و کارتیکه‌ریکی هه‌یه و وه‌ری بگریّت. سییه‌م درککردن (ادارک Cognition). ئەم هه‌نگاوه زانین و شکاندنێ کۆدی کارتیکه‌ره‌که و ناسینه‌وه و شیکردنه‌وه

ده گـريـته وه . چـوارهم كـاردانه وه يـيان
وه لامدانه وه (اسـتـجـابـة Response). ئـمه دوا مهـرج و
ههـنگاوى تـيـگه يـيشـتنه . (د . عـبـدولـلا حوسـين رهـسوول، گ .
زماناسى، ۱۱۷).

پـيـويـسته ئـماـژه به وه بـكـهـم نووسـهـر له بهـره مهـيـنانى ئـم
دهـقه بـيـرى لهـم ههـنگاو و بنهـما دهـروونـيـانهـى زمان وهـكو
رپـسـايـهـكى ئـهـندازيـارى لهـدهق و زمان نهـكـردـوتـه وه، بهـلام
لهـپـرـوسـهـى تـيـگه يـيشـتن، كه دهـقـنـوس بايهـخـيـكى ئـيـجـگار زـور
بهـ(دهـسـلـات و پـيـگه و هـيـز و لـيـكدانه وه و بهـشـدارى خوـيـنهـر)
لهـ نـيـو دهـقه كه و دهـره وهـى دهـقه دهـدات، ئـم ههـنگاو و
پـيـكـهـتـانه هـهـيه، چـونـكه كـارتـيـكـهـر (پـووداو و بـابـهـت و
بهـسـهـرهـات) لهـنـيـو دهـقه كه دا هـهـيه . كـارتـيـكـراو لهـنـيـو دهـقه كه
و دهـره وهـى دهـقه كه شـدا لهـئـهـنـجـامى پـرـوسـهـيهـكى دهـروونى و
بهـكـارهـيـنانى زماندا هـهـيه، دهـقه كه پـرـيهـتى لهـ(وهـرگـرتن و
كـاردانه وه و رهـتـكـردنه وه و ههـلـچـوون و بـيرـكـردنه وه و وهـلام و
پـرـسـيـار و سهـرـسـامـبوون و فهـرمان و پـيـشـوازي ... تـاد)
ئـهـمانـهـش ئـهـنـجـامى كـردهـى دركـكـردنه، كه لهـدـيـماهـيدا وهـكو
دواين ئـهـنـجـامى كـردهـكه دهـبـيـته سهـرهـتـايـيهـكى دهـروونى بـو
ئـهـوهـى رهـفـتـار و نهـريـت و خوورـهـوشـت و بـيرو هـزـرانـهـى
دروست دهـبن و لهـكوـتـايـيشـدا كـاردانه وه و وهـلام لاي
كـارهـكـتهـرهـكان و خودى نووسـهـر و خوـيـنهـرهـكانـيشـى دروست
دهـبـيـت .

۲-۴۵: کۆدی زمان و په‌یوه‌ندیکردن و فکر

یه‌کیکی دیکه کۆده‌کانی زمان کرده‌ی په‌یوه‌ندیکردنه. ئه‌رکی هه‌ر ده‌قییک به‌دییه‌نانی کرده‌ی په‌یوه‌ندیکردنه له‌نیوان (نی‌ره‌ر و وه‌ر‌گر). که‌لتووری مرۆیی و په‌وشت و نه‌ریتی کۆمه‌لایه‌تی و فکر بئ‌ زمان بوونیان نییه. زمان و فکر به‌توندی به‌یه‌که‌وه به‌ستراون و کارپکی قورسه به‌داب‌رانی هه‌ریه‌کیکیان گفتوگۆیان له‌باره‌وه بکریت، قسه‌کردن سوود به‌ فکر ده‌گه‌یه‌نییت و فکریش په‌نگه له‌نیو قسه‌کردندا ده‌رکه‌وویت. (فلوریان کولماس، ۲۰۰۹، ۸۳۸).

ده‌قی نووسراو گرنگیی له‌وه‌یه سه‌رده‌م و کاته‌کان تی ده‌په‌رپنییت و له (هه‌موو سه‌رده‌م و کاتییک ده‌خویندیریته‌وه). (غازی هه‌سه‌ن، ۲۰۱۶، ۱۹). په‌یوه‌ندی ده‌قی نووسراو به‌خوینه‌ره‌کانی ده‌کریت بلین په‌یوه‌ندییه‌کی به‌رده‌وامه. خوینه‌ر ده‌توانییت ئیستا بیخوینیته‌وه و له‌کاتیکی دیکه‌ش به‌گه‌رپته‌وه سه‌ری و ته‌واوی بکات، له‌کاتییکدا ده‌قی گوتراو پیویسته له‌هه‌مان کاتی پیشکه‌شکردنی قسه‌کان به‌کاربه‌یرنییت و گوینگر ده‌بییت له‌و کاته‌دا گوینگری بییت.

مه‌به‌ست له‌ده‌سه‌لاتی په‌یوه‌ندی ئاراسته‌کردنی ژبانی وه‌ر‌گر و په‌وشه کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌یه‌تی بو ئه‌وه‌ی بیخاته ژیر

کاریگه‌ریی نییره و دهسه‌لاته‌که‌ی. (محمود عکاشه، ۲۰۰۴، ۳۰).

کۆدی کرده‌ی په‌یوه‌ندیکردن له ده‌قی (کویره‌ی چاوساغ) بریتیه له خودی (نووسهر و بابته و خوینه‌ر). له‌گه‌لیک ده‌قی ئه‌ده‌بیدا ته‌نیا بابته‌که‌ له‌نیو ده‌قه‌که‌یه، نووسهر ئه‌گه‌ر هه‌شتبیت به‌شیوه‌یه‌کی ناراسته‌وخویه، خوینه‌ریش به‌هه‌مان شیوه، به‌لام له‌م ده‌قه‌دا نووسهر (سابیر ره‌شید) به‌ناوی خۆی له‌نیو ده‌قه‌دا وه‌کو کاره‌کتیریک پۆل ده‌بینیت، خوینه‌ریش به‌هه‌مان شیوه له‌نیو ده‌قه‌که‌دا پۆلی پی دراوه. له‌ده‌ره‌وه‌ی ده‌قیشدا (نووسهر و خوینه‌ر) بوونان هه‌یه. ئه‌م کۆده به‌راورد به‌ده‌قه‌کانی دیکه جیاواز ده‌رده‌که‌ویت.

په‌یامی نووسهر (نووسینی رۆمانیکه) بو ئه‌وه‌ی له‌ فیستقالیکدا بیاته‌وه و ده‌ریخات، که رۆماننوسیکی به‌توانا و کارامه‌یه. باسی خۆی وه‌کو ئه‌وه‌ی هه‌موو شتیک ده‌زانیت و ره‌خنه‌گره و له‌ته‌کنیکی نووسین شاره‌زاییه.

گوتاری رۆمانه‌که باسیکردنی کیشه‌سیاسی و ئه‌خلاق‌ی و ده‌روونیه‌کانی نیو کۆمه‌لگای کوردستان و ئازاری مروّقی کورد له‌سه‌رده‌می کۆماری مه‌هاباد، تاکو ئیستا که سه‌رده‌می نه‌مانی موچه و سیاسه‌تی پاشه‌که‌وتی موچه‌یه.

نووسەر له‌رپێگه‌ی گێڕانه‌وه‌ی رووداوه‌کان هه‌قیقییه‌کان، یان دروستکردنی ژماره‌یه‌ک رووداوی خه‌یالی کاری کردووه‌ پهبه‌یه‌ندییه‌کی پته‌و و به‌یه‌که‌وه‌به‌ستن و هاوسه‌نگیه‌کی گونجاو له‌نیوان واقیع و ویناکردنه‌کانی بابه‌ته‌کان دروست بکات، له‌مه‌ش سه‌رکه‌توو بووه‌. چونکه‌ له‌بهره‌تدا له‌روانگه‌یه‌کی مرۆبیه‌وه‌ ئازاره‌ ده‌روونییه‌کانی مرۆف ده‌گێرێته‌وه‌.

٢-٤٦ کۆدی زمان ناسنامه‌یه

کۆدی زمان، وه‌کو ناسنامه‌ له‌ (کویره‌ی چاوساغ) دا به‌ئاشکرا وه‌کو ئاماژه‌ و پیناسه‌ی (ناونیشانی رۆمانه‌که‌ و ناونیشانه‌کانی ناوه‌وه‌ی ده‌قکه‌ و رووداوه‌کان و که‌سایه‌تی و شوینه‌کان و باری ده‌روونی و پیکهاته‌ی کۆمه‌لایه‌تی و خیانته‌ و ئازاری ده‌روونی و کاته‌کانیش) به‌کاره‌ینراوه‌. ئه‌مه‌ش هه‌یز و ده‌سه‌لاتیکی له‌باری به‌ده‌قه‌که‌ و پێگه‌ و ده‌سه‌لاتی نووسەر به‌خشیه‌وه‌، ده‌کریت به‌شیک له‌م هه‌یز و پێگه‌ و ده‌سه‌لاته‌ وه‌کو هاوبه‌شیک بانه‌ره‌تی به‌خوینه‌ریش بدریت. (کرده‌ی زمان بریتیه‌ له‌کرده‌ی ناسنامه‌ (فلوریان کولماس، ٢٠٠٩، ٦٧٩).

ئىمە لەرپىگەى زمانى بەكارھىنراوى كارەكتەرەكانى نىو دەقەكە دەزانين (سابير رەشىد) رۆماننووسە، رەخنەگرە، مووچەخۆرە، ژنى ھەيە و دوو مندالى ھەيە، كەسئىكە بەپىداگرىبەو ھە كار بو دۆزىنەو ھى بابەتئىك بو نووسىنى رۆمانەكە دەگەرپىت، موچە خۆرە و لەچىنئىكى ژىر ئاستى مام ناوھندىي دايە، كرى چىبە، موچەكەى كەمە و بەر پاشكەوت كەتووه. لەبارى دەروونى ھىمنە، كەسئىكە بەزمانئىكى فەرمى دەئاخفئىت، دەست لەكاروبارى كەس وەرنادات، گوىگرە، لەنىو رۆمانەكەدا دوو ئەرك رادەپەرپىنئىت (پرسياركردن و گەران بەدوای زانىارىيى، ئەوى دىكەش گوىگرتنە لە قسەكەرەكانى نىو دەقەكە). بايەخ بەئازار و ناخوشىبەكانى خەلك لە كۆمەلگا دەدات.

كوپرە كەسئىكى سادەى ئازار چەشتووه، نەينىبەكانى لەنىو ناخى خۇيدا شاردۆتەو، كەسئىكە تەنيا (پىشمەرگەى خۆش دەوئىت) و (رقى لەحزبەكانە)، (ھەلچوو، توورە دەبئىت) بەورىابىبەو جوئىن (بە گالتەپىكەرەكانى دەدات، دژى گەندەلى و دزەكانە، گوتارىئىكى پچر پچرى ھەلچوووانەى دەروونى ھەيە).

(شاناز) كچئىكى خۇراگرى قايمە، بوته قوربانى خانەوادە و زىندان و خۆشەوئىستى و كوپرەى باوكى. كەسايەتئىبەكە وەكو سەرچاوه ھەلسوكەوت دەكات، نەينىبەكانى ناخى، كە

نهپنی ژیانی ئافره‌تان و په‌وشت و ده‌روونیکی ئازاردراو و که‌سین ئاشکرا ناکات. له‌ئازاریکی قوولی سه‌ختدا ده‌ژیت.

(ئاسۆ و ئاوات) دوو برای قوربانی ده‌ستی شه‌ری ناوه‌خویی و برا کوزین، نه‌زانی و به‌کۆیله‌بوونی حزب دووچاری چاره‌نووسیکی ناخۆش و مه‌ترسیدار و خرابیان ده‌کات.

ئافره‌ت چه‌وساوه و قوربانی دابونه‌ریتی باوی کلاسیکی و کۆمه‌لایه‌تین، ئافره‌ت ده‌کوزریت و له‌سه‌ر شه‌ره‌ف له‌نیو ده‌بردین. ... تاد له‌باره‌ی شوین و کات و پرووداوه‌کانیش به‌هه‌مان شیوه‌ له‌سایه‌ی زمان بوونه‌ته‌ خاوه‌نی ناسنامه و پیناسه‌ی تاییه‌ت به‌خۆیان.

زمان له‌دوووباری کۆمه‌لایه‌تی و ده‌روونی وه‌کو بنه‌مایه‌کی گرنگی دیارکردنی که‌سایه‌تی و ناسنامه‌ی (ده‌روونی و په‌فتار و پیکه‌اته‌ی کۆمه‌لایه‌تی) که‌سه‌کان به‌کار دیت. ئه‌مه‌ش ده‌کریت له‌چه‌ند بواریکدا کورت بکریته‌وه:

یه‌که‌م: زمان خووپه‌وشتیکی ده‌ره‌کییه‌ ریگه‌ ده‌دات قسه‌که‌ر وه‌کو ئه‌ندامیکی گرووپیک دیاربکریت.

دووهم: زمان ئامرازیکه‌ بو دیاریکردنی خود. وه‌کو ئه‌وه‌ی قوتابییه‌کی بیلیزی له‌به‌ریتانیا خوی وه‌کو بیلیزی دیار ده‌کات. (فلوریان کولماس، ۲۰۰۹، ۶۸۰).

با چەند نمووێهک بهیئینهوه لهبارهی یهکهمدا دهقنوووس دهلّیت:

بهخهیاڵی خوّم دهنووسم و چیم بهبیر و هزرندا دیت وای دهنووسم. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۵۰). کهواته نووسهر وهکو خاوهن خوورپهوشت و پهفتاریکی دهرهکی لهدهرهوهی دهقدا، چی بهمیشکدا هات دهینووسیّت و زمان بهکاردههیئیت.

لهبارهی دوّخی دووهمدا دهقنوووس دهلّیت:

منیش وهک رۆماننووس و بگپّرهوهی ههمو شتزان دیسان کهوتمهوه ههزی زانین. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۲۵).

ئهمه بوو چیرۆکی تراجیدی دایکم و مههابادی خوشکم، تۆش رۆمانی خوّت بنووسه سابیر رهشید. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۰۷).

لهم دوو نموونهیهدا سابیر رهشیدی رۆماننووس دهیهویّت وهکو خووی (سابیر رهشید) لهنیو دهقهکه دهرناکهویّت، نهبوته کهسیکی دیکه، بهلکو خودی خوویهتی و وهکو خووی دهردهکهویّت.

لهههمان کاتدا بهشیوهیهکی چرتر پیناسهی زمانیان بهجوړیّک کردووه، که زمان (خوورپهوشتیکی پهیهوست

به‌گوتن و زاره‌کيی ئاخاوتنه). (فلوریان کولماس، ۲۰۰۹، ۶۸۳).

له‌م ده‌قه‌دا زمان بریتیی له‌و ئاخاوتنه‌ی چ خودی ده‌قنوووس به‌کاریه‌یناوه، چ کاره‌کته‌ره‌کانی له‌پیناوه‌گه‌یانندی مه‌به‌ست و په‌یامه‌کانیان به‌کاری ده‌هینن. زمانی ده‌روونی، زمانی ره‌گه‌زه‌کان، زمانی چینه‌کانی کۆمه‌لگا، زمانی رۆشنبیری و فه‌رمی رۆماننووسیک، زمانی شه‌قام.. تاد.

۲-۴۷ کۆدی گێرانه‌وه و زمانی رۆژنامه‌نووسی

ئیمه‌ له‌به‌ر ئه‌وه‌ی زمان له‌به‌ره‌مه‌ینانی ده‌ق به‌کارده‌هینن، هاوبه‌شی له‌نیوان ده‌قه جیاکانی زانستی و کۆمه‌لایه‌تی و رۆژنامه‌وانی و ئه‌ده‌بیی و میژووویی و ... تاد هه‌یه، به‌لام هه‌ر یه‌که‌یان خاوه‌نی شیواز و بنه‌مای تاییه‌تی خویانن. له‌به‌ره‌مه‌ینانی هه‌ر ده‌قی‌کدا ئه‌گه‌ر په‌چاوی بنه‌ما و شیواز و جووری به‌کاره‌ینانی زمانه‌که نه‌کرا، ئه‌وه تیکه‌لی دروست ده‌بییت. زمانی رۆمان و رۆژنامه زۆر لیک نزیکن، ئه‌گه‌ر نووسه‌ر وریای خۆی نه‌بییت، سنووره ساده و هه‌ستپینه‌کراوه‌کان نامینییت و زمانه‌که‌ش تیکه‌ل ده‌بییت. نامانه‌وییت له‌م بواره‌دا ئامازه به‌هه‌موو شیواز و نموونه‌کان بکه‌ین، ته‌نیا ئه‌مانه نه‌بییت:

ئەۋەى لەھەموۋى زياتر بەلامەۋە گرینگ بوو بۇ نووسىنى ئەم رۇمانە چىرۆكى كۆپرە خۆى بوو، چونكە ۋەكو ناونىشانى رۇمانكەش (كۆپرەى چاوساغ)ە، بۆيە دەمەۋىت خوينەرىش لەم مەراقە بەمەدەر، تا بزائىت ئەۋ پياۋە بە چى كۆپر بوۋە و بۆچى خەلكى پېى دەلېن چاوساغ، ئەۋ توورە دەبىت..... (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۱۶۶).

ئەمەش چىرۆكەكەى چارەنووسى ئاسۆ بوو، كە ئەمشەۋە كۆپرە بۇ ئىمەى گىرپايەۋە، منىش نەمويست بە شىۋەى دايەلۆگ، يان لەسەر زارى كۆپرە بىگىرپمەۋە، بەلكو ويستم ئەم بەشەى رۇمانكە گىرپانەۋەكەى لەسەر زارى منى رۇماننووس بگىرپدريتەۋە. (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۱۴۳).

بۇ نووسىنى ئەم چىرۆكە پىويستە بگەرپىنەۋە گوند و ۋەسفى ژيان و گوزەران و دۆخ و ھەلسوكەوت و وردەكارى پىش و پاش كىمىبارانەكە بكەين، تا خوينەر بەھەموۋ لايەنەكانى رۇمانكە بزائىت. (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۱۰۱).

ئەۋ ھەۋالە دەبوۋە ھەۋالى گەرمى رادىۆ و تەلەقزىۋن و رۆژنامەى ئەۋ حزبە و سى رۆژ لەگەل بلاۋكردنەۋەى ئەم ھەۋالە مارشى حزبى بلاۋدەكرايەۋە و رۆژنامەكەشيان بۇ سى رۆژان ئەۋ دەسكەۋتە گرنگەى دەكردە مانشىتى لاپەرەى يەكەمى رۆژنامەكەيان. (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۱۱۱-۱۱۲).

من وهكو باوكى ئاوات دووجار خەمى بۆ دەخۆم
يەكەمیان: ھېشتە زۆر گەنج و خوین گەرم بوو، ژنیشی
نەھینابوو و تیر دونیای نەدیوو،

دووھمیشیان: دلنیاین لە دنیا دا نەماوہ... (سابیر رەشید،
۲۰۱۹، ۱۲۹).

ئەم شیوازە بەکارھینانی (یەكەم و دووھم دوو خال لەسەر
یەك :)، شیوازیکە لەنیو راپۆرتی پۆژنامەنووسی و
لیکۆلینەوہ پەیرەو دەکریت. ئەوی دیکەشیان ئامازە یەکی
زەق و ئاشکرای کاری پۆژنامەنووسیہ.

۲-۴۸ ھاوسەنگی دەروونی لە قسەکردندا

(کردهی راپۆرتی دەبیٹ راست بیٹ، یان درۆ، بەلام کردەى
راپەراندن مەرچارە ئەمەش، یان دلخۆش نییە، یان دلگیر
نییە، کە واتای بوونی کیشە یەك لەنیوان قسە و گوکردنەكە
و بارودۆخی گو کردنەكەدا ھەیە، یان دلخۆش و دلگیرە
ئەمەش بارودۆخی گونجاوی ئەنجامدانی بۆ دەپرەخسیت.
(ئۆستن) کردەى راپەراندنی دابەشی سەر دوو جور کردووہ:

یه که میان: کرده‌ی راپه‌راندنی راسته‌وخۆ، که به‌ده‌ربرینی
روونی وه‌کو په‌یمان و گره‌وکردن ده‌بیّت.

له‌م رۆمانه‌دا (سابیر ره‌شید) په‌یمان به‌خۆی ده‌دات
رۆمانیکی باش و سه‌رکه‌وتوو بنووسیت، گفت به‌کویره و
شانازی کچی ده‌دات به‌سه‌ره‌اته‌کانیان به‌شیوه‌یه‌کی
دروست و راست‌گۆیانه بنووسیت‌ه‌وه، ئەمه‌ش به‌شیکه
له‌کرده‌ی قسه‌ی راپه‌راندن.

دووهم: کرده‌ی نیمچه‌ شاراوه، ئەوانه‌ ده‌ربرینی
ناراسته‌وخۆن، که هه‌ندیک کیشه‌یان تی‌دا ده‌بیّت . (غازی
حه‌سه‌ن، ۲۰۱۶، ۴۴-۶۰).

هه‌ر له‌م ده‌قه‌دا ده‌قنوووس ژماره‌یه‌ک رووداوی دروست‌کراوی
له‌خه‌یالی خۆیدا به‌ره‌مه‌هیناوه، که به‌ناراسته‌وخۆیی
ئامازه‌ به‌باری ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تی و پی‌گه‌ و پایه‌ و ناوی
لایه‌نه‌کان ده‌کات. ناوی پارتي و یه‌کی‌تی کردۆته دوو حزبی
(په‌یه‌می و وه‌نه‌وشه‌یی) ناراسته‌وخۆ شوینی ده‌سه‌لاتیان به
رانیه‌ و ئاکری ئاو ده‌بات. له‌به‌سه‌ره‌اتی شانازدا ده‌لیت
خۆم هه‌ندیک هۆکار و ئەگه‌ر و گریمانە و ئەنجام دروست
ده‌که‌م، ئەمه‌ په‌یه‌ه‌ندیی به‌ده‌سه‌لات و هزراندن و
بیرکردنه‌وه‌ی خۆمه‌وه‌ هه‌یه‌.

لایه‌نیکی دیکه‌ی کۆده‌کانی هاوسه‌نگی و بیرکردنه‌وه و کرده‌ی راپه‌رانندی په‌یامی نیو ده‌قه‌که په‌یوه‌ندی به‌هه‌ندیک بواری دیکه‌ی وه‌کو ئه‌م شتانه‌یه هه‌یه:

کۆدی کرده‌ی به‌دیه‌ینان

آ- کرده‌ی هه‌لسه‌نگاندن و حیکمه‌ت.

ب- ئاراسته‌کردن.

ج په‌یمانان.

د- ره‌وشت.

ت ده‌رخستن/نمایش (غازی هه‌سه‌ن، ۲۰۱۶، ۵۹).

له‌م ده‌قه‌دا له‌ته‌ک نمایشی زانیارییه‌کان کار کراوه هه‌لسه‌نگاندنیش بو هه‌ندیک دیارده‌ی وه‌کو (برا کوژی) و (سزا نه‌دانسی خائینه‌کان و مه‌فره تاییه‌تییه‌کان) و (حزبایه‌تی خراپ) و (سیاسه‌تی موچه و پاشه‌که‌وت)... تاد سه‌رباری (ژنکوژی و باری دو‌اکه‌وتوووی کۆمه‌لایه‌تی و ئازاره‌کانی نه‌ریت و ره‌فتاری کۆمه‌لایه‌تی).

له باره‌ی كۆده ئاراسته‌كردن، خودی رۆمانه‌كه بریتیه له پینوینییه‌کی ناراسته‌وخۆی خه‌لك، خوینهر بو ئه‌وه‌ی له‌په‌یگه‌ی هوشیاری و به‌کاره‌ینانی هه‌سته‌کانیان و زیره‌کی و ده‌سه‌لاتی تیگه‌یشتنی خۆیان بۆشاییه‌ کراره‌که‌ی ده‌قه‌که پهر بکه‌نه‌وه و به‌شداری له‌به‌ره‌مه‌ینانه‌وه‌ی گوتاری ده‌قه‌که بکه‌ن. سه‌رباری ئه‌و ئاراسته‌کردن و پینوینانه‌ی کاره‌کته‌ره‌کان له‌پیناو دۆزینه‌وه‌ی په‌یگای دروست و ده‌ربازبوون له‌ کیشه‌کان پيشکەشی ده‌که‌ن. ئامۆزگاری و پاران‌ه‌وه‌کانی شاناز بۆ ئاسۆی براری، تاكو گیانی (ئاوات)ی براری بپایزیت، که‌چی ئه‌وه‌ پوونادات، به‌په‌یچه‌وانه‌ی ئه‌وه ئاسۆ له‌ژیر کاریگه‌ریی ئاراسته‌کردنه‌کانی حزبدا براره‌ی خۆی شوون بزری ده‌کات.

ژماره‌یه‌ک کرده‌ی په‌یامان‌دان و په‌یچه‌وانه‌ی په‌یام‌اندانیش له‌نیو ده‌قه‌که‌دا هه‌یه. له‌وانه‌ کویره‌ په‌یمان به‌ ئاسایش ده‌دات چی دیکه‌ له‌شه‌قام تووره‌ نه‌بیت و جوین به‌ده‌سه‌لات و حزب نه‌دات. ئه‌وانیش له‌به‌ران‌به‌ر ئه‌وه‌ په‌یمانی ئازاد بوونی پێ ده‌ده‌ن، په‌یمانی ئه‌وه‌شی ده‌ده‌ن، ئه‌گه‌ر زمانی خۆی نه‌بیریت، شوون بزری ده‌که‌ن.

کۆدی ره‌وشت یه‌کیکه له کۆده دیار و به‌رده‌وامه‌کانی نیو ده‌قه‌که له‌شیوه‌ی نه‌ریت و ره‌وشتی ده‌روونی ده‌رده‌که‌وێت. له‌پراستییدا ده‌قه‌که بریتییه له‌ده‌قیکی ده‌روونی، به‌ زمانیکی ده‌روون ئاماژه نووسراوه. باسی ره‌وشتی تاک و کۆمه‌لگا ده‌کات.

کرده‌ی ره‌وشت، که په‌یوه‌ندی به‌م لیکۆلینه‌وه زمانه‌وانیییه‌ی ئی‌مه‌وه هه‌یه له‌کرده‌ی ره‌وشتدا سه‌رنج له‌سه‌ر ژماره‌یه‌ک دیارده و بوار و ئه‌رک و ده‌وروبه‌ری به‌کاره‌ینانه‌کانی زمان هه‌یه.

کرده‌ی ره‌وشت په‌یوه‌ندی به‌ کرده‌ قسه‌بیه‌کان و ره‌وشته‌وه هه‌یه، که به‌ران‌به‌ر هه‌لسوکه‌تی که‌سیک له‌پرا‌بردوو، یان هه‌نووکه به‌کار ده‌هینری‌یت. کرده‌ قسه‌بیه‌کان ئه‌م هه‌لسوکه‌ت و ره‌وشتانه له‌پریگه‌ی راگه‌یاندن و ده‌رخستنی هه‌ست و نه‌ستمان، یان وه‌سفکردنی ده‌رده‌بری‌ت، وه‌کو:

۱-پیشکه‌شکردنی داوای لی‌بوردن - ببوره.

مرو‌ف هه‌میشه له‌گفتوگۆکانیاندا پی‌ویستیان به‌جو‌ریک له‌به‌کاره‌ینانی ئه‌و ده‌سته‌واژانه ده‌بی‌ت، که ئامانجی دروستکردنی هاوسه‌نگی و ئارام کردنه‌وه و به‌دی‌هینانی که‌ش‌ییکی ده‌روونی گونجاو. له‌م ده‌قه‌دا ئه‌گه‌ر به‌پراسته‌وخۆپیشی ده‌سته‌واژه‌ی داوای لی‌بوردن به‌کار

نه هیئیرابیت، به لام گوتنی تیدایه که هه مان واتا و مه به ست ده گه یه نیت، یان به پیچه وانه پیداگری له سه ر ئه و ئاراسته یه تیدایه، که پیچه وانه ی لیبوردنه.

بو نمونه: (ئاسۆ داوا له ئاوات) ی برای ده کات په شیمان بیته وه و به واتایه کی دیکه داوای بوردن بکات، واز له حزبه که ی بهینیت.

۲- پیشکه شکردنی سوپاس.

ده برپینی سۆزداری وه کو ناخۆشی و مجامه له و سه ره خۆشی و پیروزیایی لیکردن.

(سابیر ره شید) له زۆر شوینی ده که ده گوزارشتی راسته وخۆ و ناراسته وخۆی به کارهیناوه، که گوزارشت له سوپاس ده کات و بریتیی له هاوبه شی له حاله تی خۆشی و ناخۆشی، سه ره خۆشی و پیروزیایی و ده رخستنی ههستی پیزانین و هاریکاری و هاندان و پشتپراستکردنه وه ی دۆخیک، که مایه ی هاندان و پیزانینه... تاد.

۴- بو خوورپه وشت وه کو بایه خ نه دان، وریاکردنه وه، ره خنه، گلهیی و چه په لیدان، داخستنی چاو، ره زامه ندی، ئاگادارکردنه وه، هاندان.

لهبارهی خوورپه‌وشت و ره‌فتاری کاره‌کته‌ره‌کاندا ئەم دۆخه به‌پراشکاوێ به‌کاره‌یێنراوه، گالته‌پیکردنی (کویره) له‌نیو شه‌قام، یان گرتنی و وریاکردنه‌وه‌ی له‌لایه‌ن هێزی جلک په‌ش و په‌خنه‌ی خودی رۆماننوس له‌و دۆخه سه‌خته‌ی دروستبووه له‌شه‌ر، له‌ موچه و پاشه‌که‌وته‌نی موچه و نه‌داریی ... تاد. له‌کرده‌وه‌دا خودی رۆمانه‌که به‌ریتییه له‌په‌خنه‌گرتنیکێ ئه‌ده‌بیانه‌ی، که هێمان له‌ دۆخی سیاسی و مرۆیی و ده‌روونی هه‌ریمی کوردستان.

۵- بۆ سلاولیکردن وه‌کو پێشوازیی و به‌پیکردن.

کو‌دیکێ دیکه به‌کاره‌یێنانی هه‌ندیک ده‌سته‌واژه‌یه که به‌ریتییه له‌ سه‌لاو و خواحافیزی و نیشاندانی په‌زنامه‌ندی و په‌تکردنه‌وه و ژماره‌یه‌ک ده‌سته‌واژه‌ی وه‌کو (به‌لێ، نه‌خێر و پازیم و په‌سنده و خراپه، باشه و گونجاوه، به‌رده‌وام ده‌بم، وازی لیببینه، به‌رۆکی به‌رده ... تاد).

۶- بۆ هیوا بو‌خواستن و به‌رزکردنه‌وه‌ی کاسی خو‌شی و نو‌ش و هیواخواستن.

ببگومان ئەم کو‌ده‌ش له‌نیو ئەم ده‌قه‌دا هه‌یه، به‌لام له‌هه‌یچ شوینیکدا وشه‌ی (نو‌ش) به‌کارنه‌هێنراوه، به‌لام هیواخواستن، هاندان و پالپشتی و هاریکاریی و په‌زنامه‌ندی وه‌کو پالپشتی

و پييدانی زانیاریی و ئاواتخوازیی و کارکردنی بو
به‌دیهینانی خواست و مه‌به‌سته‌کانی تیدایه.

۷- بو پروبه‌پروبوونه، به‌رزکردنه‌وه‌ی وره‌ی
پروبه‌پروبوونه‌وه‌ی ناره‌زایه‌تی و توورپه‌کردن. (غازی
حه‌سه‌ن، ۲۰۱۶، ۵۱-۶۴).

له‌کرده‌وه‌دا ده‌قی ئه‌ده‌بی که بریتییه له‌ویناکردن و
گواستنه‌وه‌ی پروداوه‌کانی نیو کۆمه‌لگا و په‌یوه‌سته به
وه‌سفی ژیان وه‌کو خو‌ی، یان ویناکردنه‌وه‌ی خه‌یالی ژیان
به‌شپوه و ریتم و له‌فۆرمیکی نویی بالادا، ده‌یان باری
ده‌روونی ئاسایی، هه‌لچوون، نه‌رمونیانی و ئارامی، توند،
به‌هیز، یان پارانه‌وه‌ی تیدایه له‌و پروداو و به‌سه‌ره‌ات و
حاله‌تانه‌ی وه‌سفی پروبه‌پروبوونه‌وه‌ی له‌گه‌ل ناهه‌ز و پکابه‌ر،
یان هه‌قیقه‌ت و ناهه‌قیقه‌ت تیدایه. بو نمونه
پروبه‌پروبوونه‌وه‌ی ئافه‌ته‌گیراوه‌کان له‌گه‌ل ئازار و
ده‌ستدریژی زیندان و ناخۆشییه‌کان، پروبه‌پروبوونه‌وه‌ی
دیاره‌فکری و کۆمه‌لایه‌تی و ده‌روونی و سیاسی و
ئیدارییه‌کان.

هاندان و به‌رزکردنه‌وه‌ی وره‌ی کاره‌کته‌ره‌کانی تیدایه،
ده‌قنوس وره‌ی خو‌ی به‌رز ده‌کاته‌وه بو ئه‌وه‌ی به‌رده‌وام
بیت له‌نووسینی ده‌قیکی گونجاوی شیاوی چاک. سه‌رباریی

تورپهیی و ناره‌زایه‌تی و هه‌لچوون و ئارامی و ئهو دۆخه
ده‌روونییه‌ی کهسه‌کان له‌چۆنیه‌تی رووبه‌ربوونه‌وه‌ی کیشه و
فشار و ئازار و دیارده خراپه‌کان به‌ره‌میان هیئاوه.

٢-٤٩ کۆدی دۆخ و ده‌وربه‌ری قسه‌کردن

کۆدیکی دیکه ده‌ق و شیکردنه‌وه‌ی ده‌ق له‌په‌یگه‌ی زمانه‌وانی
ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تی، به‌سوود وهرگرتن له‌په‌یازی
پراگماتیک ده‌بیته سوود له‌ ده‌وربه‌ر وهرگرین، که
هاوکارمان ده‌کات له‌چۆنیه‌تی لیکدانه‌وه‌ی ئهو واتا و
مه‌به‌ستانه‌ی له‌توانای په‌یزمانی زماندا نییه، شییان
بکاته‌وه و واتا نادیاره‌کان شی بکاته‌وه بۆ نمونه:

دلخۆشینم.

به‌لین ده‌ده‌م پاره‌ قه‌رزکراوه‌کات بۆ بگه‌رمه‌وه.

ئه‌م په‌یکه‌ره تیکده‌شکینم.

ده‌رده‌که‌وێت به‌دیهینانی کرده قسه له‌م جوړه پستانه‌دا
به‌دیهینانی کرده‌یه‌که، به‌لام هه‌ر یه‌کیک له‌باریکی جیاواز

دەردەكەوئیت. لەپرستەى یەكەمدا (كەسكی لەباركی نالەبار دایە و دلخۆش نییە). لەپرستەى دووهمدا لەكاتكیكا ئەو سوورە لەسەر ئەوەى، كە خاوەنى قەرزەكە نەبیت. پرستەى سێیەم: بئى ئەوەى دەركەوئیت، كە ئەو كەسكی شیاو و لەبارە بوو ئەم كارە. (غازى حەسەن، ۲۰۱۶، نامەى ماستەر).

#بۆچی دەمبەن و چیتان لیم دەوئ؟

#زۆر سوپاس منیش ئامادەم.

#من دەمەوئیت لەنهینى ژیانى ئەو بگەم بیکەمە ئەو رۆمانەى كە خۆم خەونى پێو دەبینم.

#وا چیرۆكەكەت بوو تەواو دەكەم.

#دواى ئەوەى بابم چووە شاخ، ئیمە بئى باوك ماينەوہ. ژيانمان زۆر سەخت بوو، چونكە هەموومان قوتابى بووین.

#من ئیش و ئازارەكانى خەلك دەنووسم. (سابیر رەشید، ۲۰۱۹، ۱۶۰، ۱۲۴، ۱۳۸، ۳۲، ۹۰، ۸۸).

لەم پرستانەدا ژمارەیهك ئەرک و مەبەست راپەرپنراوہ، كە دەبیت بەپێى دەوروبەرى بەكارهێنانى پرستەكان ئەرک و مەبەست و واتایەكە بەدیار بکەوئیت لەپرستەى یەكەمدا

کهسه که کرده ی پرسیار و سه رسوپمان به ترسه وه
راده په پینیت. له پرسته ی دووه مدا قسه کهر له دوخی ناماده
باشییه و له پرووی دهروونییه وه پیشوازی له قسه ی ئه و کهسه
کردووه، که پرسیار ی لیکردووه. له پرسته ی سییه مدا پیداکری
و گهران و پشکنینی تیدایه بو ئه نجامدانی کاریک و
کوکردنه وه ی زانیاریی. له پرسته ی چواره مدا کرده ی
ئاگادارکردنه وه ی تیدایه، قسه کهر به وریاییه وه
به گوینگره که ی ده لیت بووهستن ئارام بگرن و گوینگرن ئه و
من چیرۆکه که تان بو ده گیرمه وه.

له پرسته ی پینجه مدا قسه کهر هه والی ئه وه مان پی
راده گه یه نیت باوکی لیان دابراوه، ژیانیان سهخت بووه و
ئه وانیش قوتابی بوون، واته ئه م خیزانه له کهسیک پتر
بووه، باریکی دهروونی سهختیان هه بووه. له پرسته ی
شه شه مدا قسه کهر هه والی ئیشه که ی خویمان پی ده لیت، که
نووسینه و ئه ویش نووسه ره، کار له باره ی ژیان خه لک
ده کات، لایه نگیری خه لکه، له به ره ی گشت دایه.

(ئوستن) سی ریگه و بنه ما و ریچکه ی بو به دیهینانی هیزی
کرده قسه ییه کان داناوه، وه کو:

(برواهیینانی له دلّه وه، دلنیا بوون له تیگه یشتن، رهوشی
کارتیکردن و کاریگه رییه کانی (Austin, ۱۹۶۲, ۱۱۷)

ئەركى زمان بەدبەھنەنى ژمارەيەك كارە، كە ھەندىكىيان تەنيا لەرپىگەى بەكارھىيانى زمان و ئاخاوتنەوہ بەدى دىن. وەكو خوينەرىك، كە شىكارى ئەم دەقەم بەپىيى زانستى زمانەوانى دەروونى كەردووه، ئەم بەنەمايانەى (ئۆستەن) ئاماژەى پىكردوہ وەكو بەنەمايەكى سەرەكى و بەنەرەتى بەكارھىنراون. دەقنوووس لەدلەوہ، بەشىوہيەكى جدىي و لەپرەوونىكى قوول بەرەوودا و بەسەرەتات و تواناى خۆى بابەتەكەى ئامادەكردوہ. ئىنجا ئەو لەتواناى خۆى دلنەيايە، كە دەتوانىت رۆمانىكى سەرەكەوتوو بنوووسىت، وەكو چۆن لەكارەكتەرە سەرەكەيەكانىشى دلنەيايە، كە كەسانى بەھىز و متمانەدار و گونجاون، دەتوانن بەتەگەيشتەنىكى پتەوہوہ ھەنگا و بنىن. دەقەكە بو ئەوہ بەرەمەھىنراوہ كارىگەرى لای خوينەرەكانى بەدى بەھىنەيت و ئەم كارتىكردنەش دەبىتە ماىيەى ئەوہى بەشدارى بەكەن لەچۆنەتى لىكدانەوہى دەقەكە و رەووداوەكانى نىو رۆمانەكە و وەلامدانەوہى ئەو پرسىيارانەى نووسەر بەمەبەستى جوولاندنى ھەست و عەقلى خوينەرەكانى دروستى كەردوون.

۲-۵۰ کۆدی زمانهوانی دەرروونی و فیربوون

زمانهوانی دەرروونی لای ههندیك تیكهل و هاوبهشه لهگهل زمانهوانی كۆمه لایهتی و ئهوانیش به بهشیک له زمانهوانی کارهکی دادهنین، ههندیکی دیکهش به ریپاز و بنهمای جیاوازیان دهزانن. هر چیهک بن، بایهخ به فیربوونی زمان و قوتابخانه و نهخۆشییهکانی زمان لای مندالان و بهکارهینه رانی زمان و چۆنیهتی چارهسەر کردنیان ده دات. واته زمانهوانی دەرروونی په یوه نهندییهکی رهگازۆی به پهروه رده و فیربوون و دەررووناسییه وه ههیه.

لهم دهقه شدا کۆدی فیربوونی زمان و کیشهی زمان و زمانی نهتهوهیی ئامازهی پیکراوه، که لیرهدا ئامازه بهچهند نموویهک دهکهین، وهکو:

ئه و خۆی پیشانی کهس نهدهدا و خۆی لییان دهشاردهوه و دهچوه سهربان و وازیسی له قوتابخانه هیئا. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۰۶).

به واتای ئهوهی ئه و کهسه دووچاری نهخۆشی گۆشهگیریی و خۆدزینه وه لهخه لک و قوتابخانه بووه. ئه مه بهشییهکی راسته و خۆ په یوه نهندییه به فشاری دەرروونی و نهخۆشی دەرروونییه و نه ریتی خراپی کۆمه لگا و سیسته می پهروه رده و دیارده کۆمه لایه تییه نابه جیکان ههیه.

چاوه‌کانی تژی بوون له پۆندکان، ژانه هه‌لچوووه‌کانی کهوتنه‌گر و یاده‌وره‌ییه تاله‌کان بینه قاقایان گرت و ئاگریان له‌ناخی په‌نگ خواردووی به‌ردا، بۆیه پشوویه‌کی دا و زمانی گیرا. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۹۶).

له‌ئهنج‌امی ئەم هه‌موو دۆخه‌ ده‌روونییه‌ی وه‌سف‌کراوه، زمانی ده‌گیریت، واته (بیر و عه‌قل و زمان) وه‌کو کرده‌یه‌کی هاوبه‌ش و ناخه‌کی و ده‌روونی به‌یه‌که‌وه به‌ستراون و کاریگه‌رییان به‌سه‌ر یه‌که‌وه هه‌یه.

زمان و پیکه‌ته‌ی نه‌ته‌وه‌یشیان له‌گه‌ل ئیمه‌دا جیاواز بوو. (سابیر ره‌شید، ۲۰۱۹، ۱۱۶).

ئمه‌ به‌ئاشکرا ئه‌وه‌مان بو دهرده‌خات جیاوازی زمان، جیاوازی نه‌ته‌وه‌ش ده‌گیریت‌ه‌وه، له‌رووی ده‌روونییه‌وه زمانیکی هاوبه‌ش سنووری نه‌ته‌وه ناهیلیت و مروقه‌کان به‌ئاسانی ده‌توانن له‌یه‌کتر بگه‌ن و په‌یوه‌ندی به‌یه‌که‌وه بکه‌ن و ئالوگۆری زانیاریی و مه‌به‌ست و خواسته‌کانیان بکه‌ن.

که هاته‌وه شار ئیدی منداله‌کانی خه‌ریکی خویندن ده‌بن... ئاسۆ و ئاواتی کوپی نیو دانه پۆژ ده‌چنه قوتابخانه و نیو دانه پۆژه‌که‌ی دیکه‌یش له‌بازار هه‌مالی ده‌که‌ن....

مههاباد و شانازيش ئه و كات قوتابى بوونه. (سابير رهشيد،
۲۰۱۹، ۱۷۱).

پهروه رده و چوڻيه تى مامه له كردن له گه ل مندال له ده قه دا
به زه قى دياره. مندال ده خوڻييت و فيرى زمان و زانست
ده بييت، له هه مان كاتيشدا هه مالى ده كه ن. ئه مه له رووى
ده روونيه وه ئه و مندالانه تووشى فشار و شله ژانى ده روونى
كه مبوونه وهى ده رفه ت بو فيريوون ده كات.

منداله كان هاتنه وه له بهر ترس و گرينا قسه يان پي
نه ده كرا.

له م وه سفه دا ئه وه مان بو ده رده كه وييت مندال له كاتى
شله ژان و نيگه رانى تواناي قسه كردن له ده ست ده دات.
دوخيكى ته واو ده روونيه. زمانه وانى ده روونى و ده ماريانه
ده خاته ژير تيشكى ليكولينه وه، كه وا له مروف ده كه ن
بتوانييت زمان وه رگرييت، فيرببييت، به كاربيينييت، تيبيگات،
نه رهه مى بهينييت و ئه فراندنى تيداا بكات. (سابير رهشيد،
۲۰۱۹، ۱۱۶).

۲-۵۱ کۆدی رەوشت و دۆخی دەروونی زمان لە ئاخاوتندا

لایەنئیکی گرنگی دەروونناسی بایەخ دانە بەرەوشت لە کاتی قسەکردن و پەییوەندی نیوان کەسەکان و چۆنیەتی بەرپۆهچوونی شیوازی ئاخاوتن لەنیوان کەسەکاندا. ئەم بایەخدانە جەختکردنەوہیە لەبارە ی کردە ی پەییوەندی سەبارەت بە (پیزگرتن و نۆرەگرتن لەقسەکردن و چۆنیەتی ھەست دەربەرین بۆ بەرانبەرەکە ی و ئەو سەرەتایانە ی دەبنە مایە ی پتەوکردنی متمانە لەنیوان کەسەکان و ھاندان و دروستکردنی کەشی ئارام ، یان بەپێچەوانە ی ئەو شتانە ی ئاماژەمان بۆ کردوون.

ئاخاوتن دەبیّت دوو توخمی ھەبیّت (قسەکەر و گوێگر)، مەرجیش نییە پەییوەندیان بەیەکەوہ ھەبیّت، بەلام گرنگە کەسی قسەکەر بەشیوازیکی لیھاتوو قسەکانی خو ی ئاراستە ی کەسی بەرانبەری بکات، لەھەندیک بواردا تەنیا دەتوانیّت زانیاری بگەییەنیّت و ھەندیک جاریش داوا لەکەسی بەرانبەری دەکات ھەندیک شتی بۆ ئەنجام بدات. بۆ نمونە:

کاتیکی یەکیکی لەکاتی نانخواردن داوا ی خو ی لەیەکیکی دەکات، بەم شیوہیە:

دەتوانی ئەم خویندانەم بۆ پەوان بکەیت.

وازانم خوئییه که له تهنیشت قاپه کهی تۆه.

ببوره ئه و خوئییه م ده ده یتهی.

تکایه ئه و خویدا نه م بدی.

به پپی ئه و په یوه ندییه کۆمه لایه تییهی له نیوانیاندا هه ییه،
وا ده کات رپی ز بنوی نری ت. ئه م جو ره په یوه ندییه
له کۆمه لگایه که وه بو کۆمه لگایه کی دیکه ده گۆریت. شیوازی
سه لا وکردن له یه کتر. (د. یوسف شهریف، وانه کانی کۆلیژ)
هه مان شته. مرو ف به پپی ده ورو به ر و ئه و مه به ست و
که لتوو ر و نه ری ته ده روونی و کۆمه لایه تیانه ی هه یه تی
کاره که ی له ری گه ی زمان راده په رینی ت.

له م بواره دا ده بی ت با ری ده روونی و په وشتی زمان
له چۆنیه تی دروستکردنی په یوه ندی و به دیه نیانی دۆخی
گفتوگو و راپه راندنی کار په چاو بکری ت. له هه موو زمانیکدا
ده ورو به ری کۆمه لایه تی به کاره نیانی زمانه که، به پپی
پیکه اته و دۆخی جوگرافی و ده روونی و چینه یه تی و
رۆشنیری که سه کان (په وشتی ده روونی زمانه که ش)
ده گۆریت.

ئهمه له نیو ده قی (کویره ی چاوساغ) دا ئه گه ر به زه قی و
راسته و خو ش په یه ره وه نه کرا بی ت، به لام بوونی هه یه.

کەسەکان بەپێی رەگەز و تەمەن و بەری کۆمەڵایەتی و ئاستی پۆشەبێری ئاخواوتنەکانیان پۆلێن کراوە. زمانی دەقەکە زمانی سروشتی گشتییە، زمانی چینیکی تایبەت و تووێژیکی پۆشەبێری دیاریکراو نییە. پۆمان وەکو چاودێریکی سەردەمەکە گەلیک جار بوو تۆمارکردنی لایەنە دەروونی و کۆمەڵایەتی و پۆشەبێری و زمانەوانی ئاماژە بەژمارەیهک دیار دە و زاراوە و دەستەواژە نوێ دەکەن، کە دەبنە مایە و ماکی ناسینەوێ کات و سەردەمەکەش.

پۆزگرتن لایەنیکی دیکە پەوشت و نەریتی دەروونی کەسەکانە لەنیو دەقدا. ئەو بنەمایانە، کە مەوۆف لەکاتی ئاخواوتندا بوو پیشاندانی پۆز و بەرزکردنەوێ (بەهای قسەکردن و بایەخدان بە بەرانبەرەکە لەپووی دەروونی و کۆمەڵایەتی) پەنا وەبەر کردە پۆزگرتن، وەکو بەشیکی لەکردە قسە دەبرییت. ئەمەش پەیووەستە بەدەورووبەری بەکارهێنانی کردە ئاخواوتن و شیوازی ئاخواوتن و کەلتووری ئاخیوهرەکان.

(کرسیتەل) لەبارە پۆزگرتن دەلیت ئەم توورە پۆلی ئاخواوتن شی دەکاتەوێ لەدەربەرینی پەیووەندی پەوشتی (قسەکەر و گووێگر) لەئاخواوتندا، بەتایبەتی دیار دە پۆزگرتن، کە بەدوو شیوێ ئەنجام دەدرییت، وەکو:

پراسته و خو:

پريزت ههيه، چاوماني.

ناراسته و خو:

ده رمانه كانت ناخوي؟. له پراستيدا ئهم پرسته يه پرسيار نيبه، داخوازييه واته (ده رمانه كهت بخو)، به لام به شيويه پرسيار وه كو (بيره يئانه وه) يه كه ده برپاوه بو نيشانداني ريز. (د. عه بدولواحد موشير دزه يي، ۲۰۱۱، ۷۰).

شيوازي (داخوازيي و فه رماندانيش) له پيناو ريزگرتن له چوارچيويه ئاخاوتن ئه نجام ده درييت، كاتيک ئافره تيک داوا له ميږده كه ي ده كات، وه كو:

منداله كان خه ويان دييت.

ئهمه بو داخوازيي و فه رمانه بو ئه وه ي (بروون) و بچنه وه مالي خويان، هه روه ها پرسته ي فه رماندان له شيويه هه والدان ده برپاوه، بو نمونه:

چايه كهت سارد بووه. (د. عه بدولواحد موشير دزه يي، ۲۰۱۱، ۷۰).

لهشیوه دا ههوالی ساردبوونهوهی چایه که دهگهینیت، بهلام
لهکردهوه فهرمانی بی دهکات چایه کهی بخواتهوه.

له دهقی (کویره ی چاوساغ) دا ههندی که لهم نمونانه
دههینینهوه که پهیوهندی به ریزگرتن لهئاخاوتندا پیشان
دراوه، وهکو:

کورم چاره نووسی ئهوه، ئهوهیه که من ئیسته بۆت
دهگپر مهوه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۷۰). لهم دهبرپینه دا
قسه کهر بۆ ریزگرتن لهگویره کهی بی ئهوهی فهرمانی پی
بکات، که دان بهخویدا بگریت و پهله نهکات، یان داوای لی
بکات، دهلیت (کورم). له زمانی کوردیدا ئهم دهبرپینه بۆ بۆ
پلهیه کی بهرزی ریزگرتن بهکاردههینریت. ههروهها بۆ
ریزگرتن بۆ ئهوهی گویره کهی دان بهخویدا بگریت،
فهرمانی پی نهکردوه، بهلکو زۆر بهنهرمی و هیمنی پی
پاگه یاندوه باشه، دلنیا به بۆتی تهواو دهکهه. ئهمه یان
ئاخاوتنیکی راسته وخۆیه.

له کردهی ریزگرتن له کاتی ئاخاوتندا کردهی
ناراسته وخۆش ههیه، له کاتی گفتوگۆدا لهنیو خویاندا بهم
جۆره قسه یان کردوه:

خواد ی گهوره بۆ خۆی بردنییهوه.

پوحيان شاد بئيت.

لهم دهربرپينه دا راگه ياندني زانياريي و هه واله، كه برپيتيه له وه لامى پرسياريك. ئه وه مان پي ده لئيت، ئه وان، واته به ناراسته وخوي بي ناوهيناني وشه ي (مردن)، زانياريي له باره ي چاره نووسي ئه وانمان پي ده لئيت.

ئهوي ديكهش ناراسته وخو بو به شداريكردن له خه م و نيشانداني هاوخه مي قسه ي كردوه. بي ئه وه ي ئامازه به ناو و ژماره ي مردووه كان و هوكارى مردنه كه يان بكات، به لام له يه ك كه س پتر مردووه. له دهربرپينه كه شدا كه ده لئيت (پوحيان شاد) ناراسته وخو خوي له وه پاراستوه دهري بخات به پيي نه ريت و پيسايي ئاينيكى دياريكراو ئاخاوتنه كه دهربرپيت. واته به شيويه كي ناراسته وخو له نيشانداني هاوخه ميه كه جوړيك له مه ده نيه بوون و خودوورگرتني له دهربرپيني ئايني تيدايه.

له پرسته ي هه والدا ئاساييه درو و راست هه بئيت، وه كو چون له دهربرپيني هه ست و نه ستيشدا ئاساييه درو و راست هه بئيت، چونكه مهرج نيه ئه و زانيارييه ي له هه والدا پيشكش ده كرپيت، زانيارييه كي ته واو راست و دروست و پشتراستكراوه بئيت، له دهربرپيني ناخ و هه ستيشدا هيج

مەرج نىيە، كەسەكە مەبەستى فرىودان و بەلادىرىدا بىردن و دەرخستنى ناخى خۆى بەپېچەوانە نەبىت.

خۇزىيا، لەتواناى تۆش دىنىام. (سابىر رەشىد، ۲۰۱۹، ۱۳۸).

خۇزىيا جۆرىك لەكردهى گومان، داواكارىيى و جەختكردنهوه نىشان دەدات، ھەرچەندە لە بەشى دووھى ئاخاوتنەكەدا دىنىايى بە گويگرەكەى دەدات كە ئەو متمانەى بە تۈناناى ئەو ھەيە. لەرووى دەروونىيەو ھەم ئاخاوتنەدا بە ناراستەوخۆيى دوو دۆخى جىاوازى دەربىرپو، دۆخى يەكەم نىگەرانىيى و خواستن و پاساوهىنانەو ھەيە بو چۈنەتە دەستپىكردى ئاخاوتنەكەى و ھەلامدانەو ھى پرسيار و جەختكردنهو ھەي ئەو شتانەى گويگرەكەى دەربىرپو، لەبەشى دووھەدا دىنىايى بە گويگرەكەى دەدات، نىگەران نەبىت، بەشى يەكەمى قسەكەى بەواتاى تۈانچ و كەمكردنهو لەدەسەلات و تۈناناى ئەو بەكارنەھىناو، تەنبا وىستۈيەتەى خۇزگەيەك دەربىرپت.

لە خۇزگە و خواستندا مەرج نىيە زانىارىيەكان يەكلايى كرابنەو ھە برپارىيى كۈتايىيان لەبارەو ھە درابىت. بەشىوھەك، كەناخى مرؤف ھىشتا پرىتەتەى لە پرسيار و گومان و گەران و پشكنين.

من وهكو پۆماننوس وای بۆ دهچم، كه ئه و پياوه بۆيه
ئه وهنده لێی بووه ته گریی دهروونی، چونكه ئه وه هموو
ژیانی خۆی و خیزانه كهی قوربانی دهستی كوردایهتی
بوونه. (سابیر رهشید، ۲۰۱۹، ۱۷۷).

قوربانی دهستی كوردایهتی، به شیوهیهکی ناراسته وخۆ
ئه وه مان پێ ده لیت كه ئه وه له پیناو كوردایهتی قوربانی
داوه، به لām له هه مان كاتدا بۆته وه قوربانی خودی هه مان
كوردایهتی و زیان له م كوردایهتی و قوربانی دانه
پێگه یوو. هه رچه نده نووسه ر خۆی له كرده ی مه زه نده و
لێك دانه وه ی خۆیدا وای نیشان داوه، به لām له به شیکی
ئاخاوتنه كه ییدا به شیوهیهکی ناراسته وخۆ ئه وه مان بۆ
ده راستنیت، كه مه زه نده كه ی بنه مایه کی هه یه، ئه ویش
ئه وه یه (گریی دهروونی) هه یه، واته ئه وه كه سه نه ك زیانی
پێگه یوو، به لكو هیزیک هه یه، له جیاتی ریزگرتن،
ئازاریشی ده دات، ئه م ئازاره شی له (گریی دهروونی) كورت
كراوه ته وه. له م ده ربیرین و ئاخاوتنه دا ئیمه باشته ر پشته
به گونجان و نه گونجانی بۆچوون و فكره كان بیهستین، نه ك
پاستی و درۆ.

به‌شيوه‌يه‌كي ديکه ئەم بۆچوونه دەمانبەستیتەوه به ناو‌نیشانی رۆمانه‌که، که له‌بنه‌ره‌تدا له‌رووی زمانه‌وه به‌لگه‌ی بوونی گرفتگی ده‌روونی ئەو که‌سایه‌تییه‌ نیشان ده‌دات. له‌نیوه‌رۆکیشدا هه‌مان راستی له‌پریگه‌ی ئا‌خاوتنی (گری‌ی ده‌روونی) ده‌سه‌لمی‌نیت.

له‌م ده‌قه‌دا بۆمان ده‌رده‌که‌ویت زمان وه‌کو ده‌سه‌لات و هێزی ده‌ربرین، گێرانه‌وه شوینیکی گرنگی هه‌یه، هه‌رچه‌نده له‌زۆر شویندا گێرانه‌وه‌که به‌ره‌و ساده‌یی ده‌چیت، شیوازی دارشتنی رۆژنامه‌نووسی له‌هه‌ندی‌ک بوارد زاله، له‌هه‌ندی‌ک وه‌سفدا ده‌رفه‌تی ئەوه هه‌یه رووداو و کاره‌کته‌ر و شوین و کاته‌کان به‌شیوازی دیکه و به‌کاره‌ینانی ده‌سته‌واژه و وشه‌ی چر و پرت‌ر له‌واتا به‌کاره‌ینرابایه. ده‌قی ئەده‌بی له‌کرده‌وه‌دا پشت به‌ ره‌وانبیزی و فره‌واتایی ده‌دات، خوی له‌ده‌ربرینی ساده و ئاشکرا ده‌پاریزیت. رۆمان پشت به‌ فکر و لایه‌نی هزری ده‌به‌ستیت، کار له‌سه‌ر گۆرانکارییه کۆمه‌لایه‌تی و فکرییه‌کان ده‌کات.

له‌کرده‌وه‌دا رۆمان له‌ته‌ک به‌کاره‌ینانی رووداو و واقیعی و هه‌قیقییه‌کان، ده‌بیته‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی فکری و پۆشنبیری سه‌رده‌مه‌که‌شی، ئەمه‌ش هه‌ر هه‌مووی له‌پریگه‌ی زمان وچۆنیه‌تی راپه‌راندنی ئه‌رک و مه‌به‌سته‌کان به‌دی دیت. له‌م رۆمانه‌دا هێنده واقیعی راستگۆیانه تۆمارکراون و

مامه لهی له گه ل کراوه، له ژیر کاریگه ریی ئه م راستگویییه
زمانی بیره وه ریی نووسینه وه و هه وال و راگه یاندنی
زانباریی به شیوازی پوژانامه نووسی تیدا به کاره یئراوه .

پوخته و سهرنجی گشتی

یهکه م: به کاره یّنیانی زانیاری لهم دهقه دا دووباره کردنه وهی تیدایه. دووباره کردنه وه که (بیره یّنانه وه یه، گه رانه وه یه بو گرفته کان، جه ختکردنه وه یه، یان دهقنوس لهم ریگه یه وه دهیه ویّت شیوازیکی تایبته به هونه ری به ره مه یّنیانی دهقه که پیاده بکات... تاد)

لهم دهقه دا دهیان پرساری (میژووی، دهروونی، کومه لایه تی، فکری و رۆشنبری و دابونه ریت..)کراوه، پرساریه کان پیویستیان به وه لامه، له هه ندیک بوارد له ریگه ی گه رانه وه و دووباره کردنه وه ی (قسه و گیرانه وه ی خودی هه ندیک بابته) دهیه ویّت خودی پرساری و وه لامه کان بوروژنیته وه. (هه و لّدان بو وه لامدانه وه ی پرساریک پیویسته چند هه نگاویک تیپه ریّنین تا بگه یین به وه لامه که. هه ندیک جار ئه وه هه نگاوانه نامانگه یه ننه وه لامه که، ئه وسا پیویسته یه ک دوو هه نگا و بگه ریّینه وه دواوه و سهر له نوئ ده ستپیکیه یه وه). (نیک لادم، ۲۰۱۶، ۱۰۵). بو یه شه ئه م حالته ته لای (سابیر ره شید) وه کو ده قیکی دهروونی زمانی هه ست پی ده کریّت. مرؤف له دوّخی دهروونی ناجیگیردا، بوونی ورژانی دهروونی، هه ستردن به گومان و دلّه پراوکی هه میسه (پرساری و وه لام و ره نگه قسه ی ئاسایش) دووباره بکاته وه. بو ره وانده وه ی (گومان، دلّه پراوکی و

نىگەرانى و نەبوونى متمانە لاي قسەكەر، ئىنجا تىگەياندىن
ويەكلايكردنەو و دلنىابوونەو لە رپىژە مەبەستى
تىگەيشتن و گەيشتنى زانىارىيەكان بەتەواوى و لابرندى
گومان لاي گوڭگر و وەرگر) ئەم كردهيە روودەدات.

دووهم: زمانى رۆژنامەنووسى

لەم دەقەدا ھەست بەشىۋازى گىپرانەو و كردهى ھەوالى
رۆژنامەنووسى دەكرىت و ئەو جوړە دەربريانە بالايە، كە
لەكارى رۆژنامەنووسيدا بەدى دەكرىت. ئىمە گومان لەو
ناكەين، كە زمان ھاوبەشى سەرەكى پىكھىيانى دەقەكانە،
بەلام ھەر دەقەيك پىويستە تايبەتمەندى بەكارھىيان و
شىۋازى گوتن و دەربرين و ئاخاوتن و گىپرانەو كەنى
زمانەكەى بپارىزىت.

سپيەم: سادەيى لەزماندا.

لەدەقى ئەدەبىدا ھەميشە كار بو رەوانبىژى و فرە واتايى
و واتاي شاراو و چركردنەو وى زمان و دروستگردنى ئەو
مەبەستانەدا دەبىت، كە زمان بەشىۋە سادە و ئاساييەكەى
پەى پى نابات، ئەمەش وادەكات دەقەيكى ئەدەبى
لەدەقەيكى ديكە جيا بكاتەو. لەم دەقەدا خوینەر
لەخویندەنەو وى دەقەدا بو تىگەيشتن و لىكدانەو وى گوتن و
دەربرين و ئاخاوتنەكاندا، بو وردبوونەو لەمەبەست و

واتاكان هيچ پيويستي به وهستان و پيداچوونه وهی دووباره به وشه و ده برپينه كاندا نبيه، چونكه زمانى دهقه كه نزيكه له زمانى ئاسايى خه لك.

چوارهم: نووسهر خوئى به شيوه يه كى ئاشكرا يه كيكه له كاره كته ره كانى نيو دهقه كه، شته كان ده گيرپيته وه، كه خوئى شاره زا و پسپوره له پرهنه و تويزينه وه له باره ي رومان، له هه مان كاتدا داوا له خوينه ره كانى دهكات به شدارى له ته واو كردنى دهقه كه ي ئه و بكهن. به م شيوازه هونه رييه نوويه پيگه ي هاوبه ش و هاوسهنگى نووسهر و خوينه ره يه كسان دهكات.

پينجه م: دهقه كه، له كو تايدا به كراوه يي كليل دراوه، نووسهر ده لئيت من كارم كردوو به ئه وه ي دهقه كه به كراوه يي له پيناو به شدرى خوينه ره به جى بهيلم. واته دهسه لات و هييز و مافيكي زور به خوينه ره ده دات.

شه شه م: زمانه وانى دهروونى وه كو زانستىك له چوئيه تى به كارهيئانى دهروون و رهفتار و رهوشتى مروف ده كو لئيه وه، دهقه كه له بنه ره تدا كارى كردوو به پيكهاته ي دهروونى مروف به رجه سته بكات.

شوینیکدا له زمانى دهقه که بوونى رهفتار و رهوشت و فکرى رهگه زپه رستى و توندوتیژى و جياوازيکردن نبيه.

يانزدهم: زمانى دهقه که وهکو ناسنامهى که سهکان و پروداوهکان ئه رکی گه ياندن و په وه نديکردنى ئه انجام داوه. زمانى دهقنوووس وهکو ناسنامهى که سایه تى خودى خوئى و پیناسهى گشتى به کارهینراوه.

دوانزدهم: دهقنوووس له پینا و راپه راندنى کاریک، يان به ديهینانى مه به ستیک سوودى له زمان وه رگرتووه، مه به سه ته کان به شيوه يه کی کورت و پوخت بگهينه نيئت، له هه مان کاتدا دووبارکردنه وهى له هه نديک شوین به کارهینراوه، که ئه گهر ئه و پيوانهى بو بابته تى دیکه به کاربهینايه، رهنگه بیتوانيبايه شتى دیکه ی زیاتر له باره ی پروداوهکان ئامازه پيیکات. هه رچه نده ئه مه په یوه نديی به ته کنیکی نووسين ئه و نووسه ره وه هه یه.

سینزدهم: واتا له ناخى مرؤف دايه و لايه نه نه بينراوه که ی زمانه و که ره سه یه کی ده رجه سه ته یه (معنوى) ، هه ستپيکراويکه بی ئه وهى بهر هه سه ته وه ره کان بکه ويئت. واتا له ناخ، يان ميشکی مرؤف دايه. ناخ، يان ميشکيش واته دهروون، که واته پرووه که ی دووه مى زمان له دهروون دايه، ئه مه ش وایکردووه پرووى سه ره کیی چوونه نيئو دهروون زمان

بیټ. (عبداللہ حوسین ره سوول، گ. زمانناسی، ۷۷). له م دهقه شدا به هه مان شیوه له ریگه ی زمانه وه ده چینه نیو دهروون، چونکه له راستیدا دهقه که باسی ههست و ناخی مروّف و گیارانه وه واتای ئه و ئازارانه یه، که مروّف به دهستییه وه گیروده بووه. بویهش لیکوئینه وه ی زمانه وان ی دهروونی ئاسانکاری ی و ریئوینیکی گونجاوه بو ئه وه ی لایه نه شاراوه کانی ناخ و دهروونی دهقه که شی بکهینه وه.

چواردهم: له ریگه ی شیکردنه وه ی زمانه وان ی دهروونی، له تهک تیگه یشتن له په یوه ندی بیرو زمان، که په یوه ندییه کی پته وی ته و اوکارییه، ده توانین له هه لچوون و ئارامی، له توند تویژی و زه بروزه نگی مروّف و نه رم و نیانی و شه رانگیزی و ئاشتیخوازی، جوین و ریژگرتن و بی ریژی و پییشوازی و په تکرده وه و گوشه گیری و کومه لایه تی بوونی تاک ... تاد بکوئینه وه، له م دهقه شدا، که زمانیکی کومه لایه تی و پرودای دهروونی و کیشه ی ناخی مروّف و هه لچوون و توند تویژی و په تکرده وه و پییشوازی تی دایه، له ریگه ی کوّده دهروونییه کانه وه، ژماره یه ک دوخی دهروونی و چوئیه تی گه یشتنه ناخی مروّف و پرودایه کانمان له به هاوکاری زمان شی کردو ته وه.

پانزدهم: له پروی دهروونییه وه دهقنوس کاری کردوو وه لایمی ئه و پرسیاره مان بداته وه چوّن دهقیک بنووسیت بو

ئەوھى خويىنەر پازىيى بىكات و كارىگەرىيى دەروونى و
عەقلىيان لا دروست بىكات و بىانھەزىنىت. (ھەژاندن)
لەكردەوھدا دەبىتھە كردهيەكى دەروونى و ناخەكى، واتە
شۆرپوونەوھ بەناخ و مېشك و دەروونى خويىنەردا. ئەمەش
لەپىگەى دەربىرپىن و شىوازى گىپرانەوھ و ئاخاوتنى نىو
دەقەكەدا بەدى كراوھ.

سەرچاوهكان:

ابراهيم سعدى، دراسات ومقالات فى الرواية، منشورات
السهل، اجزائير، ۲۰۰۹.

احمد مختار عمر، علم الدلالة، ط۵، قاهيرة، عالم
الكتب، ۱۹۸۸.

ئاقىستا كه مال مهحموود، پروسه سايكولوژييهكان له زمانى
كورديدا، چاپخانهى لهريا، سليمانى، ۲۰۱۲.

ئىبراهيم خهليل، تيور و پىيازهكانى زمان، وهرگىرانى
پ.ى.د نهريمان عهبدوللا خوشناو، چاپخانهى پوزشهلات،
چاپى يهكهه، ۲۰۱۶.

بيان ملا حمدامين، پىيازى ئهركى و شيكردنهوهى دهق
بوچوونهكانى "ديل هايمز"، نامهى ماستهركوئليزى
پهروهرده زانكووى سهلاحهدين، ۲۰۱۳.

براتراند رسل، دهسهلات و تاك، وهرگىيران و پىداچوونهوهى
پىبين رهسوول ئيسماعيل، چاپخانهى رهنج، چاپى يهكهه،
۲۰۰۶.

بیان ملا حمدامین، ریپازی ئه‌رکی و شیکردنه‌وه‌ی دهق
بۆچوونه‌کانی "دیل هایمز"، نامه‌ی ماسته‌ر کۆلیژی
په‌روه‌ده زانکۆی سه‌لاحه‌دین، ۲۰۱۳.

به‌سام قطوس، ده‌روازیه‌ک بۆ میتۆده‌کانی په‌خنه‌ی
هاوچه‌رخ، وه‌رگێرانی د. محمد تاتانی، چاپخانه‌ی شفقان،
چاپی یه‌که‌م.

جودث جرین، علم اللغة النفسی تشومسکی و علم النفس،
ترجمة د. مصطفى اکتونی، الهيئة المصرية العامة للكتاب،
۱۹۹۳.

جون لاینز، اللغة والمعنى والسياق، ترجمة عباس صادق
الوهاب، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ۱۹۸۰.

جۆرج لوکاش، الرواية كملحمة بورجوازية ترجمة جورج
طرابیشی، دار الطليعة للنشر، بیروت، ۱۹۷۹.

جۆن سی‌ل، زمان و عه‌قل و کۆمه‌لگه‌ فه‌لسه‌فه‌ له‌جیهانی
هاوچه‌رخدا، وه‌رگێرانی عه‌بدوللا مه‌حمود زه‌نگنه‌،
چاپخانه‌ی روون، چاپی یه‌که‌م، ۲۰۰۹.

د. تالیب حوسین، واتاسازی، چاپخانه‌ی رۆژه‌ه‌لات، هه‌ولێر،
چاپی یه‌که‌م، ۲۰۱۱.

- د. ره‌فییق شوانی، زمانه‌وانی کۆمه‌لێک وتار، ده‌زگای تووژینه و بلاوکردنه‌وه‌ی موکریانی، هه‌ولیر، ۲۰۰۹ .
- د. شاخه‌وان جه‌لال فه‌ره‌ج، تابو وه‌کو نمونه‌یه‌کی په‌یه‌ندیی نیوان زمان و کلتور، چاپخانه‌ی بینایی، سلیمانی، ۲۰۱۳ .
- د. صادق یوسف الدباس، دراسات فی علم اللغة الحديث، دار اسامة للنشر والتوزيع، الاردن عمان، طبعة الاولى، ۲۰۱۲ .
- د. عادل گه‌رمیانی، ریالیزم له‌رۆمانی کوردیی هاوچه‌رخ‌ی باشووری کوردستاندا، چاپخانه‌ی شه‌هاب، هه‌ولیر، ۲۰۱۹ .
- د. عبدالواحد موشیر دزه‌یی، زمانه‌وانی ده‌روونی، هه‌ولیر، چاپی یه‌که‌م، ۲۰۱۴ .
- د. عبود السراج، علم الاجرام وعلم العقاب، الکویت، ط ۱، ۱۹۸۵ .
- د. عزالدین اسماعیل، التفسیر النفسی للادب، دار العوده ودار الثقافة، بیروت .
- د. عه‌بدوللا حوسین ره‌سوول، ده‌روزمانی، گوڤاری زمانناسی، ژماره‌ ۱۷ ی سالی ۲۰۱۵ .

د. عەبدوللّاح حوسەین رەسوول، چاپخانەى هەولێر، چاپى یەكەم، ۲۰۱۵ .

د. عەبدولواحد موشیر دزەیی، زانستى پراگماتیک، چاپخانەى پاک هەولێر، ۲۰۱۱ .

د. عەبدولوحید موشیر دزەیی، زمانەوانی دەروونی چاپى یەكەم هەولێر، ۲۰۱۴ .

د. كەرىم شەرىف قەرەچەتانى، نەخۆشى و گرتە دەروونی و كۆمەلایەتییهكان، چاپخانەى پەيوەند، سلیمانى، چاپى دووهم، ۲۰۱۰ .

د. لوقمان رەئوف، دەقى شیعری كوردی لەروانگەى سیمپۆلۆژییهوه ۱۹۵۰-۱۹۷۵، كرمانجى خواروو، لەبلاوكراوهكانى دەزگای ئایدیا، سلیمانى، ۲۰۱۶ .

د. لیلی خلف السبعان، مقدمة فى علم اللغة، مكتبة دار العروبة للنشر والتوزيع، الكويت، الطبعة الاولى، ۲۰۰۴ .

د. محسن بو عزیزى، السیمپولوجیا الاجتماعیة، مركز الدراسات الوحدة العربیة، بیروت، الطبعة الاولى، كانون الثانى، ۲۰۱۰ .

د. هاوژین سلیوه، خۆرى دەق و ئاوێزەى رەخنە، لەبلاوكراوهكانى ئەكادیمیای كوردی، هەولێر، ۲۰۱۳ .

د. هاوژین سلیوه، ره‌خنه‌ی پراکتیکی، چاپخانه‌ی چوارچرا، سلیمانی، چاپی دووهم، ۲۰۱۹.

د. هاوژین صلیوه، ره‌ه‌ندی ده‌روونی له‌شيعره‌کانی له‌تيف هه‌لمه‌ت‌دا، یه‌کی‌تی نووسه‌رانی کورد، مه‌لبه‌ندی گشتی، ۵۲، چاپخانه‌ی رۆژه‌ه‌لات، هه‌ولیر، چاپی یه‌که‌م، ۲۰۱۳.

د. هدسن، علم اللغة الاجتماعية، ترجمة د. محمود عبدالغنی عیاد، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ۱۹۸۷.

د. وریا عومهر ئه‌مین، پیتۆکه‌کانی زمانه‌وانی، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، هه‌ولیر، چاپی یه‌که‌م، ۲۰۱۱.

د. ساجیده عه‌بدو‌ل‌لا فه‌ره‌ادی، رسته و پاش رسته، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، چاپی یه‌که‌م، هه‌ولیر، ۱۹۸۵.

د. که‌ریم شه‌ریف قه‌ره‌چه‌تانی، سایکۆلۆژیای زمانی منداڵ، چاپخانه‌ی پیره‌میرد، سلیمانی، چاپی دووهم، ۲۰۱۵.

پرزگار محمد قادر گه‌لالی، چه‌ند وانه‌یه‌ک له‌ تاوانناسی، چاپی سییه‌م، هه‌ولیر، ۲۰۰۰.

رشاد رشدی، فن القصة القصيرة، دار العود بیروت، ط/۲، ۱۹۷۵.

رېيوار سيوهيلي، زمان فەلسەفە و شووناس، ئامادەکردنى
مەحمود شېرزاد، چاپخانەى شەھيد ئازاد ھەورامى، چاپى
يەكەم، ۲۰۱۱.

پېنى ديكارت، ھەلچوونەكان دەروون، ھەرگېرانى ئارام
ئەمىن شوانى، چاپخانەى خانى، دھۆك، ۲۰۱۰.

سابير رەشىد، چىرۆكى كوردى رەخنە و لىكۆلېنەو، ناوھندى
ئاویر، ھەولیر، چاپى دووھم، ۲۰۱۶.

ستيفن اولمان، دور الكلمة فى اللغة، ترجمة كمال محمد
بشير، الطبعة العاشرة، مكتبة الشباب، ۱۹۸۶.

سمكۆ محەمەد، ژانرە ئەدەبىيەكان، چاپى يەكەم، ۲۰۲۰.

سەلام ناوخۆش، نەريمان خۆشناو، زمانەوانى، چاپخانەى
منارە، ھەولیر، ۲۰۰۹.

شیلان عومەر حسەين، ئیدیۆم چەشن و پیکهاتنى لە زمانى
كوردیدا، كوردۆلۆجى، چاپخانەى رەنج، سلیمانى، ۲۰۰۹.

عادل باخەوان، سۆسیۆلۆژیای زەبروزەنگ، چاپخانە تاران،
ناوھندى غەزەلنووس، سلیمانى، چاپى يەكەم، ۲۰۱۵.

عزمى اسلام، مفهوم المعنى، حوليات كلية الاداب، جامعة
الكويت، ۱۹۸۵.

عواطف كنوش المصطفى، الدلالة السياقية عند اللغويين،
ادار السياب للطباعة والنشر والتوزيع لندن، ط ١، ٢٠٠٧.

غازى حهسهن، گوتارى سياسى دهسهلات و ئۆيۆزسيۆن له
ههريمى كوردستاندا شيكردنه وهى پراگماتيكي، نامه
ماستهر، زانكۆي سۆران، فاكهلتى ئاداب، ٢٠١٦.

الف.ار، بالمر، علم الدلالة، مكتبة دار العروبة للطبع
والنشر، الطبعة الاولى، الكويت،

فرانسوا ريكاناتى، فلسفة اللغة و الذهن، ترجمة د. الحسين
الزاوى، ابن النديم للنشر والتوزيع، دار الروافد الثقافية-
ناشرون، بيروت لبنان، الطبعة الاولى، ٢٠١٦.

فلوريان كولماس، دليل السوسيولسانيات، ترجمة، د. خالد
الاشهب و د. ماجدولين النهيبي، مركز دراسات الوحدة
العربية، بيروت لبنان، طبعة الاولى، ٢٠٠٩.

قهيس كاكل توفيق، پهيوه ندييه كانى نيوان دهق، نامه
دكتورا، كۆليژى ئاداب، زانكۆي سه لاهه دين، ٢٠٠٢.

كريستين نۆردنستام، زمان له روانگه ي ره گهزه وه، وه رگيپرانى
غازى عهلى خورشيد، مهلبه ندى كوردلۆجى، چاپخانه
رهنج، سلیماني، ٢٠٠٩.

كريم زكى حسام الدين، اصول تراثية فى علم اللغة، ط٣،
القاهرة دار الرشاد، ٢٠٠١.

ل. س. فيگوتسكى، هزر و زمان، وهرگيرانى
مسته فاعه فوور، خانهى موكرىانى بو چاپ و بلاوكرده وه،
چاپخانهى موكرىانى، ههولير، چاپى يه كه م ٢٠١٦.

مجد محمد الباكير البرازى، فى النقد والادب الحديث،
مطبعة الحديثة، عمان، اردن، ط ١ ١٩٨٦ .

محمد ناشى، مدخل الى علم الاجتماع البراغماتى، ترجمة د.
طواهرى ميلود، ابن النديم للنشر والتوزيع، دار الروافد
الثقافية، طبعة الاولى، ٢٠١٤ .

محمود سليمان ياقوت، منهج البحث اللغوى، الاسكندرية
الازاريطة، دار المعرفة الجامعة للطبع والنشر و التوزيع،
٢٠٠٣.

محمود عكاشه، لغة الخطاب السياسى دراسة لغوية تطبيقية
فى ضوء نظرية الاتصال، دار النشر للجامعات مصر،
٢٠٠٤.

محمهد تهها حوسين، ديارده گه رايبى خود، چهنده
خويندنه وه يه كى سايكوفه لسه فى بو خودى كوردى، چاپى
يه كه م، ٢٠١٥.

محهمده تهها حوسين، رامانيكي سايكولوزيانه بوئدهب،
گوفاري رامن، ژماره ۱۱۳، ۵-۱۰-۲۰۰۶ .

محهمده تهها حوسين، نووسيني سبي خويندنه وه
سايكوپوليتيكيه كاني خود، چاپخانه ي شههاب، ههولير،
چاپي يه كه م، ۲۰۱۲.

مدحت الجبار، النص الادبي من منظور الاجتماعي، دار
الوفاء لندنيا الطباعة والنشر والتوزيع، الاسكندرية، دون
سنة.

ملكا افيتس، اتجاهات البحث اللساني، ترجمة سعيد
عبدالعزیز مصلوح، وفاء كامل فايد، الجزائر، المجلس الاعلى
للثقافة، ط۱، ۲۰۰۰.

ميخائيل باختين، الخطاب الراوي، ترجمة محمد برادة، دار
الفكر للدراسات والنشر والتوزيع، ط۱، القاهرة، ۱۹۸۷ .

نايف خراما، آضواء على الدراسات اللغوية المعاصرة، عالم
المرفة، الكويت، ۱۹۷۸ .

نضال فتحى الشمالى، قراءة النص الادبي، دار وائل للنشر
والتوزيع، ط۱، ۲۰۰۹.

نيك لاندا، زمان و هزر، وهرگيراني مستهفا غه فوور،
چاپخانه ي موكريانى ، ههولير، چاپي يه كه م، ۲۰۱۶.

هادى نهر، علم اللغة الاجتماعي، جامعة المستنصرية،
بغداد، ط ١، ١٩٨٨.

Anna Wierzbicka, Japanese Keyword and core
Cultural values, language in society, vol, 20, no 3
september 1991.

Austin J.L. How to do things with words, printed in
Great British, Oxford Universty, 1962.

Haas, A, The acquisition of genderlect, annals of
the New York Academy of Sciences, 327, 1975,

Naoum.B.A, Euphemism in Arebic with Reference
to English, Master, College Of Arts, Uninversity Of
Mosul, 1995.

Spender, D. Man Made Language . Glasgow:
Pandora press. 1990

The Word book Eneyclopedia, Volime 14, 1982,
USA

Norbert Schmitt, An New York, ٢٠٠٢, p ١
.Introduction To Applied Linguistics

Martin, M.W , Cognition, 5 edn, Orlando, Fla:
Harcourt. Inc 2002.

Johnson, R.D. Making Judgements when
information is missing: infernces, biases and
framing effects, acta Psychologica,66, 1987, P 109-
135

حهمه سهعيد حهسهن، پۆمان وهك جهنگه لّ وايه رپڭاي
دياريكراوى تيڏا نبييه، كانونى يهكه مى ٢٠١٩، سايتى باس
نيوز،

<http://www.basnews.com/index.php/so/opinion/٥٦٨٩>

٥.

حهمه سهعيد حهسهن، ئاگرى بى گيان، پۆژنامهى ههولپير
ژماره ٣٢٧٧ سيشه ممه ٣ى ئازارى ٢٠٢٠.

عبدالله الكسوانى، مـا هو المنطق،

https://mawdoo3.com/%D9%85%D8%A7_%D9%87%D

9%88_%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%86%D8%

٨٢%D٧%٨٢).